

Petteri Impola

”MINÄ POLTAN HÄNET KAUTTA SEITSEMÄNTUHANEN PERKELEEN”

Taikuus, noituus ja kansanusko Ylä-Satakunnassa 1623–1750

Suomen historian pro gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Huhtikuu 2015

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Petteri Samuel Impola	
Työn nimi – Title ”Minä poltan hänet kautta seitsemäntuhannen perkeleen”. Taikuus, noituus ja kansanusko Ylä-Satakunnassa 1623–1750.	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 122 s. + liitteet 21 s.
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielma käsittelee taikuuden- ja noituudenharjoittamista Ylä-Satakunnassa 1600-luvulla sekä 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Ylä-Satakunnan osalta näin kattavaa tutkimusta ei taikuudesta ja noituudesta ole aiemmin tehty. Vaikka alkuperäisaineisto muodostuu oikeuden pöytäkirjoista, tutkielmassa tarkastellaan taikuutta ja noituutta osana ihmisten arkea, eikä niinkään oikeudellisesta näkökulmasta.</p> <p>Säilyneen aineiston perusteella Ylä-Satakunnassa käytiin vuosina 1623–1750 69 taikuus- ja noituoikeudenkäyntiä, joissa syytettyjä oli noin sata. Yli puolet syytetyistä oli miehiä. Taikuudesta sekä noituudesta käräjäoikeuteen läpi tarkastelujakson, mutta kiivaimpia aikoja olivat 1670-luvun loppu sekä vuosisatojen vaihe ennen isoavihaa. 1670- ja 1680-lukujen vaihteen tapausten määrää selittää yleinen tiukentunut luterilaisen puhdasoppisuuden vaatimus, mutta myös uusien tuomareiden sekä muutamien pappien aktiivisuus. Kaikista syytteistä puolet oli esivallan nostamia ja toinen puoli rahvaan. Rahvaan taikuus- ja noituuksien taustalla oli lähes aina jokin muu riita. Muuten sekä rahvas että pääosin myös esivalta suhtautuivat taikuuden- ja noituudenharjoittamiseen hyvin pragmaattisesti ja vain harvoin siitä joutui käräjille. Vaikka langettavan tuomion saaneita rangaistiin ankarastikin, syytetyistä suurin osa vapautui. Varmuudella vain neljä henkilöä tuomittiin noituudesta kuolemaan.</p> <p>Ylä-Satakunnassa toimi myös lukuisia ammattimaisia tietäjiä ja parantajia. Heidän luokse tultiin niin läheltä kuin hyvin kaukaakin hakemaan apua elämän kriisitilanteisiin. He muun muassa paransivat sairauksia ja selvittivät varkauksia palkkioita vastaan. He olivat laajalti tunnettuja ja tärkeä osa heidän ammattitaitoaan oli maineen luominen sekä levittäminen. Maine muodostui erityislaatuista kyvystä hallita yliluonnollista, esimerkiksi ennustamisesta. Tällaisen mekaanisen taidon lisäksi mahtavaa ja jopa pelottavaa mainetta pönkitettiin uhmakkailta puheilla ja itsetietoisella käytöksellä. Laajalle levinnyt mahtipontinen maine takasi asiakkaita, mutta liiallinen vaarallisuus saattoi johtaa käräjillä ankaraan rangaistukseen. Tietäjiä ja parantajia kuitenkin usein suojeltiin ja vain osa heistä joutui käräjille.</p> <p>Taikuus ja noituus olivat osa laajempaa kansanuskoa. Rahvaan elämää jäsentänyt kansanusko muodostui luterilaisesta, katolisesta sekä vanhasta ei-kristillisestä perinteestä. Vaikka maallinen ja hengellinen esivalta juurruttivat kristillistä maailmankuvaa, rahvas turvautui tilanteen mukaan eri uskomuksiin. Jos rukoilu ei tuonut kaivattua turvaa ja kukoistusta, rahvas loitsi sekä suoritti riittejä. Usein loitsuissa ja riiteissä yhdistyi niin kristillinen kuin ei-kristillinen perinne. Taikuuden- ja noituudenharjoittaminen oli siis luonnollinen, käytännössä katsoen välttämätön, osa jokapäiväistä elämää. Vain vakavimmissa tapauksissa tai taustalla olleiden muiden riitojen takia siitä käräjäoikeuteen.</p>	
Asiasanat – Keywords 1600-luku, 1700-luku, Ylä-Satakunta, taikuus, noituus, taikauskko, kansanusko, tietäjät, parantajat, maine	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisältö

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet.....	7
1.3 Tutkimusmenetelmät.....	8
2 TAIKUUS- JA NOITUUSOIKEUDENKÄYNNIT YLÄ-SATAKUNNASSA 1623–1750	13
2.1 Prosessit ja syytetyt.....	13
2.2 Taikuus vai noituus	21
2.3 Tuomiot.....	29
3 TAIKUUS, NOITUUS JA PAIKALLISYHTEISÖ	34
3.1 Taikuus, noituus ja esivalta.....	34
3.2 Taikuus, noituus ja rahvas.....	43
4 KUNNIOITETUT JA TARPEELLISET – TIETÄJÄT JA PARANTAJAT	51
4.1 Ylä-Satakunnan tietäjät ja parantajat	51
4.2 Tietäjien ja parantajien toiminta	56
4.3 Tietäjien ja parantajien palkkiot sekä toiminnan jatkuvuus.....	62
5 TIETÄJIEN JA PARANTAJIEN MAINE SEKÄ MAANTIEDE	67
5.1 Tietäjien ja parantajien maine	67
5.2 Maantie mainetta kuljettaa	76
5.3 Jälkimaine	84
6 YLÄSATAKUNTALAISEN KANSANUSKON ERITYISPIIRTEET	89
6.1 Kuoreveden uhrikirkko	89
6.2 Verisillä nahoilla vuorattu talo – Tyrvään noitasapattitapaus.....	94
6.3 Verenpysäytyssanat ja naurismaataika – yläsatakuntalaisia loitsuja	101
7 TAIKUUS, NOITUUS JA KANSANUSKO OSANA ELÄMÄÄ.....	109
LÄHTEET	114
LIITTEET	123

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Palmusunnuntaina 1699 varusmestari Hindrich Häfwäldsin¹ vaimo Brita Bertillsdotter Ruoveden hallintopitäjän Virtain Ohtolasta saapui kirkolle mukanaan taikaesine. Hän oli sitonut langan päähän yhdeksän pientä tikkua ja kirkolla hän asetti tuon langan roikkumaan kirkon oven saranaan. Tarkoituksenaan Britalla oli taikaesineen avulla saada selville, kuka oli syyllinen häntä kohdanneeseen varkauteen. Eritoten Brita halusi taikuudella saada varmuuden, oliko varas hänen pääepäilynsä Gertrudh Henrichsdotter Ohtolasta. Britan teko ja taikaesine kuitenkin huomattiin. Seuraavilla käräjillä nimismies Jacob Ruuth toi asian virkansa puolesta Ruoveden käräjille. Käräjillä Britaa syytettiin taikauskoisten keinojen käyttämisestä, eikä Brita ruvennut tätä kiistämään. Hän vetosi lieventävänä asianhaarana ainoastaan siihen, että oli nähnyt aiemmin muiden käyttävän samaa keinoa varkaan selvittämiseksi. Alkuperäisen suunnitelmansa mukaan hän oli aikonut laittaa langan tikkuineen ruumisarkkuun, mutta olikin tullut toisiin ajatuksiin ja ripustanut sen saranaan. Kun Brita itsekkin myönsi tekonsa, asia oli harvinaisen selvä. Hänet tuomittiin taikuudenharjoittamisesta 40 markan sakkoihin sekä kirkkorangaistukseen.²

Brita Bertillsdotterin teko sekä siitä seurannut oikeudenkäynti on hyvin tyypillinen taikuus- ja noitusprosessien joukossa. Britan suorittamassa taikuudessa yhdistyvät pyhä ajankohta sekä pyhä paikka, jotka ovat tyypillisiä piirteitä itse taikauskoista riittää suoritettaessa. Myös Britan tarkoitusperä, varkauden, eli henkilökohtaisen kriisin selvittäminen, on hyvin tyypillinen syy, miksi taikuuteen ja noituuteen turvauduttiin. Hyvin ominainen piirre on myös taikuudenharjoittamisen taustalla ollut sosiaalinen tai taloudellinen eripura, tässä tapauksessa Britan epäily, että naapurinsa olisi varas, jonka takia tämänkaltainen taikuus käräjille tuli. Britan saama sakko myös kuvastaa taikuudesta ja noituudesta langetettuja kovia tuomioita, vaikkakin Britan kärjäkäsitely on poikkeuksellisen yksiselitteinen ja ristiriidaton ilman pitkää kiistelyä. Langettava tuomio ei siis ollut yleisesti mikään itsestänselvyys.

Brita Bertillsdotterin Ylä-Satakunnan kihlakunnan pöytäkirjoihin taltioitu oikeudenkäynti on yksi niistä lukuisista tapauksista, joiden avulla tutkin taikuutta ja noituutta, tietäjien ja parantajien

---

¹ Käytän tutkimuksessani ihmisten nimistä oikeiden pöytäkirjoihin tallentuneita muotoja. En ole tietoisesti lähtenyt niitä suomentamaan. Talojen, kylien ja pitäjien nimet olen kuitenkin kirjoittanut niiden nykyisessä muodossa maantieteellisen identifioimisen helpottamiseksi.

² KA YS KO Ruovesi 22.–23.5.1699, a:11 818–819.

toimijuutta sekä kansanuskoa Ylä-Satakunnassa – ja samalla laajemmin Ruotsin valtakunnassa ja etenkin sen itäisessä osassa – 1600-luvulla sekä 1700-luvun alkupuoliskolla. Tutkittavana ilmiönä taikuus ja noituus eivät ole suinkaan yksiselitteisimmästä päästä. Vaikka ne näyttäytyvät oikeuden pöytäkirjoissa jokseenkin jäsenneltyinä teemoina ja erottuvat muista rikostapauksista, ne ovat silti olleet hyvin monimutkaisesti kietoutuneena osaksi ihmisten uskomusmaailmaa, mentaliteetteja, sosiaalisia ja taloudellisia verkostoja sekä näyttäytyneet erilaisena esivallan ja lain silmissä verrattuna rahvaaseen ja heidän uskomuksiinsa. Olen kiinnostunut siitä, mikä rooli, merkitys ja vaikutus taikuuden- ja noituudenharjoittamisella oli ihmisten elämässä varhaismodernissa maaseutuyhteisössä. Tutkin siis taikuutta ja noituutta ilmiönä, enkä varsinaisesti itse oikeudenkäyntejä. Vaikka taikuuden- ja noituudenharjoittaminen olivat 1600- ja 1700-luvuilla laissa ankarasti kiellettyjä ja noituudella surmaamisesta saattoi saada jopa kuolemantuomion, taikauskaisuus ja yliluonnolliseen turvautuminen olivat silti osa jokapäiväistä elämänpiiriä tarjoten apua elämän eri vaiheisiin ja kriiseihin.

Keskeisimmät käsitteet tutkimuksessani ovat *taikuus* ja *noituus*, mutta tutkittavan ilmiön monitahoisuuden johdosta ne eivät ole täysin yksiselitteisiä suhteessa aikalaisten käsitykseen tai aiempaan tutkimukseen, joten määrittelen ne omista lähtökohdistani käsin. Tutkijana viitataan taikuudella yksilön tai yhteisön hyvää tavoittelevaan yliluonnolliseen turvautumista, jota rahvaan keskuudessa pidettiin sallittuna vielä silloinkin, kun se jo laissa 1600-luvun edetessä tiukasti kiellettiin. Noituudella puolestaan tarkoitan sellaista yliluonnolliseen turvautumista, jossa tietoisena pahantahtoisena päämääränä oli toisen ihmisen tai hänen omaisuutensa vahingoittaminen.

Oikeuden pöytäkirjoissa ei käytetä lainkaan termiä taikuus, vaan viitataan aina laajempaan käsitteeseen *taikausko* eli *vidskepelse*. Käräjillä ihmisiä syytettiin nimenomaan taikauskon käytöstä ja siihen turvautumisesta. Taikausko puolestaan sisältää useita yliluonnollisia ja luterilaisen uskon ja opin vastaisia tekoja, jotka liitettiin lakiin kirjatun taikauskon alle. Pöytäkirja-aineistossani ihmisiä syytettiin muun muassa ennustamisesta (*spådom*) sekä loitsimisesta eli sanamagiasta (*signeri*), jotka katsottiin taikauskoon kuuluviksi tarkentaviksi alakäsitteiksi. Keskeistä taikauskosta puhuttaessa oli ajatus sen hyväntahtoisesta tai neutraalista tarkoituksesta, vaikka se kiellettyä olikin. Esimerkiksi Brita Bertillsdotterin tarkoituksena oli ainoastaan selvittää taikauskoin keinoin ja omaksi edukseen, kuka varas oli. Rahvaan oli vaikea ymmärtää, miksi hyväntahtoinen taikuus tuli 1600-luvulla ankarasti kielletyksi, koska siitä oli apua jokapäiväisessä elämässä. Kruunu ja kirkko halusivat kitkeä taikauskon, koska sen tavoitteena oli yhtenäistää kansa yhden uskonnon ja hallitsijan alaisuuteen.

Toiseen keskeiseen käsitteeseen noituuteen, jonka rahvaskin vanhastaan mielsi kielletyksi ja vaaralliseksi, pöytäkirjoissa viitataan noitumisen käsitteillä *trolldom* sekä *förgörning*. Noituuden pääpiirre oli tarkoitus aiheuttaa pahaa ja fyysistä vahinkoa jollekin toiselle/toisille yliluonnollisin näkymättömin keinoin. Noituminen oli ollut jo pidempään laissa ankarasti tuomittua. Mikäli taikuuden ja noituuden määrittely on tutkijallekin jokseenkin hankalaa, sitä se oli myös aikalaisille. Monesti noituus, esimerkiksi susien noituminen vihamiehen karjaan, oli teko, josta vahingoittamisen motiivi ilmentyi välittömästi. Toisinaan taikuuden ja noituuden ero oli kuitenkin paljon hienovaraisempi. Esimerkiksi Britan suorittama varkaantunnistustaika oli sinänsä luonteeltaan hyväntahtoinen Britan omasta näkökulmasta, mutta koska hän taikaesineellään vaaransi kirkon ja samalla yhteisön yhteisen pyhän sekä altisti varkaudesta epäilemänsä Gertrudh Henrichsdotterin yliluonnollisen toimenpiteen kohteeksi, tuomittiin hänet maanlain korkeimpien syiden kaaren 15. pykälään vedoten noituudella vahingoittamisesta. Paikallisyhteisön ja Gertrudhin näkökulmasta Britan teko oli noituutta, vaikka Britan perimmäinen tarkoitus ei ollut vahingoittaa ketään.

Vaikka taikuus ja noituus käsitteinä ovat jokseenkin hankalia ja ovat vaarassa ajautua välillä limittäin, on silti niiden käyttö perustelua, koska ne paljastavat ihmisten käsityksiä siitä, mikä oli hyvää ja sallittua vs. pahaa ja kiellettyä. Toki molemmat, taikuus ja noituus, olivat esivallan silmissä kiellettyjä, mutta esivallankin suhtautumisessa taikuuteen ja noituuteen oli samanlaisia eroja kuin rahvaalla. Jo niistä annetut erilaiset tuomiot puoltavat termien erottelua ja keskeisyyttä tutkimuksessa.³

Aiemmassa tutkimuksessa noituudenharjoittaminen on usein jaettu myös *maleficium*- ja *blåkulla*-tapauksiin. Ne molemmat kuuluvat vahingoittavan noituuden kategoriaan sillä erolla, että *maleficium* miellettiin kansanomaiseksi vanhakantaiseksi noitumiseksi (esimerkiksi vihamiehen hengiltä noituminen) kun taas *blåkulla*lla viitattiin eurooppalaisen oppineiston keskuudessa syntyneeseen ajatukseen noitasapatista. Uuden noitadoktriinin taustalla vaikutti ajatus noidista osallistumasta Paholaisen saastaisiin ja irstaisiin pitoihin esimerkiksi vuoressa. *Maleficiumin* juuret juontavat jo esikristillisiin perinteisiin. Sen sijaan *blåkullan* perustana oli kristillinen paholaisoppi, vaikka sillekin kuvastoa ja perimää löytyy myös vanhemmista kansanperinteistä. Itse en kuitenkaan

---

³ Taikuuden, noituuden ja magian käsitteistä niin tutkimuksessa kuin aikalaistenkin käytössä ks. etenkin Eilola 2003, 50–59. Eilola käsittelee laajemminkin väitöskirjassaan juuri tätä sallitun ja kielletyn, hyvän ja pahan, välistä määrittelyn problematiikka Ruotsin valtakunnan taikuus- ja noituustapauksissa 1600-luvulla; Nenonen 1992, 39–45; Taikuuden ja noituuden tutkimisen problematiikasta lisää *luvussa* 2.2.

tutkimuksessani käytä aktiivisesti tätä jaottelua, koska tutkimistani noituustapauksista vain yksi koskee blåkullaa ja loput kuuluvat maleficiumin piiriin.⁴ Muita tutkimuksessani käyttämiäni käsitteitä, kuten tietäjä, parantaja ja kansanusko, tulen avaamaan tarkemmin niitä käsittelevissä luvuissa.

Suomessa, Ruotsissa ja laajemmin Euroopassa taikuutta, noituutta ja noitavainoja käsittelevää tutkimusta on tehty paljon. Ylä-Satakunnan taikuus- ja noituusprosesseja ei kuitenkaan ole järjestelmällisesti ja laadukkaasti tutkittu, joten yksi tutkimukseni tavoitteista on paikata tietoutta tämän maantieteellisen alueen osalta. Marko Nenonen ja Timo Kervinen ovat artikkelissaan *Noidat ja noitavainot Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa* (1988) tilastoineet ja tarkastelleet Ylä-Satakunnankin tapauksia, mutta alkuperäisaineiston puutteellisen läpikäynnin takia on artikkeli vääristynyt kuvaus Ylä-Satakunnan taikuudesta ja noituudesta. Nenonen on myös väitöskirjassaan *Noituus, taikuus ja noitavainot: Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700* (1992) paikoin sivunnut Ylä-Satakuntaa, mutta vain muutamia yksittäistapauksia ja -huomioita koskien. Tutkimukseni, etenkin luku 2, on tuore vastaus ja päivitys Nenosen ja Kervisen aikanaan tekemään ulkoisesti näyttävään, mutta sisällöllisesti vajavaiseen ja ongelmalliseen tilastoartikkeliin. Heidän artikkelinsa antaa itselleni lähtökohdan paikata Ylä-Satakuntaa koskevaa tutkimusta, mutta tutkimuksellisenä esikuvana en sitä pidä.⁵

Pelkkä alueellisesti rajattu taikuus- ja noituustapausten tarkastelu ja tilastointi eivät tutkimuksellisesti antaisi kovinkaan paljoa uutta, vaikka alueellisilla tilastoinneilla on roolinsa taikuuden, noituuden ja noitavainojen kokonaisilmiötä ja määriä pala palalta hahmotettaessa. Siksi tutkimukseni luvusta 3 eteenpäin huomioni kohdistuu laajemmin sellaisiin kysymyksiin, joihin vastaamalla saadaan uutta sekä tarkentavaa tietoa taikuudesta ja noituudesta Ruotsin valtakunnan ja etenkin Suomen osalta. Ennen kaikkea kiinnostukseni kohteena ovat taikuuden ja noituuden

---

⁴ Maleficiumin määritelmistä ks. esimerkiksi Eilola 2003, 101–123 ja blåkullasta 124–186; Nenonen 1992, 45–50, 82–100; Ankarloo 1971, 217–223, 227–231.

⁵ Nenonen 1992; Nenonen & Kervinen 1988; Ylä-Satakunnan taikuus- ja noituustapauksia on kuvattu vaihtelevasti myös pitäjänhistorioissa. Usein niissä on kuitenkin suuria aukkoja ja niiden sisältämä kuvaus projisoi enemmän 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kansankasvatusihanteita kuin objektiivisesti 1600- tai 1700-luvun tapahtumia, vrt. Eilola 2014. Tästä syystä jätän pitäjänhistoriat taustarooliin ja kiinnitän huomioni alkuperäisaineistoon. Ainoa pitäjänhistoria johon enemmälti viitataan on *Sastamalan historia 2.*, koska siinä taikuutta ja noituutta on lähestytty uudet tutkimustulokset huomioiden ja tehty osuvaa analyysia, Piilonen 2007, 494–505. Muuten olen pitäjänhistorioista vain tarkastanut esimerkiksi talojen ja kylien oikeaoppisia kirjoitusasuja. Pitäjänhistorioissa Ylä-Satakunnan hallintopitäjien osalta taikuutta ja noituutta käsitellään mm. seuraavasti: *Hämeenkyrö*: Alhonen et al. 1983, 562, Nallinmaa-Luoto 1990, 231, Vappula 1999, 130–132 ja Vappula 1982, 29; *Kangasala*: Jutikkala et al. 1954a, 222–223, 1954b, 88–89, 1954c, 114–115, 1954d, 122–123, 1954e 57; *Karkku*: Piilonen 2007, 494–505; *Lempäälä*: Arajärvi 1959, 242–243; *Pirkkala*: Saarenheimo 1974, 516 ja Arajärvi 1954, 508–509; *Ruovesi*: Jokipii et al. 1959, 522–529; *Tyrvää*: Piilonen 2007, 494–505; *Vesilahti*: Arajärvi 1950, 512–516.

käytänteet sekä merkitykset ihmisten arjessa ja mentaalisisissa uskomuksissa. Tässä tukeudun erityisesti Jari Eilolan väitöskirjaan *Rajapinnoilla: sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa* (2003), joka kattavan lähdetyön ja tarkan analyysinsä ansiosta tarjoaa tutkimukselleni useita pienempiä sekä suurempia lähestymiskulmia. Etenkin *luvussa 3* käsittelemäni esivallan ja toisaalta rahvaan suhde taikuuteen ja noituuteen toisaalta yksilöllisenä ja toisaalta yhteisöllisenä ilmiönä on teema, johon Eilolan näkemykset taikuuden ja noituuden sallitusta ja kielletystä käytöstä tarjoavat paljon apua. Eilolan tavoin tarkoitukseni on yksittäistapausten tarkan analyysin avulla pureutua laajempiin paikallisiin kysymyksiin, mitä taikuus ja noituus tarkoittivat ihmisille arjessa ja heidän uskomuksissaan, ja miten siihen suhtauduttiin. Tämä puolestaan auttaa kertomaan taikuudesta ja noituudesta laajempänä ilmiönä ruotsalaisessa ja suomalaisessa varhaismodernissa kontekstissa. Näin tutkimukseni linkittyy osaksi 1900-luvun lopulla kehittyneitä taikuuden ja noituuden tutkimista uuden sosiaalishistorian ja uuden kulttuurihistorian keinoin. Tutkimukseni kuuluu myös rikoshistorian piiriin, vaikka painotus on mentaliteeteissa ja käräjätuvan ulkopuolisissa tapahtumissa.⁶

Läpi tutkimukseni painotan erityisesti uudempaa, 1900-luvun loppuvuosina sekä 2000-luvulla tehtyä, tutkimusta. Suomalaisen historian tutkimuksen lisäksi hyödynnän ruotsalaista sekä laajemmin eurooppalaista, etenkin englantilaista, tutkimuskirjallisuutta. Esimerkiksi *luvuissa 4 ja 5*, joissa tarkastelen tietäjien ja parantajien toimintaa sekä mainetta, hyödynnän Alan Macfarlanen sekä Owen Daviesin käsityksiä englantilaisista tietäjistä, kun taas Ruotsin osalta aiheesta on kirjoittanut muun muassa Linda Oja. Suomessa historian tutkimuksen keinoin tietäjien ja parantajien toimintaa ja sosiaalista asemaa 1600- ja 1700-luvuilla ei väitöskirjatasoisesti ole tutkittu, mutta aiheesta lyhyempiä uusia katsauksia löytyy esimerkiksi Emmi Lahdelta sekä Eilolalta. Etenkään tietäjien ja parantajien mainetta sekä heidän maineensa maantieteellistä levinneisyyttä ei ole järjestelmällisesti Suomessa tutkittu pöytäkirja-aineistosta, joten kiinnitän huomioni siihen.⁷

Aiempi suomalainen historian tutkimus on myös perinteisesti keskittynyt taikuuden ja noituuden osalta 1600-lukuun ja etenkin vain herkullisimpiin yksittäistapauksiin. Vaikka omassa tutkimuksessani tarkastelen läheltä myös yksittäistapauksia, tutkimukseni tarjoaa myös poikkeuksellisen pitkän aikaperspektiivin 1600-luvun alkupuolelta 1700-luvun puoliväliin saakka. Etenkin 1700-luvun taikuudesta ja noituudesta on alettu viime aikoina kiinnostua enenevässä määrin, esimerkkinä tästä Emmi Lahden (ent. Tittonen) pro gradu -tutkielma *”Tuomitaan taikuuden*

---

⁶ Eilola 2003. Yksityiskohtaisempiin teorioihin otan kantaa vasta käsittelyluvuissa, aina silloin, kun se on ajankohtaista.

⁷ Lahti 2013; Eilola 2009a ja 2003, 77–83; Oja 2005; Davies 2003 ja 1999; Macfarlane 1999.

harjoittamisesta”: taikusoikeudenkäynnit 1700-luvun Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa (2007).⁸

Hyödynnän tarvittaessa myös kansatieteessä tehtyjä tutkimuksia, esimerkiksi Tenka Issakaisen tuoretta väitöskirjaa *Tavallista taikuutta: tulkinta suomalaisten taikojen merkityksestä Mikko Koljosen osaamisen valossa* (2012). Tärkeä apu on myös 1900-luvun keskivaiheilla tehdyistä kansatieteilijöiden kenttätutkimuksista, kuten Tapio Kopposen *Tietäjä* (1973) sekä *Parantajat* (1976). Myös Anna-Leena Siikalan tutkimukset, tuoreimmat mukaan lukien, tarjoavat suuresti apua suomalaisen taikuus- ja tietäjäperinteen sekä maailmankuvan hahmottamisessa, etenkin suomalaista vanhempaa kansanuskoa määriteltäessä. Loitsujen ymmärtämisessä minua on auttanut Henni Ilomäen *Loitsun mahti* (2014).

Vaikka taikuutta, noituutta ja noitavainoja käsitteleviä ”klassikoita” on ilmestynyt pitkin 1900-lukua, pyrin tietoisesti hyödyntämään uusinta tutkimusta, koska useimmat vanhemmista – etenkin ne kaikista eniten huomiota herättäneet – ovat myöhemmin osoittautuneet niin teorioiltaan kuin lopputuloksiltaan hyvin vääristyneiksi. Aikanaan on Euroopassa tukeuduttu jopa täysin perättömiin lähteisiin. Harvoja vanhempia tutkimuksia joita hyödynnän ovat Antero Heikkisen *Paholaisen liittolaiset: noita- ja magiakäsityksiä ja oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712)* (1969) sekä Englannista Alan Macfarlanen *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A regional and comparative study* (1970). Molempien tutkimuksissa on paljon virheellisiä tulkintoja, mutta molemmissa on paljon myös aikaa kestäneitä teorioita ja näkemyksiä. Esimerkiksi Macfarlane hylkäsi jo varhain ajatuksiaan liittyen noituuden selittämiseen kapitalismin ja yksilönkeskeisyyden nousulla, mutta toisaalta hänen näkemyksensä tietäjien ja parantajien toiminnasta sekä maantieteelliset kartta-analysit ovat vieläkin relevantteja.⁹

Kaiken kaikkiaan taikuuden, noituuden ja noitavainojen tutkimuksessa on viime vuosina otettu käyttöön avarakatseisempia lähestymistapoja sekä ennakkoluulottomasti tarkasteltu uusia lähdeaineistoja. Esimerkiksi Keski-Euroopan noitavainoja on lähestytty oikeusaineiston ja lakien sijaan esimerkiksi aikalaiskirjallisuutta ja taidetta tarkastellen. Laajemminkin tavoitteena on ollut paremmin käsittää taikuus ja noituus kulttuurisina, uskomuksellisina ja sosiaalisina ilmiöinä, eikä vain muusta elämästä irrallisina salamyhkäisinä erikoisuuksina, jotka aiheuttivat rankkoja

---

⁸ Tittonen 2007. Emmi Lahti viimeistelee samasta aihepiiristään väitöskirjaansa.

⁹ Macfarlane 1999; Heikkinen 1969; Noitavainotutkimuksen eurooppalaisista harhapoluista 1800-luvun lopulta nykypäivään ks. esim. Nenonen 2011 ja 2004.

oikeustoimenpiteitä.¹⁰ Omassa tutkimuksessani käyttämäni lähdeaineisto on hyvin perinteinen ja vanhakantainen, mutta tavoitteeni on käyttää pöytäkirjoja ennakkoluulottomasti ihmisten elämän ja uskomusten kuvastajina. Näin pyrin hahmottamaan taikuutta ja noituutta osana aikalaisten jokapäiväistä arkea, eikä vain käräjätuvassa ilmenevänä kummajaisena.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimukseni tärkein tehtävä on selvittää, millaisia olivat taikuus ja noituus Ylä-Satakunnassa 1600-luvulla ja 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja miten niihin kulloinkin suhtauduttiin. Käytännössä tämä ensimmäiseksi tarkoittaa taikuus- ja noituusoikeudenkäyntien tilastointia ja luokittelua, mutta varhaisessa vaiheessa siirrän huomioni aihepiirin sosiaalisiin ja mentaalisiin ulottuvuuksiin. Tutkin etenkin rahvaan ja toisaalta esivallan monimuotoista suhdetta taikuuden- ja noituudenharjoittamiseen. Usein tuo suhde on nähty liian mustavalkoisena. Näihin tutkimustavoitteisiin vastaan *luvuissa 2 ja 3*.

Luvuissa 4 ja 5 keskityn taikuuden ja noituuden ammattimaisiin¹¹ harjoittajiin: tietäjiin ja parantajiin. Ketä tietäjät ja parantajat olivat, miten he erosivat muusta väestöstä, mikä heidän merkityksenä oli, ja miten paikallisyhteisö suhtautui heihin? Kiinnitän huomioni erityisesti tietäjien ja parantajien maineeseen sekä maineenmuodostukseen, koska juuri maine teki heistä yhteisössään mahtavia ja tarvittuja henkilöitä. Tutkin myös kuinka laajalle tietäjien ja parantajien maine levisi.

Luvussa 6 kokoaan tutkimastani aineistosta kokonaiskuvaa siitä, mitä kansanusko oli, ja mikä rooli sillä oli varhaismodernin suomalaisen maaseutuyhteisön elämässä. Kansanuskoa tarkastellessani otan huomioon taikuudesta ja noituudesta syntyvän kokonaiskuvan, mutta lähestyn aikalaisten käsityksiä ja uskomuksia muutaman erikoistapauksen avulla. Esimerkiksi Kuoreveden uhrikirkko on poikkeustapaus Suomessa, joten se tarjoaa uudenlaisen näkökulman kansanuskoon. Kansanuskon tarkastelu auttaa ymmärtämään taikuuden ja noituuden jokapäiväisenä ilmiönä, osana ihmisten uskomus- ja elinpiiriä, eikä vain pöytäkirjoihin päätyneenä poikkeuksellisena rikoksena. Pyrin suhteuttamaan läpi tutkimukseni Ylä-Satakunnasta syntyvää kokonaiskuvaa sekä pieniä yksityiskohtia laajemmin Ruotsin valtakuntaan sekä eurooppalaiseen kontekstiin.

---

¹⁰ Tutkimuksen viimeaikaisista suuntauksista ks. esim. Van Gent 2011.

¹¹ Käytän *ammattilainen* termiä tietoisena sen anakronistisesta vivahteesta. Tästä syystä termi voisi olla myös lainausmerkeissä. En kuitenkaan käytä lainausmerkkejä, koska ammattilaisuuden määritelmän vaikeudesta huolimatta termi kuvastaa hyvin tutkimaani ilmiötä. Ks. tarkemmin *luku 4.1*.

Alueellisesti tutkimukseni rajautuu Ylä-Satakunnan kihlakuntaa. Siihen kuuluvia hallintopitäjiä olivat 1600-luvun alussa Hämeenkyrö, Kangasala, Karkku, Lempäälä, Pirkkala, Ruovesi, Tyrvää ja Vesilahti. Näiden alaisuudessa oli puolestaan pienempiä pitäjiä, kyliä, seurakuntia sekä kappeliseurakuntia, joita en tässä luettele. Tutkimukseni tilastoissa käytän tätä hallintopitäjäjaottelua, vaikka esimerkiksi Orivesi irtautui Kangasalasta omaksi hallintopitäjäksi 1600-luvun kuluessa. Tällöin olen tilastoinut Oriveden Kangasalan alaisuuteen. Ala-Satakuntaan kuuluneet Huittinen sekä Loimaa (Loimijoki) liitettiin Ylä-Satakunnan kihlakuntaan vuonna 1693, mutta en ole kyseisiä hallintopitäjiä ottanut tarkasteluuni mukaan, koska se vääristäisi muutamia pitkänaikavälin tilastointeja¹². Olen valinnut juuri Ylä-Satakunnan tutkimuskohteekseni aiemmassa luvussa perustelemani aluetta koskevan tutkimuksen puutteellisuuden takia. Ylä-Satakunta on myös mainio taikuuden ja noituuden tutkimuskohde siinä mielessä, että toisaalta se sijaitsi lähellä Ala-Satakuntaa sekä Pohjanmaata – taloudellisesti ja kulttuurisesti vilkasta rannikkoa – mutta toisaalta se oli jo osa sisämaahan työntyvää harvaanasuttua erämaa-aluetta. Näin on mahdollista tarkastella esimerkiksi uusien noitaoppien leviämistä seudulle, joka sijaitsi jokseenkin lähellä rannikkoa, mutta oli käytännössä periferiaa. Tarvittaessa olen laajentanut taikus- ja noituustapausten tarkastelua myös Ylä-Satakunnan ulkopuolelle, naapuri kihlakuntiin, mikäli olen nähnyt sen yksittäistapauksissa aiheelliseksi.¹³

Tutkimukseni aikarajaus, 1623–1750, määrittöy tavoitteesta ulottaa tarkastelu 1600-luvulta myös taikuuden ja noituuden osalta vähemmän tutkitulle 1700-luvulle. Vuosi 1623 selittöy pöytäkirja-aineiston alkamisella kyseisestä vuodesta.

1.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni alkuperäislähteinä käytän Ylä-Satakunnan kihlakunnanoikeuden renovoituja pöytäkirjoja eli tuomiokirjoja. Niihin liittöy kolme keskeistä lähdekriittistä ongelmaa. Ensinnäkin pöytäkirjat ovat oikeudenkäynnistä laadittuja tallenteita, joissa kerrotut asiat ovat kuvaus käräjistä ja oikeuskäsittelystä, eivätkä ne siten suoranaisesti kuvaa sitä, mitä ihmisten arki todellisuudessa oli käräjätuvan ulkopuolella. Ainakin tuo kuva käräjätuvan ulkopuolisista tapahtumista on aina jossain määrin väritynyt. Syyttäjä ja syytetty argumentoivat tuomarin, papiston, lautamiesten ja kärjärahvaan edessä aina omia etujaan puolustaen. Sama koskee myös todistajia. Toisekseen

---

¹² Pöytäkirjoista olen löytänyt Huittisten osalta viisi taikus- ja noitusprosessia vuosilta 1693–1750.

¹³ Ylä-Satakunnan historiasta sekä taloudellisista olosuhteista tarkemmin kiinnostuneen kannattaa tutustua *Satakuntasarjaan*, osat Satakunta I (1907) – Satakunta XX (2001).

käyttämäni pöytäkirjat ovat renovoituja. Oikeuskäsittelyn edetessä kirjuri kirjoitti paikanpäällä niin sanotun konseptiopöytäkirjan, johon hän kirjasi oikeudenkäynnin kulun ja lausunnot hyvinkin tarkkaan. Renovoidut pöytäkirjat puolestaan ovat konseptioiden pohjalta tehtyjä puhtaaksikirjoituksia, jotka lähetettiin hovioikeuteen tarkastettavaksi. Näin ollen renovoiduista pöytäkirjoista puuttuu joitakin yksityiskohtia, vaikkakin kokonaiskuva niistä välittyy. Kolmas keskeinen lähdekriittinen huomio on, että kyseiset pöytäkirjat ovat kihlakuntatasolta. Renovoidut pöytäkirjat lähetettiin Turun hovioikeuteen, jossa alioikeuksien tuomioita ja rangaistuksia vielä tarkennettiin ja tarvittaessa muutettiin. Yleensä hovioikeus lievensi etenkin ankarimpia tuomioita, mutta nämä päätökset eivät ole säilyneet, koska hovioikeuden arkisto kärsi tuhoista Turun palossa 1827.¹⁴

Lisäksi 1600- ja 1700-luvulla saatettiin myös kaikista vakavimmat tapaukset siirtää suoraan hovioikeuteen, ilman alioikeuden käsittelyä ja merkintää tutkimiini pöytäkirjoihin. 1700-luvulta olen myös löytänyt muutamia tapauksia, joissa vain mainitaan taikuus- tai noituustapausta käsitellyn alioikeudessa, mutta tapahtumien tarkempaa kuvailua ei ole renovoitu. Tähän syynä on, että kyseisissä tapauksissa asia on alistettu hovioikeudelle, jolla oli käytössään alkuperäiset konseptiopöytäkirjat. Hovioikeuden lopullisten tuomioiden puuttuminen ei kuitenkaan aiheuta tutkimukselleni kovinkaan suuria ongelmia. Vaikka käyn lävitse myös taikuudesta ja noituudesta annettuja tuomioita, suurin osa tutkimuksestani keskittyy oikeudenkäytön sekä tuomioiden sijaan ihmisten arkeen ja uskomuksiin, joista kyllä välittyy tietoa kihlakunnankin pöytäkirjoista. Parhaimmillaan tapaukset saattoivat venyä jopa useisiin kymmeniin sivuihin.

Ylä-Satakunnasta säästyneissä pöytäkirjoissa on myös aukkoja. Tutkimani aikaväli on kaiken kaikkiaan 127 vuotta pitkä, josta säilyneet pöytäkirjat kattavat 87 vuotta. Suurimmat puutteet ovat 1600-luvun alkupuoliskolla sekä isonvihan aika. Vuoden 1712 osalta olen hyödyntänyt läänintilien sakkoluetteloja, vaikka itse pöytäkirja ei ole säilynyt. Sinänsä isonvihan aika ei ole ongelma, koska silloin yhtenäisiä kihlakunnankäräjiä ei vuosikausiin istuttu¹⁵. Kuitenkin ennen isoavihaa ja isonvihan jälkeen pöytäkirjat kattavat useampia vuosikymmeniä putkeen. Aukot ovat ongelma lähinnä tilastoja laatiessa, eivät niinkään syvällisempien ilmiöiden kannalta. Ainoastaan aukot 1670-luvun pöytäkirjoissa ovat ongelmallisia laajempien teemojen kannalta, koska tuolloin mahdollisia bläkulla-tapauksia olisi ehkä voinut olla enemmän kuin yksi, joka on säilynyt.

---

¹⁴ Hovioikeuden tehtävä oli valvoa oikeusasteiden toimintaa ja niiden langettamia tuomioita. Vain hovioikeus saattoi hyväksyä kuolemantuomion täytäntöönpanon, mikä alioikeudessa saatettiin langettaa esimerkiksi noituudella vahingoittamisesta. Karonen 2008, 188–189.

¹⁵ Koskull 1952.

Ylä-Satakunnan osalta hyödynnän myös vähemmälle käytölle jäänyttä Ikaalisten tuomiokunnan renovoitua pöytäkirjaa vuosilta 1669–1672, koska siinäkin käsitellään yläsatakuntalaisia tapauksia. Lisäksi olen tarpeen mukaan käynyt lävitse myös naapurikihlakuntien pöytäkirjoja sekä muutamia läänintilejä, mikäli niistä on ollut apua Ylä-Satakunnan tilanteen hahmottamisessa.¹⁶ Valpuri Kinnin ja Antti Lierosen tapauksissa olen perehtynyt myös *Åbo Tidningar* -sanomalehteen 1700-luvulla referoituihin katkelmiin heille hovioikeudessa suoritetuista kuulusteluista. Näin olen kiertotietä päässyt hiukan käsiksi myös hovioikeuden aineistoon.

Yhdistän läpi tutkimukseni määrällistä ja laadullista tutkimusta. Rakennan tilastojen avulla laajempaa yleiskuvaa ja laadullisen analyysin avulla konkretisoin taikuuden ja noituuden ilmiöitä ja niiden varioituneisuutta. Rintarinnan määrällinen ja laadullinen analyysi voivat parhaalla mahdollisella tavalla tukea toisiaan. Taikuus ja noituus ovat liian monimutkainen ilmiö, jotta ne voisi pelkistää tilastoihin, kuten jotkut ovat yrittäneet. Toisaalta jokin pöytäkirjassa ilmituleva herkullinen ja hätkähdyttävä yksityiskohta saattaa saada mielikuvituksen valloilleen, mutta tällaiset yksityiskohdat ovat vain mitättömiä nyansseja, ellei niitä riittävästi kontekstoida laajempaa näkökulmaa ajatellen. Tutkimukseni perusta on siis järkevä ja argumentoinnin uskottavuutta tukeva suhde tilastojen ja yksityiskohtien välillä.

Vaikka tutkimukseni ei täytä kaikkia klassisia mikrohistoriallisen tutkimuksen piirteitä, hyödynnän suuntaukselle ominaista abduktiivista menetelmää, johtolankaparadigmaa, jossa painoarvo on alkuperäislähteiden tarkalla ja ennakkoluulottomalla lukemisella. Käytännössä tämä lähiluvun menetelmä tarkoittaa hyvinkin mitättömien asioiden ja yksityiskohtien huomioimista. Oikein kontekstoituina ja esimerkiksi tilastoihin vertaamalla nuo yksityiskohdat saattavat osoittautua hyvinkin arvokkaiksi, vaikka yksinään ne eivät sitä välttämättä olisi. Lähiluvun avulla aineistosta saattaa nousta esiin myös sellaisia seikkoja, joita alkuperäisessä kysymyksenasettelussa ei ole tarpeeksi otettu huomioon.

Aineiston tarkka lähiluku myös mahdollistaa keskittymisen itse tutkittaviin teemoihin, jolloin pöytäkirjojen oikeudellinen näkökulma sekä jäsenitys on mahdollista häivyttää, päästen käsiksi itse ihmisiin mentaalisisina toimijoina, taikuuteen ja noituuteen sekä ylipäätään elämän realiteetteihin käräjätuvan ulkopuolella. Tutkijana tämä vaatii itseltäni kykyä ja rohkeutta päätellä asioita välillä

---

¹⁶ Oikeuden pöytäkirjoista sekä muista varhaismodernin ajan alkuperäislähteistä tutkimuskohteina ks. esim. Huovila & Liskola & Piilahti 2009.

myös rivienvälistä, mutta määrällinen analyysi on aina vastapainona varmistamassa, etteivät päätelmät pääse liian lennokkaiksi. Paikoin olen kiinnostunut itse oikeusprosessista sekä tuomioista, jolloin tuon oikeudenkäynnin näkyväksi. Mutta silloin, kun itse oikeudenkäynti prosessina ei anna mitään lisäarvoa tutkittavan ilmiön kannalta, pyrin häivyttämään pöytäkirjamaisen rakenteen parhaani mukaan. Tällöin pääsen eroon itse oikeudenkäynnistä ja huomio kohdistuu paremmin tutkittaviin ilmiöihin – elämään ja uskomuksiin.¹⁷

Samaisesta syystä käytän tutkimukseni kerronnassa narratiivista otetta. En pyri kuvaamaan käräjätapahtumia, vaan sitä, mitä oli tapahtunut käräjöinnin taustalla. Harmittavan usein mitä antoisimmatkin taikuus- ja noituustapaukset on tutkimuskirjallisuudessa vain tyydytty referoimaan sellaisenaan pöytäkirjoista. Oikeudenkäynnin tönkkö kohta kohdalta kirjaaminen on kuitenkin lukijan aliarvioimista – sekä äärimmäisen puuduttavaa – eikä se ole hyvä tapa vastata tutkimuskysymyksiin.¹⁸ Enemmän poimin oikeudenkäynneistä kulloistenkin teemojen kannalta keskeiset huomiot sekä yksityiskohdat ja koostaan niistä temaattisesti ehjän kokonaisuuden unohtamatta tilastoja. Lisäksi hyödynnän narratiivia käyttämällä tutkimuksessani sekä pidempiä että lyhyempiä avaintapauksia. Ne ovat tapauksia joiden avulla pystyn parhaalla mahdollisella tavalla kuvaamaan tutkimukseni tuloksia sekä argumentointia. Avaintapausten avulla pystyn myös sekä tutkijana itselleni että tutkimuksen lukijalle tuomaan asioita ja tapahtumia esiin sellaisena kuin aikalaiset ne mahdollisesti kokivat, mikä taas lisää ymmärrystä tutkittavasta kohteesta. Narratiivi myös tekee tekstistä – ainakin toivottavasti – jokseenkin sujuvasti etenevää luettavaa, vaikka viihdyttävyyttä ei tietenkään ole lähtökohtani. En myöskään ole valinnut avaintapauksiksi sellaisia tapauksia, joista oikeudessa on esitetty mitä erilaisimpia ristiriitaisia todistajanlausuntoja. Olen valinnut vain sellaisia tapauksia, joissa useamman todistajan, syytetyn sekä syyttäjän näkemykset taikuuden- ja noituudenkäytöstä ovat siinä määrin yhteneväisiä, että niitä tohdin narratiivin muodossa esittää. Tarkoitukseni ei ole yrittää väittää asioiden tapahtuneen täysin kuvaamallani tavalla, vaan tutkimuksen ja ymmärryksen kannalta on tärkeintä luoda kuva siitä, kuinka aikalaiset

---

¹⁷ Mikrohistorian menetelmistä ja lähiluvusta esim. Peltonen 1999, 62–66; Ginzburg 1996, 37–76; Esimerkiksi Kimmo Katajala on käyttänyt väitöskirjassaan lähestymistapaa jossa: *lähteiden yksityiskohtainen tarkastelu ja paikallisen yhteisön diskursseissa esiintyvien detaljien selvittäminen auttaa ymmärtämään syvemmin talonpoikaislevottomuuksien* (lue: jonkin suuremman kokonaisuuden) *taustaa*. Katajala 2002, 62, laajemmin 59–70.

¹⁸ Esimerkiksi Nenosen ja Kervisen *Synnin palkka on kuolema: suomalaiset noidat ja noitavainot 1500–1700-luvulla* on täynnä mielenkiintoisia ja yksityiskohdiltaan rikkaita taikuus- ja noituustapauksia. Ne on kuitenkin kuvattu lähinnä vain pöytäkirjoja sanasta sanaan referoiden, jolloin järkevä jäsenitys, tutkimustulokset sekä luettavuus kärsivät. Näin on tehty esimerkiksi Antti Lieroisin kohdalla. Nenonen & Kervinen 1994; Historiantutkimuksen kerronnallisuudesta ks. esim. Kalela 2002; Kustaa H. J. Vilkuna on kiinnittänyt huomiota siihen, että myös tutkimuksen esittäminen – esittämistapa – on tietoinen metodologinen valinta, joka pitäisi lähteiden ja lähteidenkäytön lisäksi ottaa tutkimuksessa huomioon. Tästä ajatuksesta ja esimerkiksi dialogin käytöstä historiantutkimuksessa ks. Vilkuna 2009, 303–324; Vilkuna 2006.

kokivat asioiden todennäköisesti tapahtuneen. Näin pystyn tutkijana ymmärtämään heidän motiiveja sekä uskomuksia taikuuden ja noituuden osalta ja välittämään tämän tiedon tutkimuksen lukijalle.

2 TAIKUUS- JA NOITUUSOIKEUDENKÄYNNIT YLÄ-SATAKUNNASSA 1623–1750

2.1 Prosessit ja syytetyt

Vuosina 1623–1750 Ylä-Satakunnan kihlakunnan alueella oli 69 taikuus- ja noituusoikeudenkäyntiprosessia, joissa syytettyinä oli yhteensä 98 henkeä¹⁹. Tämä voidaan kihlakunnan alioikeuden pöytäkirjoista varmuudella todeta, mutta luvut ovat todellisuudessa varmasti jonkin verran suurempia, koska pöytäkirjoissa on aukkoja ja puutteita. Tutkimani ajanjakson 127 vuodesta läpikäymäni pöytäkirjat kattavat 87 vuotta, joka on 68,5 prosenttia koko ajanjaksosta. Pöytäkirjoista uupuu siis 40 vuotta – tasaisesti sieltä täältä ennen vuotta 1678 sekä isonvihan ajalta 1712–1721²⁰. Tämä ei kuitenkaan luo tilastoihin kovinkaan suuria vääristymiä, sillä ennen vuotta 1678 olevat puutteet jakautuvat kohtuullisen tasaisesti, ja isonvihan aikana oikeuslaitoksen ja elinolojen sekasortoisuuden takia kihlakunnankäräjiä ei totuttuun tapaan istuttu. Todellisuudessa Ylä-Satakunnassa kuitenkin voidaan arvioida olleen puutteelliset vuodet huomiodien yhteensä noin sata prosessia, joissa syytettyjä olisi oikeuden eteen joutunut vajaa puolitoista sataa.²¹

Aineiston puutteista huolimatta tilastoja voidaan perustellusti verrata muihin alueisiin Suomessa ja laajemmin Ruotsin valtakunnassa, sillä lähes poikkeuksetta muidenkin oikeushallinnollisten alueiden pöytäkirjoissa on puutteita. Joka tapauksessa niin Ylä-Satakunnassa kuin muuallakin Ruotsin valtakunnassa taikuus ja noituus olivat kokonaisrikostilastoissa yksiselitteisesti harvinaisia. Euroopan mittakaavassa väkilukuun suhteutettuna taikuus ja noituus olivat kuitenkin jopa yleisempi rikos Ruotsissa ja Suomessa, kuin esimerkiksi Etelä-Euroopan maissa²².

Marko Nenonen ja Timo Kervinen ovat artikkelissaan *Noidat ja noitavainot Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa* (1988) päätyneet tulokseen, jonka mukaan Ylä-Satakunnassa olisi 1600-luvulla ollut yhteensä vain 26 taikuus- ja noituusoikeudenkäyntiprosessia, joissa syytettyinä oli 33 henkeä. Miehet itsekin myöntävät lukujen olevan alakanttiin – jota ne todella ovat – sillä heidän

¹⁹ Kaikki löytämäni taikuus- ja noituustapaukset kronologisessa järjestyksessä lyhyiden kuvausten kera ks. LIITE 3.

²⁰ Vuonna 1712 käräjät vielä pidettiin, mutta kyseisen vuoden pöytäkirja ei ole säilynyt. Kyseisen vuoden osalta olen kuitenkin käynyt lävitse Ylä-Satakunnan alisen sakkoluettelon, mutta ylisen osan luettelo puuttuu. Kyseiseltä vuodelta ei taikuus- ja noituustapauksia löydy. Toki sakkoluetteloihin merkittiin vain sakotetut tapaukset, joten on mahdollista, että käräjillä on taikuutta ja noituutta ilman langettavaa tuomiota käsitelty. KA Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä, Tositekirja 1712–1712, 7458.

²¹ Tarkasti suhdeluvuista laskien vuosina 1623–1750 olisi ollut 101 taikuus- ja noituusoikeudenkäyntiä ja 144 syytettyä, mikäli tapauksia voidaan olettaa olleen tasaisesti puuttuvina vuosina.

²² Levack 1987, 187–194, 201–206.

tilastointinsa on perustunut pitkälti vain paikallishistorioihin sekä muiden tekemiin tutkimuksiin²³. Toki täytyy huomioida, että tutkimani ajanjakso ulottuu vielä 50 vuotta pidemmälle 1700-luvun puolelle, mikä vääristää tulosten vertailtavuutta. Tämä huomioiden ja tarkastellen vain 1600-lukua, saadaan tilastoistani tulokseksi 44 taikuus- ja noituusprosessia sekä 59 syytettyä. Nyt käsillä olevat alkuperäisaineistoon tukeutuvat tilastot (69/98) osoittavat, että taikuus- ja noituusoikeudenkäynnit olivat luultuakin yleisempiä rannikkoseudulta katsoen sisämaahan kuuluvussa kihlakunnassa. Aiempaan tutkimukseen verrattuna luvuissa on siis kosolti kasvua, jonka merkitystä suhteessa aiempiin käsityksiin läntisessä sisämaassa harjoitetusta taikuudesta ja noituudesta on syytä tarkastella tarkemmin.²⁴

Eniten taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä Suomessa oli Pohjanmaalla, Ala-Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa. Rannikkoseutuina ne olivat sisämaata suoremmin yhteydessä Ruotsin valtakunnan keskusalueisiin sekä laajemmin Eurooppaan, ollen näin helpommin alttiina esimerkiksi uusille noitateorioille. Etenkin näyttävien blåkulla- eli noitasapattioikeudenkäyntien päänäyttämönä toimivat Ahvenanmaa sekä Pohjanmaan rannikko 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Ruotsin valtakunnan alueella tiedetään myös kaupungeissa olleen runsaasti taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä, sillä suurempi asukastiheys altisti ihmisiä konflikteihin. Kaupungeissa raastuvanoikeuden läsnäolo oli myös pysyvämpää verrattuna maaseutupitäjissä kierteleviin kihlakunnantuomareihin. Siksi kynnyksellä kärkeä oli kaupungeissa alhaisempi. Lisäksi kaupungeissa esimerkiksi todistajia oli helpompi kutsua äkkiseltäänkin oikeuden eteen lyhyiden välimatkojen ansiosta, toisin kuin syrjäseuduilla. Ilmiöinä taikuus ja noituus olivat kaupungeissa ja maaseudulla kuitenkin samat.²⁵

Kaupunkien ja rannikkoseutujen vastakohtana on luonnostaan helppo pitää sisämaan harvaanasuttuja korpimaita, joista ei noin vain seilattu pääkaupunkiin Tukholmaan tai marssittu suoraan raastupaan silloin, kun siltä tuntui. Onkin paikkansapitävää, että keskimääräisesti sisämaassa oli vähemmän taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä. Esimerkiksi Ylä-Satakunnan

---

²³ Lisäksi heiltä puuttuu kokonaan tilastoinneista Ylä-Satakunnan kihlakuntaan kuulunut Kangasalan hallintopitäjä.

²⁴ Nenonen & Kervinen 1988, 31–32, 40–49; Samoihin vanhentuneisiin lukuihin viitataan Nenosen väitöskirjassa. Nenonen 1992, 36–38.

²⁵ Nenonen 1992, 334–335; Ahvenanmaan ja Pohjanmaan noitaioikeudenkäynneistä sekä Pohjois-Ruotsin laajoista noitaprosesseista ks. esim. Heikkinen 1969; Ahvenanmaan tapahtumista populaarimmin, mutta alkuperäisaineiston tarkkaan analyysiin tukeutuen on kirjoittanut myös: Virtanen 2013; Ruotsin valtakunnan läntisen osan suurista noitavainoista 1668–1677 ks. esim. Ankarloo 1971 ja 1987; Per Sörlinin tutkimuksen mukaan Götan hovioikeuden alueella taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä oli kaupungeissa enemmän kuin maaseudulla. Suomen kaupunkien osalta Eilola on tutkinut Vaasan ja Uudenkaarlepyyn tapauksia. Eilola 2003, 40; Sörlin 1994, 127–129; Karonen 1996, 61–62; Myös 1700-luvulla Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa prosessit näyttivät keskittyneen rannikkoseuduille. Tittonen 2007, 39.

rannikkonaapurissa Ala-Satakunnassa vuosina 1620–1700 oli 136 prosessia, joissa 197 syytettyä. Pohjois-Pohjanmaalla vastaavat luvut olivat 133/181. Alueiden välistä eroa ei ole kuitenkaan syytä liioitella, minkä Ylä-Satakunnan tarkentunut aineisto osoittaa. Ylä-Satakunnan väestötiheys sekä kihlakunnanoikeuden resurssit huomioiden taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä oli alueen pitäjissä hämmästyttävän paljon.²⁶ Kun vertailukohtaksi otetaan Viipurin Karjala, vuosina 1620–1700 63 prosessia ja 88 syytettyä, ovat määrät jo hyvin lähellä toisiaan. Etenkin kun huomioidaan, että Viipurin vireää vientikaupunkia ympäröivä maaseutu oli huomattavasti vilkkaampaa elinseutua Ylä-Satakuntaan verrattuna. Rannikkoseuduista Ylä-Satakunta ohittaa määrissä Uudenmaan, josta tunnetaan vain muutamia tapauksia, mutta kysymys on perusteellisen tutkimuksen puutteesta Uudenmaan osalta.²⁷

Muihin harvaanasuttuihin sisämaa-alueisiin verrattuna Ylä-Satakunta asettuu tilastoissa prosessien ja syytettyjen määrässä korkealle. Nenosen ja Kervisen laskelmien mukaan Hämeessä oli 1600-luvulla 37 taikuus- ja noituusprosessia ja 46 syytettyä. Aiemmat lähdekriittiset huomioni Ylä-Satakuntaa koskien Nenosen ja Kervisen osalta pätevät myös näihin Hämeen tilastoihin, joten Hämeessäkin prosessien ja syytettyjen määrä on luultavasti ollut suurempi.²⁸ Mittaluokka on kuitenkin lähes sama kuin Ylä-Satakunnassa. Noidista kuuluisia korpimaita oli myös Savossa, Pohjois-Karjalassa sekä etenkin Lapissa, mutta niissä oikeuden eteen taikuudesta ja noituudesta tuotiin harvemmin ketään – ainakin harvemmin kuin Ylä-Satakunnassa. Syynä tähän on, ettei kyseisillä alueilla ollut halua uhmakkaasti käräjöidä taikuuden ja noituuden tähden, eivätkä oikeuslaitoksen edustajat aina jaksaneet ulottaa henkilökohtaista tarmokkuuttaan syrjäisimmille seuduille. Myös 1600-luvulla suurten muuttoliikkeiden on epäilty vaikuttaneen Savossa tapausten määrään. Kimmo Katajala on puolestaan tutkinut Käkisalmen läänin 41 prosessia ja 45 syytettyä 1600-luvun jälkipuoliskolla. Käkisalmen alueella taikuus- ja noituustapauksia siis näyttää ollen jonkin verran tiheämpään kuin Ylä-Satakunnassa. Myös Pohjois-Pohjanmaan sekä Kainuun tilastot, 48 taikuustapausta ja 94 syytettyä, 1700-luvun jälkipuoliskolta ovat samaa mittaluokkaa Ylä-Satakunnan kanssa. Kaiken kaikkiaan kihlakuntien väliseen vertailuun ei kannata liiaksi takertua, sillä ilman tarkkoja väkilukutilastoja on taikuus- ja noituusprosessien määrien vertailu hyvin

---

²⁶ Ylä-Satakunnan asukasmäärä on ilmeisesti ollut jonkin verran Ala-Satakuntaa korkeampi. Seppo Suvannon tutkimusten mukaan esimerkiksi vuonna 1571 verotilallisia oli Ylä-Satakunnassa noin 2400 ja Ala-Satakunnassa vajaa 1500. Määrissä on eroa noin tuhat verotilallista, mutta Ylä-Satakunnan suuri pinta-ala huomioiden oli asukastieheys Ala-Satakunnassa huomattavasti suurempi. Suvanto 1987, 18.

²⁷ Nenonen 1995; Nenonen 1992, 102–109, 334–335; Nenonen & Kervinen 1988, 31.

²⁸ Hämeen tilastot vaatisivat uuden tutkimuksen ja päivityksen.

tulkinnallista. Edellä esittämäni tilastot kuitenkin luovat kuvaa siitä, millaisissa mittaluokissa liikuttiin, ja mihin Ylä-Satakunta tässä katsannossa suurin piirtein asettuu.²⁹

On lisäksi erittäin tärkeää huomioida, että taikuus- ja noituus oikeudenkäyntien määrät kertovat vain itse oikeusprosessien määrästä, eivätkä suoraan siitä, kuinka taikauskaisia tai noituutta pelkääviä tai hyödyntäviä ihmisiä arkielämässään olivat. Siksi tutkimuksessani tilastoilla on oma tärkeä roolinsa suurten raamien kartoittamisessa, mutta itse ilmiöihin käsiksi pääseminen vaatii ehdottomasti myös yksittäistapausten avaamista. Kaiken kaikkiaan Ylä-Satakunnassa oli siis selvästi vähemmän prosesseja sekä syytettyjä, kuin valtakunnan kiivaimmilla vainoalueilla. Uusien tilastojen valossa tuo ero ei kuitenkaan ole niin suuri, kuin aiemmin on annettu ymmärtää. Ylä-Satakunnassa taikuus- ja noituus oikeudenkäynnit eivät missään nimessä olleet ainakaan harvinaisempia verrattuna muihin perifeerisempiin alueisiin. Tilastot ovatkin hyvin linjassa Ylä-Satakunnan maantieteellisen sijainnin kanssa. Ylä-Satakunnassa näkyi selvästi sen sijoittuminen Ala-Satakunnan sekä Pohjanmaan läheisyyteen, ollen kuitenkin jo osa itään ja pohjoiseen jatkuvaa vähäväkistä korpimaata.

Aikalaisten arkielämän kannalta kihlakunnan rajat näyttäytyivät heille kaukaisilta verrattuna esimerkiksi oman pitäjän tai kylän paikallisyhteisöön. Juuri paikallisilla olosuhteilla sekä ihmisillä – etenkin ihmisten välisillä suhteilla – oli vaikutus taikuuden ja noituuden harjoittamiseen ja etenkin siihen reagoimiseen. Usein syyt oikeudenkäynteihin olivat hyvinkin paikallisia – jopa kylä- ja naapurustokohtaisia.³⁰

---

²⁹ Tittonen 2007, 37–40; Katajala 1997, 300; Nenonen 1992, 334–335; Nenonen & Kervinen 1988, 31, 40–45; Savon taikuus- ja noituus oikeudenkäynneistä ks. Kuronen 2009 ja Saloheimo 1990, 528–543.

³⁰ Nenonen 1992, 347.

TAULUKKO 1. Taikuus- ja noituusoikeudenkäynnit Ylä-Satakunnassa 1623–1750 hallintopitäjittäin.

HALLINTOPITÄJÄ	PROSESSIT	SYYTETYT	MIEHET	NAISET
Hämeenkyrö	10	13	4	9
Kangasala	6	11	6	5
Karkku	9	17	7	10
Lempäälä	2	2	2	0
Pirkkala	10	13	10	3
Ruovesi	17	24	15	9
Tyrvää	5	8	4	4
Vesilahti	10	10	6	4
YHTEENSÄ	69	98	54	44

Lähteet: KA YS KO 1623–1750, a:1–a:68; Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä 1650 ja 1712, 7421:532 ja 7458; TMA Ikaalisten tuomiokunnan arkisto 1669–1672, Ikaalinen:1.

Selkeästi eniten taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä sekä syytettyjä oli Ruoveden hallintopitäjässä. Seuraavaksi eniten prosesseja syntyi Hämeenkyrössä, Vesilahdella ja Pirkkalassa, Karkun ollessa lähes samoissa lukemissa. Kaikkein vähiten prosesseja sekä syytettyjä oli Lempäälässä. Nenosen ja Kervisen tutkimuksiin nähden tilastot ovat Lempäälää sekä Vesilahtea lukuun ottamatta kasvaneet kauttaaltaan. Etenkin Hämeenkyrön, Ruoveden sekä Karkun osalta tilastot ovat uudistuneet suuresti. Lisäksi nyt tarkastelussa on mukana Kangasalan tapaukset, jotka Nenoselta ja Kerviseltä puuttuivat kokonaan.³¹ Hallintopitäjien välillä oli siis suuria eroja. Ruovedellä taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä oli kahdeksankertaisesti ja syytettyjä yli kymmenkertaisesti Lempäälään verrattuna. Syyt eroille kuitenkin ovat pitkälti hyvin luonnollisesti selitettävissä, eikä salamyhkäisille noitapitäjätulkinnolle ole sijaa. Esimerkiksi Ruovesi sekä Hämeenkyrö olivat pinta-alaltaan ylivoimaisesti suurimmat hallintopitäjät Ylä-Satakunnassa. Lisäksi molemmat sijaitsivat – ainakin hallinnollisesta näkökulmasta eli Turusta katsoen – kihlakunnan perifeerisemmällä puoliskolla ja niiden alueella harva asutus pilkkoi suuria erämaa-alueita siellä täällä. Tällaisilla salomailla ihmisten tuli tulla toimeen mitä suurissa määrin omillaan, joten kaikki keinot – esimerkiksi sairauden tai katovuoden uhatessa – olivat tarpeen. Myös Karkun hallintopitäjässä prosessien määrä painottui Mouhijärven perukoille. Tapauksia oli paljon myös Vesilahdella, jota saattaa selittää sen läheisyys Ala-Satakuntaan. Toisaalta myös Lempäälä rajoittui Ala-Satakuntaan, eikä siellä syytetty kuin kahta, joten on vaikea antaa tarkkaa selitystä Vesilahden

³¹ Nenonen & Kervinen 1988, 44.

tapausten suurelle määrälle. Ehkä tiukempi valvonta saavutti Vesilahden ennen syrjäisempiä kolkkia, sillä kymmenestä prosessista seitsemän oli jo ennen vuotta 1662.³²

Tutkimani aikaväli mahdollistaa muutenkin pitkänaikavälin muutoksien tarkastelun taikuus- ja noituusoikeudenkäyntien määrässä³³. Vaikka pöytäkirja-aineistossa on aiemmin kuvatut puutteensa, ne jakautuvat sen verran suotuisasti, että uskottavia päätelmiä on mahdollista tehdä. Ylä-Satakunnassa prosesseja on koko ajanjaksolla 1600-luvun alkupuolelta aina 1700-luvun puoliväliin saakka. Vaikka keskimäärin tapaukset jakautuvat varsin tasaisesti, sekä kihlakunta että hallintopitäjä tasolla erottuu muutamia erityisiä vuosia. Selvästi eniten taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä oli vuonna 1678, kahdeksan kappaletta. Tulos ei ole poikkeava, sillä eniten taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä käräjäoitiin Suomessa 1670- ja 1680-luvuilla. Taustalla oli Keski-Euroopasta Ruotsin kautta saapunut uusi noitadoktriini – ja sen myötä tuomariston ja papiston, etenkin piispa Johannes Gezelius vanhemman, tiukentunut asenne taikuutta ja noituutta kohtaan – sekä laajemmin Ruotsin suurvalta-asemaa ja nelisäätyoppia pönkittäneen luterilaisen täysortodoksian muovaama tiukka kuri ja valvonta.³⁴ Ylä-Satakuntaan oikeudenkäyntialto siis saapui samanaikaisesti kuin rannikolle – eikä viiveellä³⁵. Vuonna 1678 taikuus- ja noituusoikeudenkäyntejä oli kaikissa muissa hallintopitäjissä paitsi Kangasalla, Vesilahdella ja Tyrvällä. Tyrvää kuitenkin liittyy uuden noitaopin leviämiseen siten, että siellä 1675 käsiteltiin Ylä-Satakunnan ainoaa tunnettua noitasapattitapausta 1675. Määriä kuvastaa, että Karkussa, Ruovedellä sekä Pirkkalassa oli kussakin kaksi prosessia vuonna 1678, mikä oli harvinaista. Myös Lempäälän kahdesta tunnetusta prosessista juuri toinen osuu kyseiseen vuoteen.

1670-luvun lopun ruuhkaisten vuosien jälkeen prosesseja oli tasaisesti lähes vuosittain aina isoonvihaan saakka. Huomionarvoista kuitenkin on, että ennen isoavihaa suurten kuolonvuosien jälkeen prosessien määrä alkoi jälleen nousta huipentuen vuosina 1706–1710 11 prosessiin ja 16 syytettyyn. Yksi mahdollinen selitys tälle toiselle aallolle on suurten kuolonvuosien inhimillisen

---

³² Tarkemmin vuosittaisesta sekä hallintopitäjäkohtaisesta prosessien ja syytettyjen jakaumasta katso LIITE 1.

³³ Yleensä taikuus- ja noituustutkimus on keskittynyt maksimissaan sadan vuoden aikajaksoihin.

³⁴ Harmillisesti vuosilta 1676 ja 1677 pöytäkirjat puuttuvat kokonaan. Noina vuosina prosesseja olisi varmasti ollut useita. Tämä myös hiukan vääristää kokonaistilastointia; Ruotsissa ja Baltiassa opiskellut sekä palvellut Gezelius vanhempi otti Turun piispana (1664–1690) edeltäjiään tiukemman linjan. Hän myös viittasi uusiin demonologisiin noitateorioihin ja antoi 1673 julistuksen loitsujen hävittämisestä oikeusteitse. Häntä piispan virassa (1690–1718) seurannut poikansa Johannes Gezelius nuorempi jatkoi tiukalla puhtaan luterilaisuuden linjalla, johon hän sai vaikutteita Keski-Euroopan opintomatkaltaan. Karonen 2008, 161–170, 243–248; Kotivuori 2005: *Johan Gezelius* vanhempi ja nuorempi; Eilola 2003, 57, 124–125; Nenonen 1992, 263–264, 270–271, 376; Nenonen & Kervinen 1988, 32–33; Levack 1987, 25–27, 79–80; Heikkinen 1969, 78–83, 164–166; Haavio 1967, 43.

³⁵ Ruotsin keskusalueilla suuret noitaprosessit alkoivat muutamaa vuotta aiemmin, mutta todella nopeasti vaikutus levisi valtakunnan itäiseen osaan ja myös Ylä-Satakuntaan.

kärsimyksen sekä puutteen jatkuminen vielä monien talojen ja yksilöiden elämässä. Toiseksi Ruotsin suurvalta alkoi hiljalleen menettää otettaan suhteessa Venäjään suuren Pohjan sodan alettua 1700, ja ihmiset uumoilivat joutuisiko valtakunnan itäinen osa sotatantereeksi ja venäläisten hävittämäksi. Useissa kyseisen ajanjakson tapauksissa näkyy selvästi ihmisten nälkä ja taudit, epämieluisien kerjäläisten aiheuttamat kiistat ja kiroukset sekä papiston saarnaama pelko Jumalan langettavaan kollektiiviseen hävitykseen, joka olisi saapuva yhteisöjen ja koko kansan syntien tähden.³⁶

Myös hallintopitäjien sisällä ja välillä on joitakin selkeitä vuosivaihteluita. Ruovedellä taikuudesta ja noituudesta käräjäitiin tasaisesti vuosina 1624–1741. Juuri pitkänaikavälin tasaisuus selittää osittain Ruoveden prosessien runsasta määrää. Hämeenkyrössä, Pirkkalassa ja Karkussa prosesseja syntyi vasta 1660- ja 1670-luvuilta alkaen, kun taas Tyrvällä ei aiheesta käräjäity enää 1670-luvun jälkeen. Syrjäisessä Kangasalan hallintopitäjässä prosesseja oli vasta vuodesta 1687 eteenpäin. Tällaisten vaihteluiden tarkka analysointi on tilastojen pienuuden takia lähes arvuuttelua, mutta yhdelle päätelmälle on sijansa. Nimittäin Ala-Satakunnan läheisyydessä olleissa Tyrvään, Vesilahden sekä Lempäälän pitäjissä prosesseja syntyi suhteellisesti jo varhaisemmassa vaiheessa, kun taas Ruoveden, Hämeenkyrön sekä Kangasalan takamailla uusia prosesseja syntyi tiuhimpaan vielä 1700-luvun kuluessa.

Ylä-Satakunnassa 1623–1750 taikuudesta ja noituudesta syytetyistä 54 oli miehiä ja 44 naisia³⁷. Sukupuolijakauma on siis lähes tasan, vaikka miehiä oli hiukan enemmän. Luvuissa on merkittävä muutos suhteessa Nenosen ja Kervisen tutkimukseen sillä heidän laskelmissaan miehiä syytettiin kaksi kertaa useammin kuin naisia. Osaltaan tätä selittää Nenosen ja Kervisen aineiston vajavaisuus, mutta toisaalta oman tutkimukseni jatkuminen 1600-luvulta 1700-luvun puolelle, sillä vuosina 1700–1750 naisten osuus syytetyistä oli aavistuksen isompi kuin miesten (21/18). Toisaalta

---

³⁶ Lappalainen 2012; Karonen 2008, 307–320; Vilkuna 2006, 44, 55–57; Vilkuna 2005, 135. 1600- ja 1700-lukujen vaihteen oikeudenkäyntiaaltoa ja kerjäläisnoitia käsitelty tarkemmin *luvussa* 3.2.

³⁷ Syytettyjen määrän laskeminen on aina joltain osin tulkintaa, joka varmasti aiheuttaa eroja tutkijoiden välillä. Usein pääsyytetty/syytetyt ovat pöytäkirjoissa ilmeisiä, mutta etenkin laajemmissa prosesseissa pöytäkirjoissa saatetaan viitata useisiin epäilyksen alaisiin tai epäilyttäviin henkilöihin, joita ei kuitenkaan suurella vakaumuksella syytetä – tai heitä ei tavoiteta oikeuden eteen. Usein syytetyt saattoivat yrittää tekaista perättömiä syytöksiä muita kohtaan, näyttääkseen itse vähemmän syyllisiltä. Tällaiset oikeus sivuutti nopeasti, mikäli todistusaineistoa ei alkanut löytyä. Itse olen laskenut tiukasti syytettyjen joukkoon vain selkeästi syytteenalaiset henkilöt. Lisäksi olen jättänyt laskuista pois sellaisia syytettyjä, joita on epäilty vasta vuosikautia heidän kuolemansa jälkeen ilman, että kukaan on osannut heidän teoistaan tarkemmin todistaa. Esimerkiksi Tyrvällä kadonneita hopeaesineitä oli etsitty tietäjien avulla, mutta epäilyistä vain yhtä syytettiin oikeudessa sillä muut olivat kuolleet jo vuosia aikaisemmin eikä heidän roolistaan taikuidenharjoittamisessa saatu siten mitään konkretiaa. Tapausten tarkemmassa analyysissä tarkastelen kuitenkin myös tällaisia syyllisyyden rajamailla olevia henkilöitä, mikäli heidän roolinsa tarjoaa tärkeää tietoa itse tapauksesta – vaikka heitä ei tilastoihin ole otettu mukaan. KA YS KO Tyrvää 11.–12.7.1659, a:5 392–392v.

tämä tulos sopii hyvin yksin käsityksen kanssa, että suurin osa syytetyistä oli miehiä ennen 1660-lukua, jonka jälkeen naisten osuus alkoi kasvaa uusien noitateorioiden myötä – joissa kärjistetyimmillään naisen nähtiin olevan vaarassa ajautua paholaisen riivaamaksi ja liittolaiseksi. Ylä-Satakunnassa nimittäin vuosina 1623–1660 syytetyinä oli yksitoista miestä ja vain yksi nainen. Vuosina 1660–1750 suhdeluku taas oli tasan (43 naista/43 miestä). Nenosen ja Kervisen väite, jonka mukaan 1680-luvun jälkeen naisten osuus syytetyistä olisi nopeasti laskenut Ylä-Satakunnassa, ei siis pidä paikkaansa. Naiset olivat tulleet pysyväksi osaksi syytettyjä sekä potentiaalisiksi taikuuden ja noituuden harjoittajiksi myös esivallan silmissä.³⁸

Vaikka naisten osuus ajan myötä kasvoi, silti Ylä-Satakunnan tulokset tukevat käsitystä, jonka mukaan Suomessa keskimäärin enemmistö syytetyistä oli miehiä. Tässä Suomi asettuu luontevasti siihen katsantokantaan, jonka mukaan miesten osuus syytetyistä kasvaa sitä mukaan, mitä idemmäs Keski-Euroopasta mennään. Koko Ruotsin valtakuntaa tarkastellen syytettyjen enemmistö oli naisia. Suomessa näin oli vain länsirannikolla ja joissain kaupungeissa. Kärjistetysti länsirannikon keskusalueilta sisämaahan siirryttäessä miesten osuus kasvoi. Käkisalmen läänissä lähes kolme neljäsosaa syytetyistä oli miehiä 1600-luvun lopulla, ja 1700-luvun jälkipuoliskolla Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla miesten osuus oli vielä sitäkin suurempi. Ylä-Satakunnassa miehiä syytettiin tasaisesti koko tarkastelujakson aikana, kun taas muutokset tapahtuivat juuri naisten osuudessa. Syynä tähän on miesten perinteinen rooli tietäjinä, parantajina ja noitina Suomessa, kun taas naisten syyttäminen oli riippuvaisempaa kunkin ajan aatteellisista ja opillisista virtauksista.³⁹

Lapsia Ylä-Satakunnassa istutettiin syytetyn penkille vain kerran, kun Tyrväällä 13-vuotiaan Mats Matssonin epäiltiin käyneen vuorossa noitasapatissa⁴⁰. Joskus aikuiset kuitenkin yrittivät taikuutta tai noituutta harjoitettuaan siirtää siitä vastuuta nuorille ja ymmärtämättömille lapsille. Tyrväällä Roismalan Pontolan emäntä Karin Hindersdotter väitti, ettei hän ollut syyllistynyt taikuuteen parantaessaan vasikan silmiin muodostunutta kalvoa, koska ei ollut itse pystynyt sairaana ollessaan

---

³⁸ Nenonen 1995, 136, 141, 144; Nenonen 1992, 37, 109–112, 377–378; Nenonen & Kervinen 1988, 46–47, 58; Heikkinen & Kervinen 1987; Ei kuitenkaan ole niin, että uudet Keski-Euroopasta levinneet noitateoriat, etenkin noitasapatti, selittäisivät sinänsä, miksi naisten määrä syytetyinä kasvoi. Suomessa noitasapatilla ja opillisesti puhtaalla noitateorialla oli suoraan vaikutusta syytettyjen määrään vain Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla. Muualla, esim. Ylä-Satakunnassa, naisten määrä syytetyinä nousi noitateorioiden myötä, mutta pikemminkin kyseessä oli kulttuurinen ja oikeudenkäytöllinen muutos. Paikallinen papisto ja tuomaristo ammensivat uskomuksia noitateoriasta, esim. naisia kohtaan, omiin tarpeisiinsa nähden. Ylä-Satakunnassakin naiset siis joutuivat tarkkaan syyniin etenkin hyvää tavoittelevan taikuuden takia noitateorioiden innoittamana, mutta ei kirjaimellisesti noitaopin mukaisista syistä.

³⁹ Tittonen 2007, 41; Nenonen 2006, 210–214; Eilola 2003, 35; Katajala 1997, 301–302; Nenonen 1995, 131–135; Nenonen 1992, 377; Nenonen & Kervinen 1988, 58; Ankarloo 1971, 269–271; Naisten ja naiseuden keskeisestä roolista Keski-Euroopan noitavainoissa ks. esim. Roper 1994 ja 2004; Naisten roolista ks. myös Toivo 2008.

⁴⁰ KA YS KO Tyrvää 13.–16.9.1675, a:6 103–103v. Tapauksesta tarkemmin *luvussa* 6.2.

suorittamaan tarvittavia parannustaikoja. Karin väitti erään kymmenvuotiaan tytön toimineen navetassa Nupalan Erich Teukulta saatujen ohjeiden mukaisesti. Tätä on vaikea uskoa lapsen kyenneen tekemään, sillä silmien parantamiseksi Teuku oli neuvonut laittamaan suolaa vasikoiden korviin, minkä jälkeen ne tuli vielä ommella kiinni.⁴¹

Ylä-Satakunnassa taikuudesta tai noituudesta syytettyjen enemmistö oli talonpoikia tai heidän vaimojaan (37 %). Tämä selittyy jo heidän asemallaan suurimpana väestöryhmänä. Seuraavaksi eniten syytettyjä löytyy sotilasammattien edustajista ja heidän vaimoistaan (7 %). Kirkollisissa tehtävissä olleita syytetyistä oli viisi prosenttia. Loput syytetyistä olivat muun muassa itsellisiä, kerjäläisiä sekä palkollisia. Suurimman osan (37 %) sosiaalinen tausta on kuitenkin tuntematon, mutta heistäkin suurin osa on oletettavasti kuulunut talonpoikaistoon.⁴² Talonpoikien asemaa syytettyjen suurimpana ryhmänä tukee myös huomio, että jopa seitsemän kertaa syytetty oli lautamiehen asemassa. Lautamiehet olivat usein muutenkin käräjillä syytettynä, koska heillä oli usein paljon vihamiehiä jouduttuaan hankaliin välikäsiin esivallan ja paikallisyhteisön ristipaineessa. Lautamiehille taikuus- tai noituussyyte oli vakava paikka, koska niistä tuomittu ei voinut enää jatkaa istumistaan lautakunnassa.⁴³ Vaikka etenkin talonpojat joutuivat epäilyksen alaisiksi, saattoi Ylä-Satakunnassa kuka tahansa joutua syytetyksi taikuudesta tai noituudesta.

2.2 Taikuus vai noituus

Ylä-Satakunnassa vuosina 1623–1750 syytettiin taikuudesta 48 (49 %) ja noituudesta 30 (31 %) henkilöä. Lisäksi 20 (20 %) henkilöä syytettiin sekä taikuuden että noituuden harjoittamisesta. Näiden lukujen suhteen tulee olla kriittinen, sillä läheskään aina oikeuden pöytäkirjoissa ei ole tarkasti merkitty epäiltiinkö syytettyä taikuudesta vai/ja noituudesta. Se ei ollut selvää aina itse käräjäoitsijöillekään⁴⁴. Esimerkiksi kylvötaika kuului tekijän omaa hyvää edistävään taikuuteen, mutta toisaalta naapurin näkökulmasta se saattoi näyttäytyä noituutena, koska yhteistä hyvää jakautuisi näin enemmän kylvötaian tekijälle ja vähemmän muille. Olen kuitenkin mahdollisimman

⁴¹ TMA Ikaalisten tuomiokunnan arkisto, Tyrvää 26.–27.5.1671, Ikaalinen 1. 332v–333.

⁴² Saadut tulokset ovat hyvin yhtenevät verrattuna esimerkiksi Ala-Satakuntaan. Nenonen 1992, 204.

⁴³ Nenonen & Kervinen 1988, 50; Ylikangas 1671, 139–144. Väkivaltarikoksesta ei menettänyt lautamiehen paikkaa, koska väkivalta liitettiin kunniaan sekä rehellisyyteen. Taikuus ja noituus puolestaan liitettiin epärehellisyyteen, eikä niistä tuomittua yleensä voitu pitää luotettavana todistajana tai lautamiehenä.

⁴⁴ Eilola on osuvasti kuvannut taikuuden ja noituuden välisen rajanvedon olleen usein epäselvää ja liukuvaa, ja että usein: *taikuustapauksissakin oli sijaa noituusepäilyille*. Käräjillä siis tuomari, lautamiehet, papisto, todistajat sekä syytetty joutuivat jatkuvasti vetämään rajaa sekä tulkitsemaan, mistä syytteessä todella oli kysymys. Tällä oli keskeinen vaikutus esimerkiksi rangaistuksen ankaruuteen. Oli aina vaara, että harmiton ja pieni taika tai huvitukseksi tarkoitettu jekku saattoi otollisissa olosuhteissa muuttua oikeudessa vakavaksi noituusepäilyksi. Jos rajanveto oli välillä aikalaisillekin haasteellista, on se sitä myös tutkijalle. Eilola 2003, 69.

tarkasti seurannut pöytäkirjojen merkintöjä, ja vain tarvittaessa käyttänyt omaa päätäntävaltaa luokittelemisessa. Tulokset ovat siis suuruusluokaltaan varmasti luotettavia, joten niiden avulla voidaan tehdä muutamia keskeisiä huomioita.

Ylä-Satakunnassa joutuminen oikeuteen taikuudesta oli yleisempää kuin noituudesta. Tämä on hyvin tyypillinen ja luonteva piirre Ylä-Satakunnan kaltaiselle syrjäisemmälle alueelle, jossa ihmiset vanhojen perinteiden avulla yrittivät parantaa onneaan ja taloudellista toimeentuloa hyvää tarkoittavan taikuuden avulla. Vaikka taikuuden rinnalla ihmisiä syytettiin myös noituusharjoittamisesta läpi tutkimusajanjaksoni vielä pitkälle 1700-luvullekin, vakavia ihmisten henkeen ja terveyteen kohdistuneita noituussyytöksiä esitettiin etenkin ennen 1670-luvun taitekohtaa. Vuosina 1623–1670 noituudesta, ja erittäin vakavasta sellaisesta, syytettiin yhtätoista henkilöä, kun taas taikuudesta vain kolmea. Nämä yksitoista syytettyä olivat kaikki miehiä, mikä oli myös hyvin tyypillistä laajemmin valtakunnassa kyseisellä ajanjaksolla. Näitä 1600-luvun alkupuolen vakavia noituusepäilyjä kuvaa hyvin Lempäälässä Simon Anderssonin vaimon Agnisin levittämä huhu, jonka mukaan Olaf Larsson Kierikainen Aimalasta olisi nostattamansa riitin (*rest opå riit*) avulla surmannut Laukon isännän ratsumestari Knut Jönsson (Juhonpoika) Kurjen († 1598)⁴⁵ sekä yhden toisen nimeämättömän henkilön. Agnisin motiivi raskaan huhun levittämiseen jää pimentoon, mutta Olaf vannoi yhdentoista muun mahtavan miehen kanssa syyttömyyttään ja vapautui. Nimismies Jöns Jokipohja puolestaan joutui maksamaan 40 markkaa sakkoa, sillä hän oli tuonut kyseisen perättömän huhun käräjille. Kyseiset noituustapaukset kuvaavat hyvin, että kirkon ja maallisen vallan silmissä juuri vahingoittava noituus oli alkuaan tuomittava rikos. Taikuutta harjoitettiin suuressa määrin, mutta se ei ollut vielä tuolloin tuomittavaa. Vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla kirkollisen kurin tiukentuessa perinteinen ja laajalti harjoitettu hyväntahtoinen taikuus joutui noituuden rinnalla todenteolla kurinpidon kohteeksi, ja sitä myöten etenkin naisten joutuminen käräjille lisääntyi huomattavasti.⁴⁶

Nenosen havaintojen mukaan 1670-luvun jälkeen maaseudulla naisten osuus syytettyjen joukossa kasvoi samalla, kun taikuus syytteenä yleistyi. Tämä pitää paikkaansa myös Ylä-Satakunnassa. Tästä huolimatta pitkänaikavälin tarkastelussa ei voida kuitenkaan missään nimessä todeta

---

⁴⁵ Knut Jönsson Kurki osallistui mm. nuijasotaan Klaus Flemingin joukoissa, ks. esim. Ylikangas 2005.

⁴⁶ KA YS KO Lempäälä 19.8.1624 ja 7.4.1625, a:1 72 ja 107; 1600-luvun alun noituustapauksissa syytetyt olivat miehiä ja syyttäjät tai huhun levittäjät pääsääntöisesti esivallan ja kirkonmiesten sijaan muita talonpoikia. Ilmiössä oli siis kysymys vanhasta suomalaisesta miesnoita/šamaani perinteestä, jonka aikalaiset tunsivat hyvin jo ennen kuin kruunu ja kirkko tekivät taikuuden ja noituuden harjoittamisesta aiempaa suurempaa numeroa. Nenonen 1995, 136; Siikala 1994; Nenonen 1992, 223–225, 256–271, 377–378; Nenonen & Kervinen 1988, 37–39; Toisin kuin maaseudulla, kaupunkien oikeustuvissa noituus säilyi usein yleisempänä syytöksenä kuin taikuus vielä 1600-luvun lopullakin. Eilola 2003, 32–33; Sörlin 1993, 127.

noituuden olleen miesten ja taikuuden puolestaan naisten rikos Ylä-Satakunnassa. Taikuudesta, noituudesta tai molemmista syyttäminen jakaantuu hyvin tasaisesti miesten ja naisten välillä. Vaikka 1600-luvun alussa noituus oli täysin miesten rikos, tarkastelemallani ajanjaksolla itse asiassa naisia syytettiin suhteessa useammin noituudesta kuin miehiä, mikä Ruotsissa ja Suomessa oli yleistä Karjalaa lukuun ottamatta. Juuri 1670-luvulta alkaen naisia syytettiin yksiselitteisesti pelkästään noituudesta 15 kertaa, kun taas miehiä tuolloin enää neljä kertaa.⁴⁷

Yleisesti ottaen Ylä-Satakunnassa käräjillä käsiteltiin lähes samaa syytösten kirjoa kuin muuallakin Ruotsissa ja Suomessa. Harjoitettiin esimerkiksi parantamista, karjataikoja, rakkaustaikoja, varastetun tavaran löytämistä, kylvöonnen kohentamista tai toisaalta suutuksissaan oli noiduttu villipetoja toisen karjaan tai suorastaan asetettu ihmishenkiä vaaraan loitsujen avulla ja niin edelleen. Vain kerran käräjäitiin noitasapatista, mutta kertakin riittää todistamaan ilmiön tunnettavuuden Ylä-Satakunnassa – etenkin kun tapauksen yksityiskohdat ovat kuin suoraan kopioitu länsirannikon tai Ruotsin laajemmista vainoista.⁴⁸

Taikuuden ja noituuden käytön, käyttökohteiden ja motiivien tarkka jaottelu on lähes mahdotonta, koska vain murto-osa taikuudesta ja noituudesta lopulta päätyi käräjille ja pöytäkirjoihin. Esimerkiksi metsästysonnea lisääviä taikoja ja riittejä suoritettiin syrjässä – metsästysmailla – ja usein yksin tai metsästystoverin kanssa. Silminnäköjouta ei siis ollut. Kun taas esimerkiksi omalla pellolla suoritettut kylvötaiat kuuluvat sellaiseen taikuuden kategoriaan, joka oli naapureiden helpompi huomata ja rekisteröidä mieleensä mahdollista oikeudenkäyntiä varten. Näistä lähdekriittisistä ongelmista huolimatta esitän seuraavaksi karkean luokittelun taikuuden ja noituuden jakautumisesta alakategorioihin Ylä-Satakunnassa. Luokittelun vaikeutta lisää vielä se, että usein yhtä henkilöä saatettiin syyttää monenlaisesta taikuudesta tai noituudesta. Tällöin olen laskenut saman syytetyn useampaan kategoriaan. Tässä en tee erottelua taikuuden ja noituuden välillä, vaan olen enemmän kiinnostunut siitä teemasta tai elämän osa-alueesta, johon suoritettu taika tai noituminen liittyi. Esimerkiksi viljelyyn saatettiin kohdistaa omaa kylvöonnaa parantavaa taikuutta tai vastaavasti saatettiin yrittää noitua vihamiehen kylvös. Nyt en keskity tähän eroon, vaan siihen, että kyseiset tapaukset kuuluvat nimenomaan maanviljelykseen liittyvään tematiikkaan.

---

⁴⁷ Taikuus, noituus ja taikuus sekä noituus syytösten jakautumisesta katso tarkemmin LIITE 2; Eilola 2003, 217; Nenonen 1992, 378; Havainto, että myös naiset harjoittivat noituutta, tukee näkemystä siitä, että on vanhakantaista yleistää naisten harjoittaneen vain hyvää taikuutta ja miesten noituutta. Nenonen 1995, 142.

⁴⁸ Taikuuden ja noituuden moninaisia ilmenemismuotoja avaan vielä tarkemmin ja tapauskohtaisemmin seuraavissa luvuissa.

TAULUKKO 2. Taikuuden ja noituuden käyttökohteet Ylä-Satakunnassa 1623–1750.

Taikuuden ja noituuden käyttökohteet/teemat		Käräjillä ilmitulleet määrät
Talous	Karja ja muut kotieläimet	24
	Viljanviljely ja muu viljely	13
	Varkaudet	6
	Oluenpano/viinanpoltto	4
	Kalastus	1
Terveys	Parantaminen	16
	Ihmisten noituminen	13
Muu	Rakkaus, parisuhde, häät	4
	Muu taikuus ja noituus + ei tietoa	15

Lähteet: KA YS KO 1623–1750, a:1–a:68; Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä 1650 ja 1712, 7421:532 ja 7458; TMA Ikaalisten tuomiokunnan arkisto 1669–1672, Ikaalinen:1.

Taulukossa esitetyt luvut eivät ole aiempi lähdekritiikkini huomioiden täsmällisen tarkkoja, mutta ne kuvastavat kokoluokkaa. Lähinnä taulukko pystyy osoittamaan sen, mistä jäätiin useimmiten tai puolestaan harvimminkin kiinni ja jouduttiin oikeuteen. Taulukko kuitenkin pystyy antamaan jotain osviittaa siitä, missä tilanteissa taikuutta ja noituutta käytettiin, ja etenkin siitä, mihin teemoihin kohdistunut taikuus ja noituus altisti käräjöinnille. Käyn seuraavaksi lävitse keskeisiä huomioita nimenomaan Ylä-Satakunnan osalta, enkä ala vertailemaan Ylä-Satakuntaa liian tarkasti suhteessa muuhun Suomeen tai Ruotsiin, koska se olisi hyvin hataralla pohjalla jo pelkästään tutkijoiden erilaisten luokitteluperusteiden ja -menetelmien takia.

Keskeisin huomio on, että käräjillä ilmitulleesta taikuudesta ja noituudesta suurin osa kietoutui kotitalouden piiriin. Ylivoimaisesti eniten tapauksia tuli ilmi karja- ja maatalouteen liittyen. Samaan kotitalouden kategoriaan kuuluvat myös esimerkiksi oluenpano sekä muut kodin askareisiin ja ruokatalouteen liittyvät tapaukset. Tämä korostaa sitä ilmiselvää asiaa, että taloudelliset kysymykset olivat ratkaisevia ihmisten toimeentulolle ja elämänlaadulle. Lopulta kysymys oli omasta ja perheen selviytymisestä hengissä. Siksi kotitalouden piiriä tarkkailtiin ja siitä jäätiin myös ahkerasti kiinni. Samaan tärkeään taloudellisen toimeentulon piiriin kuuluvat myös metsästys ja kalastus. Metsästyksen – miesten toiminnan piiriin – liittyvää taikuutta ja noituutta Ylä-Satakunnan pöytäkirjoista ei kuitenkaan löydy, mutta kysymys on vain siitä, että siitä ei jääty kiinni. Kalastuksestakin käräjöitiin vain kerran, kun Hämeenkyrön käräjillä Anders Andersson ja vaimonsa Malin Sigfredsson Herttualasta toivat ilmi, että naapurikylä Heinijärven Raukolan Erich Matsson

oli epäillyt Malinia noituudesta. Kaksi Heinijärveläistä miestä todistivat, että keväällä 1710 Erich ei ollut eräänä päivänä saanut lainkaan kalaa, vaan ainoastaan järvessä olevaa törkyä. Rannalle päästyään Erich oli turhautuneena kironnut kalaonneaan ja väittänyt naapurikylän Malinin noituneen hänen nuottansa. Asiaan ei kuitenkaan tullut tarkempaa selvyyttä, vaan sekä Malin että vakavia syytöksiä esittänyt Erich vapautuivat.⁴⁹

Kotitalouden piirissä suoritetusta taikuudesta ja noituudesta on syytä pureutua karjataikojen harjoittamiseen, koska Nenosen ja Kervisen mukaan naiset eivät harjoittaneet karjataikoja Ylä-Satakunnassa tai Hämeessä lainkaan. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Nimittäin ainakin neljä kertaa naista syytettiin karjataian tekemisestä. Esimerkiksi Kangasalla levisi huhu jonka mukaan Sophia Claesdotter Huikurlasta oli kerännyt keväällä pellolta ruiskukkia vasikoille annettavaa taikajuomaa varten. Ruoveden Hauhuulla Henrich Stephensonin vaimo oli puolestaan keväällä karjan uloslaskun aikaan pidellyt keittiössä langansäikeitä käsissään samalla, kun ikkunan ulkopuolella ollut paimen oli siitä kerinyt lankaa. Sen jälkeen valmis lanka oli kierretty karjapihan portin ympärille, josta karja juoksi ulos. Ylä-Satakunnassa naiset siis harjoittivat myös karjataikoja, vaikka karjataiat ehkä olivatkin käräjillä yleisempiä rannikon suuremmissa karjapitäjissä.⁵⁰ Karjataika on hyvä esimerkki sellaisesta kodin – eli naisen – piirissä tapahtuneesta hyväntahtoisesta taikuudesta, joista naisia, mutta myös miehiä, syytettiin noituuden rinnalla 1600-luvun loppupuolella sekä 1700-luvulla. Tällaisesta kylän lähialueella tai pihapiirissä suoritetusta toiminnasta jäätiin myös kiinni, kuten tilastot osoittavat.

Siinä missä taikuudella yritettiin parantaa omaa karjaonnea, karjatalous koettiin samoista taloudellisista syistä erittäin alttiiksi myös noituudelle. Karjatalouden ja kotieläinten piiriin kuuluneista tapauksista vajaa puolet oli omaa hyvää lisäävää taikuutta, kun taas reilut puolet koski toisten karjan noitumista tai epäilyä siitä. Tämä selittyy jo sillä, että omalle karjalle sekä kotieläimille aiheutuneesta haitasta ja vahingosta oltiin huomattavasti alttiimpia käräjöimään. Esimerkiksi kun vuoden 1677 mikkelinpäivänä Karkun kylällä Hulkarin ratsutilan isäntä Anders Bertilsson huomasi Loutun Henrich Jacobssonin liikkuvan hänelle kuulumattomia heiniä

---

⁴⁹ KA YS KO Hämeenkyrö 8.–9.6.1710, a:32 517–519.

⁵⁰ KA YS KO Kangasala 5.–6.9. ja 18.–20.10.1687, a:9 360–362 ja 461; Ruovesi 10.–11.6. ja 9.–11.9.1678, a:6 285–286 ja 409v–410v; Karjataikojen yleisyydellä on yritetty selittää naisten määrää taikuustapauksissa. Esimerkiksi Nenosen tulkinnan mukaan Viipurin Karjalassa naisia syytettiin taikuudesta todella harvoin, koska alue ei ollut karjanhoitoaluetta, eikä siellä naisia syytetty karjataioista vs. esim. Ala-Satakunta. Nenonen 1992, 364–365; Nenonen & Kervinen 1988, 58. Sinänsä koko karjataika keskustelu ja määrien mittaaminen on varsin epärelevanttia, koska karjanhoito ympäri Suomen ja Ruotsin oli pääsääntöisesti naisten sekä paimenina toimineiden nuorten osa-aluetta. Siksi naiset varmasti harjoittivat karjataikoja kaikkialla, missä karjaa vain oli. Eri asia on, milloin siitä jäätiin kiinni. Ainakin on järjetöntä pöytäkirjojen perusteella väittää, ettei karjataikoja olisi harjoitettu lainkaan kokonaisessa kihlakunnassa.

mukanaan, aloitti Anders välittömät toimenpiteet asian selvittämiseksi. Jo pelkkä epäily heinävarkaudesta oli syytä tutkia, mutta vielä tärkeämpää oli selvittää liittyikö asiaan taikuutta ja ennen kaikkea noituutta, sillä mikkelinpäivä oli altista aikaa moisille teoille. Paikalle hälytettiin iäkäs lautamies Väiksen talosta, Michel Clemetsson, joka kävi pyynnöstä tarkastamassa lähialueen ladot. Pian selvisi, että ainakin kolmesta ladosta oli aivan vastikään viety muutamia heinätukkoja. Varastetun heinän määrä ei siis taloudellisesti ollut merkittävä, mutta pienien määrien vieminen useammasta ladosta viittasi selvästi taikuuteen, joka tässä tapauksessa ladonomistajien näkökulmasta näyttäytyi uhkaavana noituutena. Joku oli vienyt heiltä heiniä parantaakseen omaa karja- tai eläinonneaan – tehden samalla vahinkoa muiden onnelle. Ainoa epäilty oli luonnollisesti Henrich, joka oikeudessa kertoi yrittäneensä parantaa hevosonneaan syöttämällä hevoselleen heiniä mikkelinpäivänä. Hän väitti oppineensa konstin Turun tiellä eräältä korpraalilta, jolle oli valittanut hevosensa syömättömyyttä ja mahdollista noitumista. Korpraali oli neuvonut mikkelinpäivänä syöttämään hevoselle heiniä, jotta sen ruokahalu ja vointi paranisi. Henrich siis yritti taikakonstein parantaa omaa hevostaan, mutta samalla aiheutti noituuden vaaran kylän muille eläimille. Asia koettiin kylässä hyvin vakavasti, koska siihen reagoitiin välittömästi, mikä näkyi myös yksiselitteisessä ja suoraviivaisessa oikeuskäsittelyssä. Ilman venkoiluja Henrich tuomittiin 40 markan sakkoihin sekä kirkkorangaistukseen.⁵¹

Ilmiönä viljan sekä muiden kasvien viljelyyn kietoutuva taikuus ja noituus on hyvin yhteneväinen verrattuna karjatalouteen, joten en erittele sitä tässä tarkemmin. Samoin kuin karjasta, oltiin omasta kylvö- ja sadonkorjuu onnesta huolissaan, koska se karjatalouden kanssa muodosti kalastuksen sekä metsästyksen ohella elämisen ja hengissä säilymisen kulmakiven. Taioilla toivottiin itselle hyvää kylvöstä ja suotuisia kasvuolosuhteita ja pelättiin vihamiesten aiheuttamaa noituutta. Kaiken kaikkiaan talouteen liittyvä taikuus ja noituus olivat ylivoimaisesti merkittävintä. Tähän kuuluu myös varkauksien selvittäminen sekä varastetun tavarain löytäminen taikakonstein tai tietäjän avustuksella. Varkaus oli vakava taloudellinen kriisi, joten kaikki mahdolliset keinot oli hyödynnettävä.

Siinä missä taloudellisen menestyksen turvaaminen oli elinehto jo elämälle itsessään, sitä oli mitä suurissa määrin myös kunkin henkilökohtainen sekä lähimmäisten terveys. Vakavat sairaudet tai vammat altistivat ihmisen kuolemanvaaraan. Kun lääkärilaitos välskäreineen oli käytännössä olematon, täytyi apu ja keinot löytyä henkilökohtaisesta tiedosta tai kysyä neuvoa lähialueen muilta

---

⁵¹ KA YS KO Karkku 7.–8.1.1678, a:6 204–205.

asukkailta. Esimerkiksi Karkun Nohkualla leskiäiti Beata huolestui puolitoistavuotiaasta pienokaisestaan, kun tällä ilmeni kaatumatautia (*fallande siuckan*). Parantaakseen lapsensa Beata suoritti parannusriitin. Hän kaivoi Nohkuan peltoaukean laitamille puiden suojaamaan paikkaan kuopan, johon kantoi sairaan lapsensa. Tämän jälkeen hän astui kuopan yli lapsen ollessa kuopassa ja yritti näin saada taudin poistumaan. Käräjillä Beata yritti vakuuttaa, että oli oppinut kyseisen taikakeinon muilta. Etenkin hän viittasi saman kylän Karin Jöransdotterin neuvoneen hänelle kyseisen konstin, jolla Karin oli aikanaan oman lapsensa kyennyt parantamaan. Karin kiisti koskaan neuvoneensa kyseistä keinoa Beatalla, vaan sanoi ainoastaan kehottaneensa Beataa rukoilemaan kirkossa parannusta lapselleen. Beatan tukalaa asemaa lisäsi myös kruununvouti Cristopher Enckellin syytökset. Beata oli nimittäin kaivanut kuopan Enckellin omistamalle maalle, ja kruununvouti olikin hyvin huolissaan siitä mahdollisesta pahasta, jonka Beatan teko oli aiheuttanut hänen pellolleen. Beata katui ja vetosi tietämättömyyteensä, mutta asiaa aiottiin parempien todisteiden valossa selvittää vielä myöhemmin.⁵² Vaikka monet tällaiset vanhakantaiset parannuskeinot eivät olleet todellisuudessa kovin tehokkaita – osa oli jopa haitallisia, kuten elohopean käyttö – oli parannuskonsteilla tärkeä psykologinen vaikutus. Kun asialle tehtiin jotain, se jo itsessään huojensi sairastuneen mieltä ja saattoi helpottaa yleistä olotilaa. Mikäli parannuskeinoa ei lähipiiristä löytynyt, turvaututtiin usein tunnettuihin parantajiin⁵³.

Parantamisen tavoin – kylläkin hyvin vastakohtaisesti – noituudella vahingoittaminen kytkeytyi ihmisten terveyteen. Ylä-Satakunnan pöytäkirjoista löytyy 13 viittausta ihmisiin kohdistuneesta noitumisesta, joista kuusi koskee ihmisten hengiltä noitumista ja seitsemän ihmisten vakavaa terveyden vahingoittamista. Tällaiset ihmisten terveyteen liittyneet noitumisepäilyt olivat 1600-luvun alkupuoliskon ilmiö, joka periytyi vanhemmilta ajoilta, kuten jo aiemmin kuvailin, mutta vielä 1700-luvun puolellakin siihen vedottiin. Rikoksena juuri toiseen ihmiseen kohdistunut noituus, etenkin kuolleeksi noituminen, oli kaikista vakavin syytös, mitä taikuuden ja noituuden piiristä esitettiin. Tämä näkyi myös tuomioiden ankaruudessa.

Kun vihamiehiin tai esimerkiksi velallisiin kohdistuneen noituuden taustalla oli useimmiten vihan ja katkeruuden kaltaiset motiivit vahingoittaa toista, niin pöytäkirjoista löytyy myös tapauksia, joissa lopputuloksena oli terveyteen kohdistunut noituus, vaikka tarkoitusperä on ollut niinkin hyvántahtoinen ja puhdas kuin rakkaus. Rakkauden tai rakastettunsa omaksi saamisen tähden käytetty taikuus saattoi nimittäin aiheuttaa kohtalokkaita seurauksia, joita käsiteltiin vakavana

---

⁵² KA YS KO Karkku 22.–23.9.1667, a:5 1094v–1095.

⁵³ Parantajista sekä heidän toiminnastaan ja asiakaspiiristään ks. tark. *luvut 4 ja 5*.

noituutena. Vuonna 1680 Matts Erichsson Ikaalisten Kilvakkalasta syytti piika Walborg Andersdotterin noituneen hänen poikansa ratsumies Henrich Mattssonin. Vuonna 1679 Henrichillä oli piian kanssa suhde, joka oli johtanut salavuoteuteen riiehessä. Salavuoteus oli vakava rikos, josta seurasi ankara rangaistus. Tämän takia Walborg halusi Henrichin miehekseen, sillä avioitumalla oli mahdollista lieventää esiaviollisesta seksisuhteesta aiheutunutta syntiä. Henrich joutui ratsumiehen roolissa poistumaan joksikin aikaa paikkakunnalta, mutta palattuaan ei hän enää suostunut Walborgin avioitumisehdotuksiin. Epätoivoissaan – joko rakkaudesta tai salavuoteutta lieventääkseen – Walborg yritti kielletyin keinoin saada Henrichin omakseen. Tässä piikaa auttoi Karvian emäntä Karin Erichsdotter.

Karinin oma mies, Mats Eskillsson, oli myös sotilas ja 14. syyskuuta hän istui iltaa Henrichin kanssa Kilvakkalassa. Silloin Karin ystävyys merkiksi tarjosi Henrichille tupakkaa. Tupakka mukanaan Henrich poistui kotitaloonsa Kestiin ja ihmetteli läsnä olleelle välle: *Herra Jeesus minua siunatkoon, minä sain nyt tupakkaa siltä, jolta en koskaan ennen, nimittäin Carvian Kaijalta.* Sitten Henrich istui pöytään ja alkoi juomaan ja tupakoimaan. Muutaman savun jälkeen Henrich moitti: *Tämä tupakka on niin vahvaa, että se tekee minut hulluksi.* Hän pyysi enoaan Johan Henrichssonia maistamaan, mutta tämä ei tahtonut. Henrichin seuraksi tupakoimaan istui toinen eno, Jöran, joka kylläkin otti omaa tupakkaa piippuunsa. Miehet pössyttelivät yhdessä, mutta puolen piipullisen jälkeen Henrich alkoi huutaa: *Mitä tämä Karvian Kaijan antama tupakka oikein on.* Saman tien hän lyyhistyi pöydältä lattialle ja jatkoi: *Oi hyfwä Enoi, Tartuka minu kijni, Huoran (Walborg) tygö minua wieden.* Henrich oli niin raivoissaan, että Jöran-eno hädin tuskin pystyi pitämään hänet aloillaan. Kohtaus aiheutti Henrichille hengenahdistuksen, hänen jäsenensä kipristyivät kokoon pään samalla vetäytyessä olkapäiden väliin siten, että kyneleet virtasivat silmistä. Pian Karin haettiin naapurista selvittämään antamaansa tupakkaa, joka sai Henrichin pyörälle päästään. Karin yritti selittää, että: *En minä pahalla sitä sinulle antanut,* jonka jälkeen hän poistui kylästä vaikka oli jo yö.

Seuraavana aamuna Walborg ja sisarensa Malin saapuivat Kilvakkalan kylään oltuaan käymässä toisaalla. Jöran tiedusteli Malinilta, oliko tämä kaiken takana. Malin alkoi itkeä, jolloin Walborg myötätunnosta sisartaan kohtaan paljasti hänen ja Karinin olevan syyllisiä noiduttuun tupakkaan. Karin oli ohjeistanut sunnuntaina kirkonmenojen aikaan ostamaan paloviinaa Henrichin äidiltä. Kun viinaa, jolla rakkaustaika oli ilmeisesti alun perin tarkoitus suorittaa, ei ollut Henrichin taloudesta saatu, olivat naiset päätyneet käyttämään tupakkaa, jolla haluttu rakkaus ja kiintymys saataisiin Henrichiin siirtymään. Karin oli ottanut palan tupakkaa ja kiertänyt sen kolme kertaa Walborgin

kaulan ympäri lausuen: *Näin Heikin pitää sinua rakastaa ja kaulasta ottaa*. Käräjillä Walborg kertoi, että hänen tarkoituksenaan oli vain saada Henrich rakastamaan häntä, eikä suinkaan aiheuttaa sairautta ja kohtausta.⁵⁴ Samantyyppistä noituustapausta, jossa mies ei lopulta suostunutkaan viemään naista avioliittoon, vaikka rakkaussuhde oli ilmeinen, käsiteltiin Karkun käräjillä.⁵⁵ Avioon tai rakkauteen noituudella pakottaminen näyttää siis olleen etenkin naisten suorittama teko.

Taikuus ja noituus siis kietoutuivat kiinteästi ihmisten elämänpiiriin niin henkilökohtaisesti kuin yhteisöllisestikin tärkeisiin asioihin. Sekä taikuutta että noituutta harjoitettiin, mutta rajanveto niiden välillä ei useinkaan ollut selvää edes oikeudessa. Etenkin ihmisten terveyteen ja taloudelliseen hyvinvointiin kohdistuneista taikuus- ja noituustapauksista käräjäoikeuteen eniten, koska niiden taustalla oli luontainen motiivi nostaa syyte. Noitasapatin kaltainen esivallasta ja oppineista lähtöisin ollut noituuskäsitys jäi siis Ylä-Satakunnan käräjillä murto-osaan verrattuna rahvaan itsensä omasta elämänpiiristään nostamiin prosesseihin. Tarkemmin esivallan ja rahvaan välistä suhtautumista taikuuden- ja noituudenharjoittamiseen sekä siitä käräjäoikeuteen käsitellen *luvussa 3*. Seuraavaksi kuitenkin tarkastelen Ylä-Satakunnassa taikuudesta ja noituudesta annettuja tuomioita.

2.3 Tuomiot

Ylä-Satakunnan 98 syytetystä varmuudella 20 tuomittiin syyllisinä taikuudesta tai/ja noituudesta, kun taas 41 syytettyä vapautui. Näin ollen taikuus- ja noituussyytteistä vapauduttiin huomattavasti useammin, kuin jouduttiin tuomituksi. Pöytäkirjoissa olevien puutteiden ja aukkojen vuoksi kuitenkin 37 syytetyn kohtalosta ei ole tuomion osalta varmuutta. Osa tapauksista ja tuomioista alistettiin suoraan hovioikeuden käsittelyyn, etenkin 1700-luvulla, joten niistä ei jäänyt tietoa alioikeuden pöytäkirjoihin. Luultavasti 37 tuntemattomasta tuomiosta lievä enemmistö oli tuomitsevia, sillä mikäli asia alistettiin suoraan hovioikeuteen, kyseessä luultavasti oli todellakin tuomittava rikos. Osa tapauksista taas jäi tulematta seuraaville käräjille, koska asianomaiset saattoivat käräjätuvan ulkopuolella päästä tyydyttävään sopuun, eikä oikeuden päätöstä enää

---

⁵⁴ KA YS KO Hämeenkyrö 10.–13.11.1680, a:7 306–310. Lopulta Henrich tuomittiin salavuoteudesta 40 markan sakkoihin ja kirkkorangaistukseen. Myös Walborg tuomittiin salavuoteudesta kirkkorangaistukseen ja lisäksi hän sai 40 markan sakon ja kirkkorangaistuksen myönnettyään noituneensa Henrichin Karinin välityksellä ja avulla. Mielenkiintoista on, että Karin puolestaan vapautui syytöksistä. Karin vetosi, että ei ollut tiennyt Walborgin aikeista ja suorastaan säikähti, koska oli tietämättään joutunut moista tupakkaa Henrichille tarjoamaan. Häntä kirjeessään tukivat myös Kauhajoen kappalainen Jacobus Haustramnius sekä muutama kauhajokelainen talonpoika. He vannoiivat Karinin olevan hyvämaineinen. Rakkaudesta 1600-luvun Suomessa ks. tark. Kietäväinen-Sirén 2015, rakkaustaioista ks. etenkin 83, 108, 136–139.

⁵⁵ KA YS KO 20.–22.2., 29.7.–1.8.1693 ja 16.–17.7., 22.–23.10.1696, a:13 85v–87v, 367 ja a:16 287, 382–382v.

tarvittu. Ylä-Satakunta ei ole tuomioiden suhteen poikkeus, sillä Suomessa keskimäärin yli puolet syytetyistä vapautui. Myös laajemmin Euroopassa vapauttava tuomio oli langettavaa yleisempi. Ylä-Satakunnassa ei syytetyn sukupuoli juurikaan vaikuttanut tuomioon. Miehiä rangaistiin 12 kertaa ja naisia 8 kertaa.⁵⁶

Kuningas Kristofferin maalin korkeimpien syiden kaaren (*Högåla balken*) 6. 13. ja 15. pykälässä säädettiin noituudesta. 6. pykälä velvoitti kuolemantuomioon, mikäli syytetty oli surmannut toisen noitakeinoin. 15. pykälä määräsi 40 markan sakon, mikäli syytetty on myrkyttänyt tai taikonut toisen. Vuoden 1734 laissa taikuudesta ja noituudesta säädettiin aiempaa ankarammin pahanteon kaaren (*Missgärnings balken*) toisen luvun pykälissä 1. ja 2. Uuden lain ankaruus jäi kuitenkin käytännössä merkityksettömäksi. Maan- ja kaupunginlakien lisäksi uuden ajan alun Ruotsissa vedottiin myös Raamattuun ja Mooseksen lakiin, esimerkiksi 2. Moos. 20:18 (*velhonaisen älä anna elää*). Mooseksen lain soveltaminen oli laajempi Länsi-Eurooppalainen ilmiö. Jumalan laki oli luonnonoikeuden periaatteen mukainen ja sen uskottiin sisäsyntyisesti olevan kaikilla ihmisillä, vaikka syntiinlankeemus oli heikentänyt ihmisten oikeustajua. Ylä-Satakunnassa Mooseksen lakiin ei vedottu taikuuden tai noituuden yhteydessä, mutta esimerkiksi Antti Lieroiselle salavuoteudesta langetettiin – noituuden ohella – kuolemantuomio Mooseksen lakiin viitaten.⁵⁷

Ylä-Satakunnan kihlakunnanoikeuden langettamista rangaistuksista suurin osa oli sakkoja (13 kappaletta). Sakkojen suuruus vaihteli, mutta yleensä kyseessä oli ankara 40 markan sakko. Usein sakkoihin yhdistettiin häpeällinen sekä muille varoitukseksi suoritettu kirkkorangaistus (11 kertaa). Kaksi kertaa syytetty tuomittiin pelkästään kirkkorangaistukseen. Näistä toinen tapahtui Ikaalisissa, kun pitäjänapulainen Matthias Soraeus⁵⁸ syytti Jöran Jöranssonin Isosta-Röyhiöstä taikuudella loitsien (*signerij*) parantaneen tappelussa saamiaan haavoja ja kipuja. Oikeuden edessä Jöran toisti sanomisiaan, mutta ne eivät oikeuden mukaan täyttäneen herjauksen eivätkä kirouksen tai manauksen tunnusmerkkejä, joten niitä ei katsottu rankaisemisen arvoisiksi. Tästä huolimatta Jöran määrättiin jalkapuhun varoitukseksi muille.⁵⁹ Tämä kuvastaa, kuinka taikuudesta ja noituudesta rangaistaessa oli tärkeää havainnollistaa rahvaalle säännöistä ja järjestyksestä joita kirkko ja maallinen esivalta tiukasti valvoivat.

---

⁵⁶ Heikkinen & Kervinen 1987, 279; Levack 1987, 20–21.

⁵⁷ Koivusalo 2005, 174, 177–178; Nenonen 1992, 223–225, 264–268. Olavi Luikon ja Valpuri Kinnin pöytäkirjat eivät Ylä-Satakunnasta ole säilyneet, joten ei ole varmuutta vedottiinko heidän kuolemantuomioissa Mooseksen lakiin. Mats Eskilssonin kuolemantuomiosta ei viitata suoraan Mooseksen lain tiettyyn pykälään, mutta vedotaan yleisemmin raamatulliseen talio-periaatteeseen *elämä elämästä (silmiä silmästä)*.

⁵⁸ Papiston nimissä käytän yhtenäistämisen vuoksi *Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721* -verkkójulkaisussa käytettyjä muotoja. Väänänen 2011.

⁵⁹ KA YS KO Hämeenkyrö 9.–11.6.1691, a:11 229–230.

Ylä-Satakunnassa langetettiin alioikeuden päätöksellä kuolemantuomio varmuudella neljä kertaa. Kuolemaantuomittuja vakavan ja vahingollisen noituuden sekä taikuuden takia olivat seuraavat henkilöt:

- Valpuri Kinni Tyrvällä 1635⁶⁰
- Antti Lieroinen Ruovedellä 1643
- Mats Eskilsson Vesilahdella 1643
- Olavi Luikko Vesilahdella 1650

Näiden neljän kuolemaantuomitun lisäksi Valpuri Kinnin oikeudenkäyntien yhteydessä viitataan tämän äitiin ja äidinisään, jotka olisi molemmat poltettu noitina aikana, jolloin Nils Bielke toimi Suomen kenraalikuvernöörinä ja Turun hovioikeuden presidenttinä (1623–1631)⁶¹. Tieto on peräisin vuoden 1795 Åbo Tidningar -lehestä, johon Kinnin, sekä myös Lieroinen, hovioikeuskuulusteluita referoitiin ennen alkuperäisten pöytäkirjojen tuhoutumista Turun palossa. Hovioikeudessa Kinniä kuulusteltaessa häntä painostettiin tunnustamaan, sillä olihan hänen äitinsä ja äidinisänsä poltettu noitina. Aluksi Kinni ei sitä myöntänyt, mutta lopulta tunnusti olleensa kolmen peninkulman päässä silloin kun äitinsä poltettiin, mutta äidinisänsä kohtaloa hän ei edelleenkään muistanut. Kyseisiltä vuosilta jolloin Nils Bielke oli virassaan, ei Tyrvään pöytäkirjoista löydy kyseisiä noitaoikeudenkäyntejä. Voi olla mahdollista, että Kinnin äidin ja äidinisän tapaukset alistettiin vakavuutensa tähden suoraan hovioikeuteen, jolloin ei aina tehty turhaan merkintöjä alioikeuden renovoituun pöytäkirjaan. Kuitenkin hovioikeuden toteamusta ja lopulta Kinnin omaa tunnustusta voi pitää luotettava todisteena siitä, että Ylä-Satakunnan kuolemaantuomittujen määrä oletettavasti oli ainakin kuusi, eikä neljä.

Lisäksi kuolemantuomioihin pätee sama kriittinen huomio kuin muihinkin alioikeuden langettamiin tuomioihin, esimerkiksi ankariin sakkoihin. Nimittäin hyvin usein rangaistuksia lievennettiin hovioikeudessa. Alioikeuksien piti tunnollisesti seurata lain tiukkoja säädöksiä sekä rangaistuksia, kun taas hovioikeudella oli enemmän valtaa tulkita lainkirjainta. Ainakin Valpuri Kinni vältti

---

⁶⁰ Vaikka aiemmassa kirjallisuudessa käytetään nimeä Valpuri Kyni, käytän itse muotoa Kinni, koska aiempi tutkimus on tehnyt virheen tulkitessaan pöytäkirjoista sukunimen Kyniksi, kun se on oikeasti Kinni. Hänen kotikylässään Liitsolassa hän asusti nimenomaan Kinnin/Kinnilän talossa, joka viittaa hänen suutari-isänsä saamaan liikanimeen. Kinnistä ja hänen vaiheistaan on uusin ja tarkin selostus Sastamalan pitäjänhistoriassa. Piilonen 2007, 498–505. Antti Lieroisesta ja Olavi Luikosta käytän näitä muotoja, koska ne ovat kirjallisuudessa vakiintuneet. Pöytäkirjoissa kuitenkin Anders Lieräinen ja Olåff Luickoi.

⁶¹ Nils Bielkestä esim. Lappalainen 2014, 206–2010 ja Karonen 2003.

varmuudella Tyrvällä hänelle langetetun kuolemantuomion vuonna 1635, koska hovioikeus lievensi hänen tuomionsa Tyrvällä suoritettavaksi piiskaukseksi kaakinpuussa pitäjäläisten nähden. Hovioikeuden armeliaisuutta korostaa, että hovioikeuden suorittaman vesikokeen perusteella Kinni oli todella noita. Pyöveli oli nakannut Kinnin kädet ja jalat sidottuina Aurajokeen. Hän ei suinkaan ollut uponnut pinnan alle vaan jäänyt kellumaan, joka oli noitaopin mukainen merkki syyllisyydestä. Ehkäpä tämä oli myös yllätys hovioikeuden jäsenille, jotka olivat saattaneet ajatella Kinnin lähes varman vajoamisen pohjaan olevan hyvä syy vapauttaa hänet kuolemantuomiosta. Vuosia myöhemmin Huittisissa oikeuden kysyessä Kinniltä selitystä kellumiseen vesikokeessa oli hän vain todennut: *Ei siellä jäätä silloin ollut*. Joka tapauksessa hovioikeus siis lievensi kuolemantuomion, ja Kinni vaikutti vielä pitkään tietäjänä, parantajana ja tunnettuna noitanaisena niin Ala- kuin Ylä-Satakunnan sekä Hämeen alueella. Ylä-Satakunnassa hän ei enää joutunut käräjille, mutta Ala-Satakunnassa Huittisten käräjillä hänet tuomittiin jälleen kuolemaan 1649. Tuolloinkin hovioikeus lievensi tuomion – ilmeisesti piiskaukseksi ja korvan menetykseksi. Joidenkin pöytäkirjamerkintöjen mukaan on mahdollista, että Kinni olisi lopulta poltettu Hämeenlinnassa, mutta tästä ei ole varmuutta.⁶²

Antti Lieroinen sekä Matts Eskilssonin kuolemantuomiot mitä luultavimmin laitettiin täytäntöön, koska molempia syytettiin surmaamisesta noituuden keinoin. Eskilsson myös häviää henkikirjoista vuoden 1643 jälkeen. Myös noitamies Olavi Luikon tuomio on pantu täytäntöön, koska alkuperäislähteenä toimiva läänintilin kuitti osoittaa pyövelille maksetusta mestaamispalkkiosta.⁶³

Suurin osa syytetyistä siis vapautui jo alioikeuden käsittelyssä. Yleisin syy vapautumiseen oli näytön ja uskottavien todistajien puute. Syytetty saattoi myös saada epäselvissä tilanteissa oikeudelta luvan valalla vanna syyttömyyttään, mikäli saisi riittävästi myötävannoja tuekseen. Valaan syytetyt turvautuivat Ylä-Satakunnassa kolme kertaa. Usein varsinaista valaa ei edes tarvittu, mikäli lautamiehet ja kyläläiset, usein papiston tukemana, todistivat tuomarille syytetyn olevan hyvämaineinen, ja ettei häntä tunneta taikuuden- tai noituudenharjoittajana. Tällöin esimerkiksi yhden vihamiehen levittämällä huhulla ei ollut käytännössä enää painoarvoa. Neljätoista kertaa kävikin niin, että perättömän huhun levittäjää tai perättömän syytteen käräjille tuonutta rangaistiin sakolla. Useimmiten kyseessä oli ankara 40 markan sakko, joka toimi

---

⁶² KA AS I KO Huittinen 11.–12.6.1649, a:6 557v; VSA I KO Huittinen 30.3.–2.4.1658, a:3 66v; Åbo Tidningar 1795 no. 20. (18.5.), 1–2. Hovioikeudessa kuulustelu suoritettiin 17.10.1649; Piilonen 2007, 505.

⁶³ KA Läänintilit, 7421:532; Nenonen & Kervinen 1994, 32, 89; Nenonen & Kervinen 1988, 39–41; Heikkinen 1969, 104; Perimätiedon mukaan Lieroinen poltettiin Ruovedellä Lieran saarella. Waren 1890, 91.

aikalaisille hyvänä pelotteena harkita tarkkaan kannattaako heikolla todistusohjalla olevaa kannaetta ylipäätään nostaa.⁶⁴

---

⁶⁴ Koivusalo 2005, 141–142, 152. Perättömästä syytöksestä 40 markan sakko tuomittiin kuningas Kristofferin maanlain kärjäasiain kaaren (*Tingmåla balken*) 20. pykälän mukaan. Pykälän 43. perusteella saatettiin tuomita hiukan pienempään sakkoon.

3 TAIKUUS, NOITUUS JA PAIKALLISYHTEISÖ

3.1 Taikuus, noituus ja esivalta

Helmikuussa 1665 Porvoon ja Hollolan kihlakunnan Hauhon käräjillä puitiin kahta kuolemantapausta joiden uskottiin aiheutuneen noitumisesta. Lainlukija Gustaf Andersson Aejmelaeuksen⁶⁵ vaimon Margeta Persdotter Plagmanin kuoleman vuonna 1664 uskottiin laajalti aiheutuneen Hauhon Miehoilan vanhan rälssitilallisen Urbanus Nielssonin kirouksen tähden. Käräjillä Urbanusta vastaan kasaantui vakavia syytöksiä sekä todistuksia. Urbanuksen tiedettiin joutuneen lainaamaan riihestään Margetalle jyviä, jonka jälkeen hän oli vannottanut ja kironnut veljelleen: *Jo mar mö weimme cuin hyvälle vaimolle, mutta eij ikänäns pidä hänen enä jyviä lainaman, eike ottaman*. Myöhemmin, Margetan jo kuoltua, tiedettiin Urbanuksella olevan selkeä käsitys puheidensa perusteella lainlukijan vaimon kuolemansyystä: *Vaimo Duomarin kituen cuoli*. Myös Urbanuksen veljeä Eskiliä vastaan löytyi käräjillä rutkasti todisteita, että hän olisi Urbanuksen tavoin ollut jo pitkään taikuuden- ja noituudenharjoittamisen maineessa. Papistokin tuki lausumaa, jonka mukaan lähialueen asukkaat olivat jo 20 vuotta kärsineet Eskilin noituudesta sekä tietäjänntyöstä.

Vuosi 1664 osoittautui myös lainlukija Gustaf Aejmelaeukselle itselleen kohtalokkaaksi, sillä hän kuoli jonkin aikaa vaimonsa kuoleman jälkeen. Ennen omaa kuolemaansa Gustaf kuitenkin ehti tuoda ilmi uskomuksensa siitä, että hän oli vaimonsa tavoin kuoleva noituuteen. Ennen kuolemaansa hän vakuutti lautamies Anders Ohlssonille kirkonkylällä, että juuri Urbanus oli hänet turmion omaksi loihtinut. Syynä tähän oli pari seipääniskua, joilla Gustaf oli Rukkoilassa Urbanusta kurittanut hävyttömien puheiden takia. Tuolloin Urbanus oli uhkaukseksikin tulkiten sanonut seipäällä pieszelle Gustafille: *Nå Nå, älä minua lyö*. Lisäksi Gustaf oli lopulta kuolemantaudin saatuaan vakuuttanut tuskaisena vielä kirjurilleen kuolinvuoteellaan, että Kongin Panunakin tunnettu Urbanus oli hänet noitunut.

Käräjillä ei saatu täyttä selvyyttä, että kumpi veljeksistä lopulta oli noitunut lainlukijan ja tämän vaimon hengiltä. Veljekset itsekin korostivat: *Yhden emän sikiöt mö olemme* – noituuden taito ja leima oli heillä molemmilla. Sekä Urbanusta että Eskiliä vastaan esitettiin kuitenkin niin paljon muitakin raskauttavia taikuus- ja noituussyytöksiä, että heidät molemmat täysinä noitamiehinä

---

⁶⁵ Kyseessä Kokemäen Äimälästä lähtöisin oleva säätyläis- ja sivistyssuku. Sukunimen kirjoitusasu vaihtelee esim. Äimä, Aeimelaeus ja Emeleus. Autio 2003, 91–93.

tuomittiin alioikeudessa kuolemaan. Vaikka käräjillä veljeksiä vastaan esitetyistä syytöksistä osa oli varsin lennokkaita – kuten kuvaus Eskilistä istumassa kannolla 30 suden ympäröimänä ja lähettäen niitä yksitellen kotieläinten kimppuun sanoen: *Sinä, Sinne, tämä tännä, Tojnen tonne, colmas Taannej* – niin Hauhon rahvas, kuten papisto ja tuomarikin uskoivat lainlukija Aejmelaeuksen sekä tämän vaimon kuolleen pahantahtoisen noituuden tähden. Ja tähän uskoi vakaasti myös lainlukija vainaa Gustaf Aejmelaeus itse.⁶⁶

Miten nämä ikävät kuolemantapaukset ja noituussyytökset naapurikihlakunnassa sitten liittyvät Ylä-Satakunnan taikuus- ja noituusoikeudenkäynteihin? Vastaus löytyy vuodesta 1675 jolloin Ylä-Satakunnan oikeudenhoidossa tapahtui hallinnollisia muutoksia, jotka korreloivat suoraan myös taikuus- ja noituusprosessien määrän kasvuun. Vuonna 1675 Ylä-Satakunnan uudeksi kihlakunnantuomariksi nimitettiin Daniel Gyldenstolpe ja lainlukijaksi Jakob Andersson Aejmelaeus. Jakob Aejmelaeus oli vuonna 1664 kuolleen Gustaf Aejmelaeuksen nuorempi veli, joka varmasti oli hyvinkin tietoinen vanhemman veljensä sekä tämän vaimon äkillisiin kuolemiin liittyvistä noituussyytöksistä. Etenkin kun oikeusjärjestelmä oli langettavalla tuomiollaan toteennäyttänyt ja vahvistanut kuolemien johtuneen noituudesta. Tämä ei varmastikaan voinut olla vaikuttamatta Jakob Aejmelaeuksen suhtautumiseen taikuutta ja noituutta kohtaan. Lisäksi Jakob oli jo vuodesta 1670 alkaen hoitanut Ala-Satakunnan lainlukijan virkaa, joten hänen kauttaan tieto ja käytänteet – myös mahdollisesti uusimmat noitateoriat – välittyivät Ylä-Satakuntaan rannikkoalueilta.

1500-luvulta alkaen kihlakunnantuomarin virka ei ollut enää paikallisten luotettujen suurmiesten tehtävä, vaan kyseessä oli kuninkaan aatelisille läänittämä virka. Läänityksen saanut kihlakunnantuomari hankki usein alaisuuteensa lainlukijan tai alilaamannin – joka hyvällä onnella oli kirjanlukenut – hoitamaan käytännön tuomarintyötä kihlakunnassa. Kihlakunnantuomarit henkilöstä riippuen ottivat itse osaa kärjäkierrokseen hyvin vaihtelevasti. Säädökset velvoittivat heitä tiettyyn määrään, joka heidän tuli itse olla käräjillä läsnä, mutta harva oli ainakaan vaadittua vähimmäismäärää enempää kärjäkierroksilla mukana. Näin lainlukijoiden rooli kihlakunnassa ja hallintopitäjissä oikeudenjakajina sekä lainkirjaimen tulkitsijoina oli erittäin keskeinen. Yrjö Blomstedtin mukaan on kuitenkin vaikea arvioida alkuperäisaineiston puutteiden takia, kuinka aktiivisia kukakin kihlakunnantuomari oli virassaan. Lisäksi kihlakunnantuomari saattoi olla käräjillä itsekin läsnä, mutta antoi lainlukijan istua ja johtaa käräjiä. Daniel Gyldenstolpe

---

⁶⁶ KA PH KO Hauho 13.–14.2.1665, a:2 550v–553v; Kyseisen oikeudenkäynnin suomennos ks. Palmroth 2007, 169–171.

esimerkiksi on usein merkitty pöytäkirjoihin olleen paikanpäällä Ylä-Satakunnan oikeudenkäynneissä, mutta todellisuudessa pöytäkirjat on kuitenkin allekirjoittanut Gyldenstolpen lainlukija Aejmelaeus. Sekä Gyldenstolpe että Aejmelaeus siis molemmat vaikuttivat oikeudenkäyttöön Ylä-Satakunnassa, mutta suurempi ja käytännöllisempi rooli on luultavasti ollut jälkimmäisellä.⁶⁷

Kuten edellisessä luvussa olen tutkimuskirjallisuuden perusteella todennut, ei 1660-, -70 ja -80 luvuilla paikoitellen korkeiksikin kasvaneet taikuus- ja noituusoikeudenkäyntien määrät selity vanhentuneella käsityksellä, jonka mukaan vainoja olisi järjestelmällisesti syntynyt esivallan käskystä. Kuten Ahvenanmaan, ja siellä aktiivisesti taikuudesta ja noituudesta lietsoneen tuomari Nils Psilanderin esimerkki osoittaa⁶⁸, syntyi paikallisesti kyseisenä ajanjaksona paikoin hyvinkin pienelle alueelle taikuus- ja noituusoikeudenkäyntiryppäitä, joiden taustalla oli uudet noitateoriat sekä maallisen että hengellisen esivallan alati kiristynvä puhdasoppisuuden vaatimus. Tällaiset epäilyihin noitiin kohdistuneet laajemmat vainot – tai pikemminkin prosessien tihentymät – tarvitsivat kuitenkin lähes aina jonkin paikallisen sytykkeen, kuten jonkin rajun ja eriskummallisen yksittäistapauksen tai virkaintoisen tuomarin tai papin. Tämä selittää myös sitä, miksi jollain Ruotsin ja Suomen alueilla ei kyseisinä vuosikymmeninä ilmennyt oikeudenkäyntiaaltoja, vaikka suhtautuminen noituuteen ja enenevissä määrin myös taikuuteen tiukkeni.

1600-luvun alkupuoliskolla noituudesta ja etenkin taikuudesta käräjäitiin Ylä-Satakunnassa harvakseltaan, mutta tasaisesti. Tähän sekä myöhempiin vuosikymmeniin verrattuna 1670-luvun jälkipuolisko sekä 1680-luvun alku ovat poikkeuksellista aikaa. Ylä-Satakunnassa taikuus- ja noituusprosessien suurta määrää kyseisenä ajanjaksona varmasti osaltaan selittää juuri kihlakunnantuomarin sekä lainlukijan vaihtuminen. Daniel Gyldenstolpin ollessa Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomarina, ja hänen alaisuudessaan Jakob Aejmelaeuksen lainlukijana, 1675–1680 oli kihlakunnassa yhteensä käräjillä 12 taikuus- ja noituusprosessia, joissa epäiltyjä oli yhteensä 18. Osaltaan muutoksen jyrkkyyden arvioimista vaikeuttavat puutteet vuotta 1675 edeltävässä

---

⁶⁷ Vuonna 1680 suoritettiin tuomarinvirkojen reduktio, jonka jälkeen tuomareita veloitettiin asumaan kihlakunnassaan sekä hoitamaan virkaansa itse. Tämä merkisi lainlukijajärjestelmän loppua. Blomstedt 1958, 30–45, 281–282, 299–308; Karonen 2008, 64–66, 261, 304; 1600-luvun tuomariyhteiskunnasta ja tuomarien läpituokevasta roolista paikallisyhteisön vallankäytössä ks. Vilkuna 2009, 10–26; Daniel Gyldenstolpe oli menestynyt opinnoissaan ja suorittanut opintomatkan Saksaan, Ranskaan, Italiaan, Espanjaan, Englantiin ja Hollantiin. Luultavasti hän on kyseisellä matkallaan saanut vaikutteita uusista keski- ja länsieurooppalaisista noitateorioista. Vähintään hänen voi olettaa olleen tietoinen niistä. Kotivuori 2005: *Daniel Gyldenstolpe*.

⁶⁸ Psilanderista ja Ahvenanmaan vainoista ks. esim. Virtanen 2013 ja Heikkinen 1969, 242–243; Blomstedt 1958, 280–281.

pöytäkirja-aineistoissa⁶⁹. Tästä huolimatta kyseisten viiden vuoden prosessien määrä on kuitenkin todella poikkeava verrattuna muihin tutkimukseni aikavälin vuosiin. Nimittäin vuosina 1623–1750 viiden vuoden aikana oli keskimäärin 2,7 prosessia ja 3,9 syytettyä. Tähän suhteutettuna vuodet 1675–1680 ovat poikkeus, etenkin kun kyseiseltä ajanjaksolta puuttuu vuosien 1676 sekä 1677 pöytäkirjat, jolloin tapauksia oli lähes varmuudella lisää. Lisäksi taikuudesta alettiin syyttää ja rangaista aiempaa enemmän, mikä kuvastaa oikeuskulttuurin muutosta. Rahvas käytti taikuutta kuten ennenkin, mutta esivalta alkoi kiinnittää siihen tiukemmin huomiota – opettaen samalla myös rahvaalle taikuuden tuomittavuutta.

Oikeudenkäytön linjassa tuomarinvaihdosten myötä tapahtunutta otteen kovenemista kuvaa tilastojen lisäksi myös valitus Pirkkalan käräjiltä 1675. Messukylän Teiskon kappalainen Simon Clementis Mulinus nimittäin syytti hanakasti Eskil Jacobsson Kuituisen Teiskon Ahoin kylästä harjoittavan ennustamista (*spådom*) sekä loitsimista. Samasta laittomuudesta hän syytti myös Johan nimistä miestä Ruuvisalosta. Mulinus vaati, että miehet oli vihdoin saatava oikeuden eteen seuraavilla käräjillä. Hän myös ehdotti, että ylimääräisetkin käräjät voisivat olla paikallaan Teiskon perukoilla rehottavan taikuuden ja noituuden kitkemiseksi. Mielenkiintoisin yksityiskohta on kuitenkin Mulinuksen todistus siitä, kuinka hän oli aiemmin pitkään kyseisiä miehiä taikuudesta ja noituudesta vaatinut käräjille. Aiempi Ylä-Satakunnan lainlukija Daniel Svensson ei kuitenkaan ollut ottanut näitä taikuus ja noituusepäilyjä lainkaan käräjillä tutkittavaksi. Tämän Pirkkalan hallintopitäjän lautamiehet vahvistivat todeksi. Mulinuksen vetoamus kuitenkin puri uuteen lainlukijaan, ja Jakob Aejmelaeuksen johdolla kyseisiä miehiä vaadittiinkin välittömästi käräjille. Mainitun Johanin kohtalosta ei ole tarkempaa tietoa, mutta ammattimaista tietäjän- sekä parantajantointa harjoittaneen Erich Kuituisen tapausta käsiteltiin käräjillä ahkerasti ja suurella hartaudella aina vuoteen 1680 saakka.⁷⁰

---

⁶⁹ Nenosen mukaan vuosina 1665–1675 Daniel Svenssonin ollessa lainlukija ei Ylä-Satakunnassa ollut yhtään taikuus- tai noituusprosessia. Itse olen laajemmasta alkuperäisaineistosta löytänyt tuolle aikavälille neljä prosessia, mutta sekini on vähän. Nenonen 1992, 345; Nenonen & Kervinen 1988, 58.

⁷⁰ KA YS KO Pirkkala 4.–7.10.1675, a:6 131; Daniel Svensson toimi Ylä-Satakunnan lainlukijana vuosina 1665–1675. Asiasta ei ole täyttä varmuutta, mutta kyseessä epäillään olevan Turussa ylioppilaaksikin valmistunut Daniel Jempte – myöhemmin Daniel Svenonis Juvelius. Virallisesti kihlakunnantuomarin virkaa hoiti vuosina 1655–1675 Matias Lilljeholm. Kotivuori 2005: *Daniel Jempte*; Blomstedt 1958, 281–282; Kuituinen ja Mulinus olivat kireissä väleissä vuosien ajan oikeusprosessin edetessä hitaasti. Esimerkiksi syksyllä 1678 eräissä hautajaisissa Kiimajoella Kuituinen haukkui Mulinusta läsiksi (*bläs*), koska hänen tukkansa oli niin heikkokasvuinen. Läsillä hän viittasi hevosten otsalla olevaan vaaleaan juovaan. Hautajaisia seuraavana aamuna Mulinuksen tyttären kaivatessa hevosta, jolla pääsisi kirkkoon vastasi Kuituinen tälle: *Ei sinulla ole mitään valittamista, sinä saat ratsastaa tuulella*. Oikeudessa Kuituinen vetosi huudelleensa sopimattomia päihtymyksensä tähden ja pyysi Mulinusta antamaan anteeksi. Kuituinen joutui kuitenkin maksamaan herjasta 40 markkaa sakkoa. Tällainen hävytön käytös ei varmasti lieventänyt Mulinuksen suhtautumista kavahtamiinsa taikuuden- ja noituudenharjoittajiin. Pirkkala 23.–24.1.1679, a:6 515v–516. *Inte har du att klagå, du får rijda blåste*.

Kuten Nenonenkin on tutkimuksissaan päätellyt, yksittäisillä esivallan edustajilla oli vaikutusta tietyillä alueilla syntyneisiin taikuus- ja noituusprosessien tihentymiin. Ainakin heillä oli omalla aktiivisuudellaan mahdollisuus puuttua taikuus- ja noituusepäilyihin tiukasti – tai ainakin olla jättämättä niitä huomiotta. Etenkään harvaanasutuilla syrjäseuduilla ei kruunun hallintokoneisto voinut toimia aukottoman yhtenäisesti samaa poliittista sekä hallinnollista linjaa joka pitäjässä noudattaen. Tämä korosti paikallisten johtohenkilöiden roolia oikeudenjakajina sekä laittomuuksiin puuttujina. On kuitenkin äärimmäisen olennaista huomioida, että tällaiset yksittäiset tuomarit tai lainlukijat saattoivat kyllä vaikuttaa taikuus- ja noituusprosessien määrään, mutta väite, että esivallan tiukentunut ote yksinään selittäisi prosessien määrän nousua 1660–1680, ei pidä paikkaansa. Ainakaan Ruotsin valtakunnan hallintokoneistolla ei ollut sellaista yhtenäistä ja yksiselitteisen määrätietoista linjaa taikuutta ja noituutta tuomien, joka olisi järjestelmällisesti synnyttänyt vainoja kautta maan. Aikakauden opillinen sekä laillinen ilmapiiri kuitenkin mahdollisti vainojen syntymisen, mikäli useampi muuttuja osui kohdilleen.⁷¹

Ylä-Satakunnassa maallisen esivallan edustajien, lainlukijan sekä kihlakunnantuomarin, lisäksi muutama hengellisen vallan edustaja otti tarmokkaasti tehtäväkseen taikuuden ja noituuden kitkemisen seurakunnistaan. Taikuus ja noituus olivat luonteeltaan rikoksia, joita oli vaikea havaita. Rahvaan käytöksen tarkkailussa korostuikin rahvaan oman sisäisen kontrollin lisäksi papiston rooli, joilla oli tuomareita sekä lainlukijoita parempi paikallisväestön sekä heidän tapojensa tuntemus.⁷² Esimerkiksi edellä mainittu Messukylän Teiskon kappalainen Simon Mulinus oli aktiivinen taikuus- ja noituusepäilyjen käräjille tuoja. Hänen vaatimuksistaan Pirkkalan käräjillä aloitettiin lyhyen ajan sisällä kolme prosessia, joissa oli epäiltyinä neljä henkilöä. Näissä prosesseissa Mulinuksen rooli syyttäjänä sekä todisteiden esittäjänä oli keskeinen.⁷³ Myös Vesilahden kirkkoherra Martinus Stenius asettui selkeästi taikuutta ja noituutta vastaan. Hänen vaatimuksestaan käräjäoitiin vuonna 1662 sekä vielä yli kaksikymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1687. Molemmilla kerroilla taikuuden ja noituuden uhka oli kosketanut kirkon pyhyyttä – ensiksi ehtoollisöylättiä ja toisella kertaa hautausmaata. Stenius siis puuttui taikuuden- ja noituudenharjoittamiseen, kun se oli uhannut

---

⁷¹ Nenonen 1995, 141; Nenonen 1992, 344–346; Nenonen & Kervinen 1988, 57–58;

⁷² Syytetyksi tuleminen prosessia voidaan tarkastella myös *sosiaalisen kontrollin malleilla*. Sosiaalinen kontrolli, kuten normiston muotoutuminenkin voidaan jakaa esimerkiksi kolmeen osaan a) viralliseen, kuten valtio, lainsäädäntö ja oikeuslaitos, b) puoliviralliseen, kuten paikallinen papisto apulaisineen c) epäviralliseen, kuten paikallisyhteisön rahvas, naapurit ja sukulaiset. Varhaismodernina aikana resurssien puutteesta rikokset eivät yleensä paljastuneet valtion virkamiesten toimesta, vaan paikallisyhteisön kontrollin aktiivisuudesta riippuen. Tässä tutkimuksessa tarkastelen syytetyksi tulemistä paikallisyhteisössä kaksijakoisesti esivallan ja rahvaan oman kontrollin kautta. Saarimäki 2010, 13–14; Hartikainen 2005, 29; Eilola 2003, 14–19; Österberg & Lennartsson & Naess 2000; Sosiaalisesta kontrollista ja rikollisuudesta laajemmin Euroopassa ks. Matikainen & Lidman 2014.

⁷³ Kyseiset kolme prosessia alkoivat seuraavilla käräjillä: Pirkkala 6.–7.10.1675 ja 16.–18.1.1678, a:6 131 ja 225v–226v.

seurakuntaa. Hänen vakavaa suhtautumistaan asiaan kuvastaa vuoden 1662 pöytäkirjaan liitetty Steniuksen omakätisesti kirjoittama hovioikeudelle, piispalle sekä konsistorille tarkoitettu huomautus. Syytettynä ollut ja laajalti tietäjän taidoistaan tunnettu Kaisa Matsdotter Kärkölästä nimittäin vapautui taikuus- ja noituussyytöksistä. Hän oli neuvonut ihmisille vaarallisia noitakonsteja, kuten että ehtoollisöylätillä taikoen oli mahdollista saada mitä ikinä haluaa. Hänen myös epäiltiin vahingoittaneen ihmisten terveyttä sekä saaneen kappalaisen lehmän syömättömäksi. Todella vakavista syytteistä huolimatta Kaisa vapautui vannomalla syyttömyyttään 11 myötävannojan kanssa. Rahvas siis tuki Kaisaa, koska hän oli tarvittu ammattimaisesti toiminut tietäjä. Mulinus taas oli tuomioon täysin tyytymätön ja asettui kirkon lähtökohdista rahvaan tarpeita vastaan. Mulinus korosti huomautuksessaan, että vaikka oikeudessa Kaisan ei voitu lopulta todistaa tehneen mitään pahaa, oli tämä silti aluksi itse tunnustanut harjoittavansa taikuutta.⁷⁴

Ylä-Satakunnassa prosessien sekä syytettyjen suurta määrä vuosina 1675–1680 varmasti osittain selittää maallisen esivallan sekä papiston aktivoituminen aikakauden tiukentuneen taikuuden ja noituuden vastaisen ilmapiirin innoittamana. Syitä prosessien määrän tihentymiselle on oletettavasti muitakin, mutta noituudelle veljensä menettäneen lainlukijan aktiivisuutta sekä kappalaisen valitusta aiemman lainlukijan haluttomuudesta käräjöidä taikuudesta ja noituudesta ei voida jättää huomiotta. Lisäksi kyseisellä ajanjaksolla alkoi taikuussyytteiden määrä selvästi yleistyä noituussyytteiden rinnalla. Tämä vahvistaa myös esivallan roolin merkitystä, koska he välittivät uutta näkemystä taikuuden vahingollisesta luonteesta sekä suhtautuivat siihen aiempaa kielteisemmin. Kaikkiaan tutkimani ajanjakson taikuus- ja noituusprosesseista puolet oli maallisen tai hengellisen esivallan ja puolet rahvaan aloittamia. Esivallan rooli ja aktiivisuus selittää suuren joukon prosesseja, mutta yhtä suuri oli myös paikallisyhteisössä yksittäisten rahvaanedustajien halu tuoda taikuuden- ja noituudenharjoittaminen ilmi käräjillä. Myös 1670-luvun jälkipuoliskolla esivalta ja rahvas nostivat syytteitä lähes yhtä usein suhteessa toisiinsa. Toisaalta rahvaankin esittämät syytökset sekä huhut otettiin käräjillä todennäköisemmin syyniin, mikäli lainlukija tai kihlakunnantuomari itse oli vastaanottavainen sekä innokas puuttumaan kovalla kädellä peräkylien jumalattomiin perinteisiin.

Vaikka esivalta välillä tiukensi otettaan pyrkimyksissään kitkeä vanhoja maallisen sekä hengellisen lain vastaisia tapoja sekä käytänteitä, esivallan – etenkin papiston – suhde taikuuteen ja noituuteen ei ollut yksiselitteisen kielteinen. Pikemmin esivallan suhde taikuuteen ja noituuteen oli

---

⁷⁴ KA YS KO Vesilahti 7.–8.7. ja 13.–14.10.1662, a:5 644–645 ja 677v–678. Vuoden 1687 prosessista ks. luku 6.3.

vähintäänkin ristiriitainen – ajoittain jopa pragmaattinen. Vaikka Simon Mulinuksen kaltaisia innokkaasti taikuudesta ja noituudesta käräjillä rahvasta syyttäneitä pappismiehiä Ylä-Satakunnassa oli useampiakin, moni kirkollisissa viroissa olleista henkilöistä kuitenkin katsoi asiaa läpi sormien. Esimerkiksi Tyrvään kappalaista ei haitannut lainkaan, että häneltä vietyjen perintöaarteiden takaisinsaamiseksi turvaututtiin maankuulun tietäjä Antti Lieroiseen. Samoin Lieroisin apuun vakavin seurauksin turvautui myös Vesilahden kappalaisen Christianus Jacobin veli siltavouti Jören Jacobsson. Kappalainen varmasti tiesi veljensä turvautuneen varkaudenselvittämiseksi Lieroiseen, mutta ei puuttunut asiaan. Niin hän teki vasta Lieroisin jouduttua muussa yhteydessä käräjille.⁷⁵ Etenkin maaseudulla suomalainen papisto syyllistyi paikoitellen vielä 1600- ja 1700 -luvuilla taikuuteen ja noituuteen ottamalla osaa vanhoihin perinteisiin ja riitteihin⁷⁶.

Myös pappissäätöön kuulumattomat, mutta kirkollisissa luottamusviroissa toimineet talonpojat näyttävät olleen jokseenkin alttiita taikuuden- ja noituudenharjoittamiselle. Ylä-Satakunnassa lukkari vaimoineen, kirkkoisäntä vaimoineen sekä yksi suntio olivat syytettyinä. He olivat sikäli alttiita syytöksille, että heillä oli muita parempi mahdollisuus päästä kirkkorakennuksiin – mahdollisiin taikuuden suorittamispaikkoihin⁷⁷ – ja että he olivat yhteisössään arvostetussa asemassa. Arvostetun asemansa takia heidän toimiaan tarkkailtiin ja valvottiin paikallisyhteisössä, mutta arvostuksensa takia heiltä myös saatettiin pyytää apua ongelmatilanteissa. Karkun käräjillä lautamies ja kirkonisäntä Michel Philipsson Teeri sekä hänen vaimo Walborg Jespersdotter joutuivat syytetyiksi useista karjataioista. Heidän talossaan epäiltiin muun muassa vasikoille juotetun ehtoollisviiniä, ja että keväällä laitumille laskettavien lehmien kelloja oli pidetty muurahaispesässä. Vaikka kirkkoisäntä ja vaimonsa eivät olleet varsinaisessa tietäjän tai parantajan maineessa, oli Walborg kerran ottanut Tuiskulan emännältä neljä kannua olutta neuvottuaan tätä keräämään yhdeksän eri puulajin oksia vasikoiden karsinaan.⁷⁸

On myös antoisaa tarkastella niitä tapauksia, joissa esivalta on itse kokenut tulleeensa taikuuden tai noituuden uhriksi. Pääsääntöisesti esivalta reagoi heihin kohdistuneisiin uhkiin suurella vakavuudella, ja heillä oli hyvä ja asiantunteva mahdollisuus turvautua lakiin ja vaatia rangaistuksia. Esimerkiksi Keuruun kirkkoherra oli varma, että sotilas Clemet Matssonin vaimo

---

⁷⁵ Tapauksista tarkemmin ks. *luku 4.2*.

⁷⁶ Lahti 2013, 96–97; Issakainen 2012, 78–90; Eilola 2003, 52; Nenonen 1992, 48; Heikkinen 1969, 255.

⁷⁷ Tapauksesta tarkemmin ks. *luku 6.1*.

⁷⁸ KA YS KO Vesilähti 1.6. ja 18.–19.10.1709, a:31 584–590 ja 1004–1015; Lehmänkelloilla suoritettujen taikojen tarkoitus oli suojella karjaa laitumella. Etenkin suurpetoja, mutta myös käärmeitä vastaan tahdottiin suojelusta. Lehmänkellojen laittaminen muurahaispesään oli suunnattu juuri käärmeitä vastaan, jotka tunnetusti karttavat muurahaisia. Nenonen 1992, 66; Hertzberg 1889, 21.

Elin Bertilsdotter Loilasta oli noitunut hänen karjansa metsään siten, että se ei sieltä enää suostunut pois tulemaan ja vaati Elinille rangaistusta⁷⁹.

Vaikka esivallan asenne kaikenlaiseen taikuuteen ja noituuteen oli pääsääntöisesti kielteinen, ja esimerkiksi papit kiinnittivät tarkasti huomiotaan kylillä liikkuviin huhuihin epäsoveliaasta käytöksestä, esivalta koki roolinsa ja tehtävänsä monimuotoisemmin – tarvittaessa tilannekohtaisesti. Hengellisen ja maallisen esivallan työnjaon mukaisesti ensin mainittu valvoi ja opetti jälkimmäisen tuomitessa ja rangaistessa. Etenkin papisto joutui ottamaan huomioon sen kaksinaisen roolin paikallisyhteisössä. Rahvasta tuli valvoa, ja mahdollisista rikkeistä piti saattaa tietoa maallisiin sekä kirkon omiin tuomioelimiin. Toisaalta papiston tuli opettaa seurakuntalaisiaan esimerkiksi saarnojen avulla, mutta myös omalla esimerkillään. Papisto ymmärsikin, että sen ei kannattanut liian voimakkaasti saarnata ja pelotella seurakuntaa sellaisilla rikoksilla, joita rahvas ei itse tuntenut. Oli nimittäin varaa, että rahvas omaksuu saarnoista ja opetuksista sellaisia kielteisiä tapoja, joita se ei ollut aiemmin tullut edes ajatelleeksi voivanansa harjoittaa.⁸⁰ Tällaisesta papiston noituutta ennaltaehkäisevästä toiminnasta löytyy muuan esimerkki Ikaalisten seurakunnasta.

Vuonna 1664 Ikaalisten kirkkoherra Abrahamus Jacobi Ikalensis oli keräämässä pääsiäisrahoja sekä muita papinsaatavia, kun Vihteljärven Sikalassa talonväen ja kirkkoherran välille tuli kiistaa maksuista. Suivaantunut kirkkoherra saikin tästä aiheen moittia, että talon isäntä sopisi itsellismiehenä paremmin sotilaaksi kuin talonisännäksi. Isännän vaimo Anna Matsdotter suuttui tästä ja vastasi kirkkoherralle: *Ett sinä pennä pitele, eicke myös lijka raha åta cauwan*. Kirouksen sanat toteutuivat muutaman päivän päästä, kun kirkkoherran kehon oikea puoli halvaantui kokonaan – eikä enää pystynyt kynää kädessään pitelemään. Kirkkoherra ei kuitenkaan itse reagoinut mahdolliseen noitumisepäilyyn, vaan kylillä huhua Annan suorittamasta noituudesta alkoi levittää Jankkarin isäntä Jören Jönsson, joka vuosia oli ollut Annan naapuri. Jankkari väitti pitäjän lautamiehille sekä ennen oikeudenkäyntiä suoritetussa tutkinnassa, kuinka hänen tietojensa mukaan Anna oli kirkkoherralle sanonut: *Ett sinä Cahden päivän peräst enä pennä pitele*. Virallisesti asian käräjillä esitteli kirkkoherran poika ja Ikaalisten kirkkoherran sijaisena toiminut Abrahamus Abrahami Ikalensis. Pian oikeuden edessä kuitenkin selvisi pitäjäläisten ja lautamiesten todistamana, että Anna on hyvämaineinen ja ettei hänen tiedetä koskaan turvautuneen noituuteen. Samaa korostivat myös halvaantunut kirkkoherra sekä hänen poika. Kirkkoherran mukaan Sikalan

---

⁷⁹ KA YS KO Ruovesi 9.–11.9.1678 ja 17.–20.1.1680, a:6 409 ja 795. Kirkkoherran haluun esittää noituussyyte Eliniä vastaan on varmasti vaikuttanut Clemetin ja kirkkoherran välillä vallinnut riita varkaudesta ja väkivallasta.

⁸⁰ Nenonen 1995, 148; Esimerkiksi vuoden 1686 kirkkolaki kielsi saarnaamasta synneistä, joita rahvas ei tunne. Hellemaa & Jussila & Parvio 1986, 4, 9. Luku 2., § 2.

väki oli aina maksanut papinsaatavat täsmällisesti, eikä riitaa ollut koskaan ilmennyt heidän välillään. Päinvastoin kirkkoherraa oli Sikalassa aina kestitty hyvin ja kohdeltu ystävällisesti. Kirkkoherra vaatikin, että moisten vaarallisten noituuspuheiden levittäjää tuli rangaista ankarasti. Niinpä Jankkarin isäntä tuomittiin vääristä syytöksistään 40 markan sakkoon, ja Anna vapautui kaikista noituusepäilyistä.⁸¹

Kyseinen tapaus osoittaa, että aina esivallan suhtautuminen taikuuteen tai noituuteen ei ollut yksiselitteisesti rangaistushakuista. Ikaalisten papisto varmasti suhtautui kielteisesti rahvaan epäkristillisiin laittomuuksiin, mutta tällä kertaa he eivät ainakaan itse halunneet lietsoa noituudenpelkoa seurakunnassaan. Mikäli paikallinen papisto saarnastuolissa tai käräjätuvassa vahvasti uskovansa taikuuden ja noituuden olemassaoloon, se sisälsi aina vaaran, että myös rahvas kiinnostuisi aihepiiristä enemmän. Vaikka Jankkarin isännällä oli ehkä omat tarkoituksensa syyttää Anna Matsdotteria mitä kauheimmasta rikoksesta – noituudella vahingoittamisesta – Ikaalisten kirkkoherra sekä tämän poika asettuivat välittömästi Annan puolelle ja mitätöivät noituuden mahdollisuuden.

Myös sukulaisuussuhteilla oli merkitystä. Ruoveden käräjillä Virtain Hauhuun kylästä Brita Andersdotteria epäiltiin epämiellyttävästä taikuudesta, kun hänen väitettiin tyttärensä häissä piilottaneen käärmeenpään ruokapöydällä olleen vadin alle. Britan pojan Henrich Stephensonin myös epäiltiin muun muassa hyödyntäneen taikapussia, jossa oli käärmettä.⁸² Heitä vastaan esitettiin vakuuttavia todisteita, mutta yllättäen oikeudenkäynnin päätteeksi kappalaiset Thomas Laxenius ja Ericus Frosterus sekä pitäjänapulainen Christophorus Laxenius todistivat, että syytetyt olivat kunniallisia ja hyviä ihmisiä, eikä heitä tule tuomita. Nimismies ja lautamiehet yhtyivät tähän kantaan. Britan korostettiin olevan rehellinen ihminen, koska hän oli edesmenneen Porin kirkkoherran, lääninrovasti Gregorius Arctopolitanuksen, sisarentytär.⁸³ Paikallinen papisto ei siis uskaltanut ruveta tuomitsemaan vaikutusvaltaisen kirkkoherran sukulaista. Esivallan toimintaa ohjasivat siis virallisten asetusten ohessa henkilökohtaiset motiivit.⁸⁴

---

⁸¹ KA YS KO Hämeenkyrö 18.–20.2.1665, a:5 875–875v.

⁸² Käärmeen merkitys taikuudessa ja kansanperinteessä on monitahoinen. Raamatussa käärme on paholaisen vertauskuva, mutta toisaalta sitä pidettiin älykkäänä ja viekkaana. Kansanperinteessä käärme on koettu myös pyhänä, mutta pelottavana, eläimenä, joka on ollut karhun ohella noitien ja tietäjien tärkein apueläin riitejä suoritettaessa. Pelätyn käärmeen käsittelytaito oli tietäjän taidonnäyte. Käärmettä käytettiin myös lääkeaineena, koska käärmeen katsottiin olevan yhteydessä tuonpuoleiseen, elämään ja kuolemaan. Koskela et al. 1975, 129; Siikala 1994, 143, 196–198, 256, 258; Lempiäinen 2002, 291–295; Taikapussista ja tietäjän varusteista ks. Siikala 1994, 239–246, etenkin 244.

⁸³ KA YS KO Ruovesi 9.–11.9.1678, a:6 409v–410; Kotivuori 2005: *Grels Arctopolitanus*. Arctopolitanus toimi muun muassa pappissäädyn valtiopäivämiehenä kuningatar Kristiinan kruunausvaltiopäivillä Tukholmassa 1650.

⁸⁴ Vallankäytöstä ja virkamiesten välisistä konflikteista sekä urakilpailusta satakuntalaisessa maaseutuyhteisössä ks. tark. Haikari 2009.

Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna maallisen ja hengellisen esivallan toimeliaisuus selittää noin puolet käräjille tulleiden taikuus- ja noituustapausten määrästä Ylä-Satakunnassa. Vaikka kristillinen puhtasoppisuus kiristi valvontaa ja kuria valtakunnassa, silti esivallan rooli paikallistasolla taikuuden ja noituuden kitkijänä ja kyltymättömänä vastustajana ilmenee kuitenkin enemmän yksittäistapauksina kuin laajana rintamana. Vaikka yksittäinen pappi tai tuomari toimillaan ei selitä laajempia ilmiöitä, selittää 1670-luvun lopun tiuhaa taikuus- ja noituuskäräjäointiä varmasti osaltaan kihlakunnan uuden lainlukijan sekä joidenkin seurakuntien papiston tiivistynyt yhteistyö. Aikakauden ilmapiiri antoi mahdollisuuden ankarampaan ja tarkempaan suhtautumiseen taikuuden ja noituuden suhteen, mikäli papeilla ja tuomareilla vain oli riittävästi henkilökohtaista virkaintoa. Kyseisenä ajanjaksona pitäjien välillä oli prosessien määrissä suuria eroja, mutta siellä missä useampi muuttuja – esimerkiksi Pirkkalassa – osui kohdilleen, käräjäoitiin tiuhempaan. Kaiken kaikkiaan esivallan suhde taikuuteen ja noituuteen oli hyvin monimuotoinen, pitäjakohtainen ja käytännönläheinen. Pääsääntöisesti linja oli tiukka ja tuomitseva, mutta toisinaan ymmärtävä tai suorastaan piittaamaton.

3.2 Taikuus, noituus ja rahvas

Noin puolet taikuus- ja noituusoikeudenkäynneistä Ylä-Satakunnassa sai alkunsa rahvaan vaatimuksesta. Esivallalla, joka toi käräjille toisen puolen tapauksista, oli sen virallisen tehtävän ja roolin mukainen motiivi tuoda taikuus- ja noituussyytöksiä käräjätupaan. Mutta mikä oli puolestaan rahvaan motiivi ja tarve käräyttää naapuri karjataiasta tai syyttää tunnettua tietäjää noituudesta? Taikuus ja noituus olivat nimittäin rikoksia, joiden osalta oppineiston ja rahvaan oikeudentaju eivät täysin kohdanneet toisiaan. Vaaralliseen noituuteen rahvas suhtautui esivallan tavoin kriittisesti, mutta hyvin arkipäiväisen ja hyväntahtoisen taikuuden rangaistavuutta rahvas ei yhtä luontaisesti ymmärtänyt. Ainakin rahvas mielsi rangaistusten kovuuden suhteettomana. Tavalliselle talonpojalle, piialle tai rengille käräjätuvan kynnyksellä oli korkea etenkin taikuussyytteen nostamisen kannalta. Syyttelyintoa lievensi ankara 40 markan sakko, joka seurasi perättömistä syytöksistä. Vaikka rahvas osasi hyödyntää oikeuslaitosta velkojen, rajariitojen ja muiden kiistojen ratkaisemiseen, taikuus ja noituus kuuluivat tässä suhteessa eri kategoriaan. Niistä syyttääkseen ja asian käräjille viedäkseen vaadittiin yleensä hyvin painava syy. Useimmiten hyväksi syyksi osoittautui jokin muu kylänraitilla tai käräjätuvassa väännetty riita, johon haettiin lisäpontta nostamalla taikuus- tai noituussyyte kiistakumppania tai vihamiestä kohtaan. Ylä-Satakunnassa taikuudesta tai noituudesta syyttänyt ja syytetty olivat useimmiten naapureita, samasta kylästä tai

vähintään samasta pitäjstä. Oli poikkeuksellista, mikäli syyttäjä tuli toisesta pitäjstä – syytetyn oman paikallisyhteisön ulkopuolelta.

Ruoveden kesäkäräjillä 1683 jatkettiin Rautaveden kylän miesten välistä riitaa talonomistuksesta, luvattomasta heinäkorjuusta ja näihin kietoutuvasta väkivallasta. Kuten kirjuri pöytäkirjaan osuvasti kirjasi, saapui Markus Hindrichsson jälleen kerran, kuten jo niin usein aikaisemminkin puimaan hänen ja Lars Jacobssonin välistä riitaa. Miesten välisen eripurun keskiössä oli Rautaveden talo, joka Larsin sekä veljensä Johanin tuli hovioikeuden vuonna 1680 antaman päätöksen perusteella luovuttaa Markukselle, kunhan tämä maksaisi veljeksille 110 kuparitaaleria. Lars oli kuitenkin tehnyt asiasta valituksen, eikä osapuolten välille syntynyt yhteisymmärrystä siitä, oliko rahoja maksettu vai ei. Ymmärrettävästi Markus koki hankalana, ettei hän päässyt käsiksi taloon, joka hänelle hovioikeuden asettamin ehdoin kuului – etenkin kun kertoi nimismiehen läsnä ollessa maksaneensa vaaditun summan. Asiasta katkeroituneena Markus oli alkanut kylillä syyttämään Larsin vaimoa Margeta Matsdotteria noituudesta. Lars puolestaan toi syytöksen nyt esiin oikeuden edessä ja vaati asiaa selvitetäväksi. Markus lisäsi vettä myllyyn ja rupesi Margetan sijaan väittämään, että Lars itse oli käynyt noitamies Erich Kuituisen luona Hämeenkyrössä ja pyytänyt tätä sadan taalerin korvausta⁸⁵ vastaan noitumaan Markuksen. Markus korosti Kuituisen olevan täysi noitamies, ja että oli kärsinyt sairaana jo kaksi talvea perätysten. Lars kiisti hänen tai vaimonsa ostaneen noidalta palveluksia, eikä kukaan vahvistanut Markuksen väitteitä. Seuraavilla käräjillä Markus joutuikin maksamaan perättömistä noituussyytteistä 40 markkaa sakkoa, eikä Larssia tai Margaretaa epäilty enää noituudesta. Markuksen mustamaalausyritys ei siis onnistunut toivotulla tavalla, eivätkä muutkaan kiistat ratkenneet hänen edukseen.⁸⁶

Markus Hindrichsson siis yritti kaikin keinoin saada Rautaveden talon lopullisesti itselleen. Kun asia ei edennyt toivotulla tavalla, turvautui hän syyttämään vastapuolta vakavasta rikoksesta, joka vaaransi Larsin ja Margetan maineen. Koska syytöksille ei löytynyt näyttöä, kallistui oikeuden vaaka Larsin ja Margetan eduksi ja voitoksi. He näyttivät perättömistä syytteistä kärsineiltä, ja Lars vaatikin vaimonsa kunnian palauttamista. Tämä saattoi Markuksen itsensä huonoon valoon – vastoin alkuperäistä tarkoitustaan. Mikäli Markus olisi saanut noituussyttöksiensä tueksi uskottavia todisteita ja todistajia, olisi lopputulos voinut olla päinvastainen. Taikuus- ja noituussyytettä ei siis voinut – tai ainakaan sitä ei missään nimessä kannattanut – nostaa tyhjistä, ellei halunnut vaarantaa omaa uskottavuuttaan. Luultavasti myös tuomari ja lautamiehistö ymmärsivät, milloin taikuuteen ja

---

⁸⁵ Summa vaikuttaa järjettömän suurelta, mikä lisää tarinan epäuskottavuutta.

⁸⁶ KA YS KO Ruovesi 27.–28.7. ja 3.–4.9.1683, a:8 1128–1130 ja 1189–1191.

noituuteen vedottiin todellisin perustein, ja milloin vain ajakseen omaa etuaan. Lisäksi oikeudenkäytössä noudatettiin *legaalista todistusteoriaa*, joka peräänkuulutti aukotonta todistelua ja varmuutta⁸⁷. Markuksen strategian kaltaisia yritelmiä vihamiehen mustamaalaamiseksi tapahtui Ylä-Satakunnassa usein – esimerkiksi salavuoteussyytteiden tai omaisuuskiistojen yhteydessä – mutta harvoin tällaiset taikuus- ja noituussyytökset loppuviimeksi menivät oikeudessa todesta. Onnistuessaan strategia kuitenkin aiheutti vastapuolen maineelle suurta vahinkoa ja mahdollisesti kovan rangaistuksen.

Vihamiehen mustamaalaamisen lisäksi taikuus- ja noituussyytöksillä saatettiin pyrkiä siirtämään huomiota pois omista rikoksista ja väärinkäytöksistä. Pirkkalan käräjillä 1685 Jören Jacobsson Takahuhdista tuomittiin korvaamaan kersantti Daniel Elgille heinävarkaudesta aiheutuneet vahingot. Vähätellen heinävarkauttaan levitti Jören seuraavana talvena kylillä huhua, jonka mukaan Lukas Kirjavainen Takahuhdistista – joka oli ilmeisesti auttanut Jöreniä heinävarkaudessa – makasi sairaana, koska Elg oli hänet noitunut. Kersantti Elg oli siis itse suurempi pahantekijä kuin he – vaivaiset heinävarkaat. 1686 talvikäräjillä Jören kuitenkin kertoi tietävänsä Elgistä vain hyvää eikä mitään noituuteen viittaavaa. Heinistä korvauksen saanut kersanttikaan ei halunnut viedä asiaa pidemmälle.⁸⁸

Keskeisimpinä elementteinä taikuus- ja noituussyytöksillä mustamaalaamisessa olivat huhut ja juorut. Esimerkiksi hankalaa naapurua vihanneen talonpojan ei tarvinnut tuoda syytöksiään käräjätupaan asti, vaan jo huhujen ja kuulopuheiden levittely arkisissa tilanteissa pelloilla ja pyykkikorvojen ääressä tai pyhäpäivänä kirkonmäelle oli tehokas keino saattaa haluttu henkilö epäilyksen alaiseksi ja maineeltaan arveluttavaksi. Tällöin myös vastuu huhujen totuudenperäisyydestä siirtyi huhujen kohteelle, joka joutui vakavasti harkitsemaan, viedäkö asia käräjille. Tutkimusjaksolta löytyy paljon tällaisia tapauksia, joissa taikuudesta tai noituudesta

---

⁸⁷ Legaalinen todistusteoria muodosti arvoasteikon, kun totuutta koitettiin saada oikeudessa selville. Korkeimmalla oli syytetyn oma tunnustus tai kaksi silminnäkiä todistajaa. Seuraavana muut todistajanlausunnot ja vasta sitten aihetodisteet. Käytännössä syytetyn oma tunnustus vaadittiin vain kaikista vakavimmissa kuolemantuomion ansaitsevista rikoksista, kuten hengiltä noituminen. Lievemmissä asioissa todistajanlausunnot käytännössä riittivät, eikä syytetyn omaa tunnustusta tarvinnut väkisin hankkia. Keskisarja 2006, 46; Koskivirta 2001, 103–108, 123; Pihlajamäki 1996.

⁸⁸ KA YS KO Pirkkala 7.–11.9.1685 ja 30.1.1686, a:8 1798 ja a:9 46; Myös taikuuteen ja noituuteen ankarasti rangaistavana rikoksena vertautuvasta eläimiinsekaantumisesta esitettiin joskus perättömiä syytteitä vastapuolen mustamaalaamiseksi, jota Teemu Keskisarja pitää kuitenkin tehotomana ja uhkarohkeana keinona. Samoin eläimiinsekaantumistapauksissa mahdollinen ilmiantaja painiskeli kahdenlaisten motiivien kanssa. Ilmiantamiseen ajoivat *ilmiantamisen motiivit*, esim. lainkuuliaisuus, mutta usein viha ja inho epäiltyä kohtaan. *Vaikenemisen motiiveja* olivat puolestaan esim. todisteluvaikeudet ja välinpitämättömyys. Eläimiinsekaantumistapauksissa suurin osa kansasta kuului hiljaiseen enemmistöön, joka tunsu rikoksen sekä lakia rikkovia, muttei vienyt asiaa käräjille. Sama on pätenyt taikuuteen ja noituuteen. Keskisarja 2006, 92–95, 207–211.

epäilty toi asian itse puheeksi käräjillä puhdistukseen maineensa ja palauttaukseen kunniansa. Etenkin 1600-luvulla alkupuolen vakavista noituussyytöksistä moni oli epäiltyjen itsensä oikeuteen tuomia. Esimerkiksi vuonna 1629 Vesilahden käräjillä Lasse Jöransson Niemenkylästä esitti kanteen, että Bärtill Benethsson Suonolasta levitti huhua, jonka mukaan Lasse olisi noituudella nostattanut susia Bärtillin karjaan ja pilannut viljankylvön. Useat lautamiehet myös kertoivat, että Bärtill oli kyseisiä syytöksiä uhonnut jo edellistalvena piispankäräjillä. Pitäjäläiset kuitenkin laajalti uskoivat Lassen syyttömyyteen eikä pitäviä todisteita löytynyt, joten Bärtill tuomittiin väärästä syytöksestä 40 markan sakkoon. Lasse vapautui kaikista huhuista palauttaen samalla maineensa puhtauden.⁸⁹

Myös 1700-luvulla etenkin noituustapausten yhteydessä oli kyse useimmiten kylillä levinneistä huhuista tai muuten hyvin hataralla pohjalla olleista syytöksistä. Siinä missä taikuutta tutkittiin 1700-luvulla vielä jokseenkin vakavasti ja innokkaasti, alkoi noituuden uskottavuus todellisena rikoksena kärsiä inflaatiosta, koska siihen vedottiin hyvin herkästi ilman parempaa näyttöä. Oli opittu vetoamaan suutuspäissään noituuteen, mikä poiki ennemminkin kunnianloukkaussyytteitä kuin varsinaisia vakavasti otettavia noituusoikeudenkäyntejä. Esimerkiksi Hämeenkyrössä Anders Erichsson Mäkelä Muotialasta ja äitinsä väittivät rummunlyöjän vaimon Maria Schultzin olevan noita-akka. Perusteeksi riitti suutuksissa puhuminen, ja että Maria ei torstaisinkehrännyt.⁹⁰ Heinijärven kylällä puolestaan Olaf Jöransson haukkui naapurin vaimoa Walborg Jöransdotteria nartuksi ja noita-akaksi – ainoana perusteenaan, että tämä oli mikkelinpäivänä ollut hänen riihessään. Käräjillä naapurukset vapaaehtoisesti sopivat asian keskenään, ja Olaf korvasi huhuista aiheutuneen haitan olkikuormalla.⁹¹

Edellä kuvailemissani tapauksissa pienistä kahnauksista tai repivistä riidoista aiheutuneet taikuus- ja noitusprosessit olivat luonteeltaan kahdenvälisiä – yksilö vastaan yksilö. Toinen merkittävä ja yleinen taikuuden ja noituuden käräjille tuova syy oli laajempialainen kitka paikallisyhteisössä – yksilö vastaan muut. Katovuosille, ainaiselta tuntuvalle sotatilalle, verorasituksille, yllättävillä tulipaloille ja muille yhteisöä kohdanneille riivauksille ja rasituksille haettiin selitystä valtakunnan ja etenkin Jumalan lakia vastaan rikkoneista syntisistä. Mitä enemmän kärsittiin, sitä enemmän haluttiin löytää selittävä tekijä. Mitä enemmän selittävää tekijää etsittiin, sitä enemmän tarkkailtiin

---

⁸⁹ KA YS KO 26.–27.5. Vesilahti 1629, a:2 262v. Kunniaista, hyvästä maineesta ja huhuista taikuus- ja noituustapausten yhteydessä ks. tark. Eilola 2003, 265–269, 310–311.

⁹⁰ KA YS KO Hämeenkyrö 23.–26.1.1728, a:40 22. Olen ottanut tällaiset hyvin lyhyet kunnianloukkauksen kaltaiset tapauksetkin tilastoihin, koska niissä kuitenkin käsiteltiin taikuuden ja noituuden ilmiöitä sekä suoritettiin tutkinta siitä, oliko mitättömilläkään taikuus- tai noituussyytöksillä mitään totuudellista perää.

⁹¹ KA YS KO Hämeenkyrö 12.–14.10.1709, a:31 859–860.

oman yhteisön ja naapureiden kuuliaisuutta ja hyveellisyyttä. Varhaismodernin ajan ihmisten maailmankuvan keskeisiä piirteitä oli käsitys Jumalan kollektiivisesta vihasta koko valtakuntaa ja paikallisyhteisöä kohtaan, mikäli yksilöt hairahtivat syntiin ja rikokseen. Yksilön synti – etenkin rankaisematon – oli kaikkien synti. Tällainen ajatusmaailma vahvistui eritoten 1600- ja 1700-lukujen vaihteen luterilaisen ortodoksisuuden ollessa kireimmillään. 1670-luvun lisäksi taikuus- ja noitusprosessien määrässä onkin Ylä-Satakunnassa toinen korkea jakso juuri tuona aikana, tilastopiikin ajoittuessa viimeisiin vuosiin ennen isoavihaa. Suuren Pohjan sodan aiheuttamat rasisukset ja pelko venäläisten invaasiosta synkensivät rahvaan mieltä, mutta suurin arkielämän realiteetteja koskettanut inhimillinen kärsimys vuosisatojen vaihteessa oli Ruotsin valtakunnassa etenkin Suomea kohdannut kylmien katovuosien sarja 1695–1697. Suurina kuolonvuosina nälkä ja taudit niittivät elonviljaa surmaten arvioiden mukaan neljänneksen tai jopa kolmanneksen Suomen väestöstä.⁹² Tämä inhimillinen kärsimys ja siitä aiheutunut pelko ja eripura näkyvät myös Ylä-Satakunnan taikuus- ja noitusprosesseissa.

Vuonna 1697 räätälinä toiminut talonpoika Eskill Erichsson Orivedeltä kulki nälän vaivaamana lähialueen kylissä. Kauppilan kylässä hän pyysi Eskill Jörenssoinin vaimolta Sara Grelsdotterilta saadakseen edes suolaa puutteeseensa, sillä vaimonsa oli juuri kuollut ja lapset sairaita. Sara kuitenkin kieltäytyi antamasta suolaa. Kun muutaman päivän päästä susi vei Kauppilasta kaksi lammasta, epäili talonväki Eskillin noituneen kyseisen vahingon Saran kylmäsydämyyden tähden. Vastaavasti Längelmäen puolella Salon Elias Josephsson epäili talonsa palaneen, koska hänenkään vaimo ei ollut Eskillille suolaa antanut. Vaikka kyseiset epäillyt rikokset olivat vakavaa noitumista, asia tuli ilmi vasta vuonna 1699, kun Eskill Jörenssoon kertoi epäilyistään kirkkoherra Johannes Utterille. Asiaa puitiin aina vuoteen 1704 asti Oriveden sekä Längelmäen käräjillä, mutta oudolla tavalla syytteet vakavasta noituudesta alkoivat hiipua. Esimerkiksi Eskill Jöranssoon lopulta vähätteli tapahtumia ja kertoi Erichsonista kirkkoherralle kertomien epäilystensä olleen vain humalapuhetta. Suuren kurjuuden keskellä 1697 kerjäläinen yhdistettiin välittömästi mahdolliseksi noitujaksi, mutta vuosien päästä, suurimman hädän hellitettyä, ei asiaan enää suhtauduttu samalla vakavuudella, vaan epäilty vapautettiin noituushuhuista ja syytteistä.⁹³

Suuret kuolonvuodet muistettiin vielä vuosia myöhemmin ja omaa taloudellista hyvinvointia suojeltiin ja valvottiin ulkopuolisilta uhilta. Varhaismodernina aikana onnen määrän ajateltiin

---

⁹² Suurista kuolonvuosista ja vuosisadanvaihteen henkisesti raskaasta ilmapiiristä ks. esim. Lappalainen 2012.

⁹³ KA YS KO Orivesi 19.1., 22.9.1700 ja 22.3., 4.6.1701 ja 6.7.1703 ja 8.–9.3.1704, a:11 1060–1061, 1482–1483 ja a:20 178–179, 322–325 ja a:23 304–305 ja a:24 220v–227.

olevan vakio. Jos joku hankki itselleen ylimääräistä onnea – esimerkiksi taloudellista – oli se pois muilta ja yhteisestä kiintiöstä. Siksi paikallisyhteisön sisällä valvottiin muiden ylenpalttista menestystä peläten omaa taantumusta. Paikallisyhteisön onni ja ravitseminen olivat vaakalaudalla Ähtärissä, kun Hankaveden Moksun rälssitalon emäntä Annika Matsdotter suoritti pääsiäisaamuna 1707 kylvötaian parantaakseen omaa satomenestystään. Auringon noustessa Annika kiipesi rälssitalon pellolla pellavahaasian päälle ja käski variksia ja muita pellon haitallisia lintuja: *Lentäkää pois toisiin kyliin, täällä on vähän teille syötävää, ainoastaan yksi pari jääköön jäljelle.* Annikan suorittamalla riitillä oli kuitenkin silminnäkijä, itsellinen Lars Larsson Nysmen, joka toi asian pitäjässä laajemmin julki. Vuoden 1708 rovastintarkastuksen päätöksen mukaisesti nimismies Jacob Ruuth syytti Annikaa lääninrovasti Abrahamus Thuroniuksen vaatimuksesta taikuudesta. Käräjillä Nysmen korosti, että vuonna 1707 Annikan kylvötaian jälkeen oli lähialueella ollut tavallista enemmän variksia. Annikan siis uskottiin parantaneen oman kylvöksensä suojaa linnuilta, mutta aiheuttaneen samalla samassa suhteessa vahinkoa muiden kylvöksille. Annika tuomittiinkin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen muille varoituksena. Köyhyyteensä vedoten hän sai suorittaa rangaistuksen istumalla kahtena sunnuntaina jalkapuussa.

Käräjillä Annika ei kiistänyt suorittaneensa kyseistä kylvötaikaa, mutta korosti toimineensa vain sittemmin edesmenneen Jöran Pystysen ohjeiden mukaisesti. Pystysen oli hankkinut elantonsa kerjäämällä ympäriinsä ja vuonna 1704 hän oli pysähtynyt Moksuun moittien Annikalle talon kylvöksen heikkoa laatua. Sitten hän oli opettanut Annikalle taian, kuinka linnut häädetään kylvöstä tuhoamasta.⁹⁴ Vaikka räätäli Eskill Erichssonin ja Jöran Pystysen kohdalla viitataan kerjäläisiin ja ruuan perässä ympäriinsä kiertelevään väestöön, Ylä-Satakunnassa ei ollut laajamittaista kerjäläisnoitaongelmaa, mikä olisi ainakaan käräjillä näkynyt. Taikuus ja noituus kuitenkin nivoutuvat kerjäläisten elämänpiiriin, sillä usein he saattoivat kirotta talonväkeä, elleivät saaneet ruokaa tai yösijaa. Mikäli tämän jälkeen jotain paha tapahtui, näyttäytyi kerjäläisen kiroitus noituutena. Tällainen pelote saattoi auttaa kerjäläisiä kerjuussaan.⁹⁵ Toisaalta kerjäläiset saattoivat pienten palkkioiden toivossa esittää tietäjiä tai parantajia neuvomalla pieniä taika- ja

---

⁹⁴ KA YS KO Ruovesi 7.–9.1708 ja 19.–20.5.1709 ja 27.5.1710, a:30 569–570 ja a:31 525–527 ja a:32 486–487. Vastaavanlainen kylvöonnea suonut riitti on kirjattu 1900-luvun alussa ylös Piippolassa Leskelän kylässä. Paikallinen tietäjä neuvoi isäntää nakkaamaan kourallisen jyviä ympäriinsä ja lausumaan ne lintujen ruuaksi jottei ne sotkisi kylvöstä. Koskela et al. 1975, 163.

⁹⁵ Englantilaisen Alan Macfarlanen varsin psykologisen ja korkealentoisen, mutta mainitsemisenarvoisen tulkinnan mukaan kerjäläistä vastaan saatettiin nostaa syyte, koska avunpyynnön torjunut isäntä tai emäntä saattoi tuntea syyllisyyttä ankaruudestaan ja halusi siirtää syyllisyyden tunteen kerjäläiseen, vaikka ei todellisuudessa uskonut tämän aiheuttaneen vahinkoa noituudella. Myöhemmin Macfarlanen kylläkin hylkäsi useita teorioitaan, mutta ajatusmalli jonka mukaan noituussyyte oli syyllisyyden tunnon siirtämistä toiselle osapuolelle on ajatuksia herättävä. Macfarlane 1999, 150–151, 155, 164, 195–201; Nenonen 2011, 447–448;

parannuskonsteja. Oli siis kysymys enemmän taikuutta ja noituutta tietoisesti hyödyntäneistä kerjäläisistä kuin kerjäämään joutuneista noidista. Ylä-Satakunnasta ei löydy lainkaan sellaista merkitsevää tilastollista ilmiötä, joka Antero Heikkisen mukaan vallitsi Pohjanmaalla. Hänen tutkimustensa perusteella vuosina 1664–1685 suurin osa Pohjanmaan kuolemantuomioista taikuuden tai noituuden takia lankesi kerjäläisille. Samanlainen ilmiö koettiin myös Ala-Satakunnassa vuosina 1649–1658, mutta muuten siellä kuin myös Pohjois-Pohjanmaalla ja Viipurin Karjalassakin kerjäläisyys ei ollut selittävä tai erityisen raskauttava tekijä prosesseissa.⁹⁶ Joka tapauksessa myös Ylä-Satakunnasta löytyy muutamia viitteitä, joissa kerjäläisyys ja siitä aiheutunut vaiva limittyvät yhteisössä kielteisellä tavalla taikuuteen ja noituuteen.

Vuoden 1697 nälänhädän aiheuttama kuolleisuus näyttäytyi karmaisevalla tavalla taikuuskäräjillä vielä kymmenkunta vuotta myöhemmin. Mouhijärveläinen itsellinen Elin Abrahamsson Iirolasta oli kärsinyt kovista kivuista lantiossa ja luissaan, kun hän kesällä 1705 yritti niistä parantua naapurinsa talonpoika Henrich Skinnarin vaimon Brita Johansdotterin avustamana. Kipu oli jo muutaman vuoden ajan piinannut Eliniä päivin ja öin jäytäen lantionseudulla kuin maan sisällä ryömivä mato. Kipua pois loitsiakseen Brita paineli Elinin kipukohtia luulla ja lausui: *Siö Cuolut, elä Eläwät*. Tämä toistettiin muutaman kerran. Seuraavana sunnuntaina Brita kuljetti luun käsiliinaan käärittynä kirkkoon, jonka porstuassa nakkasi sen menemään: *Menä nytt Jesuxen nimen*. Näin kipu perinteisen ajatuksen mukaan siirrettiin taikaesineeseen, joka sitten sairaus mukanaan heitettiin menevään. Britalla ja Elinillä ei kuitenkaan ollut mikä tahansa eläimenluu taikaesineenä vaan entisen lainlukija ja pormestari Gabriel Coronanderin vuonna 1697 kuolleen vaimon luu. Coronanderin vaimo oli tuupertunut maantien varteen metsään, josta ilmeisesti Brita oli kalmon löytänyt ja päättänyt ottaa luun talteen taikakaluksi. Britan ja Elinin esivallalle paljasti heidän naapurinsa Cnut Sigfredsson, joka kertoi asiasta kirkkoherra Matthias Tammelinukselle. Täten asiaa puitiin vuoden 1706 rovastintarkastuksen yhteydessä Tyrvään rovastin Johannes Wegeliuksen johdolla, jonka jälkeen nimismies Daniel Tallqwist toi asian maallisen oikeuden kuultavaksi. Käräjillä Brita esitti syytöntä vedoten toimineensa vain Elinin käskyjen mukaan. Elin puolestaan myönsi parantamisriitin toteuttamisen, mutta kertoi oppineensa keinon irtolaisena kiertelevältä ja kerjäävältä Walborg Erichsdotterilta Venetmäestä. Etenkin kirkkoherra Tammelin tuki syytettä tarmokkaasti, mikä ei ole ihme, kun näin julkeasti oli kuolleen ruumiiseen kajottu ja vielä kirkossa loitsittu. Lisäksi kirkkoherra korosti, että taikuutta harjoittavat mouhijärveläiset tarvitsisivat yleisemminkin kovan varoituksen. Niinpä Elin ja Brita tuomittiin molemmat 40 markan sakkoihin ja

---

⁹⁶ Nenonen 1992, 163–180; Heikkinen 1969, 101–105, 254, 263.

kirkkorangaistukseen.⁹⁷ Tapaus kuuluu siihen vähemmistöön, jonka oikeuskäsittelyn yhteydessä ei tullut esiin mitään kiistaa, riitaa tai henkilökohtaisia kaunoja osapuolten välillä. Tyypilliseen tapaan taikuuden ilmianto jätettiin jälle naapuri, mutta mitään viitteitä naapurusten eripuraan tai syytteen nostamismotiiviin ei löydy. Elinin ja Britan suorittama teko, jossa rikottiin sekä kuolleen että kirkon pyhyttä vastaan oli jo itsessään tarpeeksi epämiellyttävä teko, jotta siitä vaadittiin rangaistusta. Vaikka Elin ja Brita perheineen kiistivät syyllisyytensä, oli oikeuskäsittelyssä vallinnut konsensus papiston ja rahvaan välillä harvinaislaatuinen – molemmat vaativat rangaistusta.

Koko tutkimallani ajanjaksolla ovat siis hyvin harvassa ne tapaukset, joissa rahvas olisi nostanut taikuus- tai noituuskanteen pelkästään lainkuuliaisuudesta, uskonnollisin perustein tai vilpittömästä halusta käräyttää vastaajaosapuoli taikuuden- tai noituudenharjoittamisesta ilman sen syvällisempää taka-ajatusta vihamiehen saattamisesta ahdinkoon. Noin puolet ilmiannoista suoritti esivalta ja toisen puoliskon rahvas. Ensimmäinen teki sen velvollisuudesta virkaansa kohtaan jälkimmäisen ilmiantaessa useimmiten henkilökohtaisten motiivien ja tavoitteiden johdosta. Aineistosta myös käy ilmi, että sekä 1600-luvulla että 1700-luvulla rahvas ilmianto tai levitti huhuja aktiivisesti noituudesta, koska se oli teko jota pelättiin. 1600-luvun puolivälistä alkaen esivalta alkoi selvästi enemmän syyttää myös taikuudesta, joka taas rahvaalle oli rangaistavana rikoksena tuntemattomampi, vaikka se tekona oli hyvinkin tunnettu. Taikuus ja noituus kuuluivatkin niihin rikostyyppisiin, joissa esivallan ja rahvaan näkemykset eivät täysin yhdentyneet.

---

⁹⁷ KA YS KO Karkku 21.–22.1.1707, a:29 99–111. Ruumiinjäsenten ja ruumiin suhteesta taikuuteen ja noituuteen ks. tark. Eilola & Einonen 2009.

4 KUNNIOITETUT JA TARPEELLISET – TIETÄJÄT JA PARANTAJAT

4.1 Ylä-Satakunnan tietäjät ja parantajat

Pieksämäen Leppienjärven kylässä syntynyt Antti Lieroinen saapui Ylä-Satakuntaan viimeistään 1630-luvun alussa. Hän asui vuonna 1634 itsellisenä Pihlaisten kylässä Keuruulla ja seuraavana vuonna Virtain Knuutilassa. Lopulta hän asettui Ruovedelle, jossa hän harjoitti ammattimaista tietäjätointia erikoistuneena varkauksien selvittämiseen ja varastetun tai kadonneen tavaran takaisin hankkimiseen. Häneltä tultiin pyytämään apua pitkienkin matkojen päästä, ja hän sai harjoittaa tointaan pitkään. Lopulta vuonna 1643 hän joutui raskaiden syytteiden saattelemana oikeudenkäyntikierteeseen, joka johti kuolemantuomioon ja tietävästi polttamiseen roviolla. Tässä luvulla käsitellään Antti Lieroisin sekä muiden vastaavankaltaisten tietäjien ja/tai parantajien avulla taikuuden ja noituuden ammattimaista, tai puoliammattimaista, harjoittamista Ylä-Satakunnassa sekä sen merkitystä niin yksittäisten ihmisten kuin paikallisyhteisön arkielämässä.⁹⁸

Antti Lieroisin tapaus on tunnettu jo ennestään tutkimuskirjallisuuden sivuilta sekä populaarina perimätietona esimerkiksi ruoveteläisten keskuudessa⁹⁹. Lieroisin tapausta ovat kuvailleet Antero Heikkinen, Marko Nenonen ja Timo Kervinen sekä useat paikallishistorioiden kirjoittajat. Näissä päähuomio on kuitenkin kiinnittynyt ainoastaan Lieroisin mielenkiintoiseen tarinaan sekä sen triviaaleihin yksityiskohtiin, eikä syvällisempää tulkintaa Lieroisesta nimenomaan ammattimaisena noitana – arvostettuna tietäjänä – ole tehty.¹⁰⁰ Hänen tarinansa johdattelemana käyn samalla lävitse neljäntoista muun yläsatakuntalaisen tietäjän ja/tai parantajan vaiheita sekä peilaan tuloksia tutkimuskirjallisuuteen. Näin saadaan rakennettua kuvaa niin Lieroisesta kuin muistakin tietäjistä ja parantajista. Heidän toimintansa tarkastelun avulla päästään käsiksi myös laajemmin paikallisyhteisöjen käytänteisiin sekä uskomuksiin.

Tutkimuksessani erotan *tietäjät* sekä *parantajat* toisistaan. Termit eivät ole ongelmattomia, sillä kummalekaan ei pöytäkirjoista löydy suoranaista vastinetta. Esimerkiksi tietäjä on terminä

---

⁹⁸ Nenonen & Kervinen 1994, 82; Hovioikeuden päätökset eivät ole säilyneet, mutta erittäin todennäköisesti tuomio pantiin täytäntöön, koska kaksilla käräjillä hänen kuolemaansa vaadittiin. Perimätiedon mukaan hänet olisi poltettu Ruovedellä Lieran saarella. Waren 1890, 91.

⁹⁹ Ruovedellä esimerkiksi pidetään vuosittain Noitakäräjät -kesätapahtuma.

¹⁰⁰ Tässä ei käydä kronologisesti lävitse kaikkia Antti Lieroisin tapauksen mielenkiintoisia yksityiskohtia, vaan pelkästään teeman kannalta olennaiset asiat. Tutkimani alkuperäiset pöytäkirja-aineistot tuovat kuitenkin esiin sellaisia asioita, joita Lieroisesta ei aiemmin ole tutkimuksellisesti tuotu julki. Esimerkiksi Nenonen ja Kervinen ovat tekstinsä perusteella luultavasti hyödyntäneet vain Juvan ja Warenin vajaita käännöksiä pöytäkirjoista. Lieroisin vaiheista ks. esim., Nenonen & Kervinen 1994, 82–90; Heikkinen 1969, 103–105; Jokipii et al. 1959, 523–527; Juva 1932, 78–85; Waren 1890, 84–91.

vakiintunut 1800- ja 1900-luvuilla folkloristien ja kansantieteilijöiden käytössä. Sinänsä termit ovat perusteltuja, sillä ne pystyvät kuvaamaan sitä ilmiötä, joka pöytäkirjoissa selvästi on esillä. Ihmiset nimittäin turvautuivat ammattimaisesti toimineisiin tietäjiin, kun he halusivat tietoa esimerkiksi varastetusta tavarasta tai keinoista parantaa vaikkapa karjaonnea. Toisena ryhmänä erottuu henkilöt, joilta pyydettiin apua nimenomaan terveyteen liittyvissä kysymyksissä. Vaikka sama henkilö saattoi taitaa tietäjän ja parantajan toimen, silti jaottelu näiden kahden välillä on välttämätön, sillä yleensä erikoistuttiin jompaankumpaan toiminnanalaan. Käytän siis termejä tutkimuksessani sekä temaattisen jaon että luettavuuden eduksi tiedostaen niiden taustalla olevan paljon monimutkaisemman ja monipuolisemman käsitteistön. Englantilaisessa tutkimuksessa laaja-alainen tietäjien ja parantajien kirjo on yleensä niputettu *cunning-folk* -termin alaisuuteen.¹⁰¹

Tietäjä- ja parantajalaitoksen taustalla oli suomensukuisten kansojen šamanistinen perinne, jossa šamaanin on täytynyt hallita vuosien koulutuksen ja initiaation jälkeen esivanhempiansa siirtymä- ja kalendaaririitit ja muut rituaalit, loitsut, mytologia, parannustekniikat - sekä taidot. Näitä taitoja oikein käyttämällä šamaani saavutti yhteisönsä kunnioituksen ja synnytti ympärilleen vakautta sekä turvallisuutta, kun oli joku johon turvautua elämän kriisitilanteissa. Suomensukuisten kulttuurissa šamaanin rooli kuului pääasiassa miehille. Samanistisesta perinteestä muodostui – tai siitä erottautui – tietäjäkulttuuri *into-* ja *myrrysmiehineen*. He eivät enää vanhojen šamaaniperinteiden tapaan langenneet loveen matkatakseen Tuonelaan tai soittaneet noitarumpua. 1600- ja 1700-luvuilla – ja jopa vielä 1900-luvullakin – monet tietäjän- tai parantajantointa harjoittaneet henkilöt ovat itsekin olleet tietoisia kuulumisestaan tähän jatkumoon ja perinteeseen. Ruotsin valtakunnan kehittyessä sekä kristinuskon levitessä taikuus ja noituus tulivat lakiin kirjatuiksi rikoksiksi, ja ne yhdistettiin vanhaan epäkristilliseen perinteeseen, jotta se saataisiin kitkettyä, vaikka pohjimmiltaan šamaanit olivat olleet ennemmin yhteisön edun ja hyvinvoinnin puolella kuin sitä vastaan.¹⁰²

---

¹⁰¹ Pöytäkirjoissa käytettiin esimerkiksi termejä ennustaja/povaaja (*spåman, spåqvinna*), loitsija (*en signare*) ja useimmiten noituudella vakavaa vahinkoa aiheuttaneiden kohdalla noitamies tai noitanainen (*trullkarl, trullkona*). Asiaa monimutkaistaa ruotsinkielinen pöytäkirja sanasto vs. rahvaan itsensä käyttämä suomenkielinen termistö. Tapio Kopponen on jaotellut tietäjien- ja parantajientointa harjoittaneita esimerkiksi seuraavanlaisiin käytössä olleisiin suomenkielisiin kategorioihin: *tietäjä, poppamies, taikuri, rautahammas, mahtaja, pohakka, pösö, puoskari, mustamies, velho, rulli, hyväsilmäinen, pahasilmäinen* jne. Kopponen 1976, 19–20; Kopponen 1973; Pänkäläinen 1938; Suomenkielisen väestön noidista ja taikojista käyttämän terminologien selvittämisen vaikeudesta ks. esim. Eilola 2003, 58 – 59; Suomalaisista tietäjistä ja parantajista ks. lisää esim. Eilola 2009a; Stark 2006, 45–47, 177–181, 286–356; Ruotsalaisista tietäjistä (*de kloka*) esim. Oja 2005; Englantilaisista tietäjistä ks. esim. Davies 2003 ja 1999, 214–229; Briggs, 122–126, 171–174, 277–281.

¹⁰² Suomalaisesta šamanismista Siikala 1994; Ks. myös Siikala 2014 ja 2009; Haavio 1967, 313–341; Nenonen 1992, 54–58.

Tutkittavat tietäjät ja parantajat olen valinnut pöytäkirjoissa ilmenevien seikkojen pohjalta, jotka erottavat heidät muista taikuuden- ja noituudenharjoittajista. Tietäjiksi ja/tai parantajiksi luokittelemieni henkilöiden kohdalla jokainen tai osa seuraavista pöytäkirjoissa ilmitulleista ehdoista toteutuu: 1. laajalle levinnyt maine, 2. tietojen, taitojen ja maineen johdosta muista erottuva poikkeusyksilö, 3. käyttää taikuutta tai noituutta muiden pyynnöstä tai tarjoaa taitojaan aktiivisesti muille, 4. säännöllinen, jatkuva toiminta sekä 5. palkkioiden saaminen. Nämä kriteerit eivät suinkaan ole tutkijan kannalta ongelmattomia. Ensinnäkään pöytäkirjoissa ei aina mainita näihin kriteereihin täsmäviä yksityiskohtia, vaan usein itse teko, esimerkiksi noituminen, on ollut keskiössä. Palkkiot ja ammattimaisuus eivät olleet aina oikeudenkäyttäjien kiinnostuksen kohteena, minkä takia varmasti osa tietäjistä ja parantajista ei tule ilmi. Esimerkiksi usein pöytäkirjoissa joku on taikuudella auttanut toista, mutta mainintoja palkkiosta ei ole. Onko tällöin kyseessä ollut elinkeinonharjoittamista vai vilpittöntyä ja vastavuoroista naapuriapua, jossa jokainen käyttää omia tietojaan yhteisön eduksi, esimerkiksi suorittamalla kylvötaian. Toisaalta taikuuden ja noituuden harjoittaja on saattanut olla maaseutua kiertänyt kerjäläinen, joka palkkioiden toivossa tekeytyi muka taikoja ja loitsuja osaavaksi taikojaksi. Toiminnan säännöllisyyden toteaminen puolestaan tuottaa hankaluuksia, koska käräjillä käsiteltiin usein vain yhtä tiettyä tapausta, ja syytetyn muut teot tulivat julki vain, jos halukkaita todistajia oli paikalla. Edellä kuvaamistani ehdoista tärkeimpinä olen painottanut laajalle levinnyttä mainetta sekä maineen pohjana ollutta poikkeuksellista taitoa, tietoa tai muuta poikkeavuutta, joka teki kyseisestä henkilöstä käytetyn tietäjän tai parantajan.¹⁰³

Ylä-Satakunnassa ainoastaan Antti Lieroinen täyttää mainitut kriteerit. Muissa osa ehdoista toteutuu, joten olen ottanut ne mukaan tarkasteluun. Vesilahtelaisesta Olavi Luikosta ei ole löytynyt muuta aineistoa, kuin pyövelin ja linnannihdin kuluja varten kirjoitettu maksumääräys. Kuitissa Luikkoa kuitenkin kuvaillaan tunnetuksi noitamieheksi, kuten oikeus kuvaili myös Antti Lieroista. Luikon voidaan olettaa harjoittaneen ammattimaista toimintaa pidempään, sillä muuten häntä tuskin olisi tuomittu kuolemaan.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Nenonen on käyttänyt tietäjistä ja parantajista anakronistista *ammattinoita* käsitettä. Se ei tuo esiin teeman moniulotteisuutta ja synnyttää vääränlaisia mielikuvia. ”Ammattinoitien” olemassaoloa ja heidän tutkimisensa problematiikka Nenonen käsittelee väitöskirjassaan. Nenonen 1992, ammattilaisuuden määrittelyn ongelmista 157, 159–163; Ala-Satakunnan ainutlaatuisesta maankiertäjä- ja kerjäläisnoitien oikeudenkäyntiaallosta 163–180.

¹⁰⁴ KA Läänintilit, 7421:532; Nenonen & Kervinen 1988, 39–41.

TAULUKKO 3. Tietäjät ja parantajat Ylä-Satakunnassa 1623–1750.

Nimi	Hallintopitäjä	Toiminnan päämuodot ¹⁰⁵	Oikeuteen	Alioikeuden tuomio
Oláf Knuthsson	Vesilahti	parantaja	1628	tuomiokapituliin ja kirkkorangaistus
Valpuri Kinni	Tyrvää	tietäjä, tunnettu noitanainen	1635	kuolemantuomio
Antti Lieroinen	Ruovesi	tietäjä, tunnettu noitamies	1643	kuolemantuomio
Olavi Luikko	Vesilahti	tunnettu noitamies	1650(-49)	kuolemantuomio
Kaisa Matsdotter	Vesilahti	tietäjä	1662	vapautui
Eskil Jacobsson Kuituinen	Pirkkala	parantaja	1675	sakko ja kirkkorangaistus, toisesta syytteestä vapautui
Erich Sigfredsson	Karkku	tietäjä	1678	vapautui
Bengt Mattsson Kiili	Karkku	tietäjä ja parantaja, tunnettu noitamies	1685	vapautui
Beata Thomasdatter	Vesilahti	parantaja	1689	ei tietoa, ilmeisesti vapautui
Leikka Beata ja tytär Maria Bertilsdotter	Karkku	tietäjä ja parantaja	1693	ei tietoa, ilmeisesti välttyivät tuomiolta
Eskill Erichsson	Kangasala (Orivesi)	tietäjä ja parantaja	1700	vapautui
Matts Henrichsson	Ruovesi	parantaja	1701	ei tietoa tuomiosta
Erich Mårtensson Kepuli	Karkku	tietäjä ja parantaja, tunnettu noitamies	1707	sakko ja kirkkorangaistus
Hendrich Mattsson ja vaimo Walborg Hendersdotter	Kangasala (Orivesi)	parantaja	1731	alistettiin hovioikeuteen ilman alioikeuden tuomiota

Lähteet: KA YS KO 1623–1750, a:1–a:68; Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä 1650 ja 1712, 7421:532 ja 7458; TMA Ikaalisten tuomiokunnan arkisto 1669–1672, Ikaalinen:1.

Tutkittavien tapausten kohdalla ei siis oleteta, että syytetyt olisivat harjoittaneet noituutta ja taikuutta ammattilaisuuden vahvimmassa merkityksessä. Tuskin Lieroinenkaan sai koko elantaan noidan ammatista, vaikka merkittävän lisän toimeentuloon se epäilemättä takasi. Jokaisessa tapauksessa toiminnan mittakaava on kuitenkin ollut yksittäistapausta laajempaa, ja epäillyt ovat yhteisön toimesta nostettu maineeltaan erityisasemaan. Ne eroavat selvästi sellaisista tapauksista, joissa syytetty on selvästi toiminut vain omia tarkoituksia silmälläpitäen, eikä ole tarjonnut palveluitaan muille. Valitut tapaukset on erotettu myös sellaisista yksittäistapauksista, joissa selvästi voidaan todeta taika- ja noituuskeinoja jaetun tai käytetyn naapurille tai tuttavalle ystävällisenä avunosoituksena. Esimerkiksi Pirkkalan käräjillä vaadittiin Mårten Cnutsson Uskalia

¹⁰⁵ Tässä olen käyttänyt yksinkertaista ja tekstissä perustelemaani jaottelua tietäjiin ja parantajiin, vaikka heistä jokaisella oli yksi tai useampi erikoistaito. *Noitamies* tai *noitanainen* termiä olen käyttänyt silloin, kun se pöytäkirjoissa erityisesti tuotiin esiin.

vastuuseen taikuudesta, koska hänen väitettiin neuvoneen Toijalan Mårten Jacobssonia parantamaan hammassäryn lyömällä vastalla naamaan kuun viimeisenä torstaina ja lausumaan: *Paranna meidän herramme Jeesuksen pyhä ruumis ja kallis veri*. Tapauksesta ei Uskalin sairastumisen takia saatu tarkempaa tietoa, joten kyseessä on saattanut olla vain yksittäinen neuvo tuttavalle, eikä hänen ainakaan mainittu olleen laajemmalti tunnettu.¹⁰⁶ Tällaisia tapauksia en siis ole ottanut mukaan tilastointiin, mutta osa niidenkin syytetyistä on saattanut todellisuudessa olla tietäjiä ja parantajia.

Ennen kaikkea tietäjät ja parantajat olivat riittieksperttejä. Yleisesti jokainen tunsi ja tiesi yksinkertaisia taikoja, pyhäpäivien perinteitä ja osasi käyttää yksinkertaisia lääkeaineita, mutta tietäjät ja parantajat osasivat näiden lisäksi sellaisia loitsuja ja riittejä, joihin muilta puuttui tarvittava tieto ja osaaminen. Usein tietäjillä tai parantajilla oli jokin tietty henkilökohtainen taito tai elämän osa-alue johon he osasivat vaikuttaa – esimerkiksi varkauksien selvittäminen. Tärkeää oli ympäröivien ihmisten uskomus siihen, että tietäjällä tai parantajalla oli muita parempi kyky ja tieto. Heillä oli muilta puuttuvaa *väkeä* eli voimaa, jonka takia heihin oltiin valmiita turvautumaan.¹⁰⁷

Yläsatakuntalaisten tietäjien ja parantajien määrää on vaikea suhteuttaa laajemmin muihin alueisiin tutkimuksen vajavaisuuden sekä luokitteluperusteiden epäyhteneväisyyden takia. Kuitenkin Nenosen mukaan Ala-Satakunnassa ”ammattinoitia” – kuten hän heitä nimittää – syytetyistä oli joka seitsemäs, Viipurin Karjalassa korkeintaan joka kuudes ja Pohjois-Pohjanmaalla vähäisempi määrä.¹⁰⁸ Näihin verrattuna Ylä-Satakunnan tietäjien ja parantajien määrä, noin joka seitsemäs syytetyistä, on yhteneväinen. Samaa kokoluokkaa on niiden syytettyjen määrä, joita syytettiin tietäjään tai parantajaan turvautumisesta. Kiistattomasti noitien ammattimainen toiminta oli Ylä-Satakunnassa selvästi havaittava ilmiö, kun otetaan vielä huomioon, että kaikki tietäjät ja parantajat eivät varmastikaan joutuneet käräjille yhteisön suojelun takia. Edellä tilastoitujen ja käräjille joutuneiden varmojen tapausten lisäksi pöytäkirjoissa viitataan kymmeneen muuhun tietäjään tai parantajaan joihin yläsatakuntalaiset olivat turvautuneet. Heitä en ole ottanut tilastoon mukaan, koska he olivat joko jo kuolleita tai heitä ei koskaan sen tarkemmin saatu oikeuden eteen. Tutkijan kannalta tiedot heistä siis liikkuvat totuuden ja huhun välillä. On myös huomioitava, että

---

¹⁰⁶ KA YS KO Pirkkala 16.–18.1. ja 5.–6.9.1678, a:6 225v ja 399v. *Heel wår herres Jesu Helge Lekamen och dyra blodh*.

¹⁰⁷ Riittiekspertin määrittelystä ks. esim. Lahti 2013, 85–86, etenkin viite 2; Myös Englannissa tietäjien ja parantajien kohdalla oli kyse samasta ilmiöstä, sillä he Ronald Huttonia lainaten: *omasivat laajemman ja syvällisemmän tietotaidon (taikuuden, parantamisen) tekniikoista sekä olivat tottuneempia käyttämään niitä kuin keskiverto ihmiset*. Hutton 1999, 86.

¹⁰⁸ Nenonen 1992, 159.

taikuudesta tai noituudesta epäillyt saattoivat viitata oppineensa taikoja tällaisilta tunnetuilta – tai keksityiltä – noidilta näyttääkseen itse mahdollisimman syyttömiltä seurattuaan vain toisten kehotuksia. Tällaisen viittauksen uskottavuutta on vaikea arvioida.¹⁰⁹ Tietäjien ja parantajien asemaa on turha glorifioida, mutta ilmiötä on syytä tutkia tarkemmin.

4.2 Tietäjien ja parantajien toiminta

Talvella 1643 oli Vesilahden Iloisten Mats Eskilsson pyytänyt Mårten Willamssonia lähtemään kanssaan Ruovedelle Pihlaistenkylään tapaamaan Antti Lieroista. Tarkoituksena oli selvittää varastettujen tavaroiden kohtaloa, sillä he tiesivät Lieroisin olevan pätevä ilmoittamaan varastettua tavaraa. Matkaan lähdettiin, ja yllätykseksi Lieroinen oli tullut heitä ajaen vastaan metsässä ja virkkonut: *Teillä on huono hevossoppi*. Siihen Mårten Willamsson oli vastannut, ettei paremmasta hevossopista olisi haittaakaan, mikäli Lieroinen osaisi heitä neuvoa. Neuvoksi saatiin ohje uhrata runstykin raha laittamalla se hevosen harjaan tuomaan parempaa hevossoppia.¹¹⁰ Seuraavaksi matkamiehet siirtyivät Lieroisin tupaan, jossa heille tarjoihin ruokaa. Mats Eskilsson puolestaan tarjosi mukanaan tuomaa olutta ja viinaa juomaksi. Humalaisen rupattelun ohessa oli Mårten Willamsson kysynyt Lieroiselta, kuka oli varastanut häneltä neljä kappaa herneitä. Lieroinen oli vastannut: *Minä poltan hänet kautta seitsemäntuhannen perkeleen*, jota Lieroisin vaimo ja Mårten Willamsson kielsivät häntä tekemästä. Siltä päivää puheet loppuivat ja humalaiset ryhtyivät nukkumaan Lieroisin ollessa jo siinä kunnossa, että putosi tuoilta lattialle, johon nukahti.¹¹¹

Seuraavana aamuna, jälleen ruuan ja juoman voimin, ruvettiin todenteolla selvittämään vieraiden varallisuutta rokottaneita varkauksia. Ensimmäisenä Mats Eskilsson kysyi Lieroiselta, tiesikö tämä, kuka oli varastanut rautaa hänen myllystään. Lieroinen vastasi: *Anna minulle puoli taalaria rahaa, niin minä panen merkin häneen*, jonka rahan Mats myös hänelle antoi. Mats jatkoi tiedustelemalla, kuka oli varastanut häneltä kaksi kappaa kuivattuja kuoreita. 16 äyriä vastaan Lieroinen tokaisi: *Minä laitan niin, että hän (varas) ui vedessä kuin kuore*. Viimeisenä Eskilsson kysyi tyttärensä liivien varasta. Lieroinen vastasi liivien löytyvän tallin vintiltä ja tienasi markan. Mårtenin ja

¹⁰⁹ Yksi mielenkiintoinen esimerkki tällaisesta viittauksesta on maininta Ruovedellä tunnetusta ja edesmenneestä noitujasta Anna Lihrosta. Hänen kerrottiin asuneen Hauhuulla. Asia tuli vain lyhyesti esiin, kun muutamaa hauhuulaista syytettiin taikuudesta. Liekö vain sattumaa, että nimi kalskahtaa tutulta verrattuna Lieroiseen. KA YS KO Ruovesi 9.–11.9.1678, a:6 410.

¹¹⁰ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 23v. *Hafwa er ilak hesta lycka*; Hevonen oli miehen eläin ja mitta. Kun matkamiehet kohtasivat Lieroisin, otettiin heti puheeksi hevoset ja niiden vointi. Näin Lieroinen pystyi välittömästi asemoimaan itsensä päteväksi neuvojaksi niinkin tärkeässä asiassa kuin hevossoppi. Se teki varmasti hyvän ja pätevän vaikutelman tulijoihin. Viinasta ja hevosista miehen mittana ks. Vilkuna 2014, 98–99.

¹¹¹ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 24. *Jag vill brenna honom op för Siu 1000: djeflan*. Aiemmassa Lieroista käsittelevässä kirjallisuudessa huudahdus on käännetty *tuhanneksi perkeleeksi*, vaikka pöytäkirjassa käytetään nimenomaan muotoa *kautta seitsemäntuhannen perkeleen/pirun*, vrt. esim. Vilkuna 2000, 243.

Matsin tehdessä lähtöä takaisin kotiin muistutti Mats Eskilsson Lieroinen, että tämän oli annettava merkki, että hänen sanomansa kävisivät toteen. Tähän Lieroinen vastasi: *Anna minulle vielä kaksi markkaa, niin olet saava merkin ennen kuin tulet kotiisi.* Mats vastasi pyyntöön anteliaasti ja antoi Lieroiselle kolme markkaa, jonka jälkeen tämä kohautti olkapäitään kolmesti ja sanoi: *Älä ensinkään epäile, se tapahtuu jo ennen kuin tulet kotiisi.*¹¹²

Oli lauantaiamu, kun Mats Eskilsson ja Mårten Willamsson lähtivät takaisin kotiin Vesilahdelle. Perillä odotti järkytys, joka sai pelottavalla tavalla Lieroinen sanat käymään toteen. Sunnuntain vastaisen yön keskipaikkeilla oli Matsin poika, Henrich Matsson, puukotettu hengiltä. Puukottaja oli Henrichin serkku Clas Willamsson saman pitäjän Rautialan kylästä. Kun vielä selvisi, että Henrich oli myynyt kuoret isänsä tietämättä, kävi osallisten mielissä ilmeiseksi, että Lieroinen oli noituudella aiheuttanut Henrichin kohtalokkaan kuoleman.¹¹³ Yhteisössä tällaista yhteensattumien summaa ei tietäjä Lieroinen kuorevarkaan merkkamislupausten varjossa voitu käsittää muuten kuin pahantahtoisena noitumisena.

Lieroinen toimi siis pääasiassa tietäjänä ja ennustajana, jonka erikoisalaa oli selvittää varkauksia ja merkata varkaita, eli selvittää näiden henkilöllisyys ja mahdollisesti vahingoittaa heitä. Parantajien rooli yhteisössä oli auttaa ruumiillisiin vaikeuksiin, mutta tietäjien, joka toki saattoi olla myös parantaja, tehtävät kytkeytyivät etenkin elinkeinoelämän kriisitilanteisiin, kuten maatalouden tuottamattomuuteen tai metsästysonnen puutteeseen. Myös varkaudet olivat varhaismodernina aikana huomattavan suuri takaisku sille, kuka sen uhriksi joutui. Paikallisyhteisössä varkautta pidettiin häpeällisempänä tekona, kuin rehellistä tappoa. Varkaan henkilöllisyyden paljastamista ei yleisesti pidetty pahana asiana vaan sallittuna taikuutena. Protestanttisissa maissa uskonpuhdistuksen jälkeen varkauksien selvittäminen oli yhä enenevässä määrin tietäjien tehtävä, koska katolilaisuuden aikaan apua oli voitu pyytää pyhimyksiltä. Yhteisössä toimiva noita oli jopa pelote varkaille – muistutus siitä, että jollain oli keino selvittää varkaan henkilöllisyys tai jopa satuttaa tätä. Usein varkaita vastaan suunnatut taitat, esimerkiksi kasvimaan loitsiminen epämieluisia vieraita vastaan, toimivat niiden aiheuttaman pelon takia. Kiellettyyn noituuteen siirtyminen tapahtui, kun varkaalle alettiin suunnitella kostoa, sillä siinä sivussa syyttömiä saattoi altistua

---

¹¹² KA KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 24. *Gif migh een half dal.r. penninga, så will iag full så laga at han får merrke opå sigh; Så will iagh full så laga, att han skall simma i watnet såsom Närss; Giff migh ähnnu 2: marker penninga till, Så skall du full finna merrke för digh för ähr du kommer hem; Du med intet twifla, det ähr alredho, för ähr du heem kommer, beholt.*

¹¹³ KA KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 23, 27; Myöhemmin Mats Eskilsson tuomittiin kuolemaan osallisuudesta poikansa kuolemaan noitamiehen avulla. Hänellä oli jo ennestään kolme tuomiota huoruudesta sekä vuodelta 1629 40 markan sakko taposta. Vesilahti 23.11.1643, a:4 37v–38v; Nenonen & Kervinen 1994, 82.

vaaraan. Kun noita merkkasi varkaan kosto ja pahat aiheet mielessään, oli hän ottanut oikeuden omiin käsiinsä, mikä ei enää toiminut yhteisön edun mukaisesti vaan yhteisöä hajottamalla, luoden epävarmuutta ja turvattomuutta.¹¹⁴

Keskeistä Antti Lieroisin toiminnassa oli hänen ja yhteisön uskomus hänen kauttaan toimivaan henkeen¹¹⁵. Henki näyttäytyi Lieroiselle vain tämän ollessa unessa ja se oli ihmisen näköinen – välistä suurempi ja välistä pienempi. Lieroisin mukaan öisin ennen kuin ihmisiä tulee hänen luokseen, hän näkee hengen avulla unessa, mitä heiltä on kadonnut, ja mitä vasten he tulevat häntä tapaamaan. Hengellä oli antaa myös muita voimia Lieroisin käyttöön. Esimerkiksi lautamies Mårten Nielsson Mustajärveltä todisti Lieroisin vuonna 1633 kertoneen, että halutessaan hän pystyi polttamaan kenet tahansa milloin vain. Hengen voimat eivät olleet vain Lieroisin omia tarpeita varten, vaan hän kanavoi niitä asiakkailleen. Mikäli Lieroiselta joku jotain pyysi, hän antoi hengelle voiman tehdä kunkin tahdon mukaan.¹¹⁶ Uskomus hengen olemassaoloon teki Lieroisesta erityisen ja mahtavan persoonan yhteisössä ja oli edellytys hänen ammattimaisuudelleen. Lähes jokainen aikalainen tunsu ja osasi käyttää perinteistä taikuutta, esimerkiksi kylvö- ja karjataikoja, mutta juuri erityinen *spiritum* nosti hänet mahtavan tietäjän asemaan. Hän oli muita *väkevämpi*, sillä hänellä oli taito vaikuttaa kaikkialla sekä kaikissa elollisissa olevaan *väkeen* eli voimaan, ja pystyi täten vaikuttamaan asioiden kulkuun niin hyvässä kuin pahassa.¹¹⁷

Lieroinen väitti saaneensa hengen ollessaan kerran pahasti sairaana ja uskotteli Turun hovioikeudessa hengen olevan peräisin Jumalasta. Tämä oli yleinen tapa noitaoikeudenkäynneissä syytettyjen osalta. Usein he tuloksettomasti vetosivat toimivansa vain kristillisten voimien välittäjänä. Esimerkiksi Olåf Knuthsson Vesilahdelta oli sanojensa mukaan lukenut Jumalan sanaa sairaiden yli, ja että Jumala oli heidät viimekädessä parantanut. Oikeudenjakajien mielestä Lieroisin henki ja noitumistaidot olivat peräisin hänen noitaisästään, joka tunnettiin samanlaisena

---

¹¹⁴ Issakainen 2012, 82–83, 98–100; Karonen 2008, 50, 52; Tittonen 2007, 133–135; Eilola 2003, 60–63, 69–70; Siikala 1994, 72; Thomas 1985, 316; Noidan kautta oli mahdollista kostaa vihamiehelle. Taustalla oli pitkä sukuyhteiskunnan perinne, jossa suvun tuli kostaa sitä kohdanneet vastoinkäymiset vastapuolelle ks. Matikainen 2002.

¹¹⁵ Henki yhdistää Lieroisin vanhaan šamanistiseen perinteeseen, sillä hänellä, kuten šamaaneilla, oli apuhenki. Kopponen 1973, 73–74.

¹¹⁶ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v; Åbo Tidningar 1795 no. 17. (27.4.), 2. Hovioikeuden kuulustelu suoritettiin Turussa 1.12.1643. Hengen Lieroiselle antama mahti korostuu hovioikeuden kuulustelussa, kun häneltä kysyttiin, oliko hän nähnyt henkeä ollessaan vangittuna Turun linnassa. Hovioikeuden huojennukseksi Lieroinen vastasi, ettei linnassa ollut henkeä, saatiikka että hän olisi sitä nähnyt; Nenonen & Kervinen 1994, 85, 89; Heikkinen 1969, 104; Unilla oli tärkeä merkitys todellisuuden muovaajina varhaismodernina aikana. Vilkuna 2010b, 67–70; Unikokemuksista taikuus- ja noituustapausten selittäjänä ks. Eilola 2003, 177–186; Vielä 1800 ja 1900-luvuilla eli tietäjiä, jotka näkivät unessa etukäteen, keitä heidän luokseen saapuisi, ja mitä heiltä pyydetäisiin. Issakainen 2010, 126–128; Koskela et al. 1975, 24–25.

¹¹⁷ Eilola 2003, 75–77; Siikala 1994, 172–173; Haavio 1967, 328–331. *Väki* eli voima tai voimalataus on esikristillistä perinnettä. Se ei itsessään ollut hyvää tai pahaa, vaan riippuvainen sen käyttäjän päämääristä ja tarkoituksesta.

pahana ihmisenä kuin tästä siinnyt poika. Hengen ei alkuunkaan katsottu olevan peräisin Jumalasta vaan itse pirusta (*fanen*). Lautamies Oluf Månäiselle Lieroinen oli kertonut kyvystään käyttää henkeä, mutta korostanut, että kun häneltä apua pyydettiin, hän ei ottanut tekoa omalle vastuulleen, vaan sanoi aina avunpyytäjille: *Sinun sielus päälle minä teen, ja en omani*. Tällä Lieroinen yritti todistaa hengen käytön olevan muiden kuin hänen itsensä vastuulla, ja yhteisössä laajalti tunnustettiin, että Lieroinen ei toiminut muutoin kuin muiden käskystä. Oikeudessa syntien siirto muiden sieluille ei auttanut Lieroista, vaan päinvastoin se tulkittiin hävyttömänä yrityksenä vahingoittaa muita.¹¹⁸

Lieroinen siis selvitti ahkerasti varkauksia juuri kauttaan toimivan hengen avulla. Varkaudenmerkkaamistapauksessa, joka oikeuteen päätyi Vesilahden kappalaisen Christianus Jacobin todistamana, Lieroinen itsekin myönsi hengen käytön. Christianuksen veli, vesilahtelainen siltavouti Jöran Jacobsson, oli kolme vuotta aiemmin kadottanut hopeatarjottimen ja epäili piikaansa varkaaksi¹¹⁹. Jacobsson saapui Lieroisin luokse saadakseen varmuuden varkaan henkilöllisyydestä ja saadakseen tarjottimen takaisin. Vastineeksi kapallisesta viljaa Lieroinen antoiinkin kauttaan toimivalle hengelle voiman lyödä silmä puhki varkaalta, ja niin tapahtui, että Jöran Jacobssonin palattua kotiin, menetti piika toisen silmänsä. Katuvaisena piika myös palautti hopeaesineen välittömästi isännälleen. Tässä tapauksessa Lieroinen myös itse myönsi *tämän tapahtuneen kauttansa*, ja vahvisti yhteisön käsitykset Lieroisin ammattitaidosta välittää hengen voimia.¹²⁰ Myöhemmin hovioikeuden kuulustelussa Lieroinen vaihtoi puolustustaktiikkaansa ja kiisti tietoisesti noituneensa piian silmää, mutta myönsi nähneensä unessa, että piiaista tulisi sokea¹²¹.

Juuri voimakkaan ja armottoman hengen käyttö teki Lieroisesta kunnioitetun, mutta samalla myös pelätyn hahmon yhteisössä, kuten edellä mainittujen tavoin seuraava tapaus koruttomasti osoittaa. Vuonna 1634 oli Pääll Hokunsson ollut vailla Lieroisin noita-apua ja pyytänyt Joseph Jönsson Pekkaista noutamaan tämän luokseen. Samalla reissulla oli Lieroiselta apua pyytännyt myös Josephin isä Jöns Pekkainen, joka tiedusteli tietoja riihestänsä varastetuista herneistä. Jo tuohon aikaan oli Lieroinen selvästi selvillä kauttaan toimivan hengen voimista ja kysyi Pekkaiselta: *Entä*

---

¹¹⁸ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 26, 26v, 27; Vesilahti 18.4.1628, a:2 75, 75v; Nenonen & Kervinen 1994, 89; Heikkinen 1969, 102, 104.

¹¹⁹ Nenonen ja Kervinen ovat tulkinneet väärin varkaaksi kappalaisen piian. Pöytäkirjassa ja myöhemmin hovioikeudessa viitataan nimenomaan siltavoudin piian olleen varas.

¹²⁰ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v, 26. *At sådant igenom honom sthods ähr*; Jöran Jacobsson tuomittiin pari vuotta myöhemmin sakkorangaistukseen piian silmän puhkaisemisesta. Vesilahti 23.6.1645, a:4 188–188v.

¹²¹ Åbo Tidningar 1795 no. 17. (27.4.), 2.

sitten, jos tapahtuu jotain pahaa. Pekkainen ei ajoissa osannut pelätä Lieroisien hengen kohtalokkaita voimia vaan yllytty: *Teje aina, teje aina*. Heti perään Pekkaisen epäilyt taian tilaamisen turvallisuudesta kuitenkin heräsivät ja hän jatkoi varkaan nimen tivaamista, johon Lieroinen vastasi: *Mikä on tehty, se on tehty*. Ja niin todella oli tehty, että varas sai merkkinsä. Pekkaiselle kohtalokkain seurauksin koko hänen talonsa paloi muutamaa viikkoa myöhemmin, sillä varas oli hänen omasta talonväestä. Oikeudessa Lieroinen kiisti syyllisyytensä murhapolttoon ja tokaisi vain lakonisesti: *Vielä palaa monta taloa minun kuoltuani*.¹²²

Lieroiselta apua pyytäneille riitti usein varastetun tavaran takaisin saaminen ja/tai varkaan henkilöllisyyden selvittäminen. Toisinaan tämä ei kuitenkaan riittänyt, vaan osa Lieroiseen turvautuneista suorastaan pyysi, että tämä voisi käyttää voimiensa mahdollisia vahingoittavia ominaisuuksia, eli siirryttiin harmittomasta taikuudesta vaaralliseen noituuden. Eskil Matsson, Jöran Jacobsson ja Jöns Pekkainen eivät aktiivisesti estelleet Lieroisien toimintaa, vaikka tämä heitä etukäteen varoitti mahdollisista ikävistä seurauksista. Anders Jöransson Päivikäisen tapauksessa taian tilaaja suorastaan vaati vahingoittamaan varasta, joka oli vienyt saukon hänen pyydyksestään. Ruovedelle noitaa tapaamaan tullut hämeenkyröläinen Päivikäinen oli myös pyytänyt Lieroista lähettämään onnettomuuden lautamiehelle, Viljakkalan Erich Simonssonille, joka oli kruununvoudin ja sotakollegion määräyksestä ulosottoa varten käynyt arvioimassa Päivikäisen omaisuutta tämän isän meneillään olevan oikeusriidan tähden. Lautamies menettikin henkensä pistotautiin (*styngsiuka*). Jonkin aikaa Ruovedellä vierailun jälkeen Päivikäinen itse joutui oman koiransa hengiltä raatelemaksi. Hänet löydettiin oikea käsi ja pää syötynä (*högra arm och hufwuud opäta*) ja kauhistuttava kuolintapa tietenkin yhdistettiin Lieroiseen.¹²³

Myös kirkonmiehet joutuivat moraalisesti pohtimaan, missä kulki sallitun ja kielletyn raja. Nimittäin vuonna 1631 oli silloiselta Tyrvään kappalaiselta Severinus Josephilta viety anopilta saatuja hopeisia perintöaarteita, joita oli piiloteltu Tyrvään kirkossa lukitussa arkussa. Kappalainen luonnollisesti epäili varkaaksi lukkari Thomas Jörenssoonia, ja erästä toista miestä, koska lukkarilla oli avaimet kirkkoon. Lukkari päätti kuitenkin karistaa varkausepäilyt turvautumalla tietäjään, joka paljastaisi varkaan todellisen henkilöllisyyden. Niinpä hän lähti Kallialan Bertill Jörenssoinin kanssa Hollolan Artjärvelle selvännäkijä Britan luokse. Matkaan heillä oli Tyrvään kirkonmiesten suostumus. Perillä Brita kertoi kahden talonpojan vieneen kalleudet, mutta nimiä tai tuntomerkkejä

---

¹²² KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 26. *Ändu sedhan om det sheer något Ondt; Det ähr giordt som ähr giordt; Det brinar full många byier efter min död.*

¹²³ KA YS KO Hämeenkyrö 17.–18.11.1643, a:4 29v, 30; Nenonen & Kervinen 1994, 89.

hän ei osannut – tai halunnut – antaa. Siksi miehet matkasivat seuraavaksi Ruovedelle Lieroisin luokse – Tyrvään kirkkoherra Josephus Casparin kehotuksesta. Perillä Lieroinen pyysi saada noitua varkaan siten, että tämä juoksisi hulluna metsään (*löpa galen i skogen*). Miehet kuitenkin kirkkoherran ohjeistamana kielsivät tekemästä sitä, aarteiden takaisinsaaminen riittäisi. Tapaus osoittaa, että niin kappalainen kuin kirkkoherra olivat tietoisia tunnetun noitamiehen käytöstä ja antoivat sille siunauksensa. Perintöaarten arvosta kertoo, että taikuus ja ennustaminen miellettiin vielä sallituksi, mutta ei enää noitumista.¹²⁴

Kuolemantapaukselta ei välttytty myöskään, kun Lieroinen oli vuonna 1634 tullut vierailulle lautamies Erich Knutsson Keisarin luokse Ikaalisten Heittolaan. Itsellinen Kirsten Tobiasdotter pyysi takaisin häneltä varastettuja pellavia. Läsnä ollut sotamiehen leski Karin Blasiidotter kuitenkin tunnusti syyllisyytensä siinä vaiheessa, kun Lieroinen lupasi varkaan kohtaavan tulipalon. Blasiidotter osoitti katumusta varkaudesta, ja Lieroinen tarjosi tälle apua käskemällä tämän vaihtaa vaatteitaan jonkun muun ihmisen kanssa. Karin sai Riittilän kylän pahaa-aavistamattoman Helga Matsdotterin vaihtamaan hametta kanssaan. Näin varkaudesta aiheutunut synty sekä noidan langettama kirous siirtyi puistattavin seurauksin hänen kontolleen. Muutama kuukausi myöhemmin Helga Matsdotter nimittäin lähti lähimetsään hakemaan polttopuita, mutta ei enää palannut takaisin. Seitsemän viikkoa myöhemmin hänet löydettiin lähimetsästä kuusen juurelta, johon hän oli kuollut. Kyläläisten järkytystä ja hämmennystä lisäsi se, että ennen kuolemaansa Helga oli kaapinut vimmattuna maata ja kuusenjuuria ylös sekä vetänyt lopuksi hameen päänsä yli. Lieroinen kiisti merkanneensa varasta tai noituneensa ketään ja myönsi vain kehottaneensa Kirsten Tobiasdotteria ja Karin Blasiidotteria sopimaan varkauden keskenään.¹²⁵

Varkauksien selvittäminen oli siis haluttu apu Lieroiselta, vaikka hänen toimintansa kohtalokkaat seuraukset varmasti tunnettiin jo varhaisessa vaiheessa. Joseph Pekkaisen ja Kirsten Tobiasdotterin tulipaloon ja kuolemiin päättyneet avunpyynnöt Lieroiselta herättivät varmasti ympäri kyliä leviäviä huhuja jo vuonna 1634 pian Lieroisin Ylä-Satakuntaan saapumisen jälkeen. Tästä

---

¹²⁴ KA YS KO Tyrvää 11.–12.7.1659 ja 27.–28.10.1631 ja 4.–5.3.1644, a:5 392–392v ja a:3 418–418v ja a:4 71–71v. On mielenkiintoista, että asia nostettiin oikeuden toimesta esille vielä 1659. Tuolloin asianomaisista oli hengissä enää kappalaisen leski Susanna Mårtensdotter sekä Bertill, minkä takia ketään ei voitu enää tuomita noidan apuun turvautumisesta, koska muita todistajia ei löytynyt. Mikä sai oikeuden penkomaan lähes kolmekymmentä vuotta vanhaa asiaa? Ehkä Lieroisin pahamaineisuus herätti vielä tuolloinkin haluja tarkastella voitaisiinko joku tuomita häneen turvautumisesta.

¹²⁵ KA YS KO Hämeenkyrö 17.–18.11.1643, a:4 29, 29v; Myös Englannista tiedetään, että pelkkä mahtavan tietäjän saapuminen selvittämään varkautta saattoi herättää varkaassa niin paljon pelkoa, että tämä palautti omatoimisesti varastetun tavaran takaisin omistajalleen. Davies 1999, 222; Aikalaisilla oli vahva uskomus, jonka mukaan riiteissä käytetyillä ruumiinosilla, hiuksilla, kynsillä, eritteillä ja vaatteilla pystyttiin vaikuttamaan taikuuden kohteeseen. Uskottiin, että yksi osa – tässä tapauksessa vaatteet – edustaa kokonaisuutta. Siikala 2008, 174.

huolimatta Lieroinen pystyi harjoittamaan noidantointaan häiriöttä vuosia, koska avunpyytäjiä riitti ja olisi varmasti riittänyt jatkossakin, ellei Lieroinen olisi joutunut lainkouriin. Traagisista yhteensattumista ja huhuista huolimatta Lieroisella oli oma tärkeä asemansa yhteisössä sellaisten tekojen ja tarpeiden toteuttajana, johon ei omin voimin enää kyetty. Varmasti oli niitäkin, jotka pelokkaasti välttivät Lieroista tämän maineen takia tai olisivat maallisen tai hengellisen vallan nimissä halunneet hänestä eroon, mutta kiistatta avunpyytäjiä saapui jatkuvasti niin läheltä kuin kaukaa.

Tietäjien ja ennustajien lisäksi paikallisyhteisö oli täysin riippuvainen parantajista aikana jolloin yhteiskunta ei vielä pystynyt huolehtimaan kansalaisten lääkintähuollosta. Koko maassa eli voimakkaana kansanparantajien perinteet, mutta jotkut sen edustajista joutuivat syytetyksi noitina.¹²⁶ Esimerkiksi Vesilahdella Olåf Knuthsson Valkkisista erotettiin kirkon ja seurakunnan yhteydestä, koska hän näkijän taitojen lisäksi osasi parantaa sairauksia, kuten käärmeenpistoja, lukemalla Jumalan sanaa niiden yli. Samoin parantajina, joiden luokse tultiin pitkienkin välimatkojen päästä, toimivat Ylä-Satakunnassa tiettävästi ruoveteläinen lautamies Mats Henrichsson, Karkun hallintopitäjässä Pajuniemessä Erich Mårtensson Kepuli ja Leppälammilla Bengt Mattsson Kiili sekä Pirkkalassa Eskil Jacobsson Kuituinen Teiskon Ahoinkylästä, joka oli muun muassa neuvonut Kämmenniemen Mikkolan isäntää kylvettämään heikkomielistä poikaansa muurahaispesän nesteellä. 1700-luvun puolella Kangasalan ja Oriveden perukoille puolestaan parantajan lahjojaan käyttivät räätäli Eskill Erichsson sekä vanha lukkari Hendrich Mattsson ja tämän vaimo Walborg Hendersdotter – suoneniskijöinäkin tunnettuja.

4.3 Tietäjien ja parantajien palkkiot sekä toiminnan jatkuvuus

Yhtenä ammattimaisen toiminnan ehtona voi pitää palkkioiden saamista. Oletuksena ei ole, että jokainen tässä tutkimuksessa käsiteltävä tietäjä tai parantaja olisi tienannut koko elantonsa taioilla ja noituudella. Esimerkiksi ovat laajemmin Suomea, tai vaikka Englantia, tarkasteltaessa todella harvassa ne, joille tietäjän tai parantajan taito olisi ollut ainoa tulonlähde. On kuitenkin selviä todisteita, että tietyt noidat toimivat ammattimaisesti palkkioiden määrällä ja säännöllisyydellä mitattuna, verrattuna sellaisiin yksittäistapauksiin, joissa naapuri tai sukulainen tarjosi taikakeinoja tuttavalleen esimerkiksi vastapalveluksena tai hyvätahdon eleenä yhteisön hyväksi. Palkkio ei ollut

---

¹²⁶ Tittonen 2007, 128–133; Nenonen 1992, 59–62; Siikala 1994, 72, 76–83; Tuovinen 1984, 9–16.

aina rahaa tai muuta taloudellista hyvää, vaan tietäjää tai parantajaa saattoi havitella myös ylipäättään mahtavaa mainetta sekä muita yhteisön sisäisiä etuuksia.¹²⁷

1600- ja 1700-luvuilla kierteli ympäriinsä valtakunnassa niin sanottuja kerjäläisnoitia, joille kaikille noidantyö ei ollut niinkään luontainen kutsumus vaan pikemminkin pakon sanelemana keksitty keino hankkia elantoa. Esimerkiksi Ruovedellä Moksun rälssitalon emäntää Annika Matsdotteria kylvötaikaan neuvoi Jöran Pystynen, jonka tiedettiin olevan kiertelevä kerjäläinen. Tällaisesta kerjäläisyydestä ei kuitenkaan voida puhua Antti Lieroisin kohdalla, joka perheineen eli itsellisenä. Esimerkiksi Nenonen korostaa voimakkaasti juuri kiertolaiselämään ajautuneiden kerjäläisten asemaa ”ammattinoitina” – tai ainakin he palkkion toivossa esittivät keksimiään loitsuja ja riittejä – mutta tähän verraten juuri Lieroisin paikoilleen asettuminen kertoo tämän kyvystä hankkia varallisuutta perheen ja talon ylläpitoon.¹²⁸ Pöytäkirjoista tarkkasilmäinen huomaa viittauksen, kuinka Lieroisin tytär makoili pirtin lavalla (*på Pörtte Lafwan*) lapsivuoteessaan kuullen isänsä ja vieraiden jutustelua. Pirtin lava viittaa asumuksen olleen ajalleen tyyppillinen savupirtti.¹²⁹ Lieroisin myös kerrottiin ajaneen hevosella, jonka ylläpito ja omistus vaativat varallisuutta, johon kerjäläisellä ei olisi ollut varaa. Tuomiokirjoista ilmeneviä Lieroisin palkkioita ja niiden suuruusluokkia¹³⁰:

- *1/2 taalaria* Mats Eskilssonin rautavarkaan merkkeamisestä 1643.
- *3 markkaa ja 16 äyriä* Mats Eskilssonilta kuorevarkaan merkkeamisestä 1643.
- *1 markka* Mats Eskilssonilta varastettujen liivien sijainnista ja varkaasta 1643.
- *1 kappa viljaa* Jöran Jacobssonilta varkaan merkkeamisestä 1640.

Toteutumattomista palkkioista voidaan todeta Lieroisin Maisa tyttären mainitsema Mats Eskilssonin lupaus tynnyrillisestä rukiita, mikäli Lieroinen riistäisi Matsin aviovaimon hengen. Tämän Lieroinen ja Eskilsson kiistivät oikeudessa jyrkästi, mutta mahdollisesti he olivat

---

¹²⁷ Macfarlane 1999, 126–127; Nenonen 1992, 159–163; Thomas 1985, 291–300; Anna-Leena Siikala kuvaa osuvasti kyseessä olleen useimmiten tuottoisa sivuammatti, jota on pääsääntöisesti tehty muun työn ohella. Joiltakin parantajain tai tietäjän toimi vei kuitenkin kaiken ajan tuoden koko elannon. Siikala 1994, 74–75.

¹²⁸ KA YS KO Ruovesi 7.–9.10.1708 ja 19.–20.5.1709 ja 27.5.1710, a:30 569–570 ja a:31 525–527 ja a:32 486–487; Nenonen 1992, 163–180.

¹²⁹ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25; Satakunnan savupirttien piirteistä. Jokipii 1961, 40–48.

¹³⁰ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 23–27v; Markoiksi muutettuna Mats Eskilssonin antama palkkio vastasi kahdeksaa markkaa, joka oli merkittävä summa. Halmesvirta et al. 2007, 176, hakusana *rahayksiköt (historialliset)*. Huomionarvoista on palkkion antaminen rahana aikana jolloin yleensä vain hyödykkeet vaihtoivat omistajaa. Tämä korostaa toiminnan ammattimaisia piirteitä.

juovuksissa asiaa puineet Maisan kuullen¹³¹. Joka tapauksessa on ilmeistä, että Lieroinen ei tehnyt taikoja ilmaiseksi, ja että näiden esimerkkisummien ja hänen toimintansa aktiivisuuden valossa hän sai merkittävän osan vuotuisista tuloistaan tietäjänä. 1600-luvun elinot huomioiden Lieroisin perhe varmasti harjoitti myös vähintään pienimuotoista ja omavaraista maataloutta.

Elämä tuskin oli yltäkylläistä, mutta kärjärahvaan todistuksen mukaan kukaan ei ollut käyttänyt tai palkannut Lieroista tämän itsensä tai perheensä elättämiseksi. Kukaan ei siis ollut maksanut Lieroiselle palkkaa esimerkiksi ruumiillisesta työstä, vaan ainoastaan ennustamisesta ja taikomisesta. Toisaalta Lieroisin maineen aiheuttama pelko ja kunnioitus yhteisössä soivat hänelle tiettyjä etuuksia. Lieroisin saapuessa satunnaiselle vierailulle jonkun tupaan, tarjottiin tälle maksutta ruokaa ja olutta, niin kauan kuin vain talonväelle vielä jäi jotain jäljelle.¹³² Myös noidan itsensä luokse apua hakemaan tulleet toivat usein mukanaan viinaa, olutta tai ruokaa, jolla voideltiin noita tekoihin. Esimerkiksi parantaja Mats Henrichsson sai vierailtaan läskiä ja viinaa palkkioiksi, vaikkakin osa paloviinasta tuli säästää parantamisriittiä varten¹³³. Lieroinen siis pystyi Ruovedellä pyörittämään kotitalouttaan itsellisenä, joka varmasti selittyi hyvin pitkälti hänen noita-avusta saamallaan palkkioilla. Toki Lieroisella saattoi olla muitakin pieniä tulonlähteitä, jotka eivät käy ilmi lähdeaineistosta, mutta päätulonlähde oli poikkeuksellinen. Tällä kertaa myös oikeus oli kiinnostunut siitä, mistä tietäjän maineessa oleva mies sai elantonsa. Palkkioilla oli siis vaikutusta myös oikeuden tulkintaan Lieroisesta.

Palkkioiden lisäksi tietäjien ja parantajien toimintaa voi määrittää toiminnan säännöllisyydellä. Antti Lieroisin muutettua Savosta Ylä-Satakuntaan hän oli jo noidan maineessa ja ryhtyi harjoittamaan ammattiaan välittömästi uudessa asuinyhteisössään. Tästä kertoo se, että jo vuonna 1633 mainitaan Lieroisin kertoneen voimistaan lautamies Mårten Nielssonille ja vuonna 1634 tapahtui Jöns Pekkaisen hernevarkaan murhapoltto samoin kuin varkaan vaatteisiin pukeutuneen Helga Matsdotterin kuolema. Ja olihan Tyrvään papiston korviin kantautunut tieto varastetun tavaran löytäjästä jo vuonna 1631. Lieroinen oli siis heti toimessaan varkauksien selvittäjänä ja varkaiden merkkajana saavuttuaan Ylä-Satakuntaan ja jatkoi tointaan tasaisesti aina vuoteen 1643, jolloin joutui oikeuteen. Esimerkiksi hopeaesineen varastanut papin piika menetti silmänsä 1640.

---

¹³¹ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25; Tynnyrillinen vastasi noin puoltatoista hehtolittraa rukiita, ja siitä olisi riittänyt pitkäksi aikaa leivontaan. Halmesvirta et al. 2007, 235, hakusana *tynnyri*.

¹³² KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 26–27.

¹³³ KA YS KO Ruovesi 16.–18.3.1701, a:20 172–175; Mouhijärvellä Erich Mårtensson Kepuli puolestaan pyysi 16 kappaletta herneitä ja 10 kappaletta ohraa vastineeksi siitä, että hän varmistaisi taikuudella, ettei Johan Thomassonin hevoset enää jatkossa joutuisi petojen raatelemiksi. Karkku 24.10.1707, a:29 1526–1527; Teiskossa Erich Kuituinen puolestaan neuvoi Anders Jacobssonille, miten tämä parantaisi silmänsä. Palkkioksi Anders tarjosi parin sukkaa sekä pellavaa, joista Kuituinen suostui ottamaan vain pellavan. Pirkkala 23.–24.1.1679, a:6 515v.

Muutenkin lähiseudun ihmiset kävivät ahkeraan Lieroisin luona tai pyysivät tätä luokseen. Lieroinen ja isänsä, joka myös oli muuttanut perheen mukana, olivat yleisesti kansan keskuudessa noituuden maineessa ja heiltä käytiin jatkuvasti kyselemässä varastetuista tavaroista.¹³⁴ Ilmeisesti Lieroiseen liitetyt poikkeuksellisen vakavat tapaukset vuonna 1643 johtivat hänet lopulta oikeuden eteen, mutta mikäli näin ei olisi käynyt, olisi hän eittämättä jatkanut toimintaansa vielä jatkossakin.

Säännöllistä oli muidenkin tietäjien ja parantajien toimet Ylä-Satakunnassa. Esimerkiksi Vesilahtelainen Kaisa Matsdotter Kärkölästä harjoitti monipuolista taikuutta ja noituutta pidemmällä aikavälillä. Vuonna 1662 syytettynä olleen Matsdotterin tiedettiin jo vuonna 1656 varmasti noituneen lehmän syömättömäksi. Vuonna 1657 hän oli pilannut Kärkölään Heikkilän talon viljaonnan, menemällä yöllä Heikkilän riiheen heittelemään uunin tuhkaa ympäri riittä ja sen kattoon, mutta oman riihensä hän oli putsannut pellolta nyhtämällä rukiinsängellä. Lisäksi Matsdotteria syytettiin muun muassa heinävarkaudesta ja heiniä hakemaan tulleen rengin sairaaksi noitumisesta, neuvoista velallisen manaamiseksi sekä vakavimpana suolalla noitumisesta, jonka seurauksena Kärkölään Walborg Thomasdatter oli alkanut kitua kuin kala kuivalla maalla.¹³⁵

Toiminnan jatkuvuudesta kertoo myös tietäjän ja parantajan taidon periytyvyys suvussa. Kuten Lieroisin isä tunnettiin laajalti noitana ja tietäjänä, niin samoin oli vanhemmilta taito periytynyt esimerkiksi Karkun hallintopitäjän Suodenniemen Leppälammilla talonpoika Bengt Mattsson Kiilille. Naapuruston isännät nimittäin olivat valittaneet itse maaherralle Kiilin harjoittavan laaja-alaisesti noituutta sekä parantamista. Noidan maineessa hän oli ollut yli 30 vuotta, ja samoin oli ollut hänen äitinsäkin. Vaikka Kiiliä vastaan esitettiin todella raskaita syytöksiä, kuten että hän olisi nakannut kirkkomaan mullalla täytetyn noitapussin Huidan talon puodin alle sekä vahingoittaneen eläimiä ja ihmisiä noituudella, silti sekä lautamiehet että käräjärahvas ehdottomasti vaativat Kiilin vapauttamista. He kiistivät Kiilin olevan noita, vaikka hän usein humalakäytöksellään antoi aiheita moisiin soimauksiin. Lisäksi Kiilin myönnettiin pieniä palkkioita vastaan kierrelleen ympäriinsä parantamassa ihmisiä, mutta koska hänen parannuskeinonsa eivät olleet toimineet, hänellä ei katsottu olevan noidan kykyjä. Kiilin tapaus osoittaa, kuinka tärkeä hänen kaltainen parantaja oli yhteisössä, koska kukaan ei häntä naapurinmiesten lisäksi – jotka itse olivat huonomaineisia ja syytökseen muuten motivoituneita – halunnut tuomita noidaksi. Myös oikeus joutui päätöksessään liikkumaan jälleen kielletyn ja sallitun rajalla, mutta lopulta hovioikeudessakin päädyttiin

---

¹³⁴ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v, 27v.

¹³⁵ KA YS KO Vesilahti 7.–8.7. ja 13.–14.10.1662, a:5 644–645 ja 677v–678.

rankaisevan lainkirjaimen sijaan kuulemaan pitäjäläisten todistuksia ja tarpeita, joten Kiili vapautui kaikista epäilyistä.¹³⁶

Ylä-Satakunnassa eli 1600- ja 1700-luvuilla ammattimaisia parantajia ja tietäjiä, jotka palkkiota vastaan auttoivat heiltä apua pyytäneitä. He olivat laajalti kaivattuja elämän eri kriisitilanteissa ja paikallisyhteisö oli tarvittaessa valmis tukemaan heitä oikeuden edessä. Heitä kunnioitettiin ja jopa pelättiin, mutta mikäli tietäjä tai parantaja ei aiheuttanut paikallisyhteisössä liikaa häiriötä ja varaa, heidän toimintaansa ei puututtu. Mutta jos käytös muuttui liian aggressiiviseksi ja heistä aiheutui ympäristölle vakavaa harmia, yhteisö hylkäsi ja oli valmis rankaisemaan. Seuraavaksi tarkastelen tietäjien ja parantajien maineen muotoutumista ja levinneisyyttä, sillä maine toi asiakkaita ja loi kunnioituksen ilmapiiriä, mutta toisaalta maineen kärsiessä tietäjä tai parantaja saattoi menettää asemansa. Maine myös vaikutti suoraan oikeudessa annettuihin tuomioihin.

---

¹³⁶ KA YS KO Karkku 12.–14.2.1685, a:8 1667–1672; Piilonen 2007, 497–498. Tietäjän tai parantajan toimi usein periytyi suvunsisäisesti. Tämän takia tietäjän ja parantajan toimi oli suljettu ammatti, koska taitoja ja tietoja pidettiin salassa, kunnes ne jaettiin uudelle sukupolvelle. Siikala 1994, 75.

5 TIETÄJIEN JA PARANTAJIEN MAINE SEKÄ MAANTIEDE

5.1 Tietäjien ja parantajien maine

Antti Lieraisen kaltaiselle tietäjälle vakuuttavasta ja laajalle levinneestä maineesta oli eittämättä hyötyä. Se lisäsi asiakkaiden määrää. Tietäjien ja parantajien yksi henkilökohtaisista tavoitteista olikin luoda itselleen paikallisyhteisössä heidän erikoisosaamista ja mahtavuuttaan korostava maine. Seuraavaksi tarkastelenkin Lieraisen ja muiden tietäjien sekä parantajien mainetta rahvaan ja toisaalta esivallan näkökulmasta. Rahvaan ja esivallan näkökulmat on syytä erottaa toisistaan, sillä niiden suhtautuminen tietäjiin ja parantajiin oli erilainen ja harvoin yhteneväinen. Kärjistetysti rahvas turvautui näiden apuun elämänsä kriisitilanteissa, kun taas esivalta halusi tunnetut taikuuden- ja noituudenharjoittajat tuomiolle. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen, sillä toisinaan esivalta puuttui tietäjien ja parantajien toimintaan hyvin verkkaaisesti, ja toisaalta rahvas saattoi hylätä taikojansa, mikäli tämä oli esimerkiksi koettu liian vaaralliseksi ja arvaamattomaksi. Maineella oli keskeinen rooli myös käräjätuvassa, ja se vaikutti vääjäämättä joko suuntaan tai toiseen tuomiosta päätettäessä. Taikojan mainetta ja yhteisösuhdetta on tutkinut muun muassa Emmi Lahti artikkelissaan, jonka keskiössä on paltamolainen Henri Juntunen 1700-luvun lopulla¹³⁷. Koska Lahden artikkeli on uusin ja terävin aihetta käsittelevä tutkimus, se tarjoaa hyviä lähestymistapoja ja näkökulmia aiheeseen. Tietäjien ja parantajien mainetta on kuitenkin syytä vielä tutkia, sillä Lahden aineisto keskittyy 1700-luvun lopulle, kun taas esimerkiksi Lieraisen toiminta ajoittuu 1600-luvun alkuun. Seuraavassa alaluvussa syvennän huomiota tietäjien ja parantajien maineen maantieteelliseen ulottuvuuteen ja tunnettavuuteen. Ensimmäiseksi kuitenkin tarkastelen ammattimaisen noidan maineen muotoutumista ja sen merkitystä oikeudenkäynnissä.

Keskeisin tekijä tietäjän ja parantajan maineen luomisessa oli taikojan oma toiminta ja panos. Hän teki itsestään tarpeellisen ja sai asiakkaita, mikäli hänen tietäjän ja/tai parantajan kykyjen toimivuuteen uskottiin ja luotettiin. Tietäjän tai parantajan maine koostui kuitenkin muustakin kuin pelkästä mekaanisesta ammattitaidosta. Lähes kaikilla tietäjiksi tai parantajiksi määrittelemilläni henkilöillä Ylä-Satakunnassa oli jokin erityinen piirre tai asema yhteisössä, joka erotti heidät esimerkiksi tavallisesta talonpojasta. Osa heistä oli esimerkiksi lautamiehiä, joka teki heistä yhteisössä arvostettuja ja luotettuja henkilöitä, joihin uskallettiin turvautua esimerkiksi

---

¹³⁷ Lahti 2013.

sairastapauksissa¹³⁸. Lahden tutkima Henri Juntunen puolestaan oli sokea. Sokeus teki Juntusesta jo lähtökohtaisesti fyysisesti poikkeusyksilön, ja Lahti lähestyykin tietäjien ja taikojien mainetta ja asemaa yhteisössä juuri yksilön poikkeavuuden avulla. Sinänsä sokeus oli vakava haitta, joka rasitti ja teki suorastaan mahdottomaksi jotkin arkiset askareet. Juntunen kuitenkin hyödynsi sokeutta ja poikkeavuuttaan luodessaan taikojan mainettaan.¹³⁹ Ylä-Satakunnassa yhdenkään tietäjän tai parantajan kohdalla ei pöytäkirjoista ilmene tällaista fyysistä poikkeavuutta, vaan erilaisuuden leima ja maine luotiin toisenlaisin keinoin.

Mahdollisen fyysisen poikkeavuuden lisäksi maineen muotoutumisessa keskeisintä oli jokin kyky tai taito, jota ei muilla ollut. Yksinkertaisimmillaan se tarkoitti edes jossain määrin uskottavaa taitoa parantaa sairauksia tai vammoja, tai kykyä nähdä ja tietää asioita, joita muut eivät tieneet. Terminä tietäjä itsessään kuvaa sitä, että tietäjä tiesi jotain, mitä muut eivät tiedä. Tämä salainen tieto, jota varjeltiin, koski yliluonnollisen tuntemista ja kykyä vaikuttaa sen kautta. Tällaista mekaanista taitoa tärkeämpää maineen – etenkin kuuluisan – kannalta oli kuitenkin tietäjän taitojen ja kykyjen perimmäinen lähde. Antti Lieroisin kohdalla hänen etevät taitonsa esimerkiksi varkauksien selvittäjänä tiedettiin, mutta hänen maineensa tunnettavuutta ja voimakkuutta lisäsi Lieroisin itsensä levittämä ja ympäröivän yhteisön omaksuma käsitys Lieroisin kautta toimivasta hengestä. Juuri pelottava ja harvinaislaatuinen henki teki Lieroisesta mahtavan ja väkevän. Se teki hänestä poikkeusyksilön ja laajalti tunnetun.¹⁴⁰

Tietäjän tai parantajan maineelle oli siis eduksi yhteisön uskomus ja käsitys hänen kyvyistä ja taidoista auttaa pulaan joutuneita. Lieroisin hengen kaltaisilla pelkoa ja jopa kauhua herättävillä negatiivisemmilla elementeillä oli kuitenkin maineenmuodostuksessa tärkeä rooli, koska ne herättivät kunnioitusta ja uskottavuutta. Tällaisen pelonsekaisen kunnioituksen ja mahtavuuden avulla oli mahdollista erottautua edukseen muista tietäjistä ja parantajista, mikä kasvatti asiakaskuntaa. Maineen avulla luotiin myös käsitystä korvaamattomuudesta. Kun yhteisö koki tietäjän tai parantajan kyvyt tarpeellisiksi ja ainutlaatuisiksi, ei se helpolla saattanut taikojaa

---

¹³⁸ Orivedellä laajalti parantajana tunnetulle vanhalle lukkarille Hendrich Mattssonille hänen entinen ammattinsa loi erityisaseman. Entisenä lukkarina hänen oli helpompi päästä Kuoreveden uhrirkirkkoon, jossa oli mahdollista suorittaa parantamisriitti ks. tark. luku 6.1.

¹³⁹ Lahti 2013, 90, 101–108; Myös Owen Davies korostaa englantilaisten tietäjien ja parantajien keskuudessa vallinneen kilpailuasetelma, jonka takia heidän tuli pystyä erottautumaan toisistaan maineella sekä esimerkiksi ulkoisella ensivaikutelmalla. Davies 2003, 112–113.

¹⁴⁰ Lieroisin kautta toimivaa henkeä, *spiritumia*, olen käsitellyt ja avannut yksityiskohtaisemmin *luvussa 4.2*; Jo pelkkä Lieroinen sukunimenä on syntymäpitäjässä Pieksämäellä täysin tuntematon. Luultavasti Lieroisin sukunimi itsessään oli jo osa maineen luomista – huomiota herättävä ”taiteilijanimi”. Lappalainen 1961, 417; Tietäjien salaisesta tiedosta Siikala 1994, 75–76; Usein taikuidenharjoittamisen keinoja salattiin jo siksi, että riitin tai loitsun pelättiin epäonnistuvan, mikäli ulkopuoliset tiesivät sen suorittamisesta. Issakainen 2004, 146–147.

oikeuteen. Saadakseen pelonsekaista kunnioitusta ammattilaiset useimmiten itse aktiivisesti rakensivat mainettaan. Kun Lieroinen levitti tietoa kauttaan toimivasta hengestä, hän korosti nimenomaan sen voimakkuutta ja vaarallisuutta. Lieroinen ei suinkaan halunnut peitellä kykyään vahingolliseen noituuteen. Se erotti hänet tavallisesta talonemännästä, joka taisi keväisen karjataian.

Tällainen omaa erityisasemaa korostanut puhe oli yleistä myös muiden yläsatakuntalaisten tietäjien ja parantajien suusta kuultuna. He saattoivat luoda ympärilleen pelon ja kunnioituksen ilmapiiriä myös vähemmän suorasti omaan ammattitaitoonsa viitaten. Esimerkiksi Karkun Kiuralassa asustellut Erich Sigfredsson – joka palkkioita vastaan harjoitti taikuutta ja noituutta – ennusti eräänä yönä 1675 revontulista, että sota syttyisi kuuden vuoden sisällä. Kukaan ei ollut häntä revontulista pyytänyt ennustamaan, joten moinen ohimennen kuultu povaus öiseltä kulkijalta oli pelottanut ainakin läsnä ollutta Philip Eskilssonin Mouhijärven Lampisista¹⁴¹. Tunnettu tietäjä ja parantaja Erich Jacobsson Kepuli Mouhijärveltä puhui ja povasi myös usein voimakkaaseen ja uhkaavaan sävyyn – useimmiten kovassa humalassa. Kepulilla oli myös toinen keino, jolla hän loi itselleen mainetta. Hän nimittäin siirtyi Pajuniemen kyläkunnan välittömästä yhteydestä asumaan peltoaukean takaiseen metsään. Eristäytyminen yhteisöstä synnytti salaperäisen vaikutelman. Toisaalta oikeudessa todettiin, että hänen luonaan käyneissä asiakkaissa eristäytyminen herätti lähinnä luottamusta, sillä: *syRJäisyydessä hän pystyi paljon paremmin harjoittamaan taikauskaisia puuhiaan*.¹⁴²

Tietäjille ja parantajille oli tärkeää pystyä erottautumaan toisistaan ammattitaitonsa erityispiirteiden avulla. Näin luotiin tilaa ja kysyntää omille kyvyille. Lieroinen erikoisalaa oli varkauksien- ja varkaidenpaljastaminen, kun taas toiset keskittyivät esimerkiksi kylvö- tai karjaonnan kohentamiseen tai eritoten sairauksien parantamiseen. Osa taas hallitsi laajan kirjon sekä tietäjän- että parantajantaitoja.¹⁴³ Esimerkiksi parantajat kilpailivat asiakkaista keskenään sekä väliskäreiden

---

¹⁴¹ KA YS KO Karkku 23.–26.8.1678, a:6 370v.

¹⁴² KA YS KO Karkku 21.–22.1. ja 24.10.1707, a:29 69–70, 1523. *Så myckit bättre uthi ensligheet måge kunna förrätta sine widskeppelige syslor*; Eristäytyminen salaperäisyyden vaikutelman luojana oli yleinen tapa tietäjien keskuudessa vielä pitkään. Kopponen 1976, 11; Eräänkin kerran Kepuli oli povannut, että kuuden talon kylä autioituisi pian, ja ettei kukaan olisi enää kyntämässä paitsi hän itse. Unessa hän oli nähnyt, kuinka suu nousee keskelle kylää. Arvailujensa mukaan koko kylä joutuisi puustellin ja herrojen haltuun. Toisella kertaa hän taas uhkaili, että erään raskaana olleen naisen lapsi ei eläisi kauaa, ja että äiti ei enää tulisi myöhemmin raskaaksi. Tällaiset puheet loivat hänestä uhkaavaa ja mahtavaa mielikuvaa, mutta olivat niin pahansuopia, että oikeudessa ne koituivat Kepulille vahingoksi. Liekö Kepulin suulaus ja poikkeavuus lopulta koitunut myös hänen lopulliseksi kohtalokseksi, sillä venäläinen valloitusarmeijan luutnantti antoi hänelle niin pahan selkäsauunan (*blef basat*) vuonna 1715, että kuolema seurasi kolmen päivän perästä. Tuolloin Kepulin mainitaan olleen 75-vuotias. Kuolleiden luettelossa hänestä käytetään nimitystä vanha noitaukko (*en gl. trollguppe*). TMA Mouhijärven seurakunnan arkisto, I C:1 Syntyneiden ja kastettujen luettelot: vuonna 1715 kuolleet ja haudatut.

¹⁴³ Siikalakin korostaa, että tietäjillä oli usein toisistaan poikkeavia erikoistaitoja. Siikala 1994, 74.

kanssa. Kaiken kaikkiaan kysyntää parantajille kuitenkin oli, koska järjestelmällinen ja kattava lääkärilaitos oli vasta alkutekijöissään 1600- ja 1700-luvulla¹⁴⁴. Jari Eilolan mukaan parantajien välillä vallitsi kilpailuasetelma, jossa pärjätäkseen parantajan tuli saada yhteisön luottamus ja usko kykyjen toimivuuteen. Eilolan mukaan keskeistä parantajan sekä yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa oli myös parantajan ja tämän asiakkaan välillä käyty tiedonvaihto.¹⁴⁵ Usein parantaja tai tietäjä nimittäin hyödynsi kulloisessakin häneltä pyydytyssä toimenpiteessä *sosiaalista tietoa*. Parantajaa auttoi potilaalta saatu tieto taudin tai vamman alkuperästä, jolloin hän pystyi suorittamaan tarvittavat toimenpiteet¹⁴⁶. Tietäjä puolestaan saattoi esimerkiksi selvittää varkauden yksinkertaisesti siten, että hän kylillä ja pirteissä liikkuneiden huhujen ja omien tiedustelujensa perusteella saattoi todella tietää oikein varkaan. Tai ainakin hänellä saattoi olla tietoa yhteisössä vallitsevasta käsityksestä, kuka mahdollisesti saattoi olla varas. Varkaan paljastaminen saattoi huojentaa yhteisön mieltä rikollisen jäädessä kiinni, mutta toisaalta tietäjä saattoi tahtomattaan vahvistaa yhteisössä vallinnutta eripuraa ja skismaa toisiaan perättömästi varkaudesta syyttelevien osapuolten välillä.¹⁴⁷

Tällainen sosiaalinen tieto antoi tietäjille ja parantajille myös valtaa yhteisössä. Esimerkiksi kun Mouhijärven perukoilla Erich Kepuli joutui vastaamaan vakaviin syytöksiin toiminnastaan, kykeni hän saattamaan ongelmiin yhden häntä vastaan todistaneista talonpojista, koska tiesi yksityiskohtaisesti tämän kahdesta salavuoteustapauksesta¹⁴⁸. Tietäjä tai parantaja pystyi siis tarvittaessa käyttämään muiden huonoa mainetta edukseen. Toki oikeuden edessä kuka tahansa pystyi omaa etuaan ajaessaan tuomaan tällaista epäilyttävää tietoa muista julki, mutta tietäjillä ja parantajilla kyseistä ihmistietoutta varmasti oli keskivertoa enemmän. Toisaalta taikoja ei voinut

¹⁴⁴ Kontturi 2014, 5–8; Koskivirta 2009, 280–283.

¹⁴⁵ Tästä parantajien välisestä kilpailusta sekä parantajan ja potilaan välillä käytävästä tiedonvaihdosta Eilola käyttää termiä *medical market*. Eilola 2009, 235.

¹⁴⁶ Suomalaisessa parantajaperinteessä parannustapahtuma oli kaksiosainen. Ensimmäiseksi parantaja selvitti potilaalta saatua tietoa hyödyntäen, mikä oli taudin alkuperä. Kun alkuperä oli selvillä, pystyttiin suorittamaan varsinainen parannusriitti. Parannusriitin suorittamistavassa vain parantajan mielikuvitus oli rajana. Kuitenkin taudin alkuperän selvittäminen oli keskeistä ja tässä parantaja hyödynsi toisaalta vanhoja kansanuskomuksia ja toisaalta vaalimaansa sosiaalista tietoa. Vaikka tauti ei fyysisesti olisi parantunutkaan, saattoi potilas tuntee olonsa turvatuksi ja terveemmäksi parannustapahtuman jälkeen. Ainakin potilas koki tulleen huomioiduksi, mikä osaltaan synnytti turvallisuudentuntua. Tautien alkuperä jakautui kahteen pääkategoriaan. *Jumalantaudit* olivat lähinnä kuolemaan johtavia tartuntatauteja. Niitä pidettiin Jumalan lähettämänä kollektiivisena rangaistuksena, joten niitä vastaan oli lähes turha taistella. *Panentaudit* puolestaan olivat jonkin pahansuovan ihmisen noituudella tartuttamia, joten niihin pystyttiin vastatoimilla vaikuttamaan. Tällöin sairaus pyrittiin karkottamaan ruumiista. Tällaiset parannettavissa olevat taudit saattoivat olla myös vainajien tai erilaisten kansanuskon maan- ja vedenolentojen aiheuttamia. Loitsujen ja riittien lisäksi parantajat taisivat usein mekaanisia ja fyysisiä toimenpiteitä, kuten esim. kuppauksen. Naakka-Korhonen 2008, 195–210; Eilola 2003, 64–66, 79–81, 83–86; Siikala 1994, 76–77; Kopponen 1976, 11–16, 75–91.

¹⁴⁷ Aivan tutkimukseni alussa esittelemässä Brita Bertillsdotterin tapauksessakin Brita tiesi jo, kuka oli varastanut häneltä. Taikuuden avulla hän kuitenkin halusi saada asiasta varmuuden. Näin hän pystyi vahvistamaan epäilynsä varkaasta itselleen sekä laajemmin yhteisölle.

¹⁴⁸ KA YS KO Karkku 27.–28.6. ja 24.10.1707, a:29 940 ja 1530.

käyttää sosiaalista tietoaan mielivaltaisesti, koska yhteisö puolestaan saattoi ilmiäntä hänet, mikäli sosiaalista tietoa käytettiin häikäilemättömästi ja yhteisölle epäedullisesti.¹⁴⁹

Merkittävä tekijä maineenmuodostuksessa oli myös käsitys tietäjän ja parantajan ammattitaidon periytymisestä suvussa. Ajatusmallin taustalla oli aikakaudelle tyypillinen ajatus ammattien periytymisestä vanhemmilta lapsille tai mestarilta oppipojalle. Lisäksi kun ihmiset tottuivat käymään tietyissä kylissä ja taloissa esimerkiksi parannuttamassa itseään, sinne oli vanhastaan helppo palata uudestaan, vaikka talossa olisi jo sukupolvi vaihtunut. Perinteisesti tietäjät ja parantajat myös itse kokivat tarpeelliseksi, että heidän työlleen löytyi jatkaja – mieluummin lähipiiristä. Perimällä oli vaikutusta myös oikeudessa, sillä Ruotsin valtakunnan sekä muunkin Euroopan laajemmissa noitavainoissa ”noitasukuun” kuulumisen leimasi syytettyä ja altisti suuremmalla todennäköisyydellä ankaraan tuomioon. Usein etenkin äidin roolia taika- ja noitataitojen välittäjänä korostettiin.¹⁵⁰

Kuten edellisessä luvussa kuvasin suodenniemeläiselle Bengt Mattsson Kiilille äidiltään periytyneitä noitujen ja taikojen roolia, myös Lieroisella kohdalla keskeistä oli yhteisön uskomus taikuuden- ja noituudenharjoittamiskyvyn periytymisestä Lieroiselle tämän isältä. Lieroisella oikeuskäsittelyn aikana Ruoveden lautamiehet todistivat Lieroisella, mutta myös hänen isänsä olevan noituuden maineessa. Isän opettajan roolia korosti vielä sekin, että hän oli aikoinaan muuttanut Lieroisella kanssa Ylä-Satakuntaan. Turun hovioikeus puolestaan korosti Valpuri Kinnin vanhempien olleen tunnettuja noituudesta. Myös esimerkiksi Erich Kepulin jo aikoja sitten kuolleen äidin väitettiin olleen noituudenmaineessa. Kepuli itsekin myönsi oppineensa erään rohdoksen valmistamisen isältä Mårten Sigfredssonilta, jonka Kepuli väitti epäuskottavasti toimineen Porissa koulumestarina noin 80 vuoden ajan.¹⁵¹ Noituuden ja muun jumalattoman käytöksen periytyvyys siis näyttäytyi oikeuden silmissä yhtenä raskauttavana kriteerinä, jota usein tietäjien ja parantajien kohdalla tuomarin ja papiston toimesta tarkkaan syynättiin. Rahvas taas koki taitojen periytyvyyden olevan tae tietäjän tai parantajan osaamisesta.

Siinä missä kunnioitettu maine loi asiakassuhteita, se myös altisti taikojen jatkuvaan ympäröivästä yhteisöstä tulevaan tarkkailuun. Sosiaalisen kontrollin mallien mukaisesti rahvas, naapurit ja

---

¹⁴⁹ Sosiaalisen tiedon hyödyntämisestä ja käsitteestä mm. Lahti 2013, 100–101; Eilola 2003, 77–80, 83–85.

¹⁵⁰ Eilola 2003, 297–298; Siikala 1994, 75; Kopponen 1976, 23–24; Ankarloo 1971, 275–277; Heikkinen 1969, 274. Myös Kalevalan 17. runossa todetaan vanhoja tietäjäperinteitä mukaillen, että *mahti ei joua maan rakohon, vaikka mahtajat menevät*.

¹⁵¹ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v–27; Karkku 27.–28.6.1707, a:29 934; Åbo Tidningar 1795 no. 20. (18.5.), 1–2.

sukulaiset kontrolloivat päivittäisessä kanssakäymisessä myös tietäjien ja parantajien toimintaa. Tarkkailu on varmasti ollut erittäin aktiivista heitä kohtaan tunnetun salamyhkäisyyden ja mahtavuuden takia, mutta itse kontrollin kriteerit olivat laveampia. Koska tietäjän ja parantajat olivat monin tavoin korvaamattomia, oltiin heidän käytöksensä suhteen myös armeliaampia. Esimerkiksi Lieroinen pystyi harjoittamaan tointaan rauhassa Ylä-Satakunnassa yli kymmenen vuotta, vaikka hänen persoonansa ja toimintansa jumalattomuus ja lainvastaisuus laajalti tunnettiin. Lieroinen joutui oikeuteen vasta, kun hänen maine ja tiedot kuolemantapauksista toiminnasta tulivat Turun hovioikeuden presidentin Jöns Kurjen tietoon. Tämä laittoi alulle Lieroisen käräjäprosessin, jota jo ensimmäisestä Ruoveden käräjäistunnosta lähtien valvoi hovioikeuden viskaali Anders Israelsson.¹⁵² Kuten jo aiemmin on käynyt ilmi, Ylä-Satakunnassa osa papistostakin tunsii Lieroisen toiminnan, mutta jätti puuttumatta siihen, vaikka myöhemmin käräjillä he vaativat tiukkaa suhtautumista Lieroiseen.

Tietäjä tai parantaja joutui siis tasapainoilemaan maineensa suhteen. Toisaalta pelottava maine loi kunnioitusta ja uskottavuutta, mutta toisaalta ylilyönnit altistivat vaaralle joutua käräjille. Käräjillä puolestaan tapauskohtaisesti paikallisyhteisö joko hylkäsi tai tuki taikojaa. Tähän vaikutti hänen maineensa ennen oikeudenkäyntiä. Oikeutta kiinnosti myös epäillyn muut mahdolliset rikkomukset sekä suhde kirkkoon ja luterilaiseen uskoon. Lieroisen oikeudenkäynti aloitettiin kysymällä kirkkoherra Henricus Erici Frosterukselta, onko syytetty ollut jumalankuuliainen käymällä kirkossa ja Herran ehtoollisella. Tähän kirkkoherra vastasi kieltävästi. Sen jälkeen, kun hän kymmenen vuotta aiemmin, samoihin aikoihin Lieroisen muuton kanssa, oli tullut Ruovedelle kirkkoherraksi, ei hän ollut Lieroista tavannut sen koommin kirkossa kuin ehtoollisella. Keuruun kirkkoherra Axelius Theodorici puolestaan kertoi Lieroisen olleen kerran kirkossa ja ripillä 1641, mutta ei koskaan muulloin. Lieroisen omin sanoin hän oli käynyt viimeksi ripillä herra Markuksen¹⁵³ edessä 22 vuotta sitten, ja silloinkin vain kihlatakseen vaimonsa Kirstin Larsdotter Vihoittaren, jonka kanssa hänellä oli kaksi tytärtä.¹⁵⁴ Lieroinen ei kiistänyt ongelmallista suhtautumistaan kirkollisten oppien kuuliaiseen noudattamiseen.

Oikeudenkäynnin aikana kävi myös kiistatta selväksi Lieroisen maine tietäjänä. Suuri osa käräjärahvaasta todisti pelänneensä häntä. Kun Ruoveden ja Hämeenkyrön pitäjien alioikeuksissa Lieroiselle julistettiin kuolemantuomiota korkeimpien syiden kaaren lukuihin 6, 11, 13 ja 15

---

¹⁵² KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 23; Heikkinen 1969, 103.

¹⁵³ Herra Markuksella Lieroinen viittasi Pieksämäen maineikkaaseen ja pitkäaikaiseen kirkkoherraan Marcus Georgii Heinriciukseen. Lappalainen 1961, 396–397.

¹⁵⁴ KA YS Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 23.

vedoten, ei kukaan koko kärjäkunnasta halunnut häntä vapauttaa syytteistä. Lautamiehet valallaan vannoinvatkin tämän olevan jumalaton sälli (*ogudihthigh Sälle*) ja täydellinen noitamies (*fullkombligh Trullkarl*).¹⁵⁵ Kiistatta Lieroista varmasti pelättiin, mutta on syytä kriittisesti arvioida myös sitä, miksi kukaan ei häntä kärjillä puolustanut. Esimerkiksi heille, jotka olivat turvautuneet Lieroiseen, oli oman edun mukaista korostaa Lieroisien syyllisyyttä, jotta heidän oma osuutensa noita-avun pyytämiseen, ja sen takia syntyneisiin kauheuksiin, jäisi mahdollisimman vähäiseksi. Kukaan Lieroisien kanssa tekemisissä olleista, ei puolustanut häntä, vaan päinvastoin yrittivät siirtää omaa vastuutaan Lieroisien harteille. Varmasti tämä aiheutti sen, ettei kukaan kärjärahvaasta tai lautamiehistä Turun hovioikeuden edustuksen läsnä ollessa halunnut ryhtyä Lieroista puolustamaan. Puolustaja olisi itsekin leimautunut, kun olisi vastoin kollektiivista tahtoa ryhtynyt auttamaan todella vakaviin syytteisiin joutunutta Lieroista, vaikka hän ennen oikeudenkäyntiä oli yhteisössään tärkeässä roolissa.

On myös huomionarvoista, että kaikki Lieroiseen liitetyt kauheet olivat lopulta tapahtuneet Ruoveden pitäjän ulkopuolella, ja että näiden tekojen pääasialliset todistajat eivät olleet ruoveteläisiä. Karkeasti mitattuna kaikki pahimmat syytökset Lieroista kohtaan tulivat noin kymmenen peninkulman säteeltä Ruovedeltä – välittömän pienyhteisön ulkopuolelta, vaikka sekään ei Lieroista oikeudessa puolustanut. Oliko siis kysymys siitä, että vuosien saatossa kertyneistä synneistä oli helppo syyttää pelättyä hahmoa, joka ei kuulunut syyttäjien lähipiiriin, ja joka oli tarpeeksi tunnettu epäilyttävästä maineesta saadakseen kollektiivisen vihan niskoilleen. Omat rikkeet oli edullista selittää jonkun muun tekemäksi. Esimerkiksi siltavoudin piika tuskin menetti silmänsä yliluonnolliselle hengelle, vaan todennäköisemmin varkaan henkilöllisyydestä pillastuneen isännän lyömänä. Kuultuaan isäntänsä vierailusta Lieroisien luona piika oli saattanut peloissaan tunnustaa tekonsa välttyäkseen tunnetun noidan kostolta.¹⁵⁶

Tietäjien ja parantajien pelonsekaisesta kunnioituksesta ja tärkeydestä paikallisyhteisössä kertoo se, ettei rahvas aina hylännyt syytettyä, vaan oli toisinaan valmis voimakkaaseen puolustukseen. Esimerkiksi kovia syytteitä kohdannutta Vesilahden Kaisa Matsdotteria asettui puolustamaan eri puolilta pitäjää yksitoista valallista, joiden avulla hän vapautui, joskin kirkkoherra Stenius ei

---

¹⁵⁵ KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v, 26, 27; Hämeenkyrö 17.–18.11.1643, a:4 29, 30. Hämeenkyrön kärjillä rahvaan joukosta pyydettiin Jumalan varjelusta, ettei Lieroista vapautettaisi. Lieroinen itsekin myönsi oikeudessa omaavansa tietäjän taitoja ja voimia, mutta kiisti kaikki vahinkoa aiheuttaneet teot. Lisäksi Lieroinen väitti, että tunsu monta itseään pahempaa noitaa, joita ei kuitenkaan ruvennut nimeämään.

¹⁵⁶ Jöran Jacobsson sai sakkorangaistuksen piian silmän puhkaisemisesta. Vesilahti 23.6.1645, a:4 188–188v.

vakuuttunut Kaisan syyttömyydestä.¹⁵⁷ Yhteisön riippuvuutta ja luottamusta taikoiin kuvaa myös Teiskon Eskil Jacobsson Kuituisen saamat 28 lähiseudun isäntien kaivertamaa puumerkkiä keppiin, jonka Eskil toi oikeuteen vakuutena, että kyseiset isännät vannoilivat hänen syyttömyyttään¹⁵⁸. Muutenkin noin puolet Ylä-Satakunnan tietäjistä ja parantajista vapautui heitä vastaan esitetystä syytteistä.

Antti Lieroinen tapauksessa vaa’an kallistumista langettavaan tuomioon edesauttoi taikuus- ja noituustapausten lisäksi hänen muutenkin kyseenalainen maineensa niin hengellisen kuin maallisen esivallan silmissä. Oikeudessa nimittäin ilmeni, että Lieroinen oli tehnyt huorin Pirkkalan Yläjärvellä asuneen Walborg-nimisen vaimon kanssa. Lieroinen myönsi maanneensa tämän kanssa, mutta kiisti kaksinkertaisen huoruuden pelossa, ettei hän oman edesmenneen vaimonsa Kirstin Vihoittaren kanssa ollut täydellisesti vihitty. Lieroinen kihlaus oli kuitenkin tapahtunut pappien läsnä ollessa, ja hän oli yli 20 vuotta elänyt yhdessä Vihoittaren kanssa saaden kaksi tytärtä, jotka pitivät itseään aviolapsina. Täten Lieroinen tuomittiin noituuden lisäksi kaksinkertaisesta huoruudesta, joka yksistään Mooseksen lain mukaan riitti kuolemantuomioon siveellisyyskurin alettua entisestään kiristystä.¹⁵⁹ Lisäksi syntitaakan painoa lisäsi raskaasti mustajärveläisen lautamies Märten Nielssonin yleisessä tiedossa ollut todistus Lieroisesta sotamies Jöran Braskin hengiltä noitujana vuoden 1639 tienoilla. Ilmeisesti jonkinasteisen riidan tai pelkän isottelun seurauksena Brask oli uhannut kerää Lieroinen tukan¹⁶⁰, jolloin Lieroinen oli sanonut: *Että hän ei eläisi kauan, ja että hän ei saisi hyvää loppua*. Vielä samana vuonna sotamies Brask olikin saanut surkean surmansa metsässä oman varsijousensa nuolen lävistämänä, jonka hän oli itse virittänyt karhunpöydykseksi hevosenraadon lähelle. Oikeudessa Lieroinen myös useaan kertaan pyysi lupaa lähteä pois Ruoveden seudulta luvaten tällöin luopuvansa pahennusta herättäneestä elämäntavastaan. Tämä vain lisäsi häneen maineeseensa kohdistuneita raskaita epäilyjä.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ KA YS KO Vesilahti 13.–14.10.1662, a:5 677; Emmi Lahti on kuvannut tietäjien ja parantajien olleen yhteisön *omia poikkeavia*, jotka hyväksyttiin osaksi yhteisöä, vaikka olivatkin samalla poikkeavuutensa takia ulkopuolisia. Heitä suojeltiin joutumiselta oikeuden eteen – elleivät nämä rikkoneet heille paikallisyhteisössä asetettuja normeja. Lahti 2013, 103.

¹⁵⁸ KA YS KO Pirkkala 16.–18.1.1678, a:6 226.

¹⁵⁹ KA KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 27v; Kahden naimattoman välinen sukupuolisuhte oli *salavuoteus*, toisen osapuolen ollessa naimisissa oli kyseessä *yksinkertainen huoruus* ja molempien osapuolien ollessa tahollaan avioliitossa oli kyseessä *kaksinkertainen huoruus (duppelt hor)*, josta seurasi ankarin rangaistus. Aalto 1996, 12, 108–109.

¹⁶⁰ Lieroinen saattoi kokea tämän uhkana, koska hiukset olivat osa hänen olemisensä kokonaisuutta. Tukan keriminen olisi saattanut vaikuttaa hänen voimiinsa. Kyse saattoi olla myös pilkasta, sillä esimerkiksi vangeilta leikattiin tukka. Pilkasta ja huumorista rikoksena ks. Vilkuva 2000.

¹⁶¹ KA KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v, 27. *Det han intet lenge lefwa, och inge godh ända lyvht(?) bekomma*; Braskin tapaukseen liittyen laajalti tunnettiin Lieroinen puhuneen kylillä: *En minä lähde hirsipuhun warcahan tähden*. Lieroinen siis varsin hyvin tiesi, kuinka ankara rangaistus häntä pahimmillaan odotti. a:4 26v.

Maineella oli siis keskeinen rooli käräjillä. Etenkin rahvaan ja lautamiesten tulkinta tietäjän tai parantajan toiminnasta korostui keskeiseksi todisteeksi. Esivalta joutui tehtävänsä takia vetämään käräjillä tuomitsevaa linjaa, mutta rahvas pystyi omilla näkemyksillään vaikuttamaan siihen kollektiiviseen käsitykseen, joka taikojasta muodostettiin. Jos tietäjä tai parantaja oli toiminut yhteisön hyväksi ilman suurempaa harmia, oli rahvas valmis puolustamaan häntä oikeudessa ja vakuuttamaan tuomarille syyttömyyttä. Tähän vaikutti se, millainen oli rahvaan kokemus maineesta ennen oikeudenkäyntiä. Jos tietäjä tai parantaja oli tahrannut maineensa olemalla vaaraksi ympäristölleen, ei häntä enää tuettu oikeudessa, vaan annettiin esivallan suorittaa rankaisutoimenpiteet. Näin paikallisyhteisön harmonia saatiin palautettua, kun jotakuta oli rangaistu yhteisistä synneistä.

TAULUKKO 4. Maineen vaikutus rahvaan ja esivallan suhtautumisessa tietäjiin ja parantajiin.

	ennen oikeudenkäyntiä	oikeudenkäynnin aikana
rahvaan suhde tietäjiin ja parantajiin	kunnioittava ja hyödyntävä tai kielteinen	tukeva tai tuomitseva
esivallan suhde tietäjiin ja parantajiin	sietävä (ja hyödyntävä) tai kielteinen	tuomitseva

Tietäjille ja parantajille maine oli siis osa ammattitaitoa. Maine levisi ja muotoutui esimerkiksi huhujen perusteella, mutta taikoijat ottivat myös itse aktiivisesti osaa oman maineensa muotoutumiseen. He levittivät tietoa omista tietäjän ja/tai parantajan kyvyistään, mutta näiden mekaanisten kykyjen rinnalla levitettiin kuvaa voimakkaasta, jopa pelottavasta persoonasta, joka hallitsi taikuuden sekä noituuden muuta yhteisöä paremmin. Tämä loi osaltaan valtaa, ja osaltaan sillä raivattiin omalle toiminnalle tilaa suhteessa muihin ammattilaisiin. Mahtavuuden vaikutelmalla myös luotiin vaikutelmaa korvaamattomuudesta, joka puolestaan takasi yhteisön suojelua oikeustoimia vastaan. Toisaalta liian voimakas ja uhmakas maine saattoi kääntyä kantajaansa vastaan, mikäli säikähtänyt paikallisyhteisö menetti luottamuksensa ja kunnioituksensa tietäjään tai parantajaan. Maine oli tärkeä kriteeri myös tuomiota ja mahdollista rangaistusta annettaessa. Esivalta vaati kovia rangaistuksia, mikäli taikojan maine oli vaarallinen ja jumalaton. Rahvas joko tuki tätä näkemystä, tai toisaalta se saattoi asettua tietäjän tai parantajan puolelle, mikäli tämä oli maineeltaan arvostettu ja tarvittu. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin, kuinka laajalle, ja miten tietäjien ja parantajien maine levisi.

5.2 Maantie mainetta kuljettaa

Helmikuussa 1674 rekikelien aikaan saapui Hämeestä Hauhon pitäjältä ja Ilmolan kylästä seppä Anders Jacobsson Pirkkalaan Erich Thomassonin talolle Teiskon Tuhrian kylään. Erichille seppä Anders kertoi olevansa matkalla Ruovedelle Haukkamaan kylään erään Matsin¹⁶² luokse parannuttamaan pahana olevaa silmäänsä. Anders pyysikin Erichiä lähtemään mukaansa, joko oppaaksi tai muuten vain matkaseuraksi. Niinpä miehet jatkoivat Tuhrialta kohti Ruovettä yhdessä, mutta jo neljännespeninkulman jälkeen tie osoittautui olevan niin huonossa kunnossa, että Erich kieltäytyi matkustamasta enää pidemmälle. Erich kertoi Andersille, että ihmiset hakivat lähistöllä asuvalta Eskil Jacobsson Kuituiselta Teiskon Ahoin kylästä apua vaivoihinsa, ja suositteli häntä menemään Kuituisen juttusille. Anders suostui, ja miehet menivät Ruoveden sijaan lähistölle tapaamaan Kuituista, jolta löytyi apua Andersin silmävaivoihin.¹⁶³

Tämä esimerkki kuvastaa sitä maantieteellisesti pitkää matkaa ja vaivaa, joka oltiin valmiita kohtaamaan, kun etsittiin apua tai parannusta tietäjiltä ja parantajilta omiin vaivoihin ja ongelmiin. Hauholta Ruovedelle on jo suoraa linnuntietä noin sata kilometriä. Hyvissä olosuhteissa se tarkoitti esimerkiksi nopealla reelläkin useiden päivien edestakaista matkaa.¹⁶⁴ Tämä kertoo taikojien tärkeydestä sekä maineen levinneisyydestä. Owen Daviesin mukaan englantilaisten tietäjien ja parantajien täytyi olla tarvittaessa valmiita kulkemaan hyvinkin pitkiä matkoja asiakkaiden luokse – tarvittaessa myös öisin. Tämä toi kilpailuetua suhteessa muihin toimijoihin.¹⁶⁵ Seuraavaksi aionkin tarkastella, kuinka laajalti tunnettuja tietäjät ja parantajat todella olivat, ja kuinka kaukaa heidän luokse tultiin. Näihin kysymyksiin on usein tutkimuksissa viitattu suurpiirteisesti toteamalla, että tietäjien ja parantajien luokse tultiin hyvinkin kaukaa¹⁶⁶. Aiheesta ei kuitenkaan ole tehty Suomessa

---

¹⁶² Matsista käytetään myös nimitystä Mats Hau(k)ka.

¹⁶³ KA YS KO Pirkkala 16.–18.1.1678 ja 23.–24.1.1679, a:6 226, 515–515v. Tapahtumat muotoutuivat käräjillä lopulta tähän muotoon, mutta käräjillä kuultiin aluksi myös versio, jonka mukaan Anders olisi ensin pyytänyt apua Kuituiselta. Kuituinen oli kuitenkin vaatinut maksuksi valkoisen runstykin, joten Anders olikin suunnannut Ruovedelle Matsin luo. Joka tapauksessa kuljetut välimatkat olivat pitkiä, ja tapaus osoittaa, että parantajia tunnettiin useita – heistä oli vara valita.

¹⁶⁴ *Peninkulma* eli kymmenen *virstaa* on noin 10,7 kilometriä. Nyrkkisääntönä voidaan pitää, että varhaismodernina aikana vuodenaikasta sekä tie- ja vesistöyhteyksistä riippuen matkustettiin noin kaksi peninkulmaa päivässä. Masonen & Mauranen et al. 1999, 274.

¹⁶⁵ Davies 2003, 112–113.

¹⁶⁶ Usein pöytäkirjoissa pitäjäläiset todistavat, että kulloinkin syytettynä olleen tietäjän tai parantajan luokse tultiin ”ympäröivistä pitäjistä” tai kauempaa. Yleensä ei tarkemmin spesifioida – tai ainakaan tarkkaa tietoa ei ole enää renovoituihin pöytäkirjoihin merkitty – että mistä kaukaa tarkemmin ottaen tultiin. Myös kansatieteissä on aina tiedetty ja tunnettu, että tietäjien ja parantajien luokse tultiin tarvittaessa pitkien matkojen takaa. Tapa säilyi paikoin vielä 1900-luvulle asti. Ks. esim. Issakainen 2012, 62–64; Kopponen 1973, 14, 19. Kopposen tutkiman Heikki Hurtsisen luokse Vilppulaan tultiin ympäri Keski-Suomea ja jopa Helsingistä vielä 1900-luvun puolivälissä; Pänkäläinen 1938, 27.

kattavaa selvitystä, jossa tietäjien ja parantajien mainepiirin laajuutta olisi suuremmasta aineistosta järjestelmällisesti kartoitettu. Britti antropologi ja historioitsija Alan Macfarlane on teoksessaan *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study* (1970) tutkinut muun muassa tätä aihepiiriä Englannin Essexin maakunnassa 1500- ja 1600-luvuilla¹⁶⁷. Hän on laatinut tarkkoja maantieteellisiä kartoja tietäjien ja parantajien asuinpaikkojen tiheydestä, sekä siitä, kuinka kaukaa heitä tultiin tapaamaan. Tässä lähestyn teemaa Macfarlanen tavoin, ja tarkastelen Ylä-Satakunnan tapausten avulla, kuinka laajalle taikojien maine levisi, ja mitkä tekijät siihen mahdollisesti vaikuttivat. Oma aineistoni on liian suppea kattavaa välimatkojen tilastollista analyysiä varten, mutta laveampiin linjoihin maineen levinneisyydestä löytyy vastauksia jo yhden kihlakunnan pöytäkirjoista.

Hauhon lisäksi yläsatakuntalaisten tietäjien ja parantajien luokse saavuttiin kaukaa myös muualta Ylä-Satakunnan ulkopuolelta. Erityisesti vaikuttaa siltä, että rannikolta Pohjanmaalta ja Etelä-Pohjanmaalta saavuttiin sisämaan korpiseuduille parannusta ja apua hakemaan. 7. lokakuuta 1700 kuulusteli Ruoveden kirkkoherra Andreus Indrenius Virroilla vääpelin puustellissa outoa pohjanmaalaista matkamiestä. Pian kirkkoherra sai selville, että renki Matts Eskellson oli tullut Lapualta Härmän Naarasluoman kylästä Ruovedelle isäntänsä Matts Davidssonin pyynnöstä tapaamaan parantajana toiminutta lautamies Matts Henrichsonia Pajulahdesta. Matts Davidson oli lähettänyt renkinsä tapaamaan parantajaa, koska kärsi itse kivuista ja kolotuksista alaraajoissa. Mukaan hän oli rengille antanut pullon paloviinaa sekä läskiä, joiden avulla Matts Henrichssonin tuli loitsia isännän parannukseksi (*signerij uthi bränwijn*). Lapualle¹⁶⁸ tieto ruoveteläisen lautamiehen kyvyistä oli kantautunut Ruoveden Murolahdesta kotoisin olleelta piika Lisbeta Matsdotterilta, joka oli tullut Naarasluomaan palvelukseen. Tieto tietäjistä ja parantajista sekä heidän taidoistaan siis liikkui ihmisten mukana pitäjistä toiseen. Lautamiehen naapuri Joseph Josephsson puolestaan kertoi, että Mattsin luona oli käynyt myös eräs toinenkin pohjanmaalainen mies tiedustelemassa parannusta silmäänsä.

Paikallisyhteisön tarkkailusta ja varautuneesta suhtautumisesta ulkopuolisiin kertoo tapa, jolla renki isäntineen sekä lautamies jäivät kiinni taikuudesta. Kun ulkopaikkakuntalainen renki oli pysähtynyt

---

¹⁶⁷ Macfarlane 1999, 115–134. Alan Macfarlane on kirjassaan tutkinut myös laajemmin taikus- ja noituustapausten maantieteellisiä piirteitä ja selitysmalleja. Samoin Nenonen on väitöskirjansa luvussa *Noituuden ja taikuuden maantiede* tarkastellut esimerkiksi varallisuuserojen ja karjatalousalueiden vaikutusta tietäntyyppisen taikuuden ja noituuden maantieteelliseen esiintymistiheyteen. Nenonen 1992, 334–372; Muista teemoista käsin varhaismodernin ajan Pohjanmaan fyysistä ja kulttuurista spatiaalisuutta, maantiedettä sekä liikkumista on tutkittu esim. Lamberg & Hakanen & Haikari 2011; Yksittäisen 1600-luvun kihlakunnan paikallisyhteisöstä, kontaktiverkostoista ja oikeudenkäytöstä maantieteellisessä perspektiivissä ks. Simonson 1999.

¹⁶⁸ Naarasluoman kylä sijaitsi Ruovedeltä katsottuna vieläpä silloisen Suur-Lapuan kauemmalla laidalla.

vääpelin puustelliin kysymään tietä Pajulahteen, oli ruotumestari Jacob Caletoni alkanut kyselemään hänen matkansa tarkoitusta. Pian Caletoni oli aistinnut rengin olevan epäsoveliaan aikein menossa tapaamaan lautamiestä. Niinpä hän oli hälyttänyt paikalle kirkkoherran, joka saapui esittämään tarkempia kysymyksiä matkamiehelle heti kirkonmenojen jälkeen. Ulkopuolisten ei siis haluttu aiheuttavan taikuudenharjoittamisesta mahdollisesti syntyvää häiriötä omassa yhteisössä. Lähtökohtaisesti oman yhteisön ulkopuoliset tai yhteisön reunamille kuuluneet miellettiin epäilyttäviksi ja siksi heitä tarkkailtiin muutenkin tarkemmin¹⁶⁹. Huomionarvoista on myös pöytäkirjaan syyttämiskriteereihin listattu huomio, jonka mukaan renki oli hevosella tullut niinkin pitkän matkan (*een så läng väg*) Pohjanmaalta asti.¹⁷⁰ Pitkä matka siis oli oikeudessa raskauttava kriteeri, joka vahvisti epäilyt siitä, että todella oltiin tultu hakemaan parannusta ammattilaiselta. Katsottiin, että kukaan ei syyttä matkaisi kohtuuttoman pitkää matkaa.

Hämeenkyrön käräjillä käsiteltiin 1678 Teuvalla Närpiön hallintopitäjässä Etelä-Pohjanmaalla asuneen Johan Clemetsson Peuran tapausta. Hämeenkyrössä tuotiin esiin, että Peura asuinpaikkakunnallaan esitettyjen syytteiden mukaan oli käynyt Ylä-Satakunnassa Kihniön alueella etsimässä Kuituinen nimistä loitsijaa. Peura ei itse ollut läsnä, mutta oikeudessa asiaa tarkemmin selvitettäessä useampikin hämeenkyröläinen talonpoika asettui tukemaan Peuran syyttömyyttä taikuuden suhteen. Talonpoikien mukaan Peura tuli aina vuosittain rannikolta Hämeenkyröön vain ostamaan pellavaa ja hampua, eikä hänestä tiedetty mitään pahaa tai epäilyttävää.¹⁷¹ Asiasta ei annettu lopullista päätöstä, mutta oli siis olemassa uskottava mahdollisuus, että liikuttaessa esimerkiksi kauppaa käymässä, saatettiin samalla pistäytyä alueella tunnetun tietäjän tai parantajan luona.

---

¹⁶⁹ Ulkopuolisuudesta sekä leimautumisesta ks. tark. esim. Lahti 2013, 102–104; Eilola 2009, 228–230; Eilola 2003, 294–302. Alun perin yhteisöön kiinteästi kuulunut saattoi joutua yhteisön reunamille tai kokonaan sen ulkopuolelle, mikäli hän leimautui aggressiiviseksi ja yhteisölle liian vaaralliseksi noidaksi.

¹⁷⁰ KA YS KO Ruovesi 16.–18.3.1701, a:20 172–175. Tutkimukset ja oikeudenkäynti siirrettiin seuraavaksi Lapualle.

¹⁷¹ KA YS KO Hämeenkyrö 11.–12.1.1678, a:6 213v.

KARTTA 1. Ylä-Satakunnan ulkopuolelta yläsatakuntalaisen tietäjien ja parantajien luokse tulleet.

Tietäjien ja parantajien saavutettavuuteen näyttää tiestöllä olleen suora vaikutus. Vaikka 1600- ja 1700-luvuilla tieverkosto oli vasta alkutekijöissään ja kunnoltaan kurjaa, kahdella maantiellä Ylä-Satakunnasta luoteeseen Pohjanmaalle ja Etelä-Pohjanmaalle näyttää olleen vaikutusta. Heti Uudenkaarlepyyn perustamisen jälkeen 1620 alettiin suunnitella Lapuan kautta Ruovedelle kulkevaa maantietä. Uudenkaarlepyyn–Ruoveden tietä kehitettiin verkkaisesti pitkin 1600-lukua, mutta vähintäänkin astetta parempi kärrypolku ja talvitie oli jo tuolloin käytössä. Tätä yhteyttä luultavasti myös Matts Eskellsson hyödynsi saapuessaan Ruovedelle. Myös Hauholta oli jo tuolloin tieverkoston suoma mahdollisuus liikkua Ruovedelle. Johan Clemetsson Peura puolestaan oletettavasti liikkui Etelä-Pohjanmaalta Hämeenkyröön niin kutsuttua Kyrönkankaantietä.¹⁷² Myös Vesistöillä oli suuri vaikutus ihmisten liikkuvuuteen. Esimerkiksi Kuituisen luokse Teiskon Ahoisiin Näsijärven rannalle oli helppo saapua laajan vesistöalueen ansiosta myös kesällä veneellä.

¹⁷² Ylä-Satakunnan tiestöstä ks. esim. Villstrand 2012, 250; Masonen & Mauranen 1999, 174–178; Salminen & Toivo & Haavisto 1997, 67–71, 137–141, 150–154.

Maineen levinneisyyttä on mahdollista tarkastella myös yksittäistapausten avulla. Alla olevaan karttaan olen merkinnyt kaikki pitäjät, joissa Antti Lieroinen oli pöytäkirjamerkintöjen perusteella jollain tavalla tunnettu. Hänen maine tunnettiin jo syntymäpitäjässä Pieksämäellä, laajalti Ylä-Satakunnassa, hovioikeudessa Turussa sekä myöhemmin vielä Vähässäkyrössä. Merkitsemäni pitäjät ovat todella vain ne, jotka pöytäkirjoissa mainitaan olleen yhteydessä Lieroiseen, mutta varmasti hänet on tunnettu laajemmaltikin jo elinaikanaan. Esimerkiksi Pieksämäeltä hän on isänsä kanssa joutunut taivaltamaan pitkän matkan Ruovedelle, jolloin maine ja nimi ovat varmasti jääneet muistiin useissa kylissä ja pitäjissä esimerkiksi Sääksmäen kihlakunnan alueella. Vaikka kartta antaa vain osviittaa Lieroisen maineen todellisesta levinneisyydestä, jo nytkin se antaa kuvan, kuinka hämmästyttävän laajalti tunnettu hän oli ottaen huomioon aikakauden kulkuyhteydet ja tiedonlevityksen vaivallisuus. Ja kuten seuraavassa alaluvussa selviää, säilyi Lieroisen maine ja tunnettavuus pitäjissä vielä vuosikymmeniä oletetun kuolemantuomion jälkeenkin. Tuskin on liian rohkeaa väittää, että ammattimaisesti toimineet tietäjät ja parantajat kuuluivat aikakautensa tunnetuimpiin henkilöihin.

KARTTA 2. Antti Lieroisin maine.

On paikallaan tarkastella myös oman paikallisyhteisön – naapureiden, kyläläisten ja pitäjäläisten – sekä lähimpien naapuripitäjien väestön suhdetta heihin. Kysymystä voi lähestyä kahtaalta, varsin vastakkaisista näkemyksistä käsin. Yleensä omaan paikallisyhteisöön sekä elämänpiiriin kuuluneisiin ihmisiin luotettiin ja turvauduttiin enemmän kuin arveluttavina näyttäytyviin ulkopuolisiin. Näin oli useimmiten myös tietäjien ja parantajien kohdalla. Esimerkiksi omaan yhteisöön kuuluneeseen taikojaan luotettiin enemmän kuin paikkakunnalle saapuneeseen ulkopuoliseen kiertelijään. Oman yhteisön tietäjiä ja parantajia myös oltiin valmiita suojelemaan ja tukemaan esimerkiksi suhteessa esivaltaan tai ulkopuolisiin taikoihin. Tämä näkemys varmasti pitää varsin hyvin paikkaansa, mutta aiheesta on esitetty myös eriäviä näkökulmia. Esimerkiksi Macfarlanen mukaan omaan lähipiiriin tietäjään tai parantajaan ei aina luotettu, vaan apua haettiin myös kauempaa. Tämä osaltaan selittää pitkiä välimatkoja, joita oltiin valmiita kulkemaan. Samalla täytyy todeta, että Macfarlanenkin havaintojen mukaan lähes jokaisessa kylässä oli oma tietäjä tai parantaja – monesti useitakin – joiden palveluita yhteisö hyödynsi ja joita suojeltiin. Ilmeisesti sillä

tarpeella, joka ajoi ihmisen turvautumaan tietäjään tai parantajaan, oli vaikutusta kenen luokse milloinkin mentiin. Syy saattoi olla puhtaasti taidollinen, jos joku osasi parantaa juuri silmävaivoja, täytyi silmävaivoista kärsivän vaeltaa hänen luokseen kauemminkin. Ilmeisesti erityisesti niissä tapauksissa, joissa tietäjiin turvauduttiin paikallisyhteisön sisäisten kahnausten – esimerkiksi varkauksien – takia, turvauduttiin mieluummin yhteisön ulkopuoliseen ”puolueettomaan” ja objektiiviseen apuun, jottei paikallisyhteisön harmonia häiriintynyt enää entisestään.¹⁷³ Tämä ajatus sopii hyvin Antti Lieroisin tapaukseen, sillä varkauksien selvittämisen specialistina hänen luokseen tultiin nimenomaan kauempaa. Esimeriksi aiemmin kuvaamani siltavouti Jöran Jacobssonin tapauksessa isäntä varmaankin epäili varkaudesta omaa piikaa, mutta haki asiaan varmistusta ulkopuoliselta taholta. Näin saatiin tukea omille epäilyksille syyllisestä ilman, että asiasta aiheutui juorua ja porua omassa yhteisössä.

Ylä-Satakunnassa määritelmäni mukaan oli 14 tietäjää ja/tai parantajaa, joista pöytäkirjojen avulla on ylipäättään mahdollista saada tietoa. Varmuudella on mahdollista sanoa, että heistä kahdeksan oli sellaisia joiden parantajan tai tietäjän taitoihin tukeutui oman paikallisyhteisön jäseniä. Varmuudella voidaan myös sanoa, että yhdeksän heistä oli sellaisia joiden luokse saavuttiin naapuripitäjistä tai kauempaa. On kuitenkin huomioitava, että osasta tapauksista ei ole säilynyt tarkkaa tietoa, ketkä heihin turvautuivat, joten luvut ovat todellisuudessa korkeammat. Tämä tarkoittaa sitä, että tietäjiin ja parantajiin pääsääntöisesti turvautuivat sekä oman paikallisyhteisön jäsenet että kauempaa ulkopuolelta tulleet. Käytännössä ei siis ollut juuri lainkaan sellaisia taikoja, joita olisi hyödyntänyt vain oma yhteisö, vaan suurimman osan luokse tultiin paljon laajemmalla alueelta. Tietäjä tai parantaja ei siis ollut paikallisyhteisön salaama erikoistaitaja, vaan maine näytti väistämättä leviävän laajemmalle. Tilasto myös osoittaa, että paikallisyhteisö turvautui mieluusti oman yhteisön tietäjiin ja parantajiin, vaikka tarvittaessa käytiin kauempanakin.

On kuitenkin syytä suhtautua kriittisesti paikallisyhteisön todistuksiin oikeudessa siitä, ketkä olivat taikojiin turvautuneet. Mitä luultavimmin pitäjäläiset mieluusti tuomarille korostivat, että eivät he itse, vaan naapuripitäjäläiset olivat rampanneet tietäjän tai parantajan luona. Esimerkiksi Antti Lieroisin tapauksessa kärjäjärhvas korosti jatkuvasti, että he pelkäsivät Lieroista, mutta yhtäkään konkreettista esimerkkiä ei saatu siitä, että kukaan ruoveteläinen olisi Lieroiseen turvautunut. Liekö asia sitten todella ollut näin vai halusivatko pitäjäläiset korostaa omaa viattomuuttaan suhteessa

---

¹⁷³ Esimerkiksi Lahti 2013, 103–104. Lahden havainnon mukaan yhteisön ulkopuolisen tietäjän tai parantajan luona käyminen ei ollut niinkään ongelmallista, vaan ulkopuolelta tulleen taikojan asettuminen paikallisyhteisöön. Ulkopuolelta tulleita tarkkailtiin enemmän kuin omia tietäjiä ja parantajia; Macfarlane 1999, 115–130, etenkin 122, 128.

Lieroiseen. Ainakin yhteisö oli valmis hylkäämään ja tuomitsemaan liian vaaralliseksi noidaksi osoittautuneen Lieroisen. Tapaus on joka tapauksessa hyvä esimerkki siitä, kuinka yhteisön järkkynyt tasapaino pystyttiin palauttamaan, kun joku yhteisön syntipukiksi leimaama henkilö saatiin tuomittua.

Lieroinen on myös tilastollinen poikkeus tarkasteltaessa, oliko tietäjää tai parantajaa vastaan syytteen esittänyt omasta pitäjästään vai ei. Lieroinen on ainoa Ylä-Satakunnan tietäjien ja parantajien joukossa, joka joutui käräjille kotipitäjänsä ulkopuolisen henkilön syyttämänä. Lieroisen syyte juontui Vesilahdelle, jossa Mårten Willamson tunnusti kesällä 1643 Laukon herralle ja Turun hovioikeuden presidentille Jöns Kurjelle, että hän oli edellistalvena Mats Eskilssonin pyynnöstä lähtenyt mukaan tapaamaan Lieroista Ruovedelle. Ilmeisesti Matsin pojan kuolema Lieroisen luona käynnin ja varkaanmerkkaamisen jälkeen oli järkyttänyt Mårtenia siinä määrin, että hän tunnusti asian Kurjelle, vaikka oli tapaukseen itsekin osittain osallinen. Mårten siis syytti noitaa, koska tämä oli aiheuttanut pahaa Mårtenin sukulaiselle – kuollut Henrich oli nimittäin hänen serkku. Hyvin yleisesti rahvas nosti syytteen vasta silloin, kun taikuus tai noituus aiheutti lähimmäiselle pahaa. Kuolleeksi noituminen oli tarpeeksi hyvä syy lähteä käräjoimään kauempaankin pitäjään.¹⁷⁴ Muiden tietäjien ja parantajien kohdalla syytteenostaja löytyi aina omasta paikallisyhteisöstään. Paikallisyhteisö pystyi valvomaan, ja siten myös syyttämään, paremmin lähellä asunutta taikojaa kuin naapuripitäjälaiset. Mikäli joku tuli pitkien matkojen takaa esimerkiksi tietäjän luokse, kotiin palaamisen jälkeen oli korkea kynnyks kulkea uudestaan pitkää matkaa käräjoimään takia, vaikka olisikin jälkikäteen tuntenut joutuneensa noidan pettämäksi tai vahingoittamaksi.

Siinä missä rahvas tunsu laajalti useampia tietäjiä ja parantajia, samoin tietäjät ja parantajat tunsivat toisiaan. Vaikka he kilpailivat keskenään maineen ja pätevyytensä avulla, toisinaan he olivat auliita neuvomaan toisen tietäjän tai parantajan luokse, mikäli itse epäonnistuivat tehtävässään. Tämä oli eräänlainen takuu, jolla asiakas yritettiin epäonnistumisesta huolimatta pitää tyytyväisenä. Samasta syytä Macfarlanen mukaan tietäjät ja parantajat myös jättivät usein palkkion perimättä, mikäli eivät onnistuneet tehtävässään.¹⁷⁵ Kun tietäjät ja parantajat tunsivat toisiaan, syntyi eräänlainen verkosto. Mistään tietoisesta tai aktiivisesti järjestäytyneestä ja ylläpidetystä verkostosta ei kuitenkaan voida missään nimessä puhua. Mutta kun ihmiset luontaisesti tunsivat toisiaan, sekä kuuluivat muilta tietoja naapuripitäjistä, niin tietäjien kuin parantajienkin suhteen oli valinnanvaraa. Kuten aiempi seppä Anders Jacobssonin esimerkki osoittaa, oli hänellä kaksi vaihtoehtoa silmiensä

---

¹⁷⁴ KA YS KO 13.–14.11.1643, a:4 23 v; Lahti 2013, 98; Eilola 2003, 97.

¹⁷⁵ Lahti 2013, 104; Macfarlane 1999, 122, 126.

parantajaksi. Samoin Tyrvään kappalaisen kadonneen perintöaarten tapauksessa apua haettiin ensiksi Hollolasta selvännäkiä Britalta¹⁷⁶. Kun tämän varkaista antama tieto oli vaillinainen, suunnattiin välittömästi Ruovedelle – täysin toiseen ilmansuuntaan – Lieroista tapaamaan. Tyrvällä siis tunnettiin puolentoista sadan kilometrin päässä idässä toimiva ennustajaeukko sekä sadan kilometrin päässä pohjoisessa toimiva varkausspesialisti. Myös Lieroinen kertoi tuntevansa useita noitia – pahempiaan kuin hän itse. Hovioikeudessa hän vakuutti tuntevansa useita pitäjässä (Ruovedellä) asuvia, jotka osaavat noitua kylvöksen.¹⁷⁷ Samoin Eilolan tutkima Marketta Parkkoisen tapaus Vaasassa osoittaa yhtenä esimerkkinä, että noidat muodostivat toisiansa tuntevan verkoston. Tätä tukee myös Antero Heikkisen havainto siitä, kuinka noidiksi epäillyt osasivat kuulusteluissa ilmiantaa sellaisia henkilöitä, jotka olivat jo ennestään noidan maineessa.¹⁷⁸

Tietäjien ja parantajien maineen leviämiseen siis vaikutti muun muassa heidän itsensä tietoinen ”mainostaminen” ja huhujen levittäminen. He saattoivat levittää aktiivisesti mainettaan myös fyysisesti kiertelemällä lähialueella tai kauempanakin. Esimerkiksi Valpuri Kinni tunnetusti kierteli laajemmalla alueella. Näin hän sai asiakkaita, mutta toisaalta kyse oli myös oikeuden pakoilusta. Kinni osasi hyödyntää kotikylänsä Liitsolan sijaintia kolmen kihlakunnan rajalla. Kun yhdessä maa alkoi polttaa jalkojen alla ja oikeustoimet uhkasivat, saattoi hän siirtyä toiseen pitäjään tai kihlakuntaan. Tutkimistani tapauksista Kinnin lisäksi vain kolmen muun kohdalla voidaan varmuudella tietää näiden kierrelleen itse lähialueella, kun taas esimerkiksi Lieroinen näyttäytyy tietäjänä, jonka luokse ennemmin tultiin kuin että hän olisi itse jatkuvasti kierrellyt ympäriinsä. Kotikylässä pääsääntöisesti majaillessa oli paremmin saavutettavissa, kuin ollessa jatkuvasti vierailta tanhuvilla. Toisaalta kierteleminen oli yksinkertaisen tehokas keino levittää omaa mainetta ja osaamista. Usein se saattoi olla myös taloudellinen pakko, ellei ruokaa ollut muuten saatavilla. Maine joka tapauksessa levisi tavalla tai toisella maantieteellisesti hyvin laajalle alueelle ja usein poikkeuksellinen yksilö säilyi ihmisten puheissa ja mielissä vielä pitkään tämän kuolemankin jälkeen. Seuraavaksi tarkastelenkin tietäjien ja parantajien mainetta ja sen hyödyntämistä heidän kuolemansa jälkeen.

5.3 Jälkimaine

---

¹⁷⁶ Tämä osoittaa, että myös Ylä-Satakunnasta lähdettiin tietäjän luokse Hollolan kaltaisiin kauempiin pitäjiin. Yllättävää ei ole, että suunta oli itään eikä rannikolle.

¹⁷⁷ KA YS KO Hämeenkyrö 17.–18.11.1643, a:4 29v; Åbo Tidningar 1795 no. 17. (27.4.), 2.

¹⁷⁸ Eilola 2003, 80–82; Heikkinen 1969, 274–275.

Vuonna 1666 Vähänkyrön käräjillä setvittiin tyypillistä noituussyytöstä. Thomas Mårtensson Hiiripellosta oli nimittäin levittänyt huhua, että naapurinsa Mångs Sigfredssonin vaimo Agnita Michelsdotter olisi noita-akka. Tapahtumat syytösten taustalla ovat kuitenkin erittäin mielenkiintoiset. Vähän ennen pääsiäistä 1666 Lisa Jöransdotter, joka myöhemmin kertoi tapahtumista Mångsille, oleili muutaman päivän ajan Thomasin luona, koska haki sieltä parannusta sairauteensa. Eräänä aamuna Lisa huomasi Thomasin pihamaalla liikkumassa mustiin vaatteisiin ja lakkiin pukeutuneen naishenkilön. Kiinnostuneena Lisa kysyi talonväeltä, kuka tuo pihamaalla liikkuva nainen oikein oli, johon Thomas vastasi: *Jumal auta ongin grannin Maunuxen Emände, Sille se on ylimäinen Noitâ, quin aitikin, ia sitä päiweste asti qwin hän sihen Talohon on tullut, nin me olemma häwennyet, ja he hyötynyet.* Lisa ihmetteli moista syytöstä ja ihmetteli: *guinga se machta olla.* Thomas vastasi: *Aina sitte qwin Lieraisen Pâika Meille käwi, ollen mine hänen Pahoin luhlut, sille ätte Lieraisen Pâika sanoi, sen sawo ionga Murkinan aijkana Tule sinun sawos Canss yhten, on sinun Pahan tehnijt, ia ioss thadot, hänen pite hwomenelda tänne tuleman.* Thomas oli siis saanut kaksi vuotta aikaisemmin luonaan majailleelta Lieraisen Pojalta kuulla, että Mångsin vaimo oli noita, ja että tämä aiheutti vahinkoa Thomasin talonväelle. Thomas jatkoi Lisalle kertomaansa tarinaa siitä, kuinka Agnis oli tullut Lieraisen Pojan puheita seuraavana aamuna etsimään Lieraisen Poikaa Thomasin pihamaalla sijaitsevasta leivontamökistä (*bagarstuga*)¹⁷⁹. Agnis etsi Lieraisen Poikaa, koska halusi tämän parantavan hänen hartiansa. Kun mökissä ollut Lieraisen Poika oli huomannut Agnisin olevan tulossa luokseen, oli hän pompannut pystyyn ja lyönyt kätensä yhteen: *Jo tuli Pahan tåkies.* Vielä perään Lieraisen Poika tokaisi Thomasille: *qwin Minä Colme Kerta saan hänen ymberins käudhä, Nin kulle ilme Tulewat hänen tekons.* Kun Agnis tuli mökkiin sisään, suoritti Lieraisen Poika tälle tarvittavat parannustoimenpiteet lukemalla suolasta. Pahaa-aavistamattoman Agnisin lähdettyä matkoihinsa sanoi Lieraisen Poika Thomasille: *Ne olit Perkelen swolat qwin Mine hänelen täin.*

Kuka sitten oli tämä Vähässäkyrössä Thomas Mårtenssonin luona jonkin aikaa vastaanottoaan pitänyt Lieraisen Poika? Pöytäkirjat eivät anna asiaan tarkkaa vastausta, mutta vaihtoehtoja on kolme. Joko Lieraisen Poika oli todella Antti Lieraisen poika, tai sitten hän oli kiertelevä noita, joka oli ottanut itselleen käyttöön kuuluisan noidan nimen. Kolmas, mutta epätodennäköinen vaihtoehto on, että Lieraisen pojan nimi oli täysin sattumaa, eikä liity Antti Lieraisen mitenkään. Jälkimmäinen vaihtoehto tuskin pitää paikkaansa sillä *poika* epiteettinä osoittaa, että kyseinen henkilö

---

¹⁷⁹ Bagarstugu eli leivontamökki oli perinteisesti Länsi-Suomessa talon pihamaalla sijainnut uunilla varustettu pieni mökki, jossa leivottiin. Tällöin päärakennuksessa ei välttämättä ollut omaa leivinuunia. Joka tapauksessa Lieraisen Poika piti vastaanottoaan Thomas Mårtenssonin leivontamökissä, eikä saunassa, kuten aiemmassa kirjallisuudessa on virheellisesti väitetty mm. Nenonen & Kervinen 1994, 89–90.

nimenomaan halusi tietoisesti korostaa olevansa Lieraisen perillinen – pitipä se paikkaansa tai ei. Jäljelle jää siis kaksi ensimmäistä vaihtoehtoa, joko Lieroisella oli poika, joka jatkoi isänsä – ja siten myös isoisänsä – jalanjäljissä ammattimaista tietäjän ja parantajan työtä, tai sitten joku kiertelevä noita oli ahneuksissaan uskottavuuttaan ja mainettaan kohentaakseen suorittanut nimivarkauden¹⁸⁰. Lieraisen oletetusta mestauksesta oli kulunut noin 20 vuotta, joten iän perusteella oli ainakin teoriassa mahdollisuus myös sukulaispoikaan. Varmuudella Lieroisella tiedetään olleen kaksi tytärtä.

Vähänkyrön käräjilläkään kukaan todistajista ei tiennyt, mikä Lieraisen Pojan oikea nimi oli. Se kuitenkin yleisesti tiedettiin, että vuoden 1664 tienoilla oli Lieraisen Poika majoillut Thomasin luona, ja että hänen luotaan olivat ihmiset käyneet hakemassa apua. Vielä pitäjänmiehet tarkensivat käräjillä, että Lieraisen Poika oli maankiertäjä (*landstrykare*), joka oli uskotellut ja petkuttanut monia taikauksellaan (*inbillat och bedragit Mången medh sin widskepelsse*). Lieraisen Pojan myös todistettiin esittäneen edellä kuvattuja väitteitä, kuinka Thomasin talonväkeä kohtasi huono onni, kun naapuritalojen savut törmäivät toisiinsa aamulla auringon ollessa vielä kaakossa. Tämä aiheutti eripuraa naapurusten välille. Lisäksi Lieraisen Poika ilmiselvästi asettui asiassa häntä majoittaneen Thomasin puolelle, koska kehui noituneensa suolan, josta naapurin Agnisille oli parannusta lukenut. Vaikka käräjillä käytiin lävitse vanhoja epäilyjä, että myös Agnisiin äiti olisi ollut noita, lopulta moiset huhut eivät saaneet taakseen riittävää näyttöä ja Agnis ja miehensä vapautuivat noituudenmaineesta. Thomas Mårtensson puolestaan joutui maksamaan Lieraisen Pojalta omaksumistaan perättömistä väitteistään 40 markkaa sakkoa. Lieraisen Poikaa itseään ei käräjillä voitu tuomita, koska hänen sijainnistaan ei ollut tarkempaa tietoa.¹⁸¹

Lieraisen Pojan todellinen henkilöllisyys ja sukulinja jäävät siis ainakin toistaiseksi arvoitukseksi. Sinänsä oman tutkimusnäkökulmani – tietäjien ja parantajien maineen – kannalta asialle ei ole suurta merkitystä. Olipa kyseessä sitten Antti Lieraisen verenperillinen tai Lieraisen nimeä ja mainetta hyödyntänyt maankiertäjänoita, joka tapauksessa vielä yli 20 vuotta Lieraisen oletetun mestauksen jälkeen hänen maineensa tunnettiin ja sitä hyödynnettiin Pohjanmaan rannikolla, kaukana Ruoveden korpimailta.

---

¹⁸⁰ Tapaus vahvistaa tietäjän- ja parannustaidon olleen periytyvää, mikäli kyseessä oli Lieraisen oikea poika. Mikäli kyseessä oli nimivaras, se vahvistaa käsityksen, että aikalaiset uskoivat tietäjän- ja parantajantaidon sekä samalla kyvyn taikuuteen ja noituuteen periytyvän ja välittyvän seuraavalle sukupolvelle. Muuten Antti Lieroiseen ei olisi ollut syytä kutsumanimessä viitata.

¹⁸¹ KA PO KO Vähäkyrö 11.–13.6.1666, a:14a 62–65.

Lieraisen Pojan tapaus ei suinkaan ollut ainoa kerta, kun Antti Lieraisen maine tuli käräjillä esiin vielä kauan hänen kuolemansa jälkeen. Vuonna 1678 alkoi Karkun käräjillä prosessi, joka jatkui vuoteen 1683 saakka. Epäiltynä oli silloinen Kiuralan isäntä Erich Sigfresson, jota vastaan esitettiin pitkä lista mitä erilaisimpia taikuus- ja noituussyytöksiä. Syytösten luonteen ja todistajanlausuntojen perusteella Erich toimi ja tunnettiin tietäjänä. Kuten tietäjien tapauksissa yleensä, Erichinkin kohdalla kävi toteen, että hän joutui käräjille vasta vakavien noituussyytteiden johdosta. Yksi Erichiä vastaan syytteitä esittäneistä oli tämän tädin mies Johan Thomasson Soini Kiuralasta, joka muun muassa väitti Erichin 16 vuotta aikaisemmin kehuskelleen noituneensa susia äitipuolensa hevosen kimppuun oman vaimonsa pyynnöstä, koska hevonen söi jyviä heidän pelloltaan. Kun oikeudessa oli lueteltu syytteitä Erichiä vastaan, häneltä kysyttiin, mistä hän oli moisia konsteja oppinut. Erich vastasi oppineensa Ruoveden noitamies Lieroiselta palvellessaan aikanaan Rainion nimismiehentalossa. Tuolloin nimittäin vangittu Lieroinen saattajineen oli majoittunut kyseisessä nimismiehentalossa matkallaan Turun linnaan ja hovioikeuden kuulusteluun. Olipa Lieroinen todella vihkinyt Erichin noituuden saloihin eli ei, niin jälleen Lieraisen toiminta ja maine tuli esiin Ylä-Satakunnan käräjillä, vaikka aikaa hänen omasta oikeudenkäynnistä oli kulunut yli 30 vuotta.¹⁸²

Yläsatakuntalaisten noitien mainetta hyödynnettiin vielä 1700-luvullakin. Ruoveden Lehtimäestä kotoisin ollut köyhä sotamiehen leski Walborg Ropponen kierteli vuosisadan alussa Etelä-Pohjanmaalla aiheuttaen sekaannusta ja pahennusta useissa pitäjissä. Esimerkiksi Laihian Isossakylässä hän ennusti naisille kädestä ja yritti viekoitella taikuuden konstein erään talon isäntää itselleen, vakuuttaen samalla, että saisi taloon hyvän karja- ja hevosen. Lisäksi hänen uskottiin laajalti aiheuttaneen noituudella vahinkoa. Uhmakkaita puheitaan hän terästi jatkuvasti toteamalla olevansa Ruovedellä noituudestaan hyvin kuuluisan, mutta jo edesmenneen, Markus Ropposen tytär. Kerjätessäänkin hän käytti edesmenneen isänsä noidan mainetta pelotteena. Eräästäkin laihialaisesta talosta hän pyysi voita vähemmän kohteliaalla tavalla: *Minä olen Markus Ropposen tytär, joten antakaa minulle voita*. Walborg siis yritti saada itselleen ruokaa pelottelemalla sukunsa noituuden maineella. Samalla mantralla hän yritti vakuuttaa olevansa itsekin taikojentuntija, jotta voisi sillä tienata. Jonkin aikaa pelottelu toimi, mutta pian Walborgin toiminta aiheutti niin paljon

---

¹⁸² KA YS KO Karkku 23.–26.8.1678, a:6 369v–370. Lieroisesta käytetään nimitystä *trolkarlen Lieronen ifrån Ruovesi*. Pöytäkirjassa ei siis mainita mitään siitä, oliko hän jo edesmennyt – ja todella mestattu – kuten usein oli kuolleiden kohdalla tapana ilmoittaa. Pitkän prosessin päätteeksi Erich Sigfredsson lopulta vannoi myötävannojen kanssa valan syyttömyydestään ja vapautui. Vaikka häntä vastaan esitettiin lukuisia taikuus- ja noituusepäilyjä, suurin osa tapauksista oli niin vanhoja, että todistajat olivat jo kuolleen. Vapauttava päätös: Karkku 12.–16.3.1683, a:8 1036.

häiriötä, että hänet perinpohjaisten tutkimusten jälkeen tuomittiin Lapualla keväällä 1710 noituudesta ja Jumalan pilkasta kuolemaan.¹⁸³

Noidan maineen vaikutus ja mahti siis eli vielä pitkään asianomaisen kuoltuakin. Kun tietäjä tai parantaja oli eläessään luonut ympärilleen mahtavan, kunnioitetun ja jopa pelottavan maineen, jotkut saattoivat hyödyntää sitä häikäilemättömästi omaa etuaan tavoitellen vielä tämän kuoltuakin. Tämä kaikki kuvastaa laajemmin sitä, kuinka tärkeä laajalle levinnyt ja uskottavuutta sekä kaukaisiakin asiakassuhteita synnyttävä maine oli tietäjille ja parantajille. Maineen luominen, ylläpitäminen ja levittäminen olivat osa ammattimaisesti toimineen tietäjän tai parantajan ammattitaitoa varhaismodernina aikana.¹⁸⁴

---

¹⁸³ KA EP KO Laihia 11.–12.2. ja 23.5.1710, a:28 207–215 ja 225–228; Lapua 21.–23.2. ja 27.5.1710, a:28 352–362 ja 363–368.

¹⁸⁴ Tietäjien ja parantajien maineesta Ylä-Satakunnassa löytyy hiukan anakronistinen, mutta erityisen hyvin teemaa kuvaava tapaus vielä 1900-luvulta. Tapio Kopponen kuvailee, kuinka hänen kansatieteen menetelmin tutkimansa ja seuraamansa kuuluisa vilppulalainen tietäjä Heikki Hurstinen samaistui vanhojen tietäjien ja noitien viiteryhmään. Ruovedeltä kotoisin ollut Hurstinen tekikin kerran tätä itsensä vanhoihin noitiin samaistamista varten ”pyhiinvaellusmatkan” Ruovedelle Lieransaareen, jossa Lieroisen uskottiin tulleen poltetuksi 1643. Perillä hän halusi kunnioittaa ”edeltäjänsä” muistoa sekä omien sanojensa mukaan *puhuttaa* tätä. Kopponen 1973, 73, 86–87.

6 YLÄSATAKUNTALAISEN KANSANUSKON ERITYISPIIRTEET

6.1 Kuoreveden uhrikirkko

Tässä luvussa käsittelen muutamia yläsatakuntalaisia erityispiirteitä ja -tapauksia koskien aikalaisten kansanuskkoa, -perinteitä sekä -tapoja, ja sitä, miten ne vaikuttivat etenkin rahvaan toimintaan ja elämänpiiriin. *Kansanuskolla* tarkoitan rahvaan uskomusmaailmaa, joka varhaismodernina aikana koostui luterilaisesta ja vielä vahvasti katolilaisvaikutteisesta kristinuskosta johon sekoittuivat ikivanhat esikristilliset perinteet sekä paikoin hyvinkin erityislaatuiset paikalliset tavat ja uskomukset. Kysymys on siis *kansanomaisesta uskomusmaailmasta*, jota vastaan etenkin 1600-luvun jälkipuolella kiristynyt vaatimus luterilaisesta puhdasoppisuudet kohdistui. Kansat vanhat tavat ja katolilaisuuden jäänteet haluttiin kitkeä pois ihmisten uskomusmaailman – ja siten koko valtakunnan – yhtenäistämiseksi. Vaikka maallinen valta ja kirkko kiristivät tiukasti otettaan rahvaan uskomuksista, erittäin vanhoja ja syvään juurtuneita uskomuksia ja tapoja ei pystytty kokonaan karsimaan – ja toisinaan myös esimerkiksi papisto hyväksyi joitakin vanhoja perinteitä ja otti niihin itsekkin osaa. Tavallinen kansa puolestaan hyvin pragmaattisella tavalla yhdisteli vanhoja ja uusia uskomuksia heille suotuisalla tavalla. Mikäli luterilaiset opit ja rukoukset eivät taanneet tarpeeksi apua tai luoneet turvallisuuden tuntua, turvauduttiin katolilaisiin pyhäpäiviin ja pyhimyksiin tai juotiin esimerkiksi Ukon Malja sateentoivossa.

Kansanusko siis erosi säädellystä valtionuskosta sillä, ettei se pohjautunut kirjalliseen ja instituutioiden säatelemään uskomusjärjestelmään, vaan muovautui joustavasti kunakin aikana kussakin paikassa ihmisten tarpeiden sekä edellisiltä sukupolvilta opittujen tapojen ja suullisen perinteen pohjalta.¹⁸⁵ Ylä-Satakunnassa kansanusko pääpiirteittäin oli hyvin samanlaista muuhun Suomeen verrattuna 1600- ja 1700-luvuilla. Pääpiirteet tulivat luterilaisesta sekä katolisesta kristinuskosta yhdistettynä vanhoihin itäisiin ja läntisiin Itämeren alueen uskomuksiin. Esittelen kuitenkin pöytäkirja-aineistosta neljä tapausta, joiden avulla kuvaan laajemmassa kontekstissa uusien ja vanhojen uskomusten yhdistymistä ihmisten arjessa sekä sitä, miten niihin esivalta suhtautui. Tapaukset ovat myös itsessään jo sen verran kiinnostavia, että niiden kautta on mahdollista hahmottaa useita pieniä, mutta oikein kontekstoituina suuria havaintoja. Kyseisiä

---

¹⁸⁵ Kansanuskon ja kansankulttuurin määrittelystä ks. esim. Kuronen 2009, 11; Siikala 2008, 110, kattavasti kansanuskon piirteistä ja käytänteistä laajemmin – savolaiskontekstissa, 110–186; Siikala käyttää kansanuskon lisäksi termiä *rahvaanusko*. Rahvaanuskon eri ilmenemismuodoista lyhyesti, mutta monipuolisesti ks. Siikala 2014, 75–93; Kansanperinteestä ks. esim. Virtanen 1988 ja kansankulttuurista Suomessa esim. Talve 2012.

tapauksia ei ole myöskään analyttisesti käsitelty aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa lukuun ottamatta Antero Heikkisen mainintoja Tyrvään noitasapatista¹⁸⁶. Kyseisen noitasapatin lisäksi taikuus- ja noituusprosesseista erottuu kansanuskon ja maailmankuvan tarkastelun kannalta mielenkiintoisina esimerkkeinä pitkään Mouhijärvellä vaikuttaneen tietäjä ja parantaja Erich Kepulin suomeksi tallentuneet verenpysäytyssanat sekä Vesilahdella suoritettu naurismaataika. Aloitan kansanuskon piirteiden tarkastelun kuitenkin Kuoreveden perinteikkäässä uhrikirkossa tapahtuneesta parannusriitistä, ja siitä missä kulki virallisen uskon ja kansanuskon – sallitun ja kielletyn – raja. Kuoreveden uhrikirkko on yksi tunnetuimmista uhrikirkoista Suomessa. Samanlaisessa uhrikirkon maineessa Länsi-Suomessa ovat Kuoreveden lisäksi vain Pyhämaan sekä Oulunsalon kirkot, joten kyseessä on hyvin erityislaatuinen tapaus.¹⁸⁷

Keväällä 22. huhtikuuta 1731, ensimmäisenä arkipäivänä pääsiäisen jälkeen, kurvasi reellä Kuoreveden kappeliseurakunnan lukkarin Thomas Eskielssonin pihaan edeltäjänsä, vanha lukkari Hendrich Mattsson. Reessä hänellä oli kyydissä Keuruun Mäntästä talonpoika Johan Markussonin vaimo Brita Hendersdotter. Tulijat pyysivät lukkarilta avaimia Kuoreveden kirkkoon, joka sijaitsi vain neljännespeninkulman päässä lukkarin talolta. Lukkari kysyi: *mitä aiotte siellä tehdä*, johon vanha lukkari vastasi heidän menevän kirkolle vain uhraamaan (*offra*) rahaa vaivaisukolle. Thomas vaati, että mikäli kirkosta häviäisi jotain, se olisi Hendrichin vastuulla. Hendrich vakuutti, että niiden kolmenkymmenen vuoden aikana, kun hän oli toiminut kirkossa lukkarina, ei sieltä ollut hävinnyt mitään. Vakuuttuneena Thomas antoi kirkonavaimet vanhalle lukkarille, ja tämä lähti Britan kanssa kirkolle päin.

Mutta miksi vanha lukkari kuskasi reellään Brita Hendersdotteria Kuoreveden kuuluisaan uhrikirkkoon? Heidän tarkoituksenaan oli parantaa Britan pääkipu (*hufwud swagheet*), joka oli jatkunut tuskallisena jo pidempään. Erityisesti tuo piina oli aiheuttanut Britassa jo pidempään raivopäisyyttä (*ursinnig*) sekä alakuloa (*svårmodig*). Ennen pääsiäistä oli vanhan lukkarin vaimo Walborg Hendersdotter sanonut Britalle: *Näen ettet ole täysin järjissäsi, tule käymään meillä, niin mieheni parantaa sinut sairaudestasi*. Myös Britan käly Brita Markusdotter usutti häntä menemään kärsimyksensä kanssa sellaisen henkilön luokse, joka parantaa toisten ihmisten sairauksia. Niinpä molemmat Britat olivat pääsiäisen jälkeen matkanneet parannus- ja suoneniskentätäidoistaan tunnetun lukkari Hendrichin ja tämän vaimon luokse. Yllättäen parannustoimenpiteet eivät olleet

---

¹⁸⁶ Heikkinen 1969, 319–321.

¹⁸⁷ Kuoreveden, Pyhämaan ja Oulunsalon uhrikirkkoja sekä suomalaista uhrikirkkoperinnettä suhteessa ruotsiin on tutkinut yksityiskohtaisesti Mauno Jokipii. Jokipii 2002; Kuoreveden uhrikirkosta myös Jokipii 1991; Kuopion uhrikirkosta Kuronen 2009; Ruotsalaisesta uhrikirkkoperinteestä ks. esim. Sundberg 1989 ja Weikert 2004.

tapahtuneetkaan Hendrichin luona vaan Hendrich oli ottanut Britan rekeen ja suunnannut Kuoreveden kirkolle päin. Myöhemmin päästyään saamallaan avaimilla sisään Kuoreveden kirkkoon eivät vanha lukkari ja Brita tyytyneet vain perinteiseen tapaan uhraamaan rahaa, kuten olivat uudelle lukkarille luvanneet, vaan aloittivat pitkän ja monimutkaisen parannusriitin suorittamisen.

Kirkon eteisessä he nostivat kolme lattialankkua ylös Britan samalla lausussa joitakin sanoja. Sitten Brita otti käsiinsä kolme kuolleiden luuta ja siveli niillä kasvojaan, päättään sekä vartaloaan lausuen samalla kaksi kertaa ääneen Isä meidän -rukouksen alttarin edessä seisten. Välissä Brita kosketteli itseään kaksi kertaa papin messukasukalla ja kolmannella kerralla hän yritti mennä sen lävitse, muttei mahtunut kaula-aukon ollessa liian pieni. Lisäksi Brita nautti alttarilla kalkista kaksi annosta ehtoollisviiniä, jota Hendrich oli noutanut sakaristosta. Monimutkaisen riitin ainoa tarkoitus oli parantaa Britan päätä vaivannut sairaus. Kaiken tämän jälkeen Britaa vielä saunotettiin vanhan lukkarin Walborg -vaimon toimesta heidän kotonaan. Seuraavana päivänä Hendrich palautti tyynesti kirkon avaimet takaisin lukkari Thomakselle.

Parannustoimenpiteiden aikaan oli Brita Markusdotter ollut toisessa kylässä vierailulla, josta hän palasi vanhan lukkarin luokse hakemaan Brita Thomasdotteria, joka oli jo palannut kirkolta. Kotimatalla Thomasdotter kärsi edelleen pääkivuistaan niin kovasti, että yritti useita kertoja juosta metsään, mutta Markusdotter pystyi häntä estämään. Britan pääkipu ei siis parantunut. Siinä missä kirkolla suoritettu parannusriitti oli monipolvinen sekä makaaberinen, väritön ei ollut myöskään välikohtaus, jonka johdosta molemmat Britat ja vanha lukkari vaimoineen joutuivat käräjille vastaamaan taikuussyttöksiin.

Keväällä jonkin aikaa parannusriitin suorittamisen jälkeen jalosyntyinen lippumies Georg Johan Taube saapui Britan pihapiiriin taotuttamaan pajalla rautaa. Silloin Britan poikapuolen Simon Johanssonin vaimo Maria Johansdotter laverteli yksityiskohtaisesti Taubelle anoppinsa Kuoreveden kirkolla suorittamasta riitistä. Noin tunti tämän jälkeen juoksi pihasta paimen Kirstin Thomasdotter sepänpajalle ja pyysi Taubea tulemaan pihaan tyynnyttämään talonemäntää, joka kelvottoman luonteensa takia löi talonväkeä. Riennettyään pirttiin havaitsi Taube Britan istumassa lattialla tukka sekaisin. Emännän ympärillä seisoivat kaksi poikapuolien vaimoa vuolaasti itkien, joilta Taube vaati selitystä itkuun. Naiset vastasivat: *Jumala meitä armahda, äitipuolemme (anoppi) on täällä sisällä elämyönyt ja purrut meitä kahdesti selkään*. Samalla Brita yritti huojua ylös lattialta, mutta ei onnistunut. Silloin Britan mies Johan Markusson otti tätä tukasta kiinni ja aikoi lyödä vaimoan.

Silloin Taube erotti heidät toisistaan ja kysyi Britalta: *mitä tämä elämänti oikein on, olet järjiltäsi, se ei ole yhtään parempi asia kuin se, mihin jokin aika sitten syyllistyt kirkolla*. Ilmeisesti Brita ja Johan säikähtivät, kun arvoisa Taube tiesi tapahtumista kirkolla, ja pyysivät häntä syrjemmäs selvittämään tilannetta. Brita tunnusti Taubelle, mitä olivat vanhan lukkarin kanssa kirkolla touhunneet. Britan mies kuitenkin aneli Taubea pysymään asiasta vaiti, ja Brita lupasi siitä kiitokseksi hopealusikan.

Taube ei kuitenkaan suostunut lahjuksella vaikenemaan kuulemastaan ja näkemästään vaan kertoi tapahtumista nimismies Henrich Ruuthille, joka sittemmin toi asian selvitettäväksi seuraaville käräjille. Käräjillä Brita Hendersdotter kiisti aluksi kaiken. Hän oli miehensä Johanin kanssa hankkinut ennen oikeudenkäyntiä Keuruun kappalaiselta Johannes Roosilta sekä pitäjänapulaiselta Johannes Kingeliniltä lausunnon, jossa nämä osoittivat Britalle tukeaan. Lopulta Brita kuitenkin murtui oikeuden edessä, etenkin kun kylillä liikkuvat huhut tapahtumista olivat hyvin vahvoja. Brita tunnusti tapahtumat oikeudessa, mutta syytti vanhan lukkarin johdattaneen häntä riittiin kirkolla, vaikka oli mennyt tämän luokse vain suonta iskemään. Tätä seikkaa Brita korosti myös ennen oikeudenkäyntiä pappilassa suoritettussa kuulustelussa Längelmäen kirkkoherralle Israel Wallinukselle¹⁸⁸. Vanha lukkari Hendrich puolestaan väitti vain seuranneensa kirkolla Britan itsensä toteuttamaa riittiä. Olipa riitin suorittaminen kenen tahansa idea, se oli todistettavasti suoritettu ja oikeus vaati rangaistusta. Osapuolten syytellessä toisiaan päätti oikeus siirtää käsittelyä seuraaville käräjille ja kielsi voimakkaasti todistajia poistumasta pitäjästä. Vuoden 1732 talvikäräjillä asia kuitenkin alistettiin vakavuutensa tähden suoraan hovioikeuteen, eikä alioikeuden pöytäkirja kerro mahdollisista tuomioista tarkemmin.¹⁸⁹

Uhrikirkoissa rahvas, säätyläiset ja papisto saivat uhrata, vaikka se soti kirkon ja valtion asettamia sääntöjä vastaan. Tällaisia uhrikirkoja oli kuitenkin Suomessa hyvin harvassa. Vaikka kirkossa uhraaminen periytyi keskiajalta katolisista tavoista turvautua pyhimyksiin, aina uhrikirkot eivät olleet keskiaikaisia. Esimerkiksi Pyhämaan ja Oulunsalon uhrikirkoilla oli keskiajalle ulottuvaa

---

¹⁸⁸ Keuruun, Kuoreveden ja Längelmäen papistoa kiinnostivat ennen oikeudenkäyntiä etenkin Britan oireet, ja he vahvistivat oikeudelle Britan kärsineen vaivoista pitkään ja olevan sen johdosta ajoittain järjiltään. Britan miehen Johan Markussonin mukaan Britan vointi oli välillä vakaampi, välillä pahempi. KA YS KO Orivesi 8.–9.9.1731, a:44 224–224v. Myöhemmin oikeudessa Brita ja hänen omaisensa yrittivät vedota Britan olleen järjiltään (*ifrån sine sinnen*) kirkolla tapahtuneen riitin aikana – eli että hän oli syntyneen tilassa.

¹⁸⁹ KA YS KO Orivesi 8.–9.9.1731 ja 14.3.1732, a:44 223v–231 ja a:45 263v–264. *Hwad dee där skulle giöra; Iag seer du har intet dit rätaförstånd, kom du till ost, så skall min man bota dig för sin siukdom; Gudh Nåde oss, vår stiuftmoder brukar här inne olåth och slagit en dryfta sönder uti 2:ne bitar på vår rygg; Hwad är det för owäsende, du har fördigh, det är intet bättre än du för någon tidh förofwat uti Kyrckian.*

taustaa, mutta Kuoreveden ensimmäinenkin kirkkorakennus pystytettiin vasta noin 1645. Kaikissa kolmessa kirkossa uhrausperinne alkoi kuitenkin vasta luterilaisena aikana. Näin asia oli useimmiten myös Ruotsin uhrikirkkojen kohdalla. Vaikka Kuoreveden kirkolla ei ole taustallaan keskiaikaista pyhimyskulttia, sijaitsee se vaikuttavassa järvenniemekkeessä, jossa vain kivenheiton päässä kirkosta on suuri *Jättiläisen kivi*, jonka käytöstä muinaisena palvontapaikkana ei kuitenkaan ole oletuksia varmempaa tietoa. On kuitenkin vaikeaa todistaa, miksi juuri Kuoreveden kirkosta tuli ihmisille tärkeä uhrauspaikka. Joka tapauksessa kyseessä on vasta 1600- ja 1700-luvuilla syntynyt ilmiö, joka oli vahvimmillaan 1800-luvulla perinteen jatkuessa vielä nykyäänkin. Mauno Jokipii on kirkontilien perusteella selvittänyt, että Kuorevedellä uhraussummat kasvoivat 1700-luvulta 1800-luvulle siirryttäessä, ja että uhrilahjoja saatiin hyvin laajalta alueelta, vaikka Kuoreveden kirkko sijaitsee tiestöllisesti erittäin syrjässä. Etenkin pohjoisen Ylä-Satakunnan asukkaiden keskuudessa uhrikirkko oli tunnettu ja käytetty.

Usein kullakin uhrikirkolla oli jokin tietty elämän osa-alue, johon niistä haettiin apua, esimerkiksi merenkäynti tai kalastus, mutta Kuoreveden osalta ei ole tietoa tällaisesta erikoistumisesta. Pari Jokipiin löytämää uudempaa esimerkkiä sekä käsittelemäni Brita Hendersdotterin tapaus kuitenkin viittaavat, että Kuorevedeltä haettiin apua etenkin terveyteen liittyvissä vaivoissa. Yleisin tapa pohjoismaalaisissa uhrikirkoissa oli uhrata nimenomaan rahaa, koska raha oli helpommin liikuteltavaa kuin suuremmat esineet. Uhrikirkkoja myös yhdisti yleisesti rahapula. Kuorevesikin oli itsenäinen seurakunta vuodesta 1640 alkaen, mutta joutui Längelmäen kappeliksi 1600-luvun loppupuolella. Ehkä tällaisissa kituuttavissa seurakunnissa uhraaminen ja rahalahjoitukset sallittiin myös taloudellisten syiden takia, ja papistokin oli halukas tukemaan uhrikirkkostatusta. Kuorevedellä kirkon sisämaalaukset tiedetään hoidetun uhrirahoilla, ja 1800-luvulla hankittiin vielä tuolloin harvinaiset urut uhriperinteen kukoistaessa. Seudun harvat aateliset sekä papit perheineen näyttivät esimerkkiä omilla lahjoituksillaan. Esimerkiksi Georg Johan Taube on kirkolle vuonna 1730 annettujen uhrien ja lahjoitusten listassa mainittu ensimmäisenä, ja 1737 Kuoreveden pappilasta on kaksi henkilöä kirjattu lahjoituksia antaneen.¹⁹⁰

Jos Kuoreveden kirkossa sai uhrata, niin sallittua oli myös hyväntahtoiseen parantajaan turvautuminen. Vanha lukkari Hendrich vaimonsa Walborgin avustamana oli laajalti tunnettu hyvänä suoneniskijänä ja parantajana, jonka apuun myös Taube kertoi avoimesti turvautuneensa.

---

¹⁹⁰ Parempiosaiset saattoivat suorittaa uhrin muullakin kuin rahalla. He lahjoittivat esimerkiksi tauluja, mitä tapahtui myös Kuorevedellä. Tällaiseen votiivitaluun oli saatettu huomaamattomasti liittää pieni kuva lahjoittajan perheestä. Jokipii 2002, 31–72.

Kirkossa uhraaminen sekä parannuksen hakeminen suoneniskijältä olivat siis niin rahvaan kuin esivallankin silmissä täysin hyväksyttäviä asioita, mutta yhdistelmä jossa parantajan johdolla suoritettiin hyvin kyseenalainen riitti kajoten kirkkorakennuksen, papin jumalanpalvelusvaatetuksen sekä ehtoollisviinin pyhyyteen sekä vielä kuolleiden kalmoihin oli yhteisölle liikaa. Ehkä yhteisö koki rajun riitin uhkaavan tunnetun uhrikirkon pyhyyttä ja myöhempien uhrilahjojen toimivuutta. Tämä muodosti rajan, jossa yhteisö tunsu tulleen uhatuksi. Pelkkä rahan uhraaminen olisi siis ollut täysin hyväksyttyä esivallan sekä kirkonmiestenkin puolesta, vaikka moiset vanhat tavat rikkoivat virallisia kirkollisia sääntöjä vastaan. Britan ja Hendrichin röyhkeää ja vahingollista tekoa korosti heidän sekaantuminen sakastista varastettuun ehtoollisviiniin, jota oli hävinnyt kuuden äyrin arvosta.¹⁹¹ Taube siis saattoi tapauksen nimismiehen sekä papiston tietoon ja käräjille, koska sopimattomuuden sekä kielletyn raja oli ylitetty. Kuorevedelläkin uhrikirkkoperinne oli vasta kehittymässä, joten tällaisten kohtuuttomien ja vanhakantaisten rituaalien ei haluttu yleistyvän rahvaan keskuudessa, vaan heitä ohjattiin soveliaampiin rahalahjoituksiin.¹⁹²

6.2 Verisillä nahoilla vuorattu talo – Tyrvään noitasapattitapaus

Tyrvään kesä- ja syyskäräjillä 1675 käsiteltiin Ylä-Satakunnan ainoaa blåkulla- eli noitasapattitapausta. Ainakin se on ainoa, josta on säilynyt pöytäkirja-aineistoa.¹⁹³ Vaikka kyseessä on yksittäistapaus, sitä on syytä tarkastella lähemmin. Se osoittaa, että Ylä-Satakunnan alueella tunnettiin uuden noitateorian keskeisiä piirteitä – etenkin kun tapauksen yksityiskohdat ovat suoraan kuin Ruotsin valtakunnan suuremmista vainoista tai ”noitateoreetikon oppikirjasta”.

Syyskuun neljäntenä tapahtui nuoren 13-vuotiaan Meskalan kylän Mats Matssonin kertomuksen mukaan hänelle sangen outoja ja pelottavia asioita. Hän oli aamuvorhain etsimässä kadoksissa olevaa karjaa, kun hänen eteensä oli ilmestynyt harmaaseen sarka-asuun pukeutunut mies, joka vei

---

¹⁹¹ KA YS KO Orivesi 8.–9.9.1731, a:44 229–229v. Lisäksi Britan ja vanhan lukkarin sekä tämän vaimon vastaista painetta lisäsi epäily, jonka mukaan lukkarin vaimo oli vielä kirkolta palaamisen jälkeen kehottanut Britaa pääkivun poissiirtämiseksi kiemurtelemaan halkaistun kuusenvesan lävitse, joka oli sen jälkeen heitetty järven aaltoihin, a: 44 230.

¹⁹² Tähän liittyy myös kolehtikäytännön yleistymisen jokapyhäiseksi 1700-luvulta alkaen. Sitä ennen kolehdit olivat satunnaisempia. Jokipii 2002, 40.

¹⁹³ KA YS KO Tyrvää 13.–16.9.1675, a:6 103–103v; Nenonen ja Kervinen viittaavat tutkimuksissaan myös Ylä-Satakunnasta Pirkkalasta kotoisin olleen tytön joutuneen noitasapattiin. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, vaan he ovat Heikkisen tutkimusten perusteella päätyneet väärään tulkintaan. Heikkinen nimittäin kuvailee *Paholaisen liittolaiset* teoksessaan nuoren tytön kertomusta Kokemäen käräjillä siitä, kuinka hänet olivat tuntemattomat miehet vieneet pelottavaan paikkaan. Tyttö oli kotoisin Pirkkalasta, mutta ei Ylä-Satakunnan Pirkkalan pitäjältä, vaan Ala-Satakunnan Kokemäen Pirkkala nimisestä kylästä. Tapauksella ei siis ole suoraa yhteyttä Ylä-Satakuntaan, vaikka aiemmassa tutkimuksessa on korostettu tytön yläsatakuntalaista taustaa suhteessa Tyrvään Mats Matssonin noitasapattikertomukseen. Myöhemmin tässä luvussa viitataan tarkemmin myös kyseiseen Kokemäen prosessiin. Nenonen 1992, 300; Nenonen & Kervinen 1988, 32, 53; Heikkinen 1969, 318–320.

hänet vuoreen¹⁹⁴. Vuorena sijaitsi talo, joka oli vuorattu ympäriinsä verisillä nahoilla, ja sisällä Matsille annettiin ruokaa syödäkseen. Pöydän ääressä istui muutakin väkeä syömässä, joista Mats tunnisti pöydän kulmauksessa istuvan lautamies Per Jacobssonin Meskalasta nauttimassa lihaa, leipää ja voita. Lisäksi hän tunnisti mustaan sarkaan pukeutuneen Brita Eriksdotterin Meskalasta.

Tämän jälkeen Mats oli sunnuntai-iltana ollut Tyrvään kylän naurismaalla, kun hänelle näyttäytyi valkoiseen pukeutunut olento joka kertoi Matsille, että ne miehet, jotka veivät häntä vuoreen ja takaisin eivät aio tehdä hänelle mitään pahaa. Sama valkoisiin pukeutunut hahmo tarjoili hänelle vuorena ruokaa samalla, kun pöydällä makasi selällään suuri pitkähampainen mies.

Perjantai-iltana Mats joutui jälleen vuoreenviedyksi. Kun hän asteli Meskalan portin eteen, meni hän niin sekaisin (*förvirrat*) päästään, että hän meni pellon taakse. Sieltä hänet saapui hakemaan kaksi miestä, jotka veivät hänet jälleen vuoreen. Tällä kertaa reitti vuoreen kulki Tyrväänjoen ylitse astellen kiviä pitkin, joita Matsin mukaan ilmestyi ympäriinsä.¹⁹⁵ Tällä kertaa vuorena ei ollut enää hänen siellä aiemmin näkemää henkilöitä, vaan koreasti puettuja ihmisiä, joiden puhetta hän ei ymmärtänyt. Vuorena hänet vietiin erääseen niittylatoon, jossa hän makasi yön yli. Samalla häneltä vietiin pois takki, kengät, vyö ja kaulaliina. Yön jälkeen hänet palautettiin takaisin aiemmin mainitulle naurismaalle.

Mistä tässä oudossa tarinassa oli kysymys, ja mistä se juonsi juurensa? Harmillisesti pöytäkirjasta ei käy ilmi, kuka asian toi käräjille, sillä pöytäkirjassa Mats vain aloittaa tapahtumien kuvailun ilman, että varsinaista syyttäjää tai ilmiantajaa tuotaisiin ilmi. Matsin kuvailema vuorenaikäynti tapahtui siis noin kymmenen päivää ennen käräjiä, joten kyseessä oli tuore, ja luultavasti hyvinkin kiivaasti juoruttu aihe Meskalan kylällä ja laajemmin Tyrvällä. Tuskin Mats itse asiaa toi esiin käräjillä. Luultavasti asian käsittelyssä aktiivisena toimi lautamies Per Jacobsson sillä hänen ja Brita

---

¹⁹⁴ Pöytäkirjassa käytetään noitasapatien sijainnista termiä *berg* eli vuori, eikä Ruotsissa ja Suomessa suurempien vainojen aikaan vakiintunutta nimitystä *Blåkulla*. Blåkulla tarkoitti noitasapattia, johon sinne houkutellut noidat kerääntyivät paholaisen johdolla syömään, juomaan, tanssimaan ja harjoittamaan luonnotonta seksiä. Taustalla oli Euroopan ydinalueilta levinnyt uusi noitadoktriini, mutta Båkullaan sekoittui myös pohjoismaalaisia sekä suomalaisia piirteitä. Esimerkiksi vanha šamanistinen perinne kahdesta sielusta tuki ajatusta siitä, kuinka ihminen saattoi käydä Blåkullassa. Esimerkiksi kotonaan nukkuvasta ihmisestä saattoi irtautua *itse-sielu* käyden paholaisen luona sapatissa sillä aikaa, kun *henki-sielu* piti fyysisen ruumiin toimintoja yllä. Yleisesti Blåkullan ajateltiin sijaitsevan nimenomaan vuorena johon lennettiin, mutta sijainnista on myös muitakin variaatioita. Tarkemmin Blåkullan historiallisesta taustasta, uskomuksista, sijainnista sekä siellä käymisestä ks. Eilola 2003, 124–153.

¹⁹⁵ Tyrväänjoella viitataan nykyiseen Kokemäenjokeen, joka virtaa Meskalan kohdalla niin valtoimen leveänä, että sen ylittäminen kiviä pitkin vaikuttaa epätodelta. Joki kuitenkin kuvastaa käsitystä, jonka mukaan Blåkullaan mennessä ylitettiin oman elämänpiirin raja ja siirryttiin maanpiirin ulkopuolelle noitien kotiin. Tämän rajan pystyi uskomusten mukaan ylittämään vain noita. Uskomus rinnastuu vanhaan šamanistiseen perinteeseen, jonka mukaan šamaani pystyi ylittämään elinmaailman ja tuonpuoleisen rajan. Eilola 2003, 134.

Eriksdotterin maine oli suuressa vaarassa moisten epäilyjen vuoksi. Per toikin todistajaksi kirkonkyläläisen Walborg Thomasdatterin, joka vannoi syyskuun neljäntenä Matsin olleen hänen luonaan kylpemässä, jonka jälkeen tämä oli yöpynyt hänen luonaan ja poistunut vasta aamulla yhdeksän aikoihin. Mats kiisti kylpemisen tapahtuneen vasta lauantai-iltana.

Myös 14-vuotiasta Michel Abrahamssonina Tyrvään kylältä kuultiin oikeuden edessä. Hän kertoi ollessaan naurismaalla viidentenä syyskuuta, kun Mats oli tullut hänen luokseen ja kertonut vuorekakäynnistä. Varhain sunnuntaiaamuna Mats oli jälleen tullut hänen luokseen naurismaalle ja itkien kertonut joutuneensa jälleen vuoreen. Ruotsin valtakunnan laajemmissa vainoissa lapsilla oli merkittävä rooli niin Blåkullassa käyneinä kuin ylipäätään todistajina. Toisaalta ymmärrettiin lasten kykyjen rajallisuus luotettavan todistuksen antamiseen, mutta toisaalta heitä myös käytettiin apuna Blåkullassa käyneiden etsimisessä sekä ilmiantamisessa. Aikalaisten suhtautuminen lapsitodistajiin sekä lasten kertomuksiin Blåkullasta vaihtelivat, mikä paikoin lietsoi ja toisaalla taas rajoitti prosessien leviämistä.¹⁹⁶

Walborgin ja Michelin antamat todistajanlausunnot pikemminkin sekoittivat kuin selvensivät tapahtumien kulkua ja todenperäisyyttä. Mikään oikeuden toiminnassa ei kuitenkaan viittaa siihen, että Matsin puheet olisi sivuutettu nuoren pojan sepityksinä. Asiaa tutkittiin ennakkoluulottomasti kohta kohdalta. Huolellisuudelle oli erityistä tilausta, koska kysymys ei ollut vain Matsin omasta osuudesta mahdollisiin Saatanan pitoihin, vaan erityisen vaaralliseksi tilanteen teki se, että hän oli kertonut kahden aikuisenkin olleen vuorella. Tämä näkyi myös oikeuden vakavassa suhtautumisessa, ja Britaa kehoitettiin tunnustamaan totuus ja rukoilemaan Jumalan anteeksiantoa sekä sielunsa autuutta, mikäli oli joutunut kuvatonlaisen kiusauksen viettelemäksi. Brita kuitenkin kiisti Matsin puheet. Edelleen häntä painostettiin, ja Brita jo itseään epäillen sanoi: *Jos minä olen kiusaukseen joutunut, niin Jumala minut vapauttakoon*. Hän kuitenkin piti pintansa ahkerana painostuksen edessä ja toistamiseen kiisti Matsin puheet perättömiksi. Tällaisissa prosesseissa juuri maallisen sekä hengellisen esivallan toimesta harjoitettu painostus, jolla totuus haluttiin lypsää esiin, oli hyvin tyypillistä. Etenkin oppineet ja noitateorian sisäistäneet tuomarit halusivat johdattelevilla kysymyksillä paljastaa noidan. Noitasapatin kaltaisessa, mitä vakavimmassa rikoksessa myös legaalisen todistusteorian periaate vaati saamaan tunnustuksen syytetyltä itseltään.

---

¹⁹⁶ Lapsitodistajista Ruotsin noituustapauksissa ks. tark. Eilola 2009b; Lapsia ja nuoria pidettiin alttiina erilaisille houkutuksille sekä vaaroille. Toisaalta taas aivan pienimpiä lapsia pidettiin vielä niin viattomina ja turmelemattomina, että heidän lausuntojaan saatettiin pitää hyvinkin tosina. Lapset tiesivät kuvailla tapahtumia Blåkullassa yhdistelemällä oppimiaan kristillisiä ja ei-kristillisiä perinteitä aikuisilta kuulemiinsa puheisiin. Eilola 2003, 124,167–177, 222, 233–255; Nenonen 1992, 292–299; Ankarloo 1971, 286–295; Heikkinen 1969, 49; Lapsuuden vaiheista ks. myös Vilku 2010b, 24–37.

Tyrvään tapaus siirrettiin seuraaville käräjille papiston, nimismiehen ja lautamiesten tarkempaa syyniä varten, mutta kahden seuraavan vuoden pöytäkirjat – ja lopullinen tuomio – eivät ole valitettavasti säilyneet. Luultavasti jonkinlaiseen vapauttavaan tuomioon päädyttiin, sillä vuoden 1678 pöytäkirjoissa Per Jacobsson toimii edelleen lautamiehenä.¹⁹⁷

---

¹⁹⁷ KA YS KO Tyrvää 13.–16.9.1675, a:6 103–103v, *Om iag är kommen uthi frestelsse, så frelsse mig Gudh*; Eilola 2003, 171; Myös Lieroisin prosessin aikana käytettiin painostusta syytetyn omaehtoisen tunnustuksen saamiseksi. Kaksi pappia vei Lieroisin ulos käräjätuvasta ja vaati tätä yksityisyydessä, ilman käräjäkansan läsnäoloa, *totuuden lopulliseen tunnustamiseen*. Pappien ahkerien kehotusten jälkeen Lieroinen tunnustikin, kuinka voi kauttaan toimivan hengen avulla nähdä ja toteuttaa asioita. KA YS KO Ruovesi 13.–14.11.1643, a:4 25v, *till sanningenes ändtliga bekännsse*.

KUVA 1. Meskalan kylän tiivis yhteisö, jonka jäseniä Mats Matsson väitti nähneensä vuorella. Kylä rajautuu Kokemäenjokeen, jonka Mats väitti ylittäneensä kiviä pitkin, kun hänet toisen kerran vietiin vuoreen. Kuvallähde: www.vanhakartta.fi, Meskala, Kiikka, Turun ja Porin lääni 1644.

Vaikka kyseessä onkin vain yksittäinen uuteen noitadoktriiniin linkittyvä noitasapattitapaus, se on silti ajallisesti sekä maantieteellisesti suhteutettuna erittäin mielenkiintoisessa asemassa. Suomessa noitasapattioikeudenkäynnit olivat vakiintunut ilmiö 1660-luvun lopulla Ahvenanmaalla ja 1670-luvulla Pohjanmaalla, mutta Tyrvään välittömässä läheisyydessä ei tuolloin ollut prosessien aaltoa, joka olisi voinut levitä selittäväksi tekijäksi myös Ylä-Satakunnan puolelle. Esimerkiksi läheisessä Ala-Satakunnassa käsiteltiin Nenosen mukaan Blåkulla-kertomusta vain kahdesti: Ulvilan käräjillä vuosina 1677 sekä 1686, eli myöhemmin kuin Tyrvään tapaus. Todellisuudessa tapauksia oli kolmaskin, Kokemäen käräjillä vuosina 1674 ja 1675, joka myös linkittyy Mats Matsonin kertomukseen. Silloin käsiteltiin Pirkkalan kylästä kotoisin olleen 12-vuotiaan Brita Matsdotterin kertomusta siitä, kuinka hänet oli viety merkilliselle seudulle¹⁹⁸. Britan kertoman mukaan hänet oli äitinsä pihapiiristä vienyt kaksi harmaapukuista miestä, joilla oli suuret mustat hatut päässään. He olivat ottaneet Britan mukaansa ilmaan ja vieneet hänet suureen taloon, jossa hänelle oli vasten tahtoaan syötetty makkaraa ja lihaa. Sen jälkeen yksi miehistä oli riisuuntunut ja pyytänyt Britaa vuoteeseen vierelleen, mutta Brita oli kieltäytynyt. Todellisuudessa Britan matkasta tiedetään se, että tyttö oli selittämättömästi syystään ollut kotoaan poissa peräti kolme yötä. Vuonna 1674 Brita vielä selitti isäntänsä Anders Simonssonin kohdelleen häntä ankarasti, joten hän oli mennyt yöksi pihamaalla sijaitsevaan uuniin. Vuoden 1675 käräjillä tarina oli jo värittyä täysin uudella tavalla, ja jostain Brita oli enemmän tai vähemmän tietoisesti ammentanut idean kuvailla edellä mainittua matkaansa harmaa-asuisten miesten matkassa. Yhteisönsä onneksi Brita ei kuitenkaan kertonut nähneensä matkallaan ketään muita kyläläisiä, joten syytökset eivät levinneet.¹⁹⁹

Mikä ikinä olikaan Britan motiivi tarinalleen, luultavasti tapauksella on jokin yhteys myös Tyrvälle. Ainakin Brita ja Mats olivat saman ikäisiä ja olleet selittämättömästi poissa lyhyitä aikoja. Molemmat myös viittaavat harmaapukuisiin miehiin, jotka veivät heitä pelottaviin paikkoihin. Lisäksi molempien tarinoissa yhdistyy, kuinka perillä heille syötettiin ruokaa. Ehkä lasten pohjimmaisena motiivina oli vastuuta pakoillen yrittää valehtelemalla selittää tekosiaan vanhemmalle välle. Mats oli saattanut epäonnistua karjankaitsemisessa, sillä hän viittaa olleensa kadonneen karja perässä, kun hänet ensimmäisen kerran vuoreen vietiin. Mikä taas oli oikea syy Matsin kadottamiin vaatteisiinsa? Mitä luultavimmin lapset olivat tietoisia saarnoissa ja kirkoissa

---

¹⁹⁸ Ala- ja Ylä-Satakunnan rajaseudun noitasapatti tapauksissa lapsilla on siis ollut ilmeisen keskeinen rooli. Ruotsissa oikeudenkäynneissä korostui käsitys, jonka mukaan noitat veivät juuri lapsia Blåkullaan. Suomen puolella lasten merkitys on kuitenkin korostunut lähinnä yksittäistapauksissa. Eilola 2003, 124; Ankarloo 1971 224–227; Heikkinen 1969, 292–304, 318–321.

¹⁹⁹ KA VAS I KO Kokemäki 17.–18.12.1674 ja 3.–5.2.1675, a:4 202 ja 394–396v.

kuvatuista paholaisen pidoista, joihin paholainen saattoi viattomia houkutella. Tarinoista Matsin kuvailema on lähempänä stereotyyppistä noitasapatti tapausta, sillä Mats kuvailee käyneensä nimenomaan vuorella sekä siellä ollutta suurta torahampaista miestä. Ehkä Mats oli saanut vaikutteita tarinalleen myös vanhasta Tyrvään Pyhän Olavin kirkosta, joka jo aikanaan oli maalauksineen vaikuttava paikka²⁰⁰.

Ehkä molemmilla lapsilla oli myös jotain henkisesti tai terveydellisesti raskasta mielellään. Brita kuvaili alastonta miestä, joka oli häntä viereensä houkutellut sekä isäntänsä kovuutta. Mats puolestaan kuvaili, kuinka päänsä oli mennyt kovin sekaisin ennen kuin hänet oli viimeisen kerran viety vuoreen. Molemmissa oikeuskäsittelyissä korostuu kuitenkin selvästi, että lasten itsensä annettiin kertoa aluksi tapahtumista. Esivalta ja papit ottivat roolia vasta lasten kertomusten jälkeen ja veivät prosessia eteenpäin. Mikään ei siis viittaa siihen, että ainakaan itse oikeudenkäyntitilanteessa papit tai tuomari olisivat tieteen tahtoen laittaneen sanoja lasten suuhun. Toki Tyrvällä he yrittivät painostaa Britaa useaan kertaan paljastamaan, oliko hän sittenkin ollut vuorella. Britan periksiantamattomuus oikeuden edessä saattoi osoittautua Ylä-Satakunnan noitasapattitapausten kannalta käännteentekeväksi. Jos Brita olisi myöntänyt Matsin tarinat oikeaksi ja olleensa itsekin vuorella, olisi se saattanut lietsoa samanlaisia tarinoita sekä oikeudenkäyntejä myös naapuripiirissä. Muitakin noitasapattiprosesseja saattoi Ylä-Satakunnassa olla, sillä vuosien 1676 ja 1677 pöytäkirjat eivät ole säilyneet tutkijoille, mutta ainakaan enää vuodesta 1678 eteenpäin ei noitasapattiin viitata, vaikka taikuus- ja noituusprosesseja muuten tuli kiivaammin käsitellä.

Tyrvään noitasapattitapausten taustojen paremman selvittämisen kannalta on seuraavien vuosien pöytäkirjojen puuttuminen erittäin valitettavaa. Lisäksi toistaiseksi jää mysteeriksi Mats Matssonin suhde muihin Meskalan kylän asukkaisiin. Miksi hän kertoi kahden kyläläisen olleen vuorella? Epäselväksi jää myös Matsin omat sukulaisuussuhteet, sillä pöytäkirjoissa ei puhuta esimerkiksi hänen vanhemmistaan mitään, eikä kukaan ole hänen edustajana tai tukena oikeudessa. Näiden seikkojen selvittäminen voisi paljastaa tapauksen taustoista ja noitasapatti kertomuksen motiivista uutta tietoa. Arvailujen varaan jää myös tuomarin ja papiston rooli ennen oikeudenkäyntiä. Kuinka aktiivisia he olivat tuomaan asian oikeuteen? Oikeudessa tuomari ja papisto kuulustelivat Matsia ja kahta muuta epäiltyä hyvin järjestelmällisesti ja yksityiskohtiin pureutuen, mutta Britaan

---

²⁰⁰ Keskiaikaisissa kirkkoissa säilyneillä taivasta ja etenkin helvetin sekä kiirastulen piinoja kuvaavilla kirkkomaalauksilla oli vaikutus kansan ja etenkin lasten mieliin. Ne saattoivat suoraan ruokkia Bkåkulla kertomusten kuvastoa ja tapahtumia. Eilola 2003, 130, 140–147, 157, 160–164.

kohdistunutta painostusta lukuun ottamatta ei oikeudenkäynnistä löydy muita piirteitä, joissa esivalta kuvastuisi erityisen vainoalttiina tai halukkaana lietsoa uuden noitadoktriinin mukaisia syytöksiä. Noitasapatti ja ajatus vuoreissa käynnistä olivat kuitenkin todistetusti jossain määrin iskostuneet osaksi myös yläsatakuntalaista kansanuskoa, vaikka pohjimmiltaan esivalta ja oppineet olivat noitateorian ja sen tulkintojen leviämisen taustalla.

6.3 Verenpysäytyssanat ja naurismaataika – yläsatakuntalaisia loitsuja

Perinteisessä suomalaisessa esikristillisessä traditiossa *loitsut* olivat keskeisessä roolissa. 1600- ja 1700-luvuillakin ne olivat vielä tärkeä osa kansanuskoa ympäri Suomen. Yksinkertaisimmillaan Henni Ilomäkeä lainaten: *Loitsun tarkoitus on muuttaa jokin asiantila toiseksi. Loitsu on sanallinen työkalu, jolla pyritään poistamaan pulma tai aiheuttamaan sellainen.* Kun yksilön tai yhteisön tasapainoa ja hyvinvointia järkytti jokin kriisi tai onnettomuus, loitsun avulla kriisi otettiin hallintaan ja siihen pyrittiin vaikuttamaan. Loitsija saattoi olla joko erikoistunut tietäjä tai parantaja, tai henkilö, joka oli oppinut loitsun/loitsuja esimerkiksi perintötietona joltain toiselta. Kun loitsuilla torjuttiin onnettomuutta, paha pyrittiin palauttamaan alkulähteeseensä – esimerkiksi noitujaan – tai lähettämään erikseen nimettyyn paikkaan – esimerkiksi Tuonelaan. Loitsulla pystyi myös tarkoituksellisesti aiheuttamaan paha. Tällöin haluttu paha siirrettiin sen alkulähteiltä johonkin tiettyyn kohteeseen tai ihmiseen. Loitsu oli useimmiten osa laajempaa fyysisistä ja toiminnallista *riittä* – ne olivatkin riittirunoja.

Loitsujen ja riittien taitajat olivat arvostettuja, ja jonkin spesifin loitsun – esimerkiksi verenpysäytyssanojen – osaaminen saattoi olla tietäjä- tai parantajastatuksen perusta. Ja vaikka maallisen ja hengellisen esivallan suhtautuminen loitsutaitoiisiin persooniin ja loitsuihin itsessään oli karsastava, vielä 1700-luvulla hekin rahvaan ohella uskoivat niihin. Keskeistä loitsujen toimivuudelle oli usko sanan voimaan eli *väkeen*. Oikeita sanoja käyttämällä loitsija sai sanojensa yliluonnollisen tai tuonpuoleisen kohteen väen käyttöönsä ja pystyi siten vaikuttamaan myös tämänpuoleiseen elinmaailmaan. Usein loitsun sanat osoitettiin yliluonnolliselle kansanuskon kuvaston muovaamalle uskomusolenolle, jolta pyydettiin haluttua apua. Paremminkin kysymys ei ollut pyynnöstä, vaan pakottamisesta. Esimerkiksi haltijoilta, hiideltä, vainajilta tai vastaavasti Jumalalta tai Jeesukselta vaadittiin apua, jotta haluttu tapahtuisi. Usein loitsujen sisällössä sekoittui eri aikakausien uskomukset, mikä näkyy myös 1600- ja 1700-lukujen pöytäkirjoissa.²⁰¹

---

²⁰¹ Loitsuista ja loitsujen käytöstä Ilomäki 2014, erityisesti 9–19 ja Siikala 1994, erityisesti 64–103. Siikala 2008, 176–185.

Suomessa pöytäkirjoihin on jonkin verran tallentunut etenkin lyhyitä lausahduksenomaisia loitsuja ja useimmiten ruotsiksi. Harvemmassa ovat pidemmät suomenkieliset loitsut. Siksi esittelenkin lyhyesti kahta yläsatakuntalaista taikuus- ja noituusprosessia, joissa tuli ilmi kaksi pidempää ja mielenkiintoista loitsua. Toinen oli verenpysäyttämiseen tarkoitettu, toinen taas suojaamaan naurismaata varkailta.

Vuonna 1707 tutkittiin Karkun käräjillä peräti neljänä eri kertana Mouhijärven peräkylien isäntien taikuus- ja noituussyytöksiä. Oikeusprosessi sai alkunsa, kun talonpoika Hendrich Sigfredsson Hyynilästä syytti talonpoika Johan Johanssonin Taipaleesta soimanneen häntä ja noituneen petoeläimiä hänen karjaansa ikävin seurauksin. Taustalla oli miesten välinen aiempi nujakointi. Käsittelyn edetessä Johan siirsi vaivihkaa huomiota itsestään ja omista epäilyttävistä teoistaan kotikylänsä toiseen talonpoikaan, Hendrich Mattsson Brusiiin, jonka Johan väitti tehneen vahingollisia kylvötaikoja. Johanin mukaan hänen veljensä Jöran Johansson oli pitkänäperjantaina 1700 löytänyt kylvövakkansa lähteestä, johon epäili Brusin sen laittaneen tarkoituksenaan varastaa hänen kylvönnönsä itselleen. Brusi puolestaan kertoi oppineensa kylvötaian talonpoika Erich Mårtensson Kepulilta Pajuniemestä. Hyvin pian oikeudelle selvisi, että Kepuli oli laajalti tunnettu tietäjä sekä parantaja, joka tunsikin myös useita loitsuja. Näiden kolmen isännän mahdollista syyllisyyttä taikuuden- ja/tai noituudenharjoittamiseen syyntätiin oikeudessa lähes 60 pöytäkirjasivun verran, mutta kohdistan nyt huomion vain säilyneeseen loitsuun sekä sen linkittymiseen suomalaiseen ja yläsatakuntalaiseen kansanuskoon.²⁰²

Jo oikeusprosessin varhaisessa vaiheessa saatiin todistuksia, että Erich Mårtensson Kepuli oli tietäjän ja parantajan maineessa, ja että hänen luokse tultiin kotipitäjästä sekä ympäröivistä pitäjistä hakemaan apua sairauksiin ja muihin elämän haastaviin tilanteisiin. Hänen tiedettiin harjoittavan taikuutta ja loitsimista eli sanamagiaa. Etenkin sairauksien parantaminen lukemalla suolasta ja paloviinasta oli hänen erikoisalaansa. Kepuli itsekin hiljalleen, mutta vastahakoisesti alkoi myöntää oikeudelle harjoittavansa tietäjätointia, mutta kiisti tehneensä koskaan mitään pahaan. Lautamies Johan Sigfredsson Makkonen kuvaili, että 13 tai 14 vuotta sitten oli Kepuli tullut parantamaan hänen pahasti turvonneen oikean reitensä ruohosta ja juurista tehdyllä kylvyllä/hauteella (*medh ett Bad*). Muutamaa päivää aikaisemmin oli Makkonen itse vierailut Kepulin luona, jolloin tämä oli lukenut ja puhaltanut hänen reiteensä. Samoin lautamies parannutti Kepulilla myös pajalla

---

²⁰² KA YS KO Karkku 21.–22.1., 27.–28.6., 24.10. ja 25.–26.10.1707, a:29 63–70, 930–942, 1520–1536 ja 1551–1572.

ruhjoutuneen keskisormensa. Kuten hyvin usein, tälläkään kertaa todistaja ei muistanut – tai ei halunnut muistaa – millaista loitsua oli kulloiseenkin parannuskonstiin tai muuhun riittiin käytetty. Oikeus sai puristettua lautamiehestä ainoastaan seuraavat suomenkieliset sanat joita Kepuli käytti:

*Johan Sigfredinpoika,
meidän Herran Jesuxen Luoja ia Lunastaia,
meidän Herra Jesus Christus sinä olet piinan,
ia Cuoleman meidän ädestäm kärsynit,
ota henästä pois Kaiki Ristin ja waston käymisis,
jotka sinä eij ole hänehen Luonât,
O Jesu kuningas Dawidin päika, Jessen Jurest,
armahda sinua palwelias päle*

Lautamies vetosi silloiseen nuoruutensa ajattelemattomuuteen sekä siihen, ettei tiennyt Kepulin koskaan aiheuttaneen mitään pahaa. Makkonen ei myöskään paljastanut muita Kepulin loitsuja. Hän väitti, ettei ollut niitä kuullut²⁰³ tai antanut niille sellaista arvoa, että ne olisivat jääneet hänen mieleen. Ainoastaan hän paljasti joitakin kertoja kuullensa Kepulin humalassa laulavan vanhoja runoja (*runor*), kuten esimerkiksi: *Sinkitti Mettisel ja Käriel on punanen nouka*.²⁰⁴

Mitä parantamiseen tuli, Kepulin erityisalaa oli raudalla aiheutetun kivun poisottaminen. Käytännössä tämä tarkoitti Kepulin kuuluvan niiden tietäjien ja parantajien joukkoon, jotka osasivat laajalti arvostettuja ja käytettyjä verenpysäytyssanoja, joiden tarkoitus oli saada haavat tyrehtymään. Vaikka Kepuli ei salojaan halunnut oikeudessa juurikaan raottaa, lopulta hän suostui painostuksen alla tunnustamaan, että mikäli jollekin oli rauta haavan aiheuttanut, hän teki voidetta läskistä, tervasta sekä oluesta ja lausui muun muassa seuraavan säkeen loitsusta pysäyttääkseen verentulon:

*Tynä Tyris iuoxemast
punanen puttomast
O Sinuas Rauta Rauka,*

---

²⁰³ Tilanteesta riippuen loitsuja saatettiin laulaa tai lukea puheäänellä. Useimmiten loitsut kuitenkin mumistiin ja sopotettiin huomiota herättämättä. Tämä saattoi todella vaikeuttaa läsnä olleita todistamaan myöhemmin oikeudessa, koska eivät olleet saaneet sanoista selvää. Motiivi tietämättömyyteen oli varmasti usein kuitenkin rangaistuksenpelko, mutta tietäjän muminaan oli helppo vedota. Siikala 2008, 178.

²⁰⁴ KA YS KO Karkku 21.–22.1., 27.–28.6. ja 24.10.1707, a:29, 69, 934–936 ja 1522.

*ett Silloin Wihanen ollu
kun sinä Matoina makaisit,
Suosta Raudan syndi Lienä,
Suo mullasta hyfwästä
peramasta pehmoisest.*

Todistajat tiesi Kepulin osaavan muitakin loitsuja sekä mahdollisesti lisää säikeitä edellä esitettyyn, mutta Kepuli ei niitä enempää suostunut paljastamaan.²⁰⁵

Kepulin haluttomuus oikeudessa paljastaa tuntemiaan konsteja sekä loitsuja selitty kahtaalta. Ensinnäkin rangaistuksen pelossa hänen kannatti vältellä paljastamasta kiellettyjä taitojaan oikeudessa, mutta toisaalta tietäjien ammattitaito perustui juuri sellaiseen myyttiseen ja yliluonnolliseen tietoon, jota muilla ei ollut. Tietäjän eivät mielellään paljastaneet muille tuntemiaan loitsuja tai muita konsteja. Yleisesti ihmiset osasivat arkisia loitsuja, koska loitsun kykeni esittämään kuka tahansa, mutta tietäjillä ja parantajilla oli enemmän salaista ja maagista tietoa elämän harvinaisempia kriisitilanteita koskien.²⁰⁶

Kepulin kaksi pöytäkirjoihin päätyntä loitsua eroavat jo ensisilmäyksellä toisistaan. Toisessa vedotaan kristinuskon Jeesukseen ja tämän armeliaisuuteen, kun taas verenpysäytyssanat ovat selvästi ei-kristillistä kansantietoutta. Molemmissa kuitenkin loitsuille tyypilliseen tapaan vedotaan johonkin tahoon tai alkuperään, joka voisi vaivasta vapauttaa. Ensimmäisessä loitsussa vedotaan Jeesuksen – yliluonnollisen vapahtajan – kärsimyksiin, joiden pitäisi vapauttaa ihmiset vaivoistaan. Verenpysäytyssanoissa puolestaan vedotaan rautaan, koska rauta oli verenvuodon aiheuttaja. Rauta oli siis taudin – tässä tapauksessa haavan – aiheuttaja, ja paha piti siihen palauttaa. Kun Jeesukseen vedottiin kristillisten rukousten tyyliin varsin sopuisasti parannusta anoen, rautaan veren juoksuttajana Kepuli puolestaan suhtautui uhkaillen ja alistavasti. Tällainen pahan uhkailu ja alistaminen on ollut loitsujen keskeinen piirre. Loitsijan tuli alistaa ja sitä myöten päihittää pahan alku ja juuri, ja palauttaa paha sinne, mistä se oli tullutkin. Kepuli suorastaan käskee aluksi loitsussaan, että veren tulee lakata juoksemasta, jonka jälkeen hän raudan suomultaiseen alkuperään vedoten päihittää raudan voiman. Tällainen loitsu vaati sanojensa sisällön sekä itse shokeeraavan tilanteen – veren vuotaessa valtoimenaan ja kuoleman lähestyessä – johdosto loitsijalta itsevarmuutta kyvystään pysäyttää vuoto ja uhmata pahan alkuperää. Verenpysäyttäjiä onkin pidetty

---

²⁰⁵ KA YS KO Karkku 25.–26.10.1707, 1558.

²⁰⁶ Ilomäki 2014, 15–16; Siikala 2008, 178.

lujaluonteisina ja jopa pelottavina poikkeusyksilöinä. Nämä piirteet kyllä sopivat Kepulin pöytäkirja-aineistosta välittyvään suorasukaiseen, erityislaatuiseen ja pelottavaakin pahennusta aiheuttaneeseen persoonaan.²⁰⁷ Kepulin tapaus kuvaa kansanuskolle tyypillistä piirrettä, jossa yhdistyy ja sekoittuu uskomukset niin kristillisestä kuin ei-kristillisestä perinteestä.

Vesilahdella puolestaan tutkittiin vuosina 1687 ja 1688 Kaakilan Haran emännän Carin Thomasdatterin harjoittamaa monitahoista ja ytimekästä taikuutta, joka aiheutti kyläläisissä pelkoja, vaikka kyse ei ollut varsinaiselta tarkoituspäältä vahingoittavasta noituudesta, vaan parantamisesta ja omaisuuden suojelusta.²⁰⁸

Vuonna 1686 lauantaian Matinmessun päivän iltana²⁰⁹ Carinin palveluksessa ollut piika Maria Hindrichsdotter Suomalasta otti Vesilahden kirkkomaalta ihmisen pääkallon ja kääri sen vanhaan esiliinaan. Hautausmaalta Maria kuljetti pääkallon suoraan Kakilaan, jossa luovutti sen porstuassa odottavalle Carinille. Pelkän pääkallon lisäksi Carin oli pyytänyt Mariaa tuomaan muassaan myös multaa kirkkomaalta. Niinpä tämä oli ottanut multaa eräästä haudasta ja tuonut sitä pääkallon sisällä emännälleen. Carinin tarkoitus oli käyttää multaa sikojen parantamiseen. Pääkallo puolestaan oli tarkoitettu naurismaalla suoritettavaa varkaidenvastaista taikaa varten. Tästä kaikesta oikeuden edessä todisti itsellisen vaimo Sara Peddersdotter Kakilasta. Todistamista tapahtumista hän oli kertonut kirkkoherra ja rovasti Mårten Steniukselle, joka toi asian käräjille. Liekö lavertelun perimmäisenä syynä Saran ja Carinin välinen todistettu eripura, vai Saran järkyttyminen Carinin vaikuttavasta naurismaataiasta, johon osittain joutui mukaan vedetyksi.²¹⁰

Carin nimittäin pyysi seuraavana päivänä, eli sunnuntaina, Saraa kirkonmenojen aikaan mukaansa naurismaalle. Mukaansa Carin otti piilossa olleen pääkallon, kynässä olevaa elohopeaa sekä kuivatun sydämen, joka oli noin puolen sormen kokoinen. He matkasivat kirkonkylän takamailla

---

²⁰⁷ Ilomäki 2014, 26, verenpysäytyssanoista ks. esim. 153–154; Jeesukseen vetoamisessa oli kysymys kertomus- eli vertausloitsusta, jossa tällä kertaa Vapahtajan kokemuksiin kärsimykseen verraten tahdottiin loitsia kivut pois. Siikala 2008, 176; Kepuli tuomittiin lopulta 20 hopeataalerin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen. Köyhyyden takia rangaistus muunnettiin kujanjuoksuksi. KA YS KO Karkku 25.–26.10.1707, a:29 1568.

²⁰⁸ KA YS KO Vesilahti 12.–13.9. ja 26.–27.10.1687 ja 4.–6.2.1688, a:9 380–382 ja 476–477 ja 594–595.

²⁰⁹ Vanhakansa tunsu kaksi Matinpäivää, Syys-Matin ja Talvi-Matin. Tässä tapauksessa kyseessä on ollut Syys-Matinpäivä 21. syyskuuta, jolloin oli aika kerätä juureksia pellolta. Päivää nimitettiin osuvasti myös Nauris-Matiksi. Carin siis halusi suojata korjuuvalmiin sadon, ettei kukaan ulkopuolinen ehtisi viedä nauriita. Vilkuna 2010a, 45–48, 265–268; Laiho & Heikkinen 2009, 104–105, 312–313.

²¹⁰ KA YS KO Vesilahti 12.–13.9. ja 26.–27.10.1687, a:9 380–381, 477; Kirkkomaalle haudatuista kuolleista ihmisistä käytettiin käsitettä kirkkoväki. Kuolleiden uskottiin asuvan kirkossa tai hautausmaalla, mutta kirkkoväki ymmärrettiin myös voimana, joka tarttui esimerkiksi hautausmaan mullasta. Myös kalman ajateltiin olevan joko kuolleiden joukko tai kuoleman voima, jota kaikki pystyivät oikein suoritetuissa riiteissä hyödyntämään. Hautausmaiden taikuudesta ks. tark. Tittonen 2008.

sijaitsevalle pappilan Haapaniitylle, jossa ylittivät naurismaata suojaavan aidan. Aivan aidan vieressä oli kivi, jolle Carin asetti pääkallon ja asettui istumaan. Saraa hän pyysi kiertämään naurismaan kolme kertaa. Tätä Sara ei halunnut tehdä, mutta Carin määräsi: *mie eij sijnä Hirmun Kauhe mäne, niin menee nyt Hirmun Kauhe aitaukseen sisään*. Niinpä Sara kiersi naurismaan ympäri ja tuli takaisin Carinin luo, joka veti hameen päänsä yli ja istui kivelle kysyen: *tuletkos nyt*, koska ei nähnyt hameen alta mitään. Sara vastasi: *nyt minä tulen*. Carin pyysi Saraa kiertämään naurismaan toiseen kertaan. Kierrettyään Sara sanoi: *nyt minä tulen*, mutta häntä hirvitti niin paljon, että hänestä tuntui, ettei pystyisi liikkumaan. Hän kuitenkin kiersi naurismaan vielä kolmannen kerran ja Carin kysyi jälleen: *tuletkos nyt*, johon Sara vastasi: *kyllä, nyt minä tulen*. Tämän jälkeen Carin otti pääkallon kiveltä ja asetti sen elohopean kanssa kiven pohjoispuolelle kuoppaan naurismaanaidan alle. Jälleen hän veti hameen korviin ja lausui pitkään sanoja, joista Sara kuuli vain viimeiset:

*Jos sinä ämöni mistat,
nijn siälus maxakon,
mutta joll eij Pijka sinu sialens jällens wee
nijn hänen sieluns maxakon*

Sen jälkeen naiset lähtivät takaisin kotiin. Carin otti sydämen mukaansa, sillä tiesi sen estäneen sotilas Jören Christerssonia varastamasta hänen aittaansa.²¹¹

Asia jäi sikseen ja nauriit saivat olla rauhassa, kunnes sadonkorjuupäivänä kylän väki löysi naurismaalta elohopeaa sekä sydämen. Huhut alkoivat liikkua, mutta Carin kiisti käyneensä koko kesänä naurismaalla. Hän syytti, että Sara itse oli syyllinen moiseen taikuuteen ja syytti Carinia kiinnittääkseen huomion pois suorittamastaan varkaudesta. Naisilla oli muutenkin ennestään huonot välit, ja Carin vakuutti Saran suvussa tunnetusti harjoitetun noituutta, jonka takia hänen isäänsä oli kutsuttu *puolpöweliksi*. Myöhemmin Carin miehensä Eskilin tukemana väitti, ettei hän ollut sikoja hautausmaamullalla parantanut vaan Sara oli sen pyynnöstä tehnyt sekoittamalla sioille annettavaksi jauhoista, omasta rintamaidostaan sekä vedestä tehtyä seosta. Carin vakuutti

---

²¹¹ KA YS KO Vesilahti 12.–13.9.1687, a:29 380–381. *Mie eij sijnä Hirmu Kauhe Mäne, så gå nu Hirmun Kauhe innan för giärdhlegården; Kommer du nu; Nu iag kommer; Nu kommer jag; Kommer du nu; Ia nu kommer iagh*; Naurishalmetta sekä muita kasvimaita suojelemaan käytetyt loitsut ovat yleisiä ympäri Suomen. Toinen maanviljelysloitsujen perustyyppi olivat esimerkiksi kylvämiseen tai kasvukauteen liittyvät onnea ja hyviä sääolosuhteita pyytävät loitsut. Carinin suorittama naurismaansuojeluloitsu oli luonteeltaan manaus, joka vaati suorittajaltaan itsevarmuutta ja röyhkeyttä alistaa potentiaaliset varkaat. Ilomäki 2014, 94–97; Carinin viittaus siihen, että piian sielu saattaisi joutua maksamaan naurismaan varkaudesta, oli piian näkökulmasta vaarallinen uhkaus.

kunniallisuuttaan, ja koska naisten välille ei syntynyt selvyyttä, turvaututtiin käräjillä myös varsin epämääräiseen todistukseen. Rovastin pyynnöstä tämän renki Arfwed Jakobsson kertoi menneensä hakemaan kahta naurista kyseiseltä pellolta. Perillä häntä oli alkanut niin paljon kauhistuttamaan, että oli käskenyt mukanaan ollut poikaa hyppäämään selkäänsä. Taikuuden käytöstä hän ei osannut varmuudella kertoa, mutta vanhoi, ettei enää koskaan kulkisi naurismaan ohi ilman kirvestä. Tällaisella pelontunteella oli oikeudelle merkitystä, sillä oikeus oli kiinnostunut, oliko Sara kertonut naurismaariitistä kenellekään muulle kuin rovastille ennen oikeudenkäyntiä – eli liittyikö naurismaahan jotain oikeasti pelottavaa ja arveluttavaa, vai olivatko ihmiset peloissaan Saran levittämien puheiden takia. Sara kielsi puhuneensa riitistä muille kuin rovastille sekä naapurin lapsille, jottei nämä vahingossa menisi naurismaalle, jossa oli jotain hirvittävää.²¹² Lapsien pelottelua ei ainakaan voi pitää kovin hyvänä keinona pitää asiaa salassa. Ehkä Sara tietoisesti halusi lapsien avulla levittää huhua siitä, että Haran talon naurismaahan liittyi jotain pelottavaa taikuutta saattaakseen Carinin vaikeuksiin.

Oliko sitten edellä kuvatun kaltainen riitti todella suoritettu Carinin johdolla naurismaalla? Sitä ei voi todentaa, etenkin kun Carin oikeudessa lopulta vapautui epäilyistä. Naurismaan tapahtumille ei ollut muita silminnäkijöitä, ja Carin sai takauksen kunniastaan rovasti Steniukselta sekä Lempäälän kirkkoherra Johannes Maexmontanukselta. Lisäksi Carin oli emäntä, Sara puolestaan itsellinen, jälkimmäisen ollessa muutenkin riidoissa Kalilan kylän asukkaiden kanssa. Carin siis onnistui kääntämään tilanteen edukseen, ja lopulta Sara tuomittiin väärästä syytöksestä 40 markan sakkoihin. Pöytäkirjoista kuitenkin selviää, että pääkallo ja hautamultaa oli hautausmaalta varmuudella noudettu, ja että todistajat olivat kuvailtuja taikaesineitä naurismaalta löytäneet. Lisäksi Carinin ja Saran pystyttiin todistetusti olleen kyseisenä päivänä naurismaalla, vaikka itse riitille ei ollut silminnäkijöitä.²¹³

Aikalaisten uskomuksia kartoitettaessa ei kuitenkaan ole olennaista, tapahtuiko kaikki jokaista yksityiskohtaa myöten todella niin kuin pöytäkirjoihin on todistajanlausuntoja kirjattu. Etenkin kun huomioidaan useiden todistajanlausuntojen ristiriitaisuudet. Tutkijan ja menneisyyden maailmankuvasta kiinnostuneen kannalta on olennaisempaa huomioida, että kyseisten asioiden edes uskottiin olevan mahdollisia. Tällöin ne olivat osa aikalaisten arkea ja sopivat heidän uskomusjärjestelmiinsä, koska niihin vakavasti ja hartaasti tutkien suhtauduttiin. Esimerkiksi naurismaalla tapahtunutta riittä pääkalloineen ja loitsuineen ei pidetty aikalaisten silmissä

---

²¹² KA YS KO Vesilahti 12.–13.9. ja 26.–27.10.1687 ja 4.–6.2.1688, a:9 381–382 ja 476–477 ja 594–595.

²¹³ KA YS KO Vesilahti 26.–27.10.1687 ja 4.–6.2.1688, a:9 476–477, 594–595.

mahdottomana asiana, vaan hyvinkin totena, joka aiheutti kyläläisissä pelkoa ja huolta. Papistosta aina pieniin lapsiin kaikki uskoivat, että naurismaalla todella oli saattanut tapahtua huolestuneisuutta herättävää taikuutta. Oikeuden tehtävä oli vain saada selville, voitiinko asiasta rangaista jotakuta. Vaikka Carinia ei tuomittu todisteiden puuttuessa, jokainen kyläläinen uskoi, että Carin olisi – ainakin halutessaan – voinut riitin suorittaa.

Kepulin ja Carinin suorittamat loitsut kuvastavat, kuinka kansanusko oli vanhojen ei-kristillisten ja uusien kristillisten perinteiden ja uskomusten sekoitus. Ihmisten uskomusmaailma oli hyvin pragmaattinen. Kun apua pyydettiin yliluonnollisin keinoin, ei ollut niinkään väliä keneltä sitä pyydettiin, kunhan apua uskottiin saatavan. Vaikka vanhat suomalaiset uskomukset olivat juurtuneet syvään, Ylä-Satakunnan uskomusmaailma sai vaikutteita myös Länsi-Euroopan ydinalueilta, jonka Tyrvään noitasapattitapaus osoittaa. Blåkulla-uskomukset eivät kärjistyneet Ylä-Satakunnassa laajemmiksi vainoiksi, mutta kyseinen tematiikka tunnettiin. Yläsatakuntalaisten uskomusmaailma oli siis hyvin tyypillinen verrattuna muuhun Suomeen. Kuoreveden uhrikirkko on kuitenkin hyvin poikkeuksellinen kansanuskon piirre koko Suomen mittakaavassa. Uhrikirkossakin yhdistyi ei-kristillinen, katolinen kuin luterilainen uskomusmaailma. Kaikki tämä kertoo siitä, kuinka laissa määritellyt kielletty taikus ja noituus olivat ihmisten arkielämässä hyvin jokapäiväisiä, tavallisia arkisia asioita, joita ei lähtökohtaisesti nähty kielteisinä. Toki vahingoittava noituus oli jo vuosisatoja koettu vaaralliseksi, mutta etenkin taikuudenkäytön kriminalisointi oli maallisen ja hengellisen esivallan yhtenäistämisetujen mukaista, ei rahvaan. Kansanusko kuitenkin muokkautui hyvin hitaasti, ja kun ihmisten uskomusmaailma oli ristiriidassa lakien kanssa, synnytti se – tai ainakin antoi mahdollisuuden – taikus- ja noitusoikeudenkäynneille. Oikeudenkäynnit itsessään myös muokkasivat kansanuskoa, koska se mikä rahvaalle näyttäytyi jonain, saattoi oikeudessa näyttäytyä papistolle ja tuomaristolle jonain muuna. Näin oppineiston ja rahvaan kulttuurit sekoittuivat ja muokkasivat toisiaan.²¹⁴ Esimerkiksi blåkulla-uskomukset eivät olleet ylhäältä päin rahvaalle sellaisenaan annettuja uskomuksia Saatanasta ja tämän pidoista, vaan nekin rahvas omaksui sekoittamalla ne osaksi omia vanhoja uskomuksiaan, esimerkiksi käsityksiin kyvystä liikkua kokemusmaailman ja tuonpuoleisen välillä.

---

²¹⁴ Eilola 2003, 167.

7 TAIKUUS, NOITUUS JA KANSANUSKO OSANA ELÄMÄÄ

Vuosina 1623–1750 Ylä-Satakunnan kihlakunnassa käytiin varmasti 69 kertaa oikeutta taikuutta ja noituutta vastaan. Niissä oli syytettyinä 98 henkilöä. Alkuperäisaineiston puutteista johtuen luvut ovat todellisuudessa olleet muutamia kymmeniä kappaleita suurempia. Olen pystynyt osoittamaan, että Ylä-Satakunnassa taikuudesta ja noituudesta syytettiin huomattavasti useammin kuin aiempi tutkimus on antanut ymmärtää. Sitä paitsi Ruotsin valtakunnan ja Suomen mittakaavassa Ylä-Satakunta ei kuulu kiivaimpien noitavainojen alueeseen, mutta tapauksia oli kuitenkin enemmän kuin hiljaisimmilla alueilla. Vaikka Pohjanmaa, Ahvenanmaa sekä Ala-Satakunta ovat selkeästi olleet taikuus- ja noituusoikeudenkäyntien osalta vilkkainta aluetta Suomessa, pystyn tutkimuksellani osoittamaan, että ero muihin Ylä-Satakunnan kaltaisiin syrjäisempiin alueisiin Suomessa ei kuitenkaan ole niin suuri kuin aiemmin on esitetty. Siksi vastaavaa tilastointia – alkuperäisaineistoa järjestelmällisesti läpikäyden – olisi syytä vielä tehdä esimerkiksi Hämeen, Uudenmaan ja Savon kaltaisista vähemmän tutkituista alueista. Mikäli niistäkin Ylä-Satakunnan tavoin taikuus- ja noituuskäräjäntejä löytyisi enemmän kuin aiemmin on oletettu, muuttaisi – tai vähintään tarkentaisi – se jossain määrin suomalaisen taikuus- ja noituustutkimuksen kokonaiskuvaa.

Ylä-Satakunnan hallintopitäjien välillä taikuus- ja noituustapausten määrässä oli eroa. Eniten aiheesta käräjäitiin Ruovedellä ja vähiten Lempäälässä. Hallintopitäjien välisiä määrällisiä eroja ei kuitenkaan kannata lähteä ylitulkitsemaan, koska järkeviä selittäviä tekijöitä on vaikea löytää. Ruoveden suuri määrä selittyy luultavasti jo sen maantieteellisesti sekä väestöllisesti suurella koolla, eikä myöhempinä vuosisatoina muodostuneelle ajatukselle Ruovedestä erityisenä noitapitäjänä löydy mitään erityistä perustaa, vaikka siellä kuuluisia tietäjiä ja parantajia asuikin. Tosiasia kuitenkin on, että kaikissa hallintopitäjissä taikuudesta ja noituudesta ylipäätään käräjäitiin, eli taikuutta ja noituutta harjoitettiin ja siihen uskottiin läpi koko kihlakunnan.

Ylä-Satakunnassa syytetyistä yli puolet oli miehiä, mutta ero naisiin ei ole suuri. 1600-luvun alkupuolella etenkin miehiä syytettiin vahingoittavasta noituudesta, kun taas naisia alettiin taikuussyytösten yleistyessä noituuden rinnalla syyttää useammin 1660-luvulta eteenpäin. Tämä tukee aiempi käsityksiä. Taikuus- ja noituussyytökset ylittävät kuitenkin sukupuolirajat eikä sukupuoli näyttäydä erityisen selittävänä tekijänä aineistossani. Esimerkiksi naisia syytettiin usein noituudesta vielä 1700-luvulla, eikä taikuuden ja naisten välille voida laittaa yhtäläisyysmerkkiä, kuten jotkin aiemmat tutkimukset ovat pyrkineet tekemään.

Ylä-Satakunnassa esitetyistä syytteistä puolet koski taikuutta. Toinen puoli taas koski noituutta tai taikuutta sekä noituutta yhtä aikaa. Vaikka noituus leimasi 1600-luvun alkua ja taikuussyytökset lisääntyivät 1660-luvulta eteenpäin, molemmista syytettiin varsin tasaisesti 1700-luvun puoliväliin asti. Syytösten kokonaismäärissä erottuu kaksi vilkkaampaa aikaa: 1670 ja -80 luvun vaihe sekä vuosisatojen vaihe ennen isoavihaa. 1670-luvun puolivälissä Ylä-Satakunnan tuomaristossa tapahtui vaihdos, kun kihlakunnantuomariksi nimitettiin Daniel Gyldenstolpe ja varsinaiseksi lainlukijaksi noituudelle veljensä ja kälynsä menettänyt Jakob Aejmelaus. Uusi tuomari muutamien aktiivisten pappien ohella vaikutti osaltaan syytösten kasvuun, vaikka varsinaisista vanhoista ei voida puhua. Tuolloin myös käräjäoikeus Ylä-Satakunnan ainoasta tunnetusta blåkulla-tapauksesta, joka myös osoittaa, että uudet noitateoriat sekä esivallan tiukentunut ote ulottuivat Ylä-Satakuntaan samaan aikaan kuin Ruotsin valtakunnan kiivaimmille noitavainoalueille. Vuosisatojen vaihteessa tapausten määrä ainakin osittain selittää suurten kuolonvuosien ja puhtasoppisuuden synnyttämä henkisesti tiukentunut ilmapiiri, joka altisti taikuus- ja noituussyytöksille. Taikuus ja noituus olivat kuitenkin varsin tasaisesti käräjäoikeus rikos aina 1600-luvun alusta vielä 1700-luvulle.

Vaikka taikuudesta ja noituudesta annetut rangaistukset olivat ankaria, vapauttava tuomio oli yleisempi. Yleisin rangaistusmuoto oli sakko, johon yhdistettiin kirkkorangaistus. Noituudesta tuomittiin kuolemaan Ylä-Satakunnassa varmuudella vain neljä henkilöä. Säilynyt pöytäkirja-aineisto antaa kuitenkin viitteitä siitä, että kuolemaantuomittuja saattoi todellisuudessa olla ainakin kuusi. Alioikeuden langettama kuolemantuomio ei myöskään tarkoita, että tuomio olisi sellaisenaan laitettu käytäntöön, koska hovioikeus usein lievensi kuolemantuomioita. Esimerkiksi Valpuri Kinnille Tyrvällä langetettu kuolemantuomio lievennettiin hovioikeudessa. Olavi Luikko Vesilahdelta varmuudella mestattiin ja hyvin todennäköisin perustein ruoveteläinen Antti Lieroinen sekä vesilahtelainen Mats Eskilsson kokivat saman kohtalon.

Paikallisyhteisössä taikuus ja noituus näyttäytyivät hyvin monimuotoisena. Usko yliluonnollisiin konsteihin oli osa arkea. Suurin osa taikuudesta ja noituudesta kohdistuikin talouteen tai terveyteen – elämän ehtoihin. Vaikka esivalta lähtökohtaisesti suhtautui epäkristillisiin toimiin kielteisesti, myös sen edustajat suhtautuivat taikuuden- ja noituudenharjoittamiseen usein pragmaattisesti. He saattoivat esimerkiksi katsoa harmitonta taikuutta hyvin pitkään läpisormien tai toisaalta itse turvautua tietäjän apuun. Syytteistä puolet oli kuitenkin esivallan virkansa puolesta nostamia. Toinen puoli taas selittyy rahvaan keskinäisillä kiistoilla. Taikuus- ja noituussyytökset olivat mitä mainioin tapa mustamaalata vihamiehen maine ja saattaa tämä oikeudellisiin vaikeuksiin. Todella

harvassa ovatkin ne syytteet, jolloin rahvas olisi syyttänyt ketään taikuudesta tai noituudesta ilman taustalla olevaa muuta kiistaa tai riitaa. Muuten asiaan suhtauduttiin välinpitämättömästi, ellei joku harjoittanut yhteisön kannalta kertakaikkisen uhkaavaa ja vaarallista noituutta.

Vaikka ihmiset osasivat ja tunsivat arkipäiväisiä taikoja sekä loitsuja laajalti, elämän kriisitilanteet synnyttivät kysyntää myös ammattimaisille tietäjille sekä parantajille. Kun omat keinot eivät riittäneet esimerkiksi varkaudenselvittämiseen tai vakavan haavan parantamiseen, oli apua hankittava toisaalta. Tällöin kysymykseen tuli kulloistakin tarvetta vastaava tietäjä tai parantaja, jolla oli keskivertoa enemmän tietoa yliluonnollisesta sekä kykyä, taitoa ja rohkeutta hyödyntää sitä. Vaikka naapurille saatettiin jakaa taikuuden tietoja ja jotkut olivat asiassa muita etevämpiä, silti laajalti tunnetut tietäjät ja parantajat erottuvat selkeästi omaksi ryhmäkseen. Heille maksettiin palkkioita ja heidän luokse oltiin tarvittaessa valmiita taivaltamaan pitkiäkin matkoja.

Tietäjän ja parantajan erotti arkipäivän taikoista juuri jokin poikkeuksellinen kyky, joka loi perustan maineelle. Maine taas oli keskeinen tekijä tietäjän ja parantajan ammattitaidossa, sillä se herätti yhteisössä uskomuksen hänen taitoihinsa. Tietäjät ja parantajat kehittivät sekä levittivät mainettaan aktiivisesti eri keinoin, sillä mitä kunnioitetumpi, salaperäisempi ja mahtavampi maine oli, sitä enemmän riitti asiakkaita sekä uskoa siihen, että tietäjällä ja parantajalla oli jokin kyky ja taito, joka muilta puuttui. Mainetta luotiin itse taidoilla, mutta myös yleinen mahtaileva käytös ja esimerkiksi eristäytyminen olivat tapoja erottautua muista. Välillä maine aiheutti jopa pelkoa ympäristössä. Se oli osa mahtavuuden leimaa, mutta mikäli tietäjä tai parantaja joutui viimein oikeuteen, saattoi liian uhkaava ja pelottava käytös lopulta johtaa siihen, että yhteisö hylkäsi tietäjän ja parantajan ankaralle rangaistukselle. Toisaalta mikäli maine oli kunnossa ja yhteisö koki tietäjän tai parantajan korvaamattomana, häntä myös suojeltiin oikeudenkäynniltä, jopa esivallan toimesta. Pöytäkirjoissa viitataan usein sellaisiin tietäjiin ja parantajiin, jotka laajalti tunnettiin, mutta jotka eivät koskaan joutuneet oikeuteen.

Tietäjän tai parantajan käytöksen tuli olla todella räikeää – kuten Antti Lieroiseen yhdistetyt lukuisat kuolemantapaukset – ennen kuin syyte nostettiin. Ylä-Satakunnan syytetyistä vajaa kymmenes oli tietäjiä tai parantajia, mikä vastaa aiempia tutkimustuloksia Suomen osalta. Vaikka tietäjien ja parantajien toiminta paikallisyhteisön sisällä oli hyvinkin tunnettua, heitä ei läheskään aina yhteisön suojelun takia rangaistu, ja jos rangaistiin, jatkoi syytetty usein toimintaansa sen jälkeen. Esimerkiksi taikojan ja noitujan taitojaan ympäriinsä jaellut Valpuri Kinni tuomittiin useita

kertoja eri kihlakuntien oikeuksissa, mutta aina hän vain jatkoi toimintaansa siirtymällä uusille alueille.

Tietäjien ja parantajien maine levisi hyvin laajalle, mikä toi heille asiakkaita kaukaakin. Tietäjiä ja parantajia myös yleisesti tunnettiin aina useampia, sillä heistä kullakin oli oma erikoisalansa. Heidän maineensa kiiri naapurikihlakuntiin asti ihmisten liikkuesssa, mutta jotkut kiertelivät myös itse laajemmalla alueella. Suurin osa tietäjistä ja parantajista kuitenkin pysytteli aloillaan. Vaikuttaa siltä, että kulloinkin turvauduttiin joko omassa lähiyhteisössä tai kauempana eläneeseen tietäjään tai parantajaan riippuen siitä, mitä asia koski. Sairauden parantamisessa voitiin turvautua lähellä asuneeseen parantajaan, mutta paikallisyhteisön sosiaalisen harmonian kannalta kiusallisissa tapauksissa – esimerkiksi varkaanselvittämisisä – turvauduttiin ennemmin ulkopuoliseen tietäjään. Ylä-Satakunnan tietäjistä ja parantajista kuitenkin suurin osa oli sellaisia, joiden luokse tultiin sekä läheltä että kaukaa. Kuuluisimpien tietäjien ja parantajien jälkimaine kantoi ja aiheutti porua vielä vuosikymmeniä heidän kuolemansa jälkeenkin. Maine oli kiistatta osa heidän ammattitaitoaan. Tämä on kuitenkin aihe, josta olisi mahdollista tehdä vielä tarkentavaa tutkimusta oman aineistoni pienuuden takia. Esimerkiksi Ylä-Satakunnan naapurikihlakuntia tutkimalla voisi luoda laajempaa ja verkottuneempaa kuvaa ihmisten liikkumisesta pitäjistä toiseen tietäjien ja parantajien perässä. Tässä olisi myös mahdollisuus vertailuun esimerkiksi englantilaisten tietäjien ja parantajien osalta, joiden mainetta ja toiminnan laajuutta on maantieteellisestä näkökulmasta tutkittu tarkemmin.

Vaikka olen tutkimuksessani joutunut lähdeaineiston johdosta lähestymään taikuutta ja noituutta oikeuden pöytäkirjojen kautta, eli rikoksena, käytännössä taikuus ja noituus olivat osa ihmisten jokapäiväistä elämää ja vain harvoin aiheita käräjillä puitiin. *Taikuus* ja *noituus* ovat ensisijaisesti tutkijoiden, myös minun, käyttämiä yksinkertaistavia termejä, mutta varhaismodernin ajan ihmiselle tällaista luokittelua keskeisempää oli yleinen ja moniulotteinen usko yliluonnolliseen, jonka perustana oli kansanusko. Ihmiset eivät siis puhuneet taikuudesta ja noituudesta kuten tutkija puhuu, vaan he harjoittivat loitsuja ja riittejä aina silloin, kun sen tarpeelliseksi kokivat. Osa näistä teoista vain koettiin neutraalisti tai hyväntahtoisina, kun taas osa koettiin vaarallisiksi, jolloin oikeudellisia toimenpiteitä harkittiin. Laki ja elämän käytänteet sekä uskomukset eivät siis olleet yhteneväiset.

Kuvaava esimerkki ihmisten elämää jäsentäneestä kansanuskosta on Kuoreveden uhrikirkko. Uhrikirkossa yhdistyi luterilainen ja katolinen kristinusko sekoittuen hyvin vanhoihin ei-kristillisiin perinteisiin. Vaikka esivalta karsasti uhraamisen kaltaisia vanhoja perinteitä, syntyi Kuorevedelle

uhraamiseen tukeutuva perinne. Myös kirkon ja maallisen vallan edustajat uhrasivat, kunhan se pysyi soveliaisuuden rajoissa. Vasta kirkolla suoritetusta makaaberista riitistä joutui käräjille. Kyseinen esimerkki monien muiden joukossa osoittaa, kuinka taikuus, noituus ja kansanusko olivat moniulotteinen ja tärkeä osa varhaismodernin ajan ihmisten jokapäiväistä elämää – oikeuteen päätyneitä rikoksia ne olivat vain harvoin.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (YS)
1623–1750, KO a:1–KO a:68

Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (AS)
1644–1649, I KO a:6

Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (VAS)
1658–1659, I KO a:3
1674–1678, I KO a:4

Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (PH)
1660–1668, KO a:2

Pohjanmaan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (PO)
1665–1667, KO a:14a

Etelä-Pohjanmaan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (EP)

Läänintilit

Turun ja Porin läänin tilejä
Asiakirjat

Tositekirja
1650–1650, 7421

Asiakirjat

Tositekirja
1712–1712, 7458

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Ikaalisten tuomiokunnan arkisto
1669–1672, Ikaalinen:1

Mouhijärven seurakunnan arkisto
Syntyneiden ja kastettujen luettelot
I C:1, 1665–1724

Digitaalinen sanomalehtiarkisto <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti>, viitattu 9.4.2015
Åbo Tidningar
1795 no. 17 & 20

Lyhenteet:

SHS: Suomen Historiallinen Seura.

SKS: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Painetut alkuperäislähteet

(toim.) Hellemaa, Lahja-Irene & Jussila, Anja & Parvio, Martti (1986), *Kirko-laki ja ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta*. SKS:n toimituksia, 444. Helsinki: SKS.

(toim.) Koivusalo, Esko (2005), *Talonpoikain laki: kuningas Kristofferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopion mukaisesti*. Helsinki: SKS.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo (1996), *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Helsinki: SHS.

Alhonen, Pentti et al. (1983), *Hämeenkyrön historia. 1, esihistorialliselta ajalta vuoteen 1721*. Vammala: Hämeenkyrön kunta, Hämeenkyrön seurakunta.

Ankarloo, Bengt (1987), *Sverige: det stora oväsendet 1668–1676*. Teoksessa: Ankarloo, Bengt & Henningsen, Gustav (toim.), *Häxornas Europa 1400–1700*. Lund: Institut för rätthistorisk forskning, 248–275.

Ankarloo, Bengt (1971), *Trolldomsprocesserna i Sverige*. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Serien 1, Rätthistoriskt bibliotek, band 17. Lund: Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin.

Arajärvi, Kirsti (1959), *Lempäälän historia*. Tampere: Lempäälän seurakunta ja kunta.

Arajärvi, Kirsti (1954), *Messukylän – Teiskon – Aitolahden – historia*. Tampere: Tampereen kaupunki, Teiskon ja Aitolahden kunnat.

Arajärvi, Kirsti (1950), *Vesilahden historia*. Vesilahti: Vesilahden kunta.

Autio, Veli-Matti (2003), “Aeimelaesus (1500-), suku”. Teoksessa: Klinge, Matti et al. (toim.), *Suomen kansallisbiografia 1*. Helsinki: SKS, 91–93.

Blomstedt, Yrjö (1958), *Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523–1680): oikeushistoriallinen tutkimus*. Historiallisia tutkimuksia, 51. Helsinki: SHS.

Davies, Owen (2003), *Cunning-Folk: Popular Magic in English History*. Lontoo: Hambleton Continuum.

Davies, Owen (1999), *Witchcraft, Magic and Culture 1736–1951*. Manchester & New York: Manchester University Press.

- Eilola, Jari (2014), "Noituuden paikallishistoriat". Teoksessa: Markkola, Pirjo & Snellman, Hanna & Östman, Ann-Catrin (toim.), Kotiseutu ja kansakunta. Historiallinen arkisto, 142. Helsinki: SKS, 77–106.
- Eilola, Jari (2009a), "Moral Transgression and Illness in the Early Modern North". *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, 2009, vol. LXI, n° 1, enero-junio, 219–242. Verkkojulkaisu: www.asclepio.revistas.csic.es/index.php/asclepio/article/download/279/275, viitattu 9.4.2015
- Eilola, Jari (2009b), "Lapsitodistajien kertomukset Ruotsin noitatapauksissa 1668–1676". *Kasvatus & aika*, 3 (3), 27–45. Verkkojulkaisu: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=224, viitattu 9.4.2015
- Eilola, Jari & Einonen, Piia (2009), "Peukalot silkkirievussa: ruumis ja ruumiinjäsenet noituudessa ja taikuudessa". Teoksessa: Eilola, Jari (toim.), Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta. Historiallinen arkisto, 128. Helsinki: SKS, 185–240.
- Eilola, Jari (2003), Rajapinnoilla: sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. *Bibliotheca historica*, 81. Helsinki: SKS.
- Ginzburg, Carlo (1996), Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suomentanut Aulikki Vuola. Tampere: Gaudeamus.
- Haavio, Martti (1967), Suomalainen mytologia. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Haikari, Janne (2009), Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä: Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisessa maaseutuyhteisössä 1600-luvun jälkipuoliskolla. *Bibliotheca historica*, 121. Helsinki: SKS.
- Halmesvirta, Anssi & Ojala, Jari & Roiko-Jokela, Heikki & Vilku H. J. (2007) *Historian sanakirja*. Gummerus: Jyväskylä.
- Hartikainen, Esko (2005), Heränneitä ja nukahtaneita: kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä. *Bibliotheca historica*, 97. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Antero (1969), Paholaisen liittolaiset: noita- ja magiakäsityksiä ja oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla (n. 1640–1712). *Historiallisia tutkimuksia*, 78. Helsinki: SHS.
- Heikkinen, Antero & Kervinen, Timo (1987), "Finland: den manliga dominansen". Teoksessa: Ankarloo, Bengt & Henningsen, Gustav (toim.), *Häxornas Europa 1400–1700*. Lund: Institut för rätthistorisk forskning, 276–291.
- Hertzberg, Rafael (1889), *Bidrag till Finlands kulturhistoria på 1600-talet: vidskepelse*. Akademisk afhandling. Helsingfors.
- Huovila, Marja & Liskola, Pirkko & Piilahti, Kari-Matti (2009), *Sukututkimuksen käsikirja*. Helsinki: WSOY.

Hutton, Ronald (1999), *The Triumph of the Moon: A History of Modern Pagan Witchcraft*. New York: Oxford University Press.

Issakainen, Tenka (2012), *Tavallista taikuutta: tulkinta suomalaisten taikojen merkityksestä Mikko Koljosen osaamisen valossa*. Turku: Turun yliopisto.

Issakainen, Touko (2004), ”Taikojen salaamisen mieli”. Teoksessa: Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.), *Kenttäkysymyksiä*. Kalevalaseuran vuosikirja, 83. Helsinki: SKS, 143–158.

Jokipii, Mauno (2002), ”Suomen ns. uhrikirkkojen taustaa, historiaa ja tarinaperinnettä”. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 89–91/1999–2001, 31–76. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1193225>, viitattu 9.4.2015

Jokipii, Mauno (1991), ”Kuoreveden uhrikirkko”. Teoksessa: Hänninen, Helena (toim.), *Kuoreveden kirja*. Kuorevesi: Kuoreveden kunta ja seurakunta, 327–339.

Jokipii, Mauno (1961), ”Satakunnan asuinrakennuksista ennen isoavihaa”. Teoksessa: Jokipii, Mauno et al. (toim.), *Satakunta: kotiseutututkimuksia*. 17, *Juhlakirja Jalmari Jaakkolan 75-vuotispäiväksi 1.1.1960*. Helsinki: Satakuntalainen osakunta.

Jokipii, Mauno & Luho, Ville & Söyrinki, Niilo (1959), *Vanhan Ruoveden historia*, 1. Vammala: Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta.

(toim.) Jutikkala, Eino et al. (1954a), *Längelmäveden seudun historia*. 2, *Kangasalan historia* 2. Hämeenlinna: Kangasalan kunta.

(toim.) Jutikkala, Eino et al. (1954b), *Längelmäveden seudun historia*. 2, *Kuhmalahden historia* 2. Hämeenlinna: Kuhmalahden kunta.

(toim.) Jutikkala, Eino et al. (1954c), *Längelmäveden seudun historia*. 2, *Längelmäen historia* 2. Hämeenlinna: Längelmäen kunta.

(toim.) Jutikkala, Eino et al. (1954d), *Längelmäveden seudun historia*. 2, *Oriveden historia* 2. Hämeenlinna: Oriveden kunta.

(toim.) Jutikkala, Eino et al. (1954e), *Längelmäveden seudun historia*. 2, *Eräjärven historia* 2. Hämeenlinna: Eräjärven kunta.

Juva, Einar W. (1932/1930), *Suomen kansan aikakirjat*. 4 osa, 1680–1721, suomalaisen historiallisen kirjallisuuden ja Carl Grimbergin suurteoksen pohjalla esittänyt Einar W. Juvelius. Helsinki: Otava.

Kalela, Jorma (2002), *Historiantutkimus ja historia*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Karonen, Petri (2008), *Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 3. painos. Helsinki: WSOY.

Karonen, Petri (2003), ”Bielke, Nils (1569 – 1639)”. Teoksessa: Klinge, Matti et al. (toim.), *Suomen kansallisbiografia* 1. Helsinki: SKS, 596–598.

Karonen, Petri (1996), Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat: rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (n. 1540–1660). Teoksessa: Forsström, Sari (toim.), Laittomuuden laitatiella: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäivään. Studia Historica Helsingiensis, 10. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Katajala, Kimmo (1997), ”Kruunu kansanuskoa kitkemässä: noituus- ja taikuussyytteet Käkisalmen läänin käräjillä 1600-luvulla”. Teoksessa: Koskivirta, Anu et al. (toim.), Tie tulkintaan: Heikki Ylikansaan juhlaKirja. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 294–332.

Keskisarja, Teemu (2006), "Secoituxesta järjettömäin luondocappalden canssa": perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa. Helsinki. Verkkojulkaisu: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/keskisarja/>, viitattu 9.4.2015

Kietäväinen-Sirén, Hanna (2015), Erityinen ystävyys: miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700). Jyväskylä studies in humanities, 245. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6095-7>, viitattu 9.4.2015

Kontturi, Saara-Maija (2014), Parantajat ja tieteentekijät: piirilääkärit Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun lopulta 1800-luvun alkuun. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201403141347>, viitattu 9.4.2015

Kopponen, Tapio (1976), Parantajat: kertomuksia kansanlääkäreistä. Helsinki: SKS.

Kopponen, Tapio (1973), Tietäjä: Heikki Hurstisen toiminnan tarkastelua. Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

(toim.) Koskela, Yrjö & Punkeri, Elsa & Tölli, Valma (1975), Hätämaan tietäjä kansan kertomana. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Koskivirta, Anu (2009), ”Parantaja, kuolinsyyntutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa”. Teoksessa: Eilola, Jari (toim.), Makaanberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta. Historiallinen arkisto, 128. Helsinki: SKS, 272–323.

Koskivirta, Anu (2001), "Sisäinen vihollinen": henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsinki: A. Koskivirta. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-0256-5>, viitattu 9.4.2015

Koskull, Walter von (1952), Finlands rättväsen under Stora ofreden. Helsingfors: Walter von Koskull.

Kotivuori, Yrjö (2005), Ylioppilasmatrikkeli 1640–1825. Verkkojulkaisu 2005. <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>, viitattu 9.4.2015

Kuronen (nyk. Kuha), Miia (2009), Onnea tavoitellen, vaaraa välttämällä: kansanomaisen uskonnonharjoitus sekä noituus- ja taikuuskäsitykset puhdasoppisuuden ajan Kuopion pitäjässä. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201002051189>, viitattu 9.4.2015

Lahti, Emmi (2013), ”Tarvittu ja pelätty taikoja: Henri Juntunen ja paltamolainen 1700-luvun paikallisyhteisö”. Teoksessa: Eilola, Jari & Moilanen, Laura-Kristiina (toim.), Yhteisöllisyyden perintö: tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Historiallinen arkisto 139. Helsinki: SKS.

Laiho, Antto & Heikkinen, Jani (2009), Vanhan kansan merkkipäivät. 3. laajennettu painos. Hämeenlinnan: Karisto.

(toim.) Lamberg, Marko & Hakanen, Marko & Haikari, Janne (2011), Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe: Methodological Approaches to Spatiality. Lund: Nordic Academic Press.

Lappalainen, Mirkka (2014), Pohjolan leijona: Kustaa III Aadolf ja Suomi 1611–1632. Helsinki: Siltala.

Lappalainen, Mirkka (2012), Jumalan vihan ruoska: suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697. Helsinki: Siltala.

Lappalainen, Pekka (1961), Pieksämäen seudun historia: Pieksämäki, Jäppilä, Virtasalmi ja Pieksämäen kauppala, 1. Pieksämäki: Pieksämäen seudun historiatoimikunta.

Lempiäinen, Pentti (2002), Kuvien kieli: Vertauskuvat uskossa ja elämässä. Helsinki: WSOY.

Levack, Brian P. (1987), The witch-hunt in early modern Europe. London: Longman.

Macfarlane, Alan (1999), Witchcraft in Tudor and Stuart England. A regional and comparative study. 2. painos (alk. 1970). London: Routledge.

(toim.) Masonen, Jaakko & Mauranen, Tapani; useita kirjoittajia (1999), Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta. 1, Maata, jäätä, kulkijoita: tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860. Helsinki: Tielaitos/Edita.

Matikainen, Olli & Lidman, Satu (2014), Morality, crime and social control in Europe 1500–1900. *Studia historica*, 84. Helsinki: SKS.

Matikainen, Olli (2002), Verenperijät: väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla. *Bibliotheca historica*, 78. Helsinki: SKS.

Naakka-Korhonen, Mervi (2008), ”Kansa vaivojensa parantajana”. Teoksessa: Räsänen, Riitta (toim.), Savon historia. 7, Savo ja sen kansa. Helsinki: SKS.

Nallinmaa-Luoto, Terhi (1990), Hämeenkyrön historia. 2, vuodesta 1722 vuoteen 1865. Vammala: Hämeenkyrön kunta, Hämeenkyrön seurakunta.

Nenonen, Marko (2011), ”Noitavainojen väärä historia: akateemisen tutkimuksen 150-vuotinen harharetki”. *Historiallinen aikakauskirja* 109 (2011): 4, 443–454.

Nenonen, Marko (2006), Noitavainot Euroopassa: myytin synty. Jyväskylä: Atena.

Nenonen, Marko (2004), ”Historiankirjoittajien paholainen: noitavainojen uusi kuva”. Teoksessa: Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (toim.), Paholainen, noituus ja magia – kristinuskon kääntöpuoli. *Tietolipas*, 203. Helsinki: SKS, 244–299.

- Nenonen, Marko (1995), ”Noita ja idän mies: noitavainojen erityisluonne Viipurin Karjalassa”. Teoksessa: Katajala, Kimmo (toim.), Manaajista maalaisaateliin: tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa. Tietolipas, 140. Helsinki: SKS, 131–162.
- Nenonen, Marko (1992), Noituus, taikuus ja noitavainot: Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700. Historiallisia tutkimuksia, 165. Helsinki: SHS.
- Nenonen, Marko & Kervinen, Timo (1994), Synnin palkka on kuolema: suomalaiset noidat ja noitavainot 1500–1700-luvulla. (toim.) Isohella, Anne-Riitta. Helsinki: Otava.
- Nenonen, Marko & Kervinen, Timo (1988), ”Noidat ja noitavainot Hämeessä ja Ylä-Satakunnassa”. Teoksessa: Jaakkola, Jouko et al. (toim.), Tampere: tutkimuksia ja kuvauksia IX. Tampere: Tampereen historiallinen seura, 31–61.
- Oja, Linda (2005), ”De kloka och renlärigheten”. Teoksessa: Christersson, Jakob (toim.), Signums Svenska Kulturhistoria: Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Palmroth, Wilhelm (2007), Kertomus Hauhon seurakunnan vaiheista. 2. näköispainos. Hauho: Hauhonselakunta.
- Peltonen, Matti (1999), Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Piilonen, Juhani (2007), Sastamalan historia. 2, 1300–1860. Vammala: Vammalan kaupunki.
- Pihlajamäki, Heikki (1996), Evidence, crime and the legal profession: the emergence of free evaluation of evidence in the Finnish nineteenth-century criminal procedure. Helsinki: Helsinki University.
- Pänkäläinen, Antti (1938), Kansanparantajia. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Roper, Lyndal (2004), Witch craze: terror and fantasy in baroque Germany. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Roper, Lyndal (1994), Oedipus and the devil: witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe. Lontoo: Routledge.
- Saarimäki, Pasi (2010), Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä studies in humanities, 138. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saarenheimo, Juhani (1974), Vanhan Pirkkalan historia. Nokia, Pirkkala, Tampere & Ylöjärvi: Vanhan Pirkkalan historiatoimikunta.
- (toim.) Salminen, Tapio & Toivo, Raisa Maria & Haavisto, Timo (1997), Pohjanmaan kautta: tiet ja tieliikenne Pohjanmaalla keskiajalta 1990-luvulle. Vaasa: Tielaitos, Vaasan tiepiiri.
- Saloheimo, Veijo (1990), Savon historia II:2, Savo suurvallan valjaissa 1617–1721. Kuopio: Kustannuskiila.

Siikala, Anna-Leena (2014), Itämerensuomalaisten mytologia. 3. painos. SKS:n toimituksia, 1388. Helsinki: SKS.

Siikala, Anna-Leena (2008), ”Myytit, riitit ja tietäjän toimet”. Teoksessa: Räsänen, Riitta (toim.), Savon historia. 7, Savo ja sen kansa. SKS:n toimituksia, 1192. Helsinki: SKS.

Siikala, Anna-Leena (1994), Suomalainen šamanismi: mielikuvien historiaa. 2. painos. SKS:n toimituksia, 565. Helsinki: SKS.

Simonson, Örjan (1999), Den lokala scenen: Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet. Acta Universitatis Upsaliensis Studia historica Upsaliensia, 191 Uppsala: Uppsala universitet.

Stark, Laura (2006), The magical self: body, society and the supernatural in early modern rural Finland. FF communications, no. 290. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica: Tiedekirja.

Sundberg, Sven-Gunnar (1989), Offerkyrkor i gamla Wäxjöstiftet: en vallfartssed under den lutherska ortodoxins tid. Växjö: Växjö stiftshistoriska sällskap.

Suvanto, Seppo (1987), Knaapista populiin: tutkimuksia erilaistumisesta Satakunnan talonpojistossa vuosina 1390–1571. Historiallisia tutkimuksia, 142. Helsinki: SHS.

Sörlin, Per (1993), Trolldoms- och vidskeppelseprocesserna i Göta hovrätt 1635–1754. Acta Universitatis Umensis, 114. Umeå: University of Umeå.

Talve, Ilmar (2012), Suomen kansankulttuuri. Uusi nid. laitos. SKS:n toimituksia, 514. Helsinki: SKS.

Thomas, Keith (1985), Religion and the decline of magic: studies in popular beliefs in sixteenth- and seventeenth-century England. Harmondsworth: Penguin.

Tittonen (nyk. Lahti), Emmi (2008), ”Nouse ylös vanha väki, lastujen perään!”: hautausmaiden taikuus 1700-luvun lopulla. J@rgonia 6, 14. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-20095111563>, viitattu 9.4.2015

Tittonen (nyk. Lahti), Emmi (2007), ”Tuomitaan taikuuden harjoittamisesta”: taikusoikeudenkäynnit 1700-luvun Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos. Verkkojulkaisu: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2007623>, viitattu 9.4.2015

Toivo, Raisa Maria (2008), Witchcraft and gender in early modern society: Finland and the wider European experience. Hampshire: Ashgate.

Tuovinen, Jane (1984), Tietäjistä kuppareihin: kansanparannuksesta ja parantajista Suomessa. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

Van Gent, Jacqueline (2011), ”Current Trends in Historical Witchcraft Studies”. Journal of Religious History, vol. 35, No. 4, 601–613.

Vappula, Jorma (1999), Ikaalisten entisen emäpitäjän historia. 2, 1641–1721. Honkajoki: Honkajoen kunta.

- Vappula, Jorma (1982), Honkajoen asutus ja olot Ruotsin vallan aikana. Honkajoki: Honkajoen kunta.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2014), ”Viina miehen mitta: vapaa-ajalla rakennettu miehekkyys 1550–1850”. Teoksessa: Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 92–113.
- Vilkuna, Kustaa (2010a), Vuotuinen ajantieto: vanhoista merkkipäivistä ja kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. 26. painos. Helsinki: Otava.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2010b), Katse menneisyyden ihmiseen: valta ja aineettomat elinolot 1500–1850. Historiallisia tutkimuksia, 253. Helsinki: SKS.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2009), Neljä ruumista. Helsinki: Teos.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2006), Paholaisen sota. Helsinki: Teos.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2005), Viha: perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Historiallisia tutkimuksia, 229. Helsinki: SKS.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2000), ”Herotes oli koira: humoristinen puhe rikoksena”. Teoksessa: Matikainen, Olli (toim.), Rikos historiassa. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys, 229–266.
- Villstrand, Nils Erik (2012), Valtakunnanosa: suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Virtanen, Leea (1988), Suomalainen kansanperinne. SKS:n toimituksia, 471. Helsinki: SKS.
- Virtanen, Leena (2013), Noitanaisen älä anna elää: tosikertomus noitavainoista Suomessa 1666–1671. Helsinki: WSOY.
- Väänänen, Kyösti (2011), Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721 -verkkojulkaisu. Studia Biographica 9. Helsinki: SKS. Verkkojulkaisu: [URN:NBN:fi-fe201101191118](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi-fe201101191118), viitattu 9.4.2015
- Warén, Aksel (1890), Keuruun pitäjän historia. SKS:n toimituksia, 47. Pitäjänkertomuksia, 5. Helsinki: SKS.
- Weikert, Monica (2004), I sjukdom och nöd: offerkyrkoseden i Sverige från 1600-tal till 1800-tal. Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Ylikangas, Heikki (2005), Nuijasota. 6. painos. Helsinki: Otava.
- Ylikangas, Heikki (1971), Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvun Suomessa. Teoksessa: Historiallinen arkisto, 65. Helsinki: SHS, 86–206.
- Österberg, Eva & Lennartsson, Malin & Naess, Hans Eyvind (2000), “Social control outside or combined with secular judicial arena.” Teoksessa: Österberg, Eva & Sogner, Sølvi (toim.), People meet the law: control and conflict-handling in the courts. Oslo: Universitetsforlaget, 237–266.

LIITTEET

LIITE 1. Taikuus- ja noituusoikeudenkäyntien sekä syytettyjen määrän jakautuminen vuosittain ja hallintopitäjittäin

Vuosi	Prosessit	Syytetyt	Hallintopitäjät
1624	2	2	Ruovesi, Lempäälä
1628	2	2	Vesilahti
1629	1	1	Vesilahti
1631	1	1	Ruovesi
1635	1	1	Tyrvää
1643	2	2	Ruovesi, Vesilahti
1645	1	1	Vesilahti
1650	1	1	Vesilahti
1659	1	1	Tyrvää
1662	2	2	Vesilahti, Tyrvää
1665	1	1	Hämeenkyrö
1667	1	2	Karkku
1670	1	2	Tyrvää
1671	1	1	Pirkkala
1675	2	5	Tyrvää, Pirkkala
1678	8	11	Karkku 2, Hämeenkyrö, Pirkkala 2, Ruovesi 2, Lempäälä
1679	1	1	Pirkkala
1680	1	2	Hämeenkyrö
1683	1	2	Ruovesi
1685	1	1	Karkku
1686	1	1	Pirkkala
1687	2	2	Kangasala, Vesilahti
1688	1	1	Kangasala
1689	2	2	Pirkkala, Vesilahti
1690	1	1	Pirkkala
1691	1	1	Hämeenkyrö
1693	3	8	Karkku, Hämeenkyrö, Kangasala
1699	1	1	Ruovesi
1700	1	1	Kangasala
1701	1	3	Ruovesi
1705	1	2	Pirkkala
1706	2	2	Karkku, Ruovesi
1707	2	5	Karkku 2
1708	3	4	Ruovesi 2, Pirkkala
1709	3	4	Karkku, Kangasala, Hämeenkyrö
1710	1	1	Hämeenkyrö
1724	1	1	Ruovesi
1728	2	3	Hämeenkyrö 2

1731	2	5	Kangasala, Ruovesi
1735	2	3	Ruovesi 2
1736	2	3	Vesilahti, Hämeenkyrö
1741	2	2	Ruovesi 2
Yhteensä	69	98	

LIITE 2. Syytettyjen jakautuminen taikuudesta, noituudesta tai taikuudesta sekä noituudesta syytettyihin.

Syytteiden jakautuminen kaikille syytetyille, 96 kpl:

- taikuus 48 49 %
- noituus 30 31 %
- taikuus sekä noituus 20 20 %

Syytteiden jakautuminen miehillä, 54 kpl:

- taikuus 27
- noituus 15
- taikuus sekä noituus 12

Syytteiden jakautuminen naisilla, 44 kpl:

- taikuus 21
- noituus 15
- taikuus sekä noituus 8

LIITE 3. Taikuus- ja noituustapaukset kronologisesti Ylä-Satakunnassa 1623–1750.

1. 8.1624 Ruovedellä Lesbet Andersdotter Visuvedeltä syytti, että Lasse Jönsson Kukonpohjasta olisi noitunut hänen miehensä hengiltä. Lasse vannoi valalla olevansa syytön moiseen tekoon. Tämän vahvisti yksitoista valanvannonutta. Lasse vapautui syytteistä.
2. 19.8.1624 ja 7.4.1625 Lempäälässä Simon Anderssonin vaimo Agnis levitti huhua, jonka mukaan Olaff Larsson Kierikainen Aimalasta olisi nostattanut riitin, joka olisi surmannut Laukon isännän ratsumestari Knut Jönsson/Juhonpoika Kurjen († 1598) ja yhden muun henkilön. Olaff toi käräjille itsensä lisäksi yksitoista mahtavaa miestä vannomaan syyttömyyttään ja vapautui huhuista. Jönss Jokipohja tuomittiin maksamaan 40 markan sakot, koska ei pystynyt näyttämään toteen syytöstään Olaffia vastaan.
3. 18.4.1628 Vesilahdella Grells Knutsson Hintsalasta nosti kanteen soimauksesta saman kylän Matts Jöranssonia vastaan. Matts oli väittänyt Grellsin noituneen hänen oluenpanonsa. Matts oli kertonut lautamies Hinrich Tomassonille Kärkölästä, että Grells olisi itse kertonut, kuinka yksikään vasikka, karja, rukiinkylvös tai oluenpano ei menestyisi, jos hän niin haluaisi. Matts ei kuitenkaan pystynyt esittämään lisää todistajia ja Grells kiisti kaiken. Asia siirrettiin parempia todisteita varten seuraaville käräjille, mutta myöhempää käsittelyä ei pöytäkirjoista löydy.
4. 18.4.1628 Vesilahdella lautamies Olåf Knuthsson Valkkisista nosti kanteen lautamies Hinrich Tomassonia Kärkölästä vastaan. Olåfin mukaan Hinrich väitti Olåfin olevan loitsija (*en signare*), joka luki niiden päälle joilla oli puutteita, sairauksia tai käärmeenpistoksia. Hinrich kuitenkin kiisti, ettei hänen voitaisi todistaa levittäneen kyseistä syytöstä. Kirkkoherra Josephus Michaelis Wallenius kuitenkin tiedusteli, mitä Olåf oli tehnyt Per Ollssonin edesmenneen vaimon sekä Lempäälän Jokipohjan Jönsin luona. Olåf myönsi parantaneensa heidän pistoksia, mutta kertoi tehneensä sen lukemalla Jumalan sanaa, ja että Jumala olisi heidät parantanut, eikä näin ollen ollut tehnyt mitään pahaa. Lautakunta ja kaikki pitäjäläiset yhdessä kuitenkin pitivät tätä Jumalan lain vastaisena toimintana. Olåf tuomittiin kirkkorangaistukseen varoituksena muille. Seuraavilla käräjillä Olåf kuitenkin toimi jälleen lautamiehenä.
5. 26.–27.5.1629 Vesilahdella Lasse Jöransson Niemenkylästä nosti kanteen Sounalan Bärtill Benehtssonia vastaan. Bärtill oli syyttänyt muun muassa edellisenä talvena piispankäräjillä, että Lasse olisi noitunut susia syömään hänen karjaansa sekä pilannut hänen viljakylvöksen. Nämä soimaukset lautamiehet Kärkölän Hinrich Tomassonin johdolla todistivat Bärtillin esittämiksi. Kysyttäessä pitäjäläiset kuitenkin kiistivät Lassen koskaan syyllistyneen moisiin noitumisiin. Bärtill ei myöskään kyennyt esittämään todistajia syytöksiensä tuoksi, joten Lasse vapautui noituusepäilyistä. Bärtill joutui maksamaan 40 markan sakon vääristä syytöksistä.
6. 26.–27.9.1631 Ruovedellä Lasse Olofsson Jukojärveltä syytti saman kylän Michill Nillsonin osaava noitakonsteja. Koska Michill ei saapunut käräjille, tuomittiin hänet 3 markan sakkoon oikeuteen tulematta jättämisestä. Asia siirrettiin seuraaville käräjille, mutta niiden aineisto ei ole säilynyt.

7. Syksy 1635 Tyrvällä Liitsolan kyläläistä Valpuri Kinniä syytettiin laaja-alaisesta taikuuden ja noituuden harjoittamisesta. Hän oli keittänyt puunkuorta yrttien kanssa ja tehnyt keitoksella taikoja. Lisäksi hän oli turmellut Thomas Jöransson Loimalan ruissadon. Ilmeisesti samoihin aikoihin häntä syytettiin myös Nikkilän isännän Eskil Nilssonin noitumisesta hengiltä, sillä Eskil oli hukkunut pian heidän välillään käydyn sanaharkan jälkeen. Alioikeus tuomitsi Kinnin kuolemaan. Hovioikeudessa Kinnille suoritettiin Aurajoessa vesikoe, joka on ainoa tunnettu kerta Suomessa, kun kyseistä keinoa käytettiin noidan tunnistamiseksi. Käsistä ja jaloista sidottu Kinni heitettiin jokeen, jossa hän pysyi pinnalla. Se tarkoitti hänen olevan noita. Hovioikeudessa Kinnin tuomiota kuitenkin lopulta lievennettiin ja hänet lähetettiin Tyrvälle kaakinpuuhun piiskattavaksi sekä julistettiin lainsuojattomaksi ja karkotettavaksi. Kinni kuitenkin jäi kiertelemään ja harjoittamaan taikuutta ja noituutta seuraaviksi vuosikymmeniksi Ylä-Satakunnan, Ala-Satakunnan sekä Sääksmäen kihlakunnissa. Hän oli arvatenkin laajalti tunnettu tietäjä, jota kuitenkin pidettiin myös välillä vaarallisen noidan maineessa, kuten hänen äitiään ja äidinisäänsäkin aikanaan. Kyseisten Tyrvään käräjien pöytäkirjat eivät ole säilyneet, mutta kyseiset tiedot on mahdollista rekonstruoida vuoden 1649 Huittisten käräjien sekä vuoden 1795 Åbo Tidningarin hovioikeuskatkelman perusteella. Myöhemmin (1649 ja 1658) Kinni joutui Huittisten käräjätuvassa Ala-Satakunnan puolella vastaamaan tunnettuna noitana raskaisiin syytteisiin, joista häntä jälleen alioikeus ankarasti rankaisi. Hovioikeus kuitenkin aina lievensi tuomioita. Joidenkin tietojen mukaan hänet olisi kuitenkin loppujen lopuksi poltettu Hämeenlinnassa.
8. 13.–14.11.1643, 17.–18.11.1643 ja (hovioikeudessa) 1.12.1643 Ruovedeltä käsin vaikuttaneen kuuluisan tietäjän ja noitamiehen Antti Lieraisen maine kiiri Turun hovioikeuden presidentin Jöns Kurjen tietoon. Hovioikeuden toimesta hänen toimensa määrättiin tutkittavaksi, ja sitä varten Ylä-Satakuntaan lähetettiin hovioikeuden viskaali Anders Israelsson. Ruoveden käräjillä käsiteltiin Lieraisen varkaanmerkkaamista, varastetun tavaran löytämistä sekä kahden ihmisen kuolemaa sekä tulipaloa. Laajemminkin käytiin lävitse Lieraisen pelottavaa mainetta ja elämää pitäjässä sekä hänen salavuoteutta. Lieraisen tekemisiä käsiteltiin seuraavaksi Hämeenkyrön käräjillä, jossa hänen myös epäiltiin noituudella aiheuttaneen kolmen ihmisen kuoleman. Ruovedellä sekä Hämeenkyrössä kukaan ei tahtonut puolustaa Lieroista ja hänet tuomittiin noituudesta ja salavuoteudesta kuolemaan. Tutkimuksia jatkettiin hovioikeudessa, joka oli erityisen kiinnostunut Lieraisen käyttämästä hengestä, jonka välityksellä hän teki taikojaan. Perimätiedon mukaan Lieroinen poltettiin Ruovedellä Lieransaassa.
9. 23.–24.11.1643 Antti Lieraisen tapauksen vuoksi Vesilahdella oikeuden eteen joutui hovioikeuden viskaali Anders Israelssonin valvonnassa Matts Eskilsson. Oikeus katsoi hänen surmanneen poikansa Henrich Matssonin noitamies Lieraisen välityksellä. Matts oli pyytänyt Lieroista rankaisemaan noituudella kuorevarasta tietämättään, että oma poikansa oli myynyt kuoret. Lieraisen luota kotiin palattuaan Matts olikin löytänyt poikansa surmattuna. Surmaaja oli surmatun serkku Clas Willamsson. Lisäksi Matts Eskilssonin taakkana oli useita siveellisyysrikkomuksia sekä 1629 langetettu tuomio taposta. Niinpä hänet tuomittiin kuolemaan.
10. 13.–14.11.1643 ja 23.6.1645 Noitamies Antti Lieroiselta oli pyytänyt apua myös siltavouti Jören Jacobsson, joka oli Vesilahden kappalaisen Christianus Jacobin veli. Kappalainen oli

- jo Ruoveden käräjillä 1643 kertonut, että Jören oli Lieroiselta pyytänyt tätä hankkimaan varastetun hopeatarjottimen takaisin. Sen seurauksena väitettiin Lieroisen noituman hengen lyöneen siltavoudin piialta silmän puhki, jonka jälkeen tämä olikin palauttanut tarjottimen isännälleen. 1645 Vesilahden käräjillä Jören tuomittiin noitamiehen apuun turvautumisesta 40 markan sakkoon.
11. 13.1.1650 Turun ja Porin läänin tileistä löytyy kuitti, jossa osoitetaan rahaa linnannihti Thomas Clemetssonille sekä pyövelille, joiden piti mennä Huittisiin rankaisemaan noitanaista Valpuri Kiniä sekä sieltä jatkaa matkaa Ylä-Satakuntaan Vesilahdelle mestaamaan noitamies Olavi Luikko/Olåff Luickoi. Luikko oli aiemmin päästetty Turun linnasta takuita vastaan vapaalle ja hänen mainitaan olleen juuri Vesilahdelta kotoisin. Ilmeisesti hän on ollut laajalti tunnettu vaarallinen noitamies ja tietäjä, koska sai kuolemantuomion.
  12. 11.–12.7.1659 (varkauksista 27.–28.10.1631 ja 4.–5.3.1644) Hovioikeuden pyynnöstä Tyrvään käräjillä kuultiin edesmenneen kappalaisen Severinus Josephinin leskeä Susanna Mårtensdotteria erääseen vanhaan varkaustapaukseen liittyvistä yksityiskohdista. Nimittäin vuonna 1631 oli Tyrvään käräjillä Severinus selvittänyt vaimonsa äidiltä saadun perintöaarteen varkautta. Hopeiset kalleudet oli tuolloin piilotettu Tyrvään kirkkoon, josta ne olivat hävinneet lukitusta arkusta. Kappalainen syytti lukkari Thomas Jörenssoonia, jolla oli avaimet kirkkoon, sekä erästä toista miestä. Lähes kolmekymmentä vuotta myöhemmin Susanna toi oikeuden eteen iäkkään Bertill Jörenssoinin Kallialasta, joka kertoi olleensa lukkarin mukana, kun tämä meni Hollolan toiselle laidalle Artjärvelle selvännäkijä Britan luokse kyselemään varkaista. Britan mukaan kaksi talonpoikaa olivat vieneet perintökalleudet, mutta nimiä tai tuntomerkkejä hän ei osannut – tai halunnut – antaa. Seuraavaksi apua lähdettiin hakemaan Ruovedeltä noitamies Antti Lieroiselta. Lieroinen pyysi saada noitua varkaan siten, että tämä juoksisi hulluna metsään. Silloinen kirkkoherra Josephus Caspari kuitenkin kielsi sen, sillä aarteiden takaisinsaaminen riittäisi. Tämä osoittaa, että lukkari oli kirkkoherran sekä kappalaisen käskystä, tai ainakin suostumuksella, lähtenyt hakemaan vastauksia varkauteen selvännäkijältä sekä kuuluisalta tietäjältä. Vuoteen 1659 mennessä arvotavaroita ei vielääkään ollut löydetty, kappalainen sekä kirkkoherra olivat kuolleet ja lukkari hukkunut. Niinpä asiassa ei edetty enää pidemmälle.
  13. 7.–8.7.1662 ja 13.–14.10.1662 Vesilahdella kirkkoherra Martinus Stenius syytti Kaisa Matsdotteria Kärkölästä taikuuden- ja noituudenharjoittamisesta sekä noitakonstien opettamisesta muille. Kaisan toiminta oli pitkäaikaista sekä monimuotoista. Hän oli muun muassa neuvonut ihmisille, kuinka ehtoollisöylätillä taikoen voi saada mitä haluaa tai kuinka jouluna oikein rukoilemalla saadaan haluttu paha tapahtumaan. Lisäksi häntä epäiltiin vakavista noitumisista ihmisiin ja karjaan kohdistuneista noitumisista. Esimerkiksi Walborg Thomasdotter Kärkölästä oli sairastunut hänen takiaan ja värisi kuin kala kuivalla maalla. Kaisa kuitenkin kiisti kaiken ja vapautui yhdentoista myötävannojan kanssa syytteistä. Stenius oli kuitenkin täysin tyytymätön tähän lopputulokseen ja hän liitti omakätisen valituksen hovioikeudelle ja tuomiokapituliin pöytäkirjan liitteeksi.
  14. 14.7.1662 Tyrvään kirkkoherra Abrahamus Josephi Tyrvenius vaati selvitettäväksi ylimääräisillä käräjillä, mistä johtui hänen helluntaina alkanut raskas sairaus. Kirkkoherra ja tämän poika Isacus Abrahami Tyrvenius epäilivät taudin aiheuttajaksi Agnes Bertillsdotter

Potia Tyrväänkylästä, sillä tämä oli kovin sanoin soimannut kirkkoherraa, koska tämä oli vihkinyt Agneksen pojan vastoin äidin tahtoa Vakkalan piian Brita Johansdotterin kanssa. Agnes puolestaan olisi halunnut naittaa poikansa Pietari Sinkan vaimon sisarelle. Sinkka oli kuuluisa huittislainen noitamies ja tietäjä, joka oli jo aiemmin tuomittu kuolemaan Huittisten sekä Euran käräjillä. Sinkan tuomiot hovioikeus oli kuitenkin lieventänyt ja hänet oli karkotettu maasta. Tuohon aikaan Sinkka sattui majoilemaan Tyrvään Leiniälän Eskolassa Matti Sipinpojan luona. Talonpojanvaimo Margeta Hinrichsdotter Kiimajärveltä todisti Agnesin uhkaavista puheista kirkkoherraa kohtaan. Sekä Angesin mies, että Hindrich Mårtensson Leikusta kuitenkin todistivat, että Agnesia vain harmitti suunnattomasti poikansa väärä avioituminen ja että hänen soimauksensa oli ollut harmiton. Ketään ei lopulta tuomittu ja asia ilmeisesti raukesi todisteiden puutteeseen. Vaikka kirkkoherra oli vaatinut ylimääräisiä käräjiä, hän ja poikansa eivät esiintyneet käräjillä lainkaan tuomitsevan ärhäkkäästi, vaikka syyte kirkkoherran noitumisesta sairaaksi oli mitä vakavin. Heillä oli nimittäin syytä olla ajamasta Agnesia nurkkaan, sillä Sinkan vaimo oli saatu lupaamaan, että miehensä Pietari parantaisi kirkkoherran sairauden. Sinkan vaimon kerrottua asiasta miehelleen, oli tämä säikähtänyt ja lähtenyt kimpesuineen karkuun. Koko oikeudenkäynnin tarkoitus saattoikin olla huomionsiirtäminen pois kirkkoherran halusta parantua tietäjän avulla. Kirkkoherra kuoli sairauteensa lopulta marraskuussa.

15. 18.–20.2.1665 Ikaalisten varapastori Abrahamus Abrahami toi Hämeenkyrön käräjien tutkittavaksi epäilyn, että Anna Matsdotter Kankaanpään Vihteljärven Sikalasta olisi noitunut varapastorin isän kirkkoherra Abraham Ikalensiksen, kun tämä oli ollut keräämässä papinsaataviaan. Jören Jönsson Jankkarin mukaan Annan luona kirkkoherralle olisi tullut riitaa tämän sanottua Annan irtolaismiehen sopivan paremmin sotilaaksi kuin isännäksi, jolloin Anna oli kironnut kirkkoherran terveyden. Kaksi päivää myöhemmin 30. marraskuuta 1664 kirkkoherra todella oli osittain halvaantunut. Janckari kuitenkin myöhemmin perui todistuksestaan tarkkoja päivämääriä ja lautamiesten sekä papiston kanssa kielsi, että Anna olisi muuta kuin hyvä ja kunniallinen ihminen, joka ei ollut koskaan sekaantunut noituuteen. Anna vapautettiin ja Janckari tuomittiin maksamaan 40 markkaa perättömästä syytteestä.
16. 22.–23.9.1667 Karkun käräjillä Karkun kirkkoherra Johannes Matthiae Collinus pyysi kuultavaksi leski Beata ???dotterin Nohkualta, koska hänen epäiltiin käyttäneen taikakeinoja lapsensa kaatumataudin parantamisessa. Beata oli kaivanut pellon reunalle puiden suojaamaan paikkaan kuopan ja kantanut puolitoistavuotiaan vauvansa siihen. Tämän jälkeen hän oli astunut kuopan ylitse. Beata ei kiistänyt tekoa, mutta kertoi, ettei ollut tehnyt mitään pahaa ja että saman kylän vaimo Karin Jöransdotter oli hänelle keinon opettanut, sillä se oli toiminut hänenkin lapselleen. Karin kiisti omalla lapsellaan olleen koskaan samaa tautia tai tehneensä koskaan moista tempua. Hän kuitenkin myönsi Beatan kysyneen häneltä apua lapsen tervehdyttämiseksi. Lisäksi kruununvouti Christopher Enckellin ratsutila oli samalla kylällä ja hän protestoikin oikeuden edessä, että hänen maillaan oli tehty pahaa. Koska asiasta ei päästy yksimielisyyteen, siirrettiin asia vielä tuomiokapitulin käsiteltäväksi.
17. 5.–6.7.1670, 26.–27.5.1671, 8.–9.11.1671 ja 3.–5.2.1680 Tyrvään Roismalan kylällä jo oli pidempään liikkunut tieto, jonka mukaan Pontolan emäntä Karin Hindersdotter harjoitti naapureille haitallista karjataikuutta. Naapurin nuoren rengin Johan Erichssonin mukaan Karin oli merkinnyt kolmen vasikkansa korviin oman merkkinsä lisäksi myös naapureiden

merkit. Pian epäilysten heräämisen jälkeen eläimet olikin teurastettu. Naapureiden mukaan heidän merkkiensä väärinkäyttö aiheutti heille vahinkoa ja köyhyyttä. Karin kiisti moisen vahingollisen noituuden ja kertoi vain parantaneensa vasikoiden silmäsairautta käskemällä tytärtään laittamaan suolaa eläinten korviin, jonka jälkeen ne oli ommeltu kiinni. Tämän hän oli oppinut Nupalan Erich Teukulta. Vuosina 1670 ja 1671 käräjillä ei voitu todistaa noituutta ja Karin sai vanhoja puolelleen. Niinpä renki Johan Erichsson tuomittiin 40 markan sakkoihin väärästä syytöksestä, josta tämä aikoi valittaa. Vuonna 1680 asia tuli jälleen käräjille – liekö syynä, että Karin sekä miehensä Mats Erichsson olivat 1679 riidelleet ahkerasti naapureidensa kanssa käräjillä – jolloin merkkien väärinkäytöstä saatiin uusia todisteita. Sekä Karin että miehensä tuomittiin kirkkorangaistukseen ja maksamaan 40 markkaa sakkoa noituudesta.

18. 18.–19.1.1671 Pirkkalan käräjillä rykmentinpastori Johan Rubellius Naistenmatkasta toi esiin, että saman kylän Brita Matsdotter oli hyökännyt hänen pitämäänsä saarnaa vastaan. Brita oli vaatinut Rubelliukselta selitystä, miksi tämä oli saarnassaan mitä ilmeisemmin saarnannut noituutta vastaan käyttäen Britaa esimerkkinään. Rubellius kertoi tietävänsä varmuudella, että Brita oli levittänyt pellolle jouluolkia. Tämän Brita myönsi tehneensä taikana rikkaruohoja vastaan. Saarnaaja kuitenkin koki sen naapuripeltoja uhkaavana noituutena. Brita siis myönsi syyllisyytensä kiellettyihin uskomuksiin, mutta kiisti hyökänneensä papin saarnaa vastaan. Osapuolet sopivat asian lopulta keskenään.
19. 13.–16.9.1675 Tyrvään käräjillä käsiteltiin 13-vuotiaan Mats Matssonin käyntiä noitasapatissa. Mats kuvaili, kuinka hänet oli harmaapukuinen mies ottanut paimenesta ja vienyt vuoreen. Siellä hänet oli viety paikkaan, jossa oli ollut ympäriinsä verisiä nahkoja ja ihmiset olivat istuneet pöydän ääressä syömässä. Mats oli kotoisin Meskalasta ja kertoi, että oli nähnyt vuorella pöydän ääressä kotikylästään kotoisin olleet Brita Eriksdotterin sekä lautamies Per Jacobssonin. Kaiken kaikkiaan Mats kertoi ja kuvaili, että hänet oli viety vuoreen kolme kertaa. 14-vuotias Michael Abrahamsson todisti Matsin kertoneen hänelle kerran tuoreeltaan matkastaan. Per ja Brita kiistivät väitteet noitasapatista jyrkästi. Per toi todistajaksi Walborg Thomasdatterin, joka todisti Matsin olleen yhtenä kerroista hänen luonaan kylvyssä – eikä vuorella. Britakin kiisti, mutta rukoili Jumalalta anteeksiantoa, mikäli olisi saattanut itsensä moiseen kiusaukseen. Asiaa aiottiin tutkia tarkemmin papiston, nimismiehen sekä lautamiesten voimin, sillä mahdolliset vuorellakäynnit olivat tapahtuneet juuri ennen käräjiä. Vuosien 1676 sekä 1677 pöytäkirjat ovat kuitenkin tuhoutuneet, eikä jatkotutkimuksista tai tuomioista ole tietoa. Luultavasti tuomiot olivat ainakin osittain vapauttavia, koska Per Jacobsson toimi jatkossakin lautamiehenä.
20. 4.–7.10.1675, 16.–18.1.1678, 7.–8.6.1678, 23.–24.1.1679, 5.–6.9.1678, 12.–14.1.1680 ja 23.–24.9.1680 Viiden vuoden ajan Pirkkalan käräjillä puitiin Messukylän Teiskon kappalaisen Simon Mulinuksen toimesta tietäjä ja parantaja Eskill Jacobsson Kuituisen Ahoista harjoittamaa laaja-alaista taikuutta sekä noituutta. Keskeisimpiä syytteitä olivat Hauholta saapuneen seppä Anders Jacobssonin silmän parantaminen Saatanan konstein, neuvo Henrich Michelssonille kylvettä sairasta poikaansa muurahaispesän nesteellä sekä muu parantajan työ. Lisäksi Kuituinen herjasi syksyllä 1678 kovasanaisesti Mulinusta. Kuituinen sai kuitenkin taakseen 28 puumerkeillä vannovaa miestä, jotka vakuuttivat, ettei Kuituinen ollut harjoittanut taikuutta tai tehnyt paha. Heistä kuitenkin suurin osa myönsi, että Kuituinen paransi ihmisiä, karjaa sekä hevosia, ja että sitä varten hänen luokseen tultiin

ympäri maata. Lisäksi Kuituinen esitti edesmenneen Hämeenkyrön kirkkoherran Thuro Theodorin todistuksen, että siellä asuessaan hän oli elänyt hyvää ja kristillistä elämää. Kuituinen kiisti kaikki muut syytteet, mutta myönsi neuvonsa Henrichille ja että paransi hevosia. Alioikeudessa Kuituinen tuomittiin neuvoista kylvettää sairasta muurahaispesän nesteellä 40 markan sakkoihin sekä kirkkorangaistukseen, mutta silmänparantamisesta hän vapautui, koska sai vaaditut 12 vannot puolestaan, mutta hovioikeuden pyydettiin tarkastella tätä kohtaa tarkemmin. Mulinuksen herjaamisesta hän sai lisäksi 40 markan sakot. 1679 tekemässään päätöksessään hovioikeus pyysi Kuituista oikeuden tarkempaan syyniin silmänparantamista koskien. Kuituinen oli kuitenkin tuolloin sairas, ja seuraavalla kerralla hänen todettiin kuolleen.

21. 7.–8.1.1678 Karkun käräjillä Karkunkylän Hulkarin isäntä Anders Bertilsson syytti saman kylän Loutun talon isäntää Henrich Jacobssonia. Andersin mukaan Henrich oli edellisenä mikkelinpäivänä vienyt hänen ja usean muun kyläläisen ladoista pieniä määriä heiniä harjoittaakseen niillä taikuutta. Henrich kielsi harjoittavansa taikuutta, mutta kertoi, että Turuntiellä oli kerran eräs korpraali neuvonut häntä syöttämään huonosyöntiselle tai noidutulle hevoselle heiniä mikkelinpäivän aamuna. Lautamies Mickel Clemetsson Väkisistä todisti, että kyseisistä ladoista oli todella viety heiniä mikkelinpäivänä. Henrich tuomittiin kirkkorangaistukseen sekä maksamaan 40 markkaa sakkoa.
22. 11.–12.1.1678 Hämeenkyrön käräjillä käsiteltiin Teuvan kylässä Närpiössä Etelä-Pohjanmaalla asuvan Johan Clemetsson Peuran mainetta. Hänen kotipitäjänsä käräjiltä oli lähetetty tiedustelu miehen mainetta koskien, kun oli tullut epäilyksen alaiseksi, että matkoillaan sisämaahan olisi hän Kihniön seudulla etsinyt loitsija Kuituista. Hämeenkyrön kunniakkaat miehet kuitenkin vahvistivat, että Peura oli käynyt vuosittain heidän luonaan vain ostamassa pellavaa sekä hampua ja tiesivät tästä vain hyvää ja pyhää. Asian käsittelyä ei enää Hämeenkyrössä jatkettu.
23. 16.–18.1.1678 ja 5.–6.9.1678 Pirkkalan käräjillä Messukylän Teiskon kappalainen Simon Mulinus vaati taikuudenharjoittamisesta Märten Cnutsson Uskalia vastuuseen. Hänen väitettiin opettaneen Märten Jacobssonia Toijalasta parantamaan hammassäryn lyömällä vastalla naamaan kuun viimeinen torstai ja lausumaan perään loitsun. Märten Cnutsson kiisti, mutta Mulinus aikoi hankkia todistajia. Seuraavalla kerralla Märten Cnutssonin kuitenkin kerrottiin makaavan sairaana ja asia jäi auki.
24. 16.–18.1.1678, 7.–8.6.1678 ja 5.–6.9.1678 Pirkkalan käräjillä Messukylän Teiskon kappalainen Simon Mulinus vaati selvitetäväksi harjoittiko Johan Hansson taikuutta. Johan kiisti kaiken ja lääninrovasti Johannes Thuronius todisti, että Kangasalalla asuessaan ei hänestä tiedetty mitään kunniantonta. Johan myönsi olleensa syyskäräjillä 1676 riidoissa Teiskon kappalaisen kanssa tervatynnyristä, mutta kiisti, että se tekisi hänestä syyllistä taikuusasiaan. Todistajien sekä todisteiden puutteessa Johan vapautui syytteistä.
25. 10.–11.6.1678 ja 9.–11.9.1678 Ruovedellä Henrich Stephensson Virtain Hauhuulta vaati saman kylän miestä Henrich Grelssonia todistamaan esittämänsä syytökset oikeiksi. Grelsson oli väittänyt Stephenssonin ja tämän äidin Brita Andersdotterin harjoittavan taikuutta. Brita oli muka tyttärensä häissä piilottanut käärmeenpäin ruokapöytään vadin alle. Poikansa taas oli harjoittanut karjataikoja vaimonsa sekä paimenen kanssa keväisin karjaa

ulos laskiessa sekä laittanut käärnepussin edesmenneen setänsä Johan Larssonin olutastian alle. Syytetyt kiistivät väitteen, vaikkakin Henrich myönsi vielä setänsä elinaikana harjoittaneen taikuutta, mutta ei pahassa mielessä. Myös setä tunnettiin taikakonsteistaan ja samalla kylällä tiedettiin asuneen edesmennyt Anna Lihro, joka oli pahamaineinen noituudesta. Lopulta oikeus kumosi syytteet ja pyysi epäillyiltä anteeksi heidän kunniallisuuttaan korostaen. Pitäjän papisto ja lautamiehet pitivät heitä kunniallisina ja hyvinä ihmisinä, etenkin kun Britan setä oli Porin edesmennyt rovasti. Henrichin vaimoa ja paimenta odotettiin käräjille, mutta seuraavina vuosinakaan eivät he oikeuden eteen näytä joutuneen.

26. 23.–26.8.1678, 6.–7.10.1679, 18.–20.11.1680, 3.–7.1.1681, 5.–7.8.1682 ja 12.–16.3.1683 Karkun käräjillä puitiin pitkään Kiuralan Erich Sigfredssonin kohtaan esitettyjä syytöksiä tämän harjoittamasta taikuudesta ja noituudesta sekä hänen tietäjäntoimestaan. Asian toi käräjillä saman kylän Lars Henrichsson Pulus, jonka mukaan Erich oli vienyt pääsiäisyönä vettä hänen avannosta. Useat lähialueen miehet todistivat aina seitsemäntoista vuoden takaa kylvötaioista, varastetun tavaran ja tulevaisuuden povaamisesta sekä useiden talouseläinten kuolemista, kun Erich oli nostattanut susia. Erichin todistettiin kertoneen, että hän oli oppinut susien nostattamisen ruoveteläiseltä noitamies Antti Lieroiselta, kun tätä oli viety Turun linnaan kuulusteltavaksi. Erich oli silloin palvellut Rainion nimismiehentalossa, jossa Lieroinen oli pysähtynyt. Lisäksi hänen väitettiin oppineen taikoja myös eräältä kerjäläiseltä. Erich kuitenkin kiisti syytökset ja vaati lupaa valalla vannon syyttömyyttään, koska suurin osa syytteistä oli vanhoja huhuja jo kuolleiden suusta. Erich viiden myötävannon kanssa vannoi ja vapautui syytteistä.
27. 9.–11.9.1678 ja 17.–20.1680 Keuruun kirkkoherra Isaacus Nicolai Lätt mukaan sotilas Clemet Mattssonin vaimo Elin Bertilsdotter Loilasta oli noitunut hänen karjansa metsään, eikä se sieltä enää palannut kotia. Seuraavina vuosina Elin ei kuitenkaan tullut käräjille ja hänelle tuomittiin 3 markkaa sakkoo haasteen laiminlyömisestä. Noituusepäily tuli ilmi, kun Lätt syytti Clemetiä ja tämän isää Matts Clemetssonin useista häneen kohdistuneista varkauksista vuoden 1678 talvikäräjillä.
28. 27.–28.9.1678 ja 1.–3.2.1679 Lempäälässä Henrich Bertilsson ja Jacob Arfwedsson Vatsolasta syyttivät naapuriaan lautamies Erich Clemetssonin taikuudesta ja noituudesta. Henrichin mukaan Erich olisi ottanut hänen pellostaan multaa kylvövakkaansa tehdessään omia kylvöjään. Jacobin mukaan taas hänen satonsa oli ollut mitätön sen jälkeen, kun Erich oli hakannut hänen siemensäkkiään. Lisäksi Walborg Sigfredsdotter Lastusista kertoi Erichin pitäneen sormusta kylväessään sekä messinkisormusta suonenvetoa vastaan. Erich kiisti kaiken ja Vesilahden sekä Lempäälän kirkkoherrat todistivat hänen olevan kunniallinen ja hyvä mies. Vapautui syytteistä, kun taas Henrich, Jacob ja Walborg tuomittiin perättömistä syytöksistä 40 markan sakkoihin. Samoilla käräjillä Erichiä oli kuitenkin jo sakotettu ja erotettu lautamiehistö pahoinpitelyn sekä huoraksi haukkumisen takia.
29. (23.–24.1.1679) Pirkkalan käräjillä Eskill Jacobsson Kuituisen taikuus- ja noituussyytöksiä käsiteltäessä viitattiin, että Kämenniemen Mikkolan isäntä Henrich Michelsson oli saanut Kuituiselta neuvon kylvettää sairasta poikaansa muurahaispesän nesteellä. Kuituinen myönsi antaneensa kyseisen neuvon. Täten käräjillä oli Henrichin katsottu hankkineen laittomia

parannuskeinoja ja asiasta hän olikin jo saanut hovioikeudelta sakkoja. Varsinaista käräjöintiä ei pöytäkirjoista ole löytynyt. Se saattoi tapahtua esimerkiksi vuonna 1676, jonka pöytäkirja ei ole säilynyt.

30. 10.–13.11.1680 Hämeenkyrön käräjillä Mats Erichsson Kilvakkalasta syytti Kilvakkalan Kestin Henrich Jöranssonin piian Walborg Andersdotterin noituneen hänen poikansa Henrich Matssonin. Vuonna 1679 ennen kuin Henrich oli lähtenyt ratsumieheksi, oli hänellä ja Walborgilla ollut todistetusti suhde, mutta palattuaan Henrich ei enää halunnut naida Walborgia. Syytteiden mukaan Walborg oli turvautunut sotilas Mats Eskillssonin vaimoon Carin Erichsdotteriin Karvialta, joka tarjosi Henrichille tupakkaa. Tupakka oli kuitenkin niin vahvaa, että Henrich oli siitä vakavasti sairastunut – puolen piipullisen jälkeen ruumiin jäsenet olivat kipristelleet, henki oli ahdistunut, pää oli vetäytynyt hartioihin niin, että kyyneleet olivat tulleet silmiin. Lisäksi Henrich oli raivostunut Carinille ja vaatinut häneltä selitystä, koska ei normaalisti koskaan saanut tältä muuten tupakkaa. Carin myönsi antaneensa tupakkaa, mutta vain ystävyuden merkiksi. Epäilyksiä herättäen Carin kuitenkin poistui kylästä seuraavana yönä. Carin ja Walborg kiistivät aluksi noitumissyytökset, mutta lopulta Walborg taipui ja myönsi, että oli pyytänyt Carinilta apua, jotta Henrich taas häntä rakastaisi. Aluksi riitti oli ollut tarkoitus suorittaa viinalla, mutta naiset päätyivät tupakkaan. Tupakkapalaa oli loitsun saattelmana kierretty Walborgin kaulan ympäri, jotta Henrich tupakkaa poltettuaan samoin Walborgia rakastaisi ja kaulasta ottaisi. Walborg tuomittiin noitumisesta 40 markan sakkoihin ja kirkkorangaistukseen, mutta Carin vapautui syytteistä vannomalla ja hänen puhdasta mainettaan tuki Kauhajoen kappalainen. Lisäksi ilmi tulleesta salavuoteussuhteesta Walborg sai kirkkorangaistuksen, kuten myös Henrich, jonka lisäksi jälkimmäinen maksoi 40 markkaa sakkoa.
31. 27.–28.7.1683 ja 3.–4.9.1683 Ruoveden käräjillä käytiin Rautaveden kylän miesten välillä riitaa talonomistuksesta, luvattomasta heinänkorjuusta ja näihin liittyvästä väkivallasta. Markus Hindrichsson katsoi, että hänellä oli hovioikeuden määräämän maksun Lars Jacobssonille sekä tämän Johan veljelle suoritettuaan lupa asua Rautaveden talossa. Maksujen täytäntöönpano oli kuitenkin epäselvää. Käräjillä Lars toi esiin, että Markus oli syyttänyt häntä ja vaimoaan Margreta Mattsdotteri noituudesta. Markus oli väittänyt laamannin lautamiesten kuullen, että Lars olisi käynyt tunnetun noitamies Erich Kuituisen luona Hämeenkyrön Hietaisissa ja pyytänyt tätä noitumaan Markuksen sairaaksi 100 taaleria vastaan sekä väitti asialla olevan todistajia. Markus kertoi sairastuneensa ja kärsineensä siitä jo kaksi talvea putkeen. Seuraavilla käräjillä Markus ei saanut todistajia puolelleen ja kiisti, että Lars tai tämän vaimo olisivat noituuden maineessa ja tiesi näistä vain hyvää. Markus joutui kuitenkin maksamaan perättömistä syytöksistä Margretaa kohtaan 40 hopeamarkkaa sakkoa. Lars taas ei vaatinut sairastuttamissyytöksistä sakkoa. Lars ja Margreta vapautuivat molemmat noitusepäilyistä. Lisäksi Markus joutui maksamaan sakkoja heinämaan käytöstä sekä väkivallastaan, mutta taloriidassa hän oli voittaja.
32. 12.–14.2.1685 ja hovioikeuden päätös 7.4.1687 Isännät Hindrich Andersson Seppä ja Marcus Larsson Raatsi Leppälammilta olivat valittaneet maaherralle saman kylän Bengt Mattsson Kiilin harjoittavan noituutta ja olevan tunnettu noitamies. Maaherran pyynnöstä asia tuotiin Karkun käräjille. Pääsyytteenä oli epäily, jonka mukaan Bengt olisi nakannut kirkkomaan mullalla täytetyn noitapussin Huidan talon puodin alle. Lisäksi Bengtin väitettiin noituneen karhuja hevosiin, noituneen oluelle miehen sairaaksi sekä harjoittaneen

- laaja-alaisesti parantamista. Bengtin väitettiin olleen noidan maineessa 30 vuotta ja samoin oli ollut hänen äitinsäkin. Marcus ja Hindrich toivat käräjillä toistakymmentä todistajaa. Osa heistä kuitenkin todisti, etteivät tiedneet Bengtin olevan noidan maineessa ja loput olivat joko syyttäjien sukulaisia, irtolaisia tai muuten jäävejä todistamaan. Lisäksi Marcus ja Hindrich olivat itse huonomaineisia. Lisäksi lautamiehet sekä käräjärahvas yksimielisesti kiistivät Bengtin olevan noita, vaikkakin hän humalassa usein sai käytöksellään moisia soimauksia osakseen. Bengtin todettiin parantaneen ihmisiä kierrellen ympäriinsä pieniä palkkioita vastaan, mutta koska hänen parantamisensa eivät olleet toimineet, hänellä ei katsottu olevan noidan kykyjä. Bengt vapautettiin kaikista epäilyistä ja naapurinisännät joutuivat vääristä syytöksistä maksamaan 40 hopeamarkkaa sakkoa.
33. 30.1.–3.2.1686 Johan Pedersson Nurmen kylästä todisti Lukas Kirjavaisen Takahuhdista sanoneen, että Jören Jacobsson Takahuhdista olisi väittänyt Lukaksen makaavan sairaana, koska kersantti Daniel Elg Nurmesta oli hänet noitunut heinävarkauden takia. Aiemmillä käräjillä Jören Jacobsson oli tuomittu maksamaan tuplana Elgille tältä varastamansa heinän arvon. Jören kuitenkin kiisti noituussyytöksensä ja lautamiesten sekä käräjäväen kanssa kertoi Danielin olevan kunniallinen ja hyvä mies. Daniel siis vapautui noituusepäilyistä ja miehet selvisivät vain moitteilla.
34. 5.–6.9.1687 ja 18.–20.10.1687 Kangasalan käräjillä Sophia Claesdotter Huikurlasta vaati hyvitystä Paalilan Simon Thuressonilta, joka oli väittänyt hänen harjoittaneen taikuutta. Simonin puheiden mukaan Sophia olisi keväällä kerännyt pellolta ruiskukkia vasikoiden juomaa varten. Simon kiisti levittäneensä moista väitettä. Hänen kertoi kuullensa sen veljeltään Hindrichiltä ja tämän vaimolta Maria Jöransdotterilta, jotka olivat puolestaan kuulleet asiasta Huikurlan piialta Beata Sigfridssonilta. Beata kiisti ja kertoi emäntänsä olevan kunnias, ja ettei ollut koskaan nähnyt häntä kyseisellä pellolla. Simonin kaksi renkiä kuitenkin kertoivat, että Beata oli edellisenä sunnuntaina ennen oikeudenkäyntiä tullut Paalilaan emäntänsä toimesta pyytämään Simonilta sovitteluratkaisua asiaan. Sophia toivoi vapautuvansa ja että Simon joutuisi hyvittämään syytöksensä. Simon puolestaan vaati piikaa hyvittämään, mikäli tämä oli keksinyt tarinat ruiskukista. Oikeus ei osannut tehdä päätöstä asiassa – ainakaan he eivät olleet valmiita vapauttamaan Sophiiaa – joten asia jätettiin hovioikeuden päätettäväksi. Seuraavalla kertaa tuli Sophian mies Hindrich Hansson käräjillä ja syytti Simonia kotirauhan rikkomisesta. Samalla hän esitti kuusi vanhojaa, jotka vannoisivat Sophian vapauttamiseksi taikuussyytteistä. Lupaa vannomiseen ei annettu, koska hovioikeuden päätöstä asiasta ei ollut tullut. Seuraavana vuonna Sophian mies oli kuollut ja lesken toimeentulokysymyksiä puitiin käräjillä. Taikuusprosessin tarkempi lopputulos ei ole tiedossa.
35. 12.–13.9.1687, 26.–27.10.1687 ja 4.–6.2.1688 Vesilahden kirkkoherra Martinus Stenius toi käräjillä esiin, kuinka Sara Peddersdotter Kaakilasta oli kertonut hänelle Kaakilan Haran emännän Carin Thomasdatterin harjoittavan monipuolisesti taikuutta. Sara kertoi muun muassa monimutkaisesta naurismaan suojaamisriitistä – jossa käytettiin esimerkiksi pääkalloa ja loitsua – sikojen parantamisesta sekä aitan suojaamisesta varkailta kuivatulla sydämellä. Sara toi käräjille useita todistajia, joista kukaan ei pystynyt todistamaan Carinin todella harjoittaneen taikuutta. Carin ja tämän mies Eskil Thomasson kiistivät kaikki syytteet ja saivat tukea lautamiehiltä sekä lopulta myös kirkkoherralta. Myös Lempäälän kirkkoherra Johannes Maexmontanus sekä kapteeni Anders Rundels pitivät Carinia

kunniallisena ja hyvänä ihmisenä, joka ei ollut koskaan Lempäälässä asuessa syyllistynyt noituuteen tai vastaavaan. Saran epäiltiin peittelevän syytöksillään itse tekemäänsä varkautta Carinin omaisuutta kohtaan. Saran todistukset olivat myös hänelle itselle haitaksi, koska hän oli itse ollut mukana kertomassaan naurismaariitissä sekä sikojen parantamisessa. Lopulta Carin vapautettiin kaikista epäilyistä ja Sara puolestaan joutui maksamaan perättömistä epäilyistä 40 markkaa sakkoa. Lisäksi todistajana kuultu piika Maria Hindrichdotter vapautettiin myös epäilyistä – oli muka tuonut Carinille pääkallon ja multaa hautausmaalta – koska Saran katsottiin painostaneen tätä antamaan väärän lausunnon.

36. 21.–26.1.1688 Kangasalan Päläkäneen Epaalan kylästä Gärtrud Hindrichsson syytti veljeään Hindrich Hindrichssonia taikuuden harjoittamisesta. Gärtrudin mukaan Hindrich oli pessyt parantamistarkoituksessa silmiään juhannuskasteella. Hindrichin mukaan hän oli tuolloin kyllä pessyt koko vartalonsa, mutta ilman minkäänlaista taikuutta. Oikeus ei laskenut tekoa taikuudeksi, joten pidettiin kohtuullisena, että Gärtrud maksaa 3 hopeamarkkaa sakkoa sekä saa jalkapuuta perättömästä syytteestä. Epäselväksi jää, miksi sisarukset samalta kylältä olivat näin epäsopuisia.
37. 14.–16.1.1689 Pirkkalan käräjillä pitäjänkirjuri Gabriel Hjsin mukaan hänen ratsumiestilan talonpoika Matts Larsson Teiskon Leppälahdesta oli erään varkausasian yhteydessä kylvänyt taikuutta harjoittaen suolaa käräjätuvan porstuan lattialle. Taikuussyytöksiä aiottiin käsitellä myöhemmin asianosaisten läsnä ollessa, mutta tapaus ei tullut enää myöhemmin oikeuteen.
38. 26.–27.8.1689 Vesilahdella Sigfrid Eskillsson Kuralasta syytti saman kylän Beata Thomasdatteria taikuudesta. Sigfridin mukaan kesäkäräjien aikaan oli Beata teurastanut kanan ja laittanut sen sisälmykset sekä jalat hänen keittokatoksen alle, tarkoituksenaan parantaa Salospohjan Maria Erichsdotterin keltatauti. Sisälmykset ja jalat oli löytänyt Sigfridin 6 vuotias poika, joka oli kertonut asiasta vanhemmilleen. Beata oli tämän takia hyökännyt pojan kimppuun. Myös kylän lautamies Johan Pärssön todisti nähneensä taikavälineet. Haavasta pojan päässä Beata sai 6 hopeamarkkaa sakkoa, mutta taikuusasiaa aiottiin käsitellä myöhemmin, mikäli löytyisi parempaa tietoa asiasta. Seuraavina vuosina asiaa ei kuitenkaan enää käsitelty.
39. 20.–23.1.1690 Pirkkalan käräjillä Lukas Jacobsson Takahuhdistä vaati saman kylän Pähr Henrichsonia palauttamaan hopeasoljen. Pährin mukaan hän oli ottanut soljen Lukaksen pojalta Michel Lukassonilta sen jälkeen, kun Michel oli laittanut sen taikomismielessä karjan juoma-astiaan. Solki oli käräjillä näytillä ja vastaajapuoli vaati lisää aikaa ja parempaa tutkimusta asian selvittämiseen. Silloin Pähr pahoitteli harkitsemattomuuttaan ja palautti soljen. Hänet tuomittiin 20 hopeamarkan sakkoihin. Taikuussyytökset kumoutuivat samalla.
40. 9.–11.6.1691 Ikaalisten pitäjänapulaisen Matthias Soraeusin mukaan Jöran Jöransson Isosta-Röyhiöstä oli loitsimalla parantanut hakatuista haavoista ja kivuista. Oikeuden pyynnöstä Jöran toisti muutaman suomenkielisen sanan, jotka eivät kuitenkaan olleet herjauksia, kirouksia tai muuten rangaistuksen arvoisia. Muille varoitukseksi Jöran kuitenkin määrättiin jalkapuuhun.

41. 20.–22.2.1693, 29.7.–1.8.1693, 16.–17.7.1696 ja 22.–23.10.1696 Karkun käräjillä Jöran Jöransson Harosta/Haroisesta syytti, että piika Liisa Erichsdotter Mäenkylän Hassin talosta oli karkunkyläläisen noitanaisen Beata Leikan tyttären Marian avulla noitunut hänen mielensä. Jöran oli mennyt Liisan kanssa kihloihin, mutta sittemmin rikkonut avioliittolupauksensa, jonka takia Liisa oli asian tuonut käräjille. Kihlauksen purkautumisesta Jöran väitti Liisan suivaantuneen niin, että Mäenkylän Maria Bertilsdotterin kanssa oli mennyt käymään Leikan tyttären luona, jonka jälkeen Jöran ei ollut pystynyt öisin kunnolla nukkumaan, koska kuuli päässään vain hokeman: ”Mene Hassil naiman”. Pitäjänapulainen Jacobus Willius todisti Jöranin käyttäytyneen todella sekavasti. Liisa myönsi käyneen Marian kanssa Beata Leikan sekä tämän tyttären luona, mutta vain hakemassa värikasveja kankaiden värjäystä varten. Jöranin sekavuuden taustalla oli pikemmin raju juopottelu. Tutkintaa aiottiin jatkaa, kunhan rikottu avioliittoasia olisi ensin selvitetty ja Leika Beata saataisiin oikeuden eteen. Asia jäi kuitenkin ratkaisematta.
42. 27.–28.2.–1.3.1693 Hämeenkyrön käräjillä käsiteltiin 1690-luvulla useita kertoja Honkajoen Jokihongan ja Pihlajaniemen talojen välistä rajariitaa. Honkajoen alue Ylä-Satakunnan pohjoisosissa vasten Pohjanmaata oli pitkään ollut kruunun yhteismaata ja eräaluetta, jossa rajariidat yleistyivät asutuksen levitessä. Jokihongan isäntä Erich Jacobsson syytti 1693, että Pohjanmaalta tullut uudisrakentaja Ifvar Mattsson Kienokoski oli Pihlajaniemen torpan, riihen sekä ladon pystyttänyt hänen mailleen. Lisäksi Erich väitti Ifvarin uhanneen noitua hänen karjansa. Käräjillä Erich vaati oikeuden edessä Ifvaria toistamaan uhkaavat sanansa, mutta Ifvar vain sanoi, ettei Erich voi todistaa mitään. Kuitenkin Eskill Jöransson Kodisjoensuusta ja Lars Mattsson Isosta-Röyhiöstä todistivat Ifvarin uhanneen lähettää villieläimet repimään Erichin karjan. Oikeus katsoi Ifvarin perustaneen torppansa liian lähelle Jokihonkaa, mutta rajariidat jatkuivat seuraavina vuosina. Ifvarin esittämälle uhkaukselle noitumisesta ei kuitenkaan oikeuden mukaan ollut tarpeeksi todisteita – rajariita huomioon ottaen – joten oikeus ei voinut rangaista Ifvaria siitä.
43. 27.–28.3.1693 ja 9.–10.3.1694 Oriveden käräjillä käsiteltiin längelmäkeläisten miesten välistä kiistaa siitä, mitä kirkonmenojen aikaan oli tapahtunut toisena joulupäivänä 1692. Jahtivouti Märten Jöranssonin mukaan Anders Bengtsson sekä ratsumies Erich Mattsson Vilkkilästä sekä Längelmäen suntio Erich Mårtensson olivat tehneet taikoja hänen hevoselleen repimällä sen rekipeitteen ja nakkaamalla sen hevosen päähän. Andersin mukaan kirkolla oli ollut paljon väkeä hänen saapuessaan ja että leikelty rekipeite olisi jo silloin roikkunut hevosen päässä, jonka oli huomattuaan nakannut rekeen. Suntion pyynnöstä hän oli kuitenkin ruvennut valjastamaan kyseistä hevosta ja laittanut peitteen uudelleen hevosen päähän. Korpraali Jöran Jöransson Koivistosta vannoi, että ratsumies oli kertonut heidän narranneen jahtivoutia, mutta ei kertonut miten. Koska suntio ei ollut paikalla, siirrettiin asia Längelmäen seuraaville käräjillä, jonka aineisto ei valitettavasti ole säilynyt. Luultavasti asiassa oli kysymys ennemmin pilanteosta ja toisen kustannuksella leikkimisestä kuin vakavasta taikuudenharjoittamisesta, vaikka syyttäjä asian niin koki.
44. 22.–23.5.1699 Ruoveden käräjillä nimismies Jacob Ruuth syytti taikuudesta varusmestari Hindrich Häfwäldsin vaimoa Brita Bertillsdotteria Virtain Ohtolasta. Brita itsekin tunnusti sitoneensa yhdeksän lastua langanpäähän, jonka oli palmusunnuntaina laittanut roikkumaan kirkon oven saranaan. Tarkoituksena oli ollut saada tietoa, oliko saman kylän Gertrudh Henrichsdotter syyllinen Britaa kohdanneeseen varkauteen. Alun perin Britan oli pitänyt

sitoa taikaesine ruumisarkkuun, mutta oli tullut toisiin ajatuksiin ja katumapäälle. Oikeus tuomitsi Britan maksamaan taikuudesta 40 hopeamarkkaa sekä kärsimään kirkkorangaistuksen.

45. 19.1.1700, 22.9.1700, 22.3.1701, 4.6.1701, 6.7.1703 ja 8.–9.3.1704 Oriveden käräjillä käsiteltiin pitkään Penttilässä asuvan talonpojan ja räätälin Eskill Erichssonina kohtaamia taikuus- ja noitumishuhuja. Prosessi käynnistyi 1699, kun Eskill Jöransson Kauppilasta kertoi kirkkoherra Johannes Utterille, että hän vaimonsa Sara Grelsdotterin epäili Erichssonin noituneen sudet syömään kaksi hänen lammastaan vuonna 1697. Tuolloin Erichsson oli kulkenut Kauppilan ohi pyytäen Saralta edes suolaa puutteeseensa, sillä hänen vaimonsa oli juuri kuollut ja lapset sairaita. Koska Sara oli kieltäytynyt ja pari päivää sen jälkeen olivat sudet syöneet heiltä kaksi lammasta, epäiltiin epäonnen lähettäjäksi Erichssonia. Kirkkoherran pyynnöstä nimismies Henrich Ollenvqvist toi asian oikeuteen. Käräjillä kuultiin useita todistajia lähialueilta, ja asia kävi myös välissä Längelmäen käräjillä (9.–11.11.1701 ja 16.–17.10.1703), mutta sen pöytäkirjat eivät ole säilyneet. Osa todistajista kertoi Erichssonin kiertelevän parantamassa ihmisiä ja karjaa ympäriinsä ja harjoittavan tunnetusti taikuutta, etenkin lukemalla suolasta. Lisäksi Längelmäen Salosta Elias Josephsson epäili Erichssonin syyttäneen tulipalon hänen tilallaan sen jälkeen, kun hänenkään vaimonsa ei ollut antanut hänelle suolaa. Ilmeisesti Erichssonin toimiminen räätälinä ja siten kylissä laajalti kiertelevänä oli osa syynä, miksi hänestä helposti levisi epäilyttäviä huhuja. Prosessin loppua kohden epäilyt Erichssonia kohtaa alkoivat syystä tai toisesta hälvettyä. Lautamiehet sekä käräjärahvas kertoivat, etteivät tiedä Erichssonin harjoittavan taikuutta, ja huhun alulle laittanut Jöranssonkin muutti kantansa ja väitti puhuneensa kirkkoherralle humalassa perättömiä Erichssonin taikuuden- ja noituudenharjoittamisesta. Lopulta Eskill Erichsson vapautettiin huhuista ja hänet päästettiin viiden vuoden tauon jälkeen taas Herran ehtoolliselle. Erich Jöransson vältti anteeksi pyynnöllä sakot perättömästä syytteestä, mutta hän maksoi Erichssonille sovituksi sekä oikeuskuluihin 20 kuparitaaleria.
46. 16.–18.3.1701 Lokakuussa 1700 saapui Ruovedelle Virtain kappeliseurakuntaan renki Matts Eskilsson Pohjanmaalta Lapuan pitäjältä, Härmän kappelista ja Naarasluoman kylästä. Häntä puhuttanut kirkkoherra sai pian käsityksen, että renki oli tullut etsimään isäntänsä Matts Davidsonin sairauteen parannusta taikakonstein lautamies Matts Henrichssonin luota Pajulahdesta. Rengillä oli mukanaan viinaa, josta lautamiehen oli tarkoitus lukea parannukseksi. Pohjanmaalle tieto Matts Henrichssonin parantajan kyvyistä oli kiirinyt Matts Davidsonin piialta Lisbeta Mattsdotterilta, joka oli kotoisin Ruoveden Muolahdesta. Myös lautamiehen naapuri Joseph Josephsson Koikonen oli kertonut syytteen oikeuteen tuoneelle nimismies Jacob Ruuthille Pajulahdessa käyneen viime talvena pohjanmaalaisen miehen etsimässä parannusta silmäänsä. Matts Henrichsson kielsi kaikki väitteet taikuudesta. Lisäksi Lapualta saapui asiakirja, jonka mukaan Naarasluoman väki ei olisi ollut tekemisissä taikuuden kanssa, ja että renki oli tullut Ruovedelle muissa asioissa. Oikeudelle kuitenkin jäi useita avoimia kysymyksiä ja jutun tutkinta siirrettiin Lapualle.
47. 15.–16.6.1705 Pirkkalan käräjillä nimismies Nils Bengtsson toi tutkittavaksi Messukylän kirkkoherran Gustavus Liliuksen määräyksestä taikuusepäilyt koskien kahta Messukylän talonpoikaa Anders Jacobsson Muotialaa sekä Märten Sigfredsson Sälää. Syytöksen tuomisessa käräjille ratkaisevin henkilö oli kuitenkin kappalainen Johannes Mulinus, joka

oli kirkkoherralle yhdessä Sälän kanssa kertonut neljä vuotta sitten tapahtuneesta mahdollisesta taikuudenharjoittamisesta. Silloin Sälä oli valittanut kipeätä selkää ja vyötäröään. Tähän Muotiala oli kertonut, että kerran nuorena tätinsä oli hänelle neuvonut käsikipuihin kiertämään kirkon ympäri ja se oli auttanut. Muotiala korosti olleensa tuolloin vain poikanen eikä oikeudellisesti vastuussa ja kiisti nytkin, että olisi varsinaisesti neuvonut Sälää harjoittamaan taikuutta. Sälän mukaan Muotiala oli neuvonut parantamisriitin olevan tehokkaampi, mikäli kirkkoa kiersi kirkonmenojen aikana, mutta kiisti koskaan turvautuneensa neuvoihin. Talonpoikien kanssa samassa pirtissä läsnä ollut kappalainen Mulinus kertoi puolestaan, että ohjeiden mukaan kirkko piti kiertää ympäri kolme kertaa. Mulinus toi siis kirkonmiehenä asian kirkkoherran ja käräjien tietoon neljän vuoden viiveellä, joten ilmeisesti hänelle oli tullut jotain kaunaa talonpoikien kanssa. Ainakin Muotiala yritti jäävätä kappalaista syyttäen tätä kadehtijaksi, ja he olivatkin riidelleet sen jälkeen, kun Muotiala ei ollut suostunut hänen lampuodikseen. Mulinus ei saanut tarpeeksi todisteita puheilleen joten asiaa lykättiin seuraaville käräjille. Asiaa ei kuitenkaan käsitelty enää lähivuosina.

48. 3.-6.2.1706 (Huittisissa 19.-12.1705, 23.-27.1.1706, 27.-28.9.-1.10.1706 ja 29.-30.1.1707 Karkun käräjillä otettiin Huittisten käräjien pyynnöstä kantaa irtolaisnainen Margeta Mårtensdotterin persoonaan. Huittisissa oli ylimääräisiä käräjiä myöten selvitetty Margetaan kohdistuneita taikuus- ja noitumisepäilyjä. Huittisten nimismiehelle Jacob Callialle moni oli valittanut, että mikäli kerjäävälle Margetalle ei ollut antanut ruokaa tai muuta pyytämäänsä, oli usein pian tapahtunut vahinkoa terveydelle, karjalle sekä muille arkisille toimille. Huittisissa Margeta kertoi olevansa Mouhijärven Tervämäen kylästä, mutta Karkun käräjillä kuitenkin selvisi, että Margeta oli kylläkin syntynyt Mouhijärvellä, mutta pian sen jälkeen lähtenyt varttumaan Ulvilaan isovanhempiansa luokse. Lisäksi Margeta oli irtolaisuuttaan peitellen väittänyt, että hän olisi Mouhijärvellä saanut kihlattunsa kanssa lapsen, joka kylläkin oli pian kuollut. Tämäkin Karkun käräjillä kiistettiin, ja selvisi, että todellisuudessa Margeta oli syyllistynyt salavuoteuteen Ulvilan Noormarkussa erään rengin kanssa. Karkun käräjillä kuitenkin kiistettiin, että Margeta tai tämän sukulaiset olisivat millään tavalla taikuudesta tai noituudesta tunnettuja, vaikkakin isänsä oli ollut yltiöpäinen. Tapauksen käsittelyä jatkettiin vielä Huittisten käräjillä, jossa Margeta lopulta vapautui taikuus- ja noituussyytteistä, mutta hänen kerjäämistään pidettiin laittomana. Margetan tapauksessa oli pohjimmiltaan kyse naisesta, joka oli joutunut suurten nälkävuosien takia lähtemään kerjuulle, jota vastaan käyty oikeusprosessi itsessään synnytti syytteitä ja herätti epäilyjä taikuudesta.
49. 9.-10.7.1706 Ruoveden käräjillä käsiteltiin pitäjänapulaiseen Johan Langiukseen kohdistunutta pahoinpitelyä, jonka taustalla oli mm. vuokrariidat. Iskuja antanut sekä tukistanut talonpoika Jöran Hakopä Ruholasta väitti Langiuksen kutsuneen häntä vanhaksi kelmiksi ja että hän olisi noitamies. Tapahtumien taustalla oli raju juopottelu, jonka takia Jöranilta oli jäänyt helluntain aikaan kirkossakäyntikin välistä. Jöran tuomittiin ankarasti 40 hopeamarkan sakkoihin pahoinpitelystä sekä sapattirikkomuksesta, mutta Langius vapautettiin esittämästään noitamies kunnianloukkauksesta, eikä mahdollista noidan maineen todenperäisyyttä käräjillä tutkittu tarkemmin.
50. 21.-22.1.1707, 27.-28.6.1707, 24.10.1707 ja 25.-26.10.1707 Karkun käräjillä käsiteltiin laajassa prosessissa Mouhijärveläisten isäntien taikuus- ja noituussyytöksiä. Prosessi lähti

liikkeelle, kun Hendrich Sigfredsson Hyynilästä syytti Johan Johanssonin Taipaleesta soimanneen häntä ja noituneen petoeläimiä hänen karjaansa. Syynä tähän oli miesten välinen aiempi tappelu. Asian edetessä Johan Johansson siirsi huomiota kotikylänsä Hendrich Mattsson Brusiin, jonka väitti tehneen kylvötaikoja. Brusi puolestaan kertoi oppineensa kylvötaian Erich Mårtensson Kepulilta Pajuniemestä, joka tarkemmissa tutkimuksissa osoittautui laajalti tunnetuksi tietäjäksi sekä parantajaksi, joka tunsu useita loitsuja kuten verenpysäytyssanat. Erich Kepuli puolestaan toi julki kovia salavuoteussyytöksiä Henrich Thomasson Weisiä vastaan, koska yritti siten jäävätä Weisin todistukset itseään vastaan. Kepuli oli kuitenkin jo pitkään ollut taikuuden, etenkin parantajan, maineessa lähipitäjiä myöten. Pitkän ja monimutkaisen prosessin päätteeksi alun perin syytettynä ollut Johan Johansson vapautui, mutta Brusi sekä Kepuli tuomittiin sakkoihin sekä kirkkorangaistuksiin. Weisi puolestaan vapautui Kepulin esittämistä salavuoteussyytöksistä. Vuonna 1715 Kepuli kuoli 75-vuotiaana tunnettuna noitaukkona Venäläisen luutnantin hakkaamana.

51. 21.–22.1.1707 Nimismies Daniel Tallqvist syytti virkansa puolesta taikuudesta itsellistä Elin Abrahamssonin ja talonpoika Henrich Skinnarin vaimoa Brita Johansdotterin Iirolasta. Tyrvään rovasti Johannes Wegeliuksen suorittaman rovastintarkistuksen yhteydessä 3.5.1706 oli nimittäin tullut ilmi, että Elin oli Britan avustuksella yrittänyt parantaa kovia ja pitkään jatkuneita kipuja painelemalla kipukohtia luulla sekä loitsimalla. Luu oli peräisin entisen lainlukijan ja pormestarin Gabriel Coronanderin nälkävuonna 1697 kuolleen vaimon ruumiista, joka oli jäänyt lojumaan metsään maantien varteen. Kipukohtien painelun jälkeen Brita oli vienyt luun vielä kirkon porstuaan loitsun saattelemana. Alun perin asiasta oli kirkkoherra Mathias Tammelinille kertonut naisten naapuri Cnut Sigfredsson. Elin myönsi teon, mutta Brita taas korosti, että oli vain pakosta joutunut auttamaan Eliniä ja ettei missään nimessä ollut ainakaan tarjonnut taika-apua kivuista kärsivälle Elinille. Luun apuna käyttämisestä oli saatu tietoa irtolaiselta Walborg Erichsdotterilta Venetmäestä, joka oli parhaillaan kerjäämässä ympäriinsä, eikä häntä saatu oikeuden eteen. Nimismies ja lautamiehet korostivat, ettei naisia aiemmin oltu epäilty taikuudesta, mutta kirkkoherra korosti, että taikuutta harjoittavat Mouhijärveläiset tarvitsivat kovan varoituksen. Niinpä molemmat naiset tuomittiin 40 markan sakkoihin sekä kirkkorangaistukseen.
52. 7.–9.10.1708, 14.–16.12.1708 ja 18.–19.3.1709 Ruoveden käräjillä käsiteltiin pitkää ja monimutkaista salavuoteusoikeudenkäyntiä. Yksi epäillyistä oli sotamiehen leski Brita Johansdotter Vinikka Virtain Hauhuulta, joka väitti aviottoman lapsen isän olevan hiljattain edesmennyt Virtain kappalainen Johannes Palander. Asian käsittelyn yhteydessä kappalaisen leski Helena Roos väitti Britan isän Johan Staffanssonin Vinikan noituneen hänen miehensä hengiltä tartuttamalla tähän taudin lapsen kastajaisissa, jonka jälkeen Palanderin tila oli heikennyt kuolemaan. Lesken tarkoitus oli varmasti saada toinen osapuoli näyttämään salavuoteusoikeudenkäynnin kannalta mahdollisimman huonomaineiselta. Lukkari Jöran Hindrichsson todisti kappalaisen kertoneen hänelle, että sairaus oli Johan Vinikan aiheuttama. Lukkari ei ottanut asiassa puolta, mutta Roos väitti lukkarinkin kerran sairastuneen käytyään Vinikan luona. Ähtärin kappalainen Johannes Collinus puolestaan kertoi, että teki kerran hevoskauppoja Britan kanssa eikä isä Vinikka ollut siitä lainkaan tyytyväinen. Lähdettyään uudella hevosella kotiin oli hän vaimonsa kanssa loukannut itseään jalasta, minkä väitettiin olevan noituutta. Kuitenkin Ruoveden kirkkoherra sekä kappalainen että nimismies ja lautamiehet vakuuttivat, ettei Vinikan väki harjoita taikuutta

tai noitumista. Niinpä Johan Staffansson vapautui vakavista syyteistä näytön puuttuessa. Salavuoteudesta Brita puolestaan sai rangaistuksen.

53. 7.–9.10.1708, 19.–20.5.1709 ja 27.5.1710 Lääninrovasti Abraham Thuroniuksen rovastintarkastuksessa Ähtärin kappeliseurakuntaan 14.3.1707 oli tullut ilmi epäily Hankaveden Moksun rälssitalon emännän Annika Matsdotterin suorittamasta kylvötaiaista. Itsellisen Lars Larsson Nysmenin mukaan Annika oli pääsiäisaamuna noussut haasian päälle ja loitsinut varikset ja muut pahat linnut toisiin kyliin, jotta hänen kylvöksensä tulisi onnistumaan sinä vuonna. Naapurikyliissä lintuja olikin sen jälkeen ollut tavallista enemmän. Annika ja tämän mies Michel Christersson myönsivät tekosen, mutta kertoivat edesmenneen kerjäläisen Jöran Pystysen opettaneen kyseisen konstin Annikalle. He kiistivät lautamiesten, nimismiehen ja Ruoveden kirkkoherran tuella ettei Annika sitä ennen tai myöhemmin ollut taikuuteen syylistynyt. Annika kuitenkin tuomittiin maksamaan 8 hopeataaleria sakkoa, jonka hovioikeus laski 5 hopeataaleriin ja joka lopulta köyhyyden takia muunnettiin kahden sunnuntain jalkapuuistunnoksi.
54. 12.–13.10.1708, 26.–27.2.1709 ja 11.–12.3.1709 Pirkkalan käräjillä Messukylän kirkkoherran määräyksestä nimismies Niels Bengtsson aloitti tutkinnan koskien leskeksi jääneen Loutun entisen emännän Brita Jöransdotterin sekä sotilaan vaimon Brita Hindrichsdotter Kokon, molemmat Takahuhdista, mahdollista taikuudenharjoittamista. Jöransdotter oli joutunut luovuttamaan leskeksi jäätyään tilansa Thomas Frantssonille, jonka luona hän edelleen sai köyhyytensä takia asua. Talosta kuitenkin yllättäen kuoli tamma ja samaan aikaan talon heinärukosta löytyi pilkottu lihanpala. Viikkoa myöhemmin puolestaan Hindrichsdotterin lehmä menehtyi Mats Sigfredsson Kyröläisen pellolla, josta myös löytyi lihanpaloja maasta. Outojen lihanpalojen löytyminen useista paikoista tiiviissä kyläyhteisössä herätti hämmennystä, ja oikeus oli kiinnostunut olivatko lihanpalat ihmisen vai esimerkiksi koiran pienimiä – päätyen ensimmäiseen vaihtoehtoon. Käräjillä myös kirkkoherran omaa renkiä Mats Michelssonia epäiltiin leikelleen lihoja. Molemmat naiset kiistivät harjoittavansa minkäänlaista taikuutta, ja heidän maineensa puolesta todistivat niin nimismies kuin lautamiehetkin. Kirkkoherra jäi ilman todisteita yksin syytönsä kassa eikä oudoille lihanpaloille löytynyt selitystä. Myöskään Thomas tai Mats eivät kantaneet naisia kohtaan mitään kaunaa, joten heidät vapautettiin syyteistä.
55. 1.6.1709 ja 18.–19.10.1709 Lautamies ja kirkonisäntä Michel Philipsson Lampisten kylältä toi Karkun käräjille häntä ja vaimoan Walborg Jesperssonia kohtaan esitetyt taikuussyytökset. Naapurit Thomas Jacobsson sekä Jöran Johansson Rymä olivat levittäneet huhua, että Michel ja Walborg harjoittivat tilallaan taikuutta. Etenkin vasikkaonnea väitettiin parannetun esimerkiksi hautaamalla lehmänkelloja muurahaiskekkoon, keräämällä karsinoihin juhannuspäivänä kirkonmenojen aikaan yhdeksän eri puulajin oksia kolmelta eri laitumelta sekä juottamalla vasikoille ehtoollisviiniä. Thomas ja Jöran toivat lukuisia todistajia käräjille, mutta taikuudenharjoittamista ei voitu toteennäyttää. Michelillä aiemmin työskennelleet rengit esimerkiksi todistivatkin, että lehmänkellot olivat lehmien kaulasta hukkuneet metsään, eivätkä todistajina olleet piiat enää tienneetkään mitään kirkkoviinistä, vaikka syyttäjät väittivät heiltä asiasta kuulleen. Nimismies, lautamiehet sekä kirkonedustajat pitivät Micheliä hyvämaineisena, joten aukottomien todistusten puuttuessa hän ja vaimonsa vapautettiin epäilyistä. Osapuolet vahvistivat sovun kädenpuristuksella, ja Jöran sekä Thomas maksoivat 3 taaleria sovittelurahaa.

56. 27.–28.9.1709 Kangasalan käräjillä talonpoika Henrich Jöransson Ruokoisista ja vaimonsa Anna Eskelsdotter syytivät Matts Johanssonia Sarkolasta, että tämä oli syyttänyt Annan harjoittavan taikuutta. Mattsin setä Simon Jöransson Siitamasta todisti Mattsin puhuneen Annan taikuudenharjoittamisesta. Matts esitti oikeudelle ehdotuksen sovintoratkaisusta. Hän maksaisi kantajille 8 kuparitaaleria ja hyvittäisi heidän kunnian kädenpuristuksin. Oikeus suostui menettelyyn ja Matts kertoi tietävänsä Annasta ja Henrichistä vain hyvää ja kunniallista.
57. 12.–14.10.1709 Hämeenkyrön käräjillä käsiteltiin Heinijärven naapurusten tiukentuneita välejä. Olaf Jöransson oli kutsunut Erich Jöranssonin vaimoa Walborg Jöransdotteria nartuksi ja noita-akaksi sen jälkeen, kun oli löytänyt tämän hänen riihestään mikkelinpäivänä sadonkorjuun aikaan. Walborg oli puolestaan haukkunut Olafia moisen syytöksen takia. Osapuolet sopivat asian vapaaehtoisesti ja kertoivat tietävänsä toisista vain hyvää. Sovituksena Olaf antoi kantajille olkia ja 16 hopeaäyriä sovituksena eikä Walborgia sen enempää epäilty hänen puuhistaan riihessä.
58. 8.–9.6.1710 Hämeenkyrön käräjillä Anders Andersson sekä vaimonsa Malin/Magdalena Sigfredsdotter Herttualasta syytivät Erich Matssonin Heinijärven Raukolasta väittäneen Malinin noituneen Erichin nuotan siten, että sillä sai kalojen sijasta vain roskaa. Erich myönsi, että viime keväänä hän ei ollut yhtenä päivänä saanut lainkaan kalaa ja oli epäillyt, että joku olisi noitunut nuotan, mutta kiisti syyttäneensä juuri Malinia. Johan Johansson Heinijärveltä sekä suntio Sigfred Tynnisson todistivat Erichin epäilleen noitumista huonon kalaannon jälkeen, mutta Johan kiisti, että Erich olisi syyttänyt juuri Malinia. Oikeus katsoi, ettei ollut tarpeeksi todistajia, jotta Erich voitaisiin tuomita moisesta herjauksesta. Niinpä Erich vapautettiin ja Malinin ei uskottu noituneen nuottaa.
59. 30.9.–1.–2.10.1724 ja 13.–14.9.1732 Ruoveden käräjillä Erich Mattsson Härköisistä toi ilmi, kuinka saman kylän Chirstin Nilsdotter oli syyttänyt hänen harjoittaneen taikuutta. Chirstinin mukaan edellisenä keväänä Erich oli potkaissut Chirstinin pellolta multaa omalleen ja näin tehnyt taikuudella vahinkoa pellolle. Käräjillä Chirstin kiisti väittäneensä moista ja tiesi Erichistä vain hyvää. Nimismies David Johansson Sikaniemestä kuitenkin todisti Chirstinin esittäneen moisia syytöksiä ennen käräjiä. Erich myönsi potkineensa pellon multaa, mutta vain tutkiakseen maan kosteutta ja olosuhteita kylvöä varten. Osapuolet sopivat kädenpuristuksin asian ja Chirstin maksoi Erichille hyvitykseksi kulunkeja 6 kuparitaaleria. Kuitenkin kahdeksan vuotta myöhemmin Erich toi asian uudelleen käräjillä, koska Chirstin oli jälleen esittänyt väitteitään Erichin taikuudenharjoittamisesta pellolla multaa potkien. Asia oli noussut uudelleen esiin, koska heidän välillään oli riitaa heinistä, joita Erich oli niittänyt myös Chirstinin talon puolelta. Sotamies Matts Mårtensson vahvisti heinäriidan, ja että Christin oli esittänyt syytöksiä Erichiä kohtaan. Kun asia tuotiin oikeuteen, ei Chirstinin rohkeus enää riittänyt ja hän ei oikeuden edessä ajanut syytöksiään loppuun saakka, kuten oli jo aiemminkin käynyt. Täten hän joutui maksamaan vääristä epäilyistään jälleen 3 hopeamarkkaa sakkoa sekä 2 hopeataaleria Erichille kulunkeja.
60. 23.–26.1.1728 Hämeenkyrön käräjillä rumpali Niels Ruth vaimonsa Maria Schultzin kanssa syytti kunnianloukkauksesta Anders Ericsson Mäkelää sekä tämän äitiä Walborg

Simonsdotteria Muotialasta. Kantajien käräjille tuomat todistajat Muotialasta sotilas Henrich Jacobsson sekä piika Brita Mattsdotter todistivat, että Mariaa oli kutsuttu sekä varkaaksi että huoraksi. Lisäksi Henrich kertoi Anderssin kutsuneen Mariaa noitanaiseksi, koska tämä ei kehää torstaisin. Anders ja äitinsä pyysivät pahoja puheitaan anteeksi ja rukoilivat, ettei oikeus rankaisisi heitä suutuspäissään sanotuista asioista. Osapuolet pääsivät sovintoon: Anders ja äitinsä maksoivat 5 kuparitaaleria kulunkeja ja myönsivät Marian olevan kaikin puolin hyvä ja kunniallinen nainen. Marian epäilyttävää kehäämistä ei tutkittu tarkemmin.

61. 23.–26.9.1728 Hämeenkyrön selvitettiin varkaustapausta. Talonpoika Jöran Mårtenssonin vahvoin perustein epäiltiin edellisen pääsiäisen aikaan vieneen aitasta Laitilan piian Maria Jöransdotterin ruokatarvikkeita sekä vaatteita. Myöhemmin vaatteita nähtiin yhden jos toisenkin lähiseutulaisen päällä. Varkaudesta epäillyn Jöranin vaimo Chirstin Bertelsdotter neuvoi Marialle, että löytäisi varastetun punaisen hameensa ottamalla naudan reisiluun, jonka päät olisi leikattu auki. Sen lävitse tulisi pujottaa sammalta, jonka väliin oli kääritty suolaamatonta voita. Tämä taikakalu tulisi sitten heittää lampeen, jossa ei ole laskujokea. Maria kertoi neuvosta Laitilassa vääpeli Segerstedille, mutta kiisti koskaan noudattaneensa Chirstinin ohjetta. Ilmeisesti Chirstin oli jotenkin yrittänyt häivyttää varkausepäilyjä neuvollaan, sillä punainen mekko olikin löytynyt samaisesta aitasta, josta se oli viety. Varkaustopaus sekä samalla taikuusneuvo siirrettiin seuraaville käräjille, mutta jatkoa ei löydy.
62. 8.–9.9.1731 ja 14.3.1732 Oriveden käräjillä käsiteltiin laajasti lähinnä Kuoreveden kirkossa tapahtunutta taikuusepäilyä. Pääsyytettyinä olivat vanha lukkari Hendrich Mattsson sekä talonpoika Johan Markussonin vaimo Brita Hendersdotter Mäntsästä Keuruulta. Brita oli pitkään kärsinyt kovista pääkivuista – joiden takia hänen mielensä oli varsin järkkynyt – joihin hän lähti hakemaan apua kuppauksesta tunnetulta lukkarilta ja tämän vaimolta Walborg Hendersdotterilta. Brita oli mennyt ensimmäisenä pääsiäistä seuraavana arkipäivänä lukkarin luokse kälynsä Brita Markusdotterin kanssa. Perille päästyään lukkari oli kuitenkin ottanut heidät rekeen ja vienyt Kuoreveden kirkolle, joka laajalti tunnettiin perinteikkäänä uhrikirkkona. Kirkonavaimet he olivat saaneet nykyiseltä lukkarilta Thomas Eskielssonilta. Kirkolla Brita ja lukkari olivat suorittaneet monivaiheisen ja pitkän riitin, johon sisältyi Isä meidän -rukouksen lukemista, kuolleiden luilla sivelemistä, messukasukan lävitse menemistä, ehtoollisviinin juomista ja paljon muuta. Aluksi Brita oli kiistänyt kaikki syytteet, mutta lopulta hänkin myönsi tapahtumat, mutta syytti niistä täysin lukkaria. Asiassa kuultiin paljon todistajia, jotka kuvasivat itse tapahtumat varsin täsmällisesti samalla tavalla, mutta jokaisella oli hiukan eriävä mielipide ketä riitin suorittamisesta tuli syyttää. Lisäksi Britan kälyä ja erästä toista naista epäiltiin, että olivatko juuri he kehottaneet sairasta menemään lukkarin luokse. Huomattavaa on, että Brita oli myös uhrannut rahaa kirkon vaivaisukolle, jota oikeudessa ei katsottu pahalla, sillä se oli pitkään ollut kyseisessä kirkossa kävijöillä tapana. Lisäksi tutkittiin toista riittiä, jossa Brita oli lukkarin vaimon kehotuksesta mennyt halkaistun kuusen näreen lävitse, jonka jälkeen näre oli heitetty järveen, jotta pääkipu poistuisi. Käräjille asian toi nimismies Henrich Ruuth, joka oli saanut asiasta kehotuksen lippumies Georg Johan Taubelta. Taube oli ollut kerran Britan luopa sepittämässä rautaa, ja silloin oli talonväki käyttäytynyt niin oudosti ja hullusti, että lopulta hän oli saanut tiedon Britan suorittamasta riitistä. Brita oli yrittänyt lahjoa Taubea pysymään vaiti asiasta – tätäkin tutkittiin käräjillä. Seuraavilla käräjillä aiottiin kuulla vielä suurta määrää todistajia, mutta pöytäkirjassa vain mainitaan lyhyesti, että asia siirrettiin suoraan

hovioukuteen. Selvää kuitenkin on, että vanha lukkari ja tämän vaimo olivat laajalti tunnettuja parantajia, joilta itse Taubekin oli hakenut apua, ja että Kuoreveden kirkossa rahan uhraamista ei pidetty laittomana.

63. 11.–14.9.1731 ja 20.–21.3.1732 Ruoveden käräjillä sotilas Jöran Davidsson Nordbäck ilmiantoi ruotuisäntänsä lautamies Olof Mattsson Monosen harjoittavan taikuutta ja että sen takia yksi jos toinen oli tullut häneltä pyytämään apua. Nordbäck ei kuitenkaan pystynyt millään tapaa vakuuttamaan isäntänsä syyllisyyttä eikä saanut oikeuden eteen lainkaan todistajia. Kappalainen sekä lautamiehet totesivat, etteivät tienneet Monosen koskaan harjoittaneet taikuutta, joten syytteet raukesivat näytön puuttuessa. Mononen puolestaan toivoi, ettei Nordbäckia rangaistaisi, koska he sopivat asian keskenään.
64. 6.–8.10.1735 Ruoveden käräjillä oli ilmiannettu Hendrick Hendricksson Tulijoelta, jonka väitettiin harjoittaneen taikuutta äitinsä Sophia Hendersdotterin hautajaisissa. Asiaa alistettiin suoraan hovioikeudelle.
65. 6.–8.10.1735 Ruoveden käräjillä oli ilmiannettu lautamies David Johansson Sikaniemestä sekä hänen vaimo Brita Cnutsdotter. Heidän väitettiin harjoittavan taikuutta. Asia alistettiin suoraan hovioikeudelle. Seuraavilla käräjillä David kuitenkin toimi yhä lautamiehenä, joten luultavasti vapautuivat syytöksistä.
66. 19.–22.1.1736 Lempäälän ja Vesilahden yhteisillä talvikäräjillä Vesilahden Kuralan Antilasta sotamies Simon Ringstierna syytti, että Kuralan kestikievaristi Johan Mattsson Pöysäri olisi väittänyt sotilaan vaimoa Anna Michelsdotterin harjoittaneen taikuutta laittamalla verisen vuohenpään avantoon ensimmäisenä joulupäivänä jumalanpalveluksen aikaan. Johan kiisti moista väittäneensä. Kuralan Erich Erichsson kuitenkin todisti Johanin ennen käräjiä kertoneen hänelle, että Uotilan nuori poika oli nähnyt Annan kantavan vuohenpään avantoon, mutta Johan ei ollut kertomuksessaan pitänyt sitä rikollisena. Oikeus kuitenkin katsoi Annan kunnian ja maineen vaarantuneen turhaan alaikäiseltä sekä holhouksenalaiselta pojalta kuultujen puheiden takia, joten Johan joutui maksamaan sakkoa 3 hopeamarkkaa. Anna vapautui taikuussyytöksistä ja sai maineensa puhdistettua.
67. 19.–23.11.1736 Hämeenkyrön käräjillä nimismies Erich Litanderin pyynnöstä käsiteltiin Mahnalan kylän Talan Mats Hendrichsson Rasasta sekä tämän vaimosta Brita Matsdotterista levitettyjä taikuushuhuja. Huhun mukaan Brita olisi taikuudella hankkinut Matsin aviomiehekseen ja että Mats olisi yhdessä asumisesta tullut niin sairaaksi, että olisi lyönyt Britaa aiheuttaen tälle keskenmenon. Brita ja Mats kiistivät puheet taikuudesta ja toivat liudan todistajia, jotka kertoivat huhujen levittäjän olevan Matsin sisarpuoli, vanha piika Maria Hendrichsdotter. Maria oli todistajien mukaan usein haukkunut kovin sanoin Britaa. Maria kiisti täysin väittäneensä Britan taikuudella hankkineen miehensä, mutta osan haukkumasanoista hän myönsi. Hän kuitenkin väitti haukkuessaankin vain matkineensa Matsin edesmenneen äidin Margeta Matsdotterin puheita. Ilmeisesti taustalla on ollut niin Matsin äidin kuin sisarpuolenkin tyytymättömyys Matsin uuteen vaimoon, jota myös sitten huonosti kohdeltiin. Koska taikuussyytöksille ei löytynyt minkäänlaista todistusaineistoa tai todistajia, eikä lautamiehistö ollut kuullut Matsista ja Britasta koskaan mitään vahingollista, vapautettuun heidät taikuusepäilyistä. Maria puolestaan tuomittiin haukkumasanoista sakkoihin sekä maksamaan oikeudenkäyntikulua.

68. 13.–17.2.1741 Ruoveden käräjillä Ruoveden komppanian korpraali Jonas Ingemarsson Frisk Virroilta syytti, että hänen ruotuisäntänsä Jöran Johanssonin vaimo Carin Hendrichsson oli kutsunut hänen vaimoaan Brita Simonsdotteria noita-akaksi. Siitä asti kun Frisk oli 1721 tullut Ruotsista Ruoveden komppaniaan, oli hän tiuhaan ollut käräjillä mm. useista salavuoteuksista. Lisäksi hän oli riidellyt käräjillä usein aikaisemminkin ruotuisäntänsä talonväen kanssa ja ollut epäiltynä jopa Carinin isänsä hakkaamisesta kuoliaaksi. Myös Britalla oli pitkä käräjähistoria: mm. sapattirikkomus, tulipalonsyöttämissyytös ja varkauksia. Kysymys oli siis luultavasti jälleen vain riitaisten osapuolten suunsoitosta. Mats Matsson Uotilasta oli paljastanut Friskille Carinin kutsuneen sanaharkan lomassa Britaa noidaksi, ja koska hän oli asian ainoa todistaja käräjillä, oli Carinin kiistävä todistus syytöksistään painavampi. Carin vapautettiin syytöksistään, eikä oikeus tutkinut noituussyytöksiä todenperäisyyttä tarkemmin.
69. 5.–8.10.1741 Ruoveden käräjillä vaimo Walborg Hendricksdotter Rautavedeltä tuomittiin taikuudesta. Asiaa ei tuomiokirjassa enempää käsitelty vaan se alistettiin suoraan hovioikeudelle.